Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

[illegible]

[illegible]

24
1 - 59

ԲԱԲԳԷՆ Տ. Վ. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ

11 OCT 2008

ՔԱՐՈԶՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

«Եւ դու քարոզեա՛ զբանն. հա՛ս ի վերայ ժամու եւ տարաժամու, յանդիմանեա՛, սաստեա՛, մխիթարեա՛ ամենայն երկայնմտութեամբ եւ վարդապետութեամբ։ Զանզի եկեսցէ ժամանակ՝ զի ողջմտութեան վարդապետութեանն ո՛չ անսասցեն, այլ՝ ըստ իւրաքանչիւր ցանկութեանց կուտեսցեն իւրեանց վարդապետս, ըստ մարմաջելոյ լսելեաց իւրեանց. Եւ ի ճշմարտութենէ անտի դարձուցանիցեն զլսելիս, եւ յառասպելս կործանեսցին. Այլ դու՝ զուա՛րթ կաց յամենայնի, ճգնեա՛ց, զգործս աւետարանչի՛ գործեա, զպաշտօնդ քո կատարեա՛լ կա՛լ»։ (Բ. Տիմոթէոս Դ. 2—4)

2,Կ
Կ-59

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ
1904

ԲԱԲԳԷՆ Ծ. Վ. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ

Ք Ա Ր Ո Զ Ն Ե Ր

ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՐ ՄԸ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔ
ԱՄԵՆ. Տ. Տ. ՄԱՂԱՔԻԱ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷ
ԵՒ
ՆԱՄԱԿ-ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՄԸ
ԴՊՐԵՎԱՆՈՒՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴ
ԳԵՐ. Տ. ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆԷ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

*«Եւ դու քարոզեա՛ զբանն. հա՛ս ի վերայ ժամու
եւ տարաժամու, յանդիմանեա՛, սաստեա՛, մխի-
թարեա՛ ամենայն երկայնմտութեամբ եւ վարդա-
պետութեամբ ։ Քանզի եկեսցէ ժամանակ՝ զի ողջ-
մտութեան վարդապետութեանն ո՛չ անսայցեն,
այլ՝ ըստ իւրաքանչիւր ցանկութեանց կուտեսցեն
իւրեանց վարդապետս, ըստ մարմաջելոյ լսելեաց
իւրեանց. Եւ ի ճշմարտութենէ անտի դարձու-
ցանիցեն զլսելիս, եւ յառասպելս կործանեսցին.
Այլ դու՝ զուա՛րթ կաց յամենայնի, ճգնեա՛ց,
զգործս աւետարանչի՛ գործեա, զպաշտօնդ քո
կատարեա՛լ կալ»։* (Բ. Տիմոթէոս Դ. 2—4)

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1904

22 MAY 2008

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Ֆինճանճըլար Եօգուշու, Կ. Պոլիս

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنك ۲٤ شعبان ۱۳۲۱ و ۱ تشرین ثانی
۱۳۱۹ تاریخلی و ۳۰٤ نومرولی رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՏԻԿԻՆ ՄԱՆՆԻԿ ՏԱՎՈՒՏԵԱՆԻ

ԲԱՐԵՊԱՇՏՕՆ ԵՒ ՃՇՄԱՐԻՏ ԱՅՐԻՈՅՆ

ՇԱՌԱՒՂԻ **ԹԷՐԽԱՆ** ԳԵՐԴԱՍՏԱՆԻՆ,

Ծնեալ ի 1 Օգոստոսի 1851

Հանգուցեալ ի 26 Դեկտեմբերի 1902

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՆ ԱՇԱԿԵՐՏԻՆ

Սիրելւոյ Որդեկիդ

Տ. Բաբգէնի Ծ. Վարդապետի Կիւլէսէրեան

Ի Տէր խնդալ

Աչքէ անցուցի ՔԱՐՈԶՆԵՐ հրատարակութեանդ տպագրեալ թերթերը որչափ կրնայի. ամբողջական եւ ուշադիր ընթերցման համար՝ պաշտօնական զբաղանաց արգելքը Քեզի ալ ծանօթ պէտք է ըլլայ: Վստահ եմ թէ ամեն բացատրութիւններդ համաձայն են ա՛յն ուղիղ վարդապետութեան՝ յորում սնար ու վարժեցար, եւ զոր՝ աստիճանիդ եւ պաշտօնիդ համաձայն կը խօսիս ու կը քարոզես արդէն:

Ի՛նչ որ այդ առթիւ կը փափաքիմ յայտարարել՝ ա՛յն խնդութիւնն ու խնդակցութիւնն է, զոր կը զգամ տեսնելով թէ մեր վարդապետական կոչման համաձայն եղող գրական աշխատանքը, որ է կրօնական եւ բարոյական նիւթերու մշակութիւնը, անման ճամպուն մէջ կը յառաջանայ. գրողներու կողմէ առաւե՛լ փութաջանութիւն, կարդացողներու կողմէ առաւե՛լ ընդունելութիւն:

Մտաց զարգացման համար ամեն աշխատանք՝ գնահատելի է եւ գովելի. զայդ գիտէ ամեն մարդ. գիտեմք եւ մեք. բայց սրտի զարգացման համար եղած աշխատանքը՝ ես չպիտի վարանիմ նախադա-

սել, գիտնալով թէ ամեն աղէկութեանց աղբիւրը եւ ամեն լաւութեանց հիմը՝ ուղղութի՛ւն եւ արդարութիւն, բարութի՛ւն եւ առաքինութիւնն է :

Մեր կոչումը՝ այդ գերագոյն նպատակին պաշտօնէութիւնն է. Քահանայութեան նուիրական ձեռնադրութիւնը եւ Վարդապետութեան եկեղեցական տուչութիւնը կը պարտաւորեն զմեզ՝ ժողովրդեան բարոյականը մեր ամենօրեայ ջանից եւ աշխատութեանց առարկայ ընել, ինչպէս ամեն արհեստաւոր իւր ճարտարութեան նիւթը եւ ամեն պաշտօնակալ իւր պարտաւորութեան գործը :

Ուրախ եմ արդիւնքին համար, ուրախակից եմ արդիւնաւորներուն հետ, երախտապարտ եմ բարերարողներուն հանդէպ, երբ կը տեսնեմ որ Բանին կենաց քարոզութիւնը խօսքէն գիրի եւ բեմէն գիրքի սահմանը կ'անցնի եւ տեւական եւ տարածական կերպարան կ'զգենու :

Փափաքած էի ես ինքս ալ այդ նպատակին համար աշխատող մը եղած լինել, բայց այդ հանդարտ աշխատութեանց համար ատեն ու միջոց չունեցայ : Մխիթարուած կ'զգամ զիս՝ երբ ուրիշներու կողմէ նոյն նպատակին իրականացումը կը տեսնեմ, եւ լիաբերան կ'օրհնեմ գրո՛ղն ալ, կարդացո՛ղն ալ, ինծի համար բաւական սեպելով քաջալերողի համեստ դերը :

Ողջ լինել Քեզ մաղթեմ

Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

10 Մարտ 1904
Պատրիարքարան Հայոց
Կոստանդնուպոլիս

ՆԱՄԱԿ - ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Սիրելի Վարդապետ

ՔԱՐՈԶՆԵՐՈւդ տպագրական թերթերն հետզհետէ ընդունելով՝ մտադրութեամբ կարդացի, եւ անկեղծօրէն կը խնդակցիմ որ հրատարակութեան տալով զանոնք՝ մեր աղքատիկ գրականութեան վրայ կ'աւելցնես նոր ու կարեւոր նպաստ մ'ալ, լուրջ ընթերցողներու նուիրելով առողջ խորհրդածութիւններու եւ հոգենորոգ հայեցողութիւններու գեղեցիկ փունջ մը :

Իրա՛ւ է որ *խօսուած* քարոզները մի՛շտ բան մը կը տուժեն իրենց հմայքէն՝ երբ ունկնդիրներու շրջանակէն դուրս հանուելով ընթերցողներու առջեւ կը դրուին, թէ՛ խօսուելէ վերջ գրի առնուած ըլլան անոնք՝ ինչպէս կ'ընէր Ոսկեբերան, թէ՛ ծայրէ ի ծայր սերտուած ըլլան՝ ի՛նչպէս կ'ընէր Օգոստինոս : Վասն զի ունկնդիրներն են աւելի՝ որ թարմ անուշութիւնը կ'զգան բեմական ճարտարխօսութեան այդ ծաղիկներուն՝ որ սրբավայրի խորհրդաւոր շուքին տակ գիտեն աճիլ, եւ ո՛ւր իրենց բուրումը կը սաստկանայ ու կը ծաւալի՝ խօսողին համոզկեր շունչին՝ շեշտին ու շարժուածին շնորհիւ. սակայն քաղցր է ինձ յուսալ թէ ընթերցողներդ ալ՝ որոնք խօսքի արտայայտիչ ոգեւորումին հաղորդ ըլլալու տրամադրութիւնը չեն կրնար ունենալ՝ պիտի գնահատեն զանոնք ըստ արժանւոյն :

Աստուծոյ խօսքը ա՛յնպէս պէտք է խօսիլ, որ

բեմին վրայ ու մամուլին տակ հաւասարապէս կարենայ ներգործել սիրտերու, եւ այս հանգամանքը՝ միակ ուղղութիւնն է լաւագոյն քարոզութեան:

Չենք ուզեր խօսիլ անոնց մասին՝ որ ո՛չ քարոզի մը ունկնդրելէ հանոյք կ'զգան եւ ո՛չ ալ զայն կարդալու զոհողութիւնը յանձն կ'առնուն, ու երկու պարագային մէջ ալ՝ ինքզինքնին կը կարծեն գտնել ձանձրալի խրատականներու կամ հաստատիպ կրկնաբանութիւններու հանդէպ, որոնց համանիշն ըլլալու դժբախտութեան հանդիպած է արդէն *քարոզը* Մոլիէրէն առաջ, ու վերջն ալ, թերեւս աստիճան մ'աւելի: Այսօր՝ նոյն իսկ գրական տեսակէտով՝ ձախող ներկայացում մը կրնայ նկատուիլ ՔԱՐՈԶՆԵՐ պարզ անունը գրքի մը համար՝ թէ իսկ բարոյական-ընկերային կամ կրօնական-իմաստասիրական ճշմարտութիւններու լաւագոյն բացատրութիւնը բովանդակէ իր մէջ, ու ամէնէն աւելի լպիրշ ու անճոռնի նորավէպի մը չափ հանոյական ընթերցում մը ընձեռելու երաշխաւորութենէն զուրկ կը մնայ դժբախտաբար:

Բայց ինչո՞ւ ծանրանալ միայն ժողովուրդին տկար կողմերուն վրայ: Մե՛նք՝ պաշտօնեաներս եկեղեցւոյ՝ ո՛րչափ քարոզելու արուեստին հետ չլծորդենք գործելու առաքինութիւնը, այդ յայտնի թերութիւնը տաղտկալի բարոյախօսներու կարգը պիտի դասէ զմեզ, ու բանիմացներու մէջէն շատեր ալ Մալհէրպի հետ պիտի պատասխանեն՝ իբր թէ քունը գլուխնին Ռէմիի Արքեպիսկոպոսին քարոզին ունկնդրելու հրաւիրուէին. «Ներեցէ՛ք ինծի, առանց ատոր ալ պիտի կրնամ քնանալ»:

Մեր անկարողութեան ու պաշտօնի անգիտակցութեան հետեւանքովն է անշուշտ, որ *փետուր* կը խոստանանք ժողովուրդին եւ յետոյ *աճուխ* կը ցուցադրենք անոր, Միջին Դարուն ապրող ա՛յն քարոզչին նման՝ որ Գաբրիէլ Հրեշտակապետին ներբողն ընելու առիթով՝ մասունքներու տուփին մէջ փետուր մը պահած էր ու կ'ուզէր իր միամիտ ունկնդիրներուն վրայ յանկարծական ազդեցութիւն մը ի գործ դնել, կարծեցնելով անոնց թէ Հրեշտակապետին թեւէն ինկած է ան: Ինք չէր գիտեր նոյն ատեն թէ իր այդ խաղը փոխանակուած էր ուրիշ մը սարքած կատակովը, որ *փետուր*ին տեղ *աճուխ* դրած էր մասնատուփին մէջ: Ապահովապէս քարոզիչը չզգաց ինչ որ պահած էր հո՛ն. սակայն առանց կորսնցնելու իր պաղարիւնութիւնը գոչեց. «Հրա՛շք, սիրելիներս, ես կը յուսայի Հրեշտակապետին *փետուր*ը ցոյց տալ ձեզի, բայց նախախնամութիւնը *աճուխ ու մոխիր* դրեր է անոր տեղ, վասն զի վաղը Սուրբ Լաւրենտիոսի տօնն է, եւ տարակոյս չունիմ որ անոր նահատակութեան գործիքը եղող կասկարային տակէն բերուած պիտի ըլլան ատոնք»:

Երբ բեմի վրայ փետուրի սլացքն ունեցող մեր խօսքերը եկեղեցական կեանքի իրականութեան մէջ աճուխի ու մոխիրի ցրտութեան տակ կ'անշարժանան, վա՛ղը՝ ո՛չ թէ Լաւրենտիոսի, այլ Սպանդարամետի տօները կ'սկսին, ու մարգարէներու պարը դադրած՝ հերատուկներու կաքաւը կը թնդայ:

Ի՛նչ որ ալ ըլլայ սակայն, երբ Աստուծոյ խօսքը չթարգմանուիր, երբ բեմը կը խրթնանայ իր բնաւոր զարդարանքէն, մարդ ա՛յն տպաւորութիւնը

կը կրէ միտ՝ որ հեթանոսական հին կրօնքի տըրտում նախանձաւորներուն խորհիլ կուտար, «ի՞նչու արդեօք դադրած են պատգամները»: Եւ յայտնի է թէ ի՛նչ աղետաւոր վախճանի մը նախագուշակը եղաւ այդ լռութիւնը:

Աւետարանի պատգամաւորութիւնն է եկեղեցականին գործունէութեան կարեւորագոյն կողմը, ու անով կրօնքը կրնայ *մարդկայնանալ* քրիստոնէական բեմին վրայ եւ քրիստոնեայ հոգիներուն խորը: Հասարակաց պաշտամունքին մէջ երգի դաշնակութիւններով յափշտակուած հոգին կրնայ թեւակոխել աստուածային բարձունքներու եւ երջանիկ խոյանքի մը սաւառնումովը խայտալ, երբեմն ալ աղօթքի մրմունջներու մէջ ունայնացած՝ անսահման խորքերու միրճումովն ընկղմիլ անո՛ւշ անէացումի մը ալքերուն տակ, բայց այդ «հոգւով օրհնութիւն»ը, այդ «լեզուաւ աղօթք»ը նուազ կ՚արժ[էն] «վասն շինածոյ եկեղեցւոյն» Առաքեալին բացատրութեանը համեմատ: Քարոզելու կամ մարգարէանալու գիտակցութիւնն է եւ ո՛չ թէ լեզուախօսելու գերզգայութիւնը, որ պիտի կրնայ *մարդկային ընել* կրօնքը, առանց ծայրատելու հոգիին հի՛ն վերելքները կամ ո՛ր վայրաբերումները:

Երբ Աստուծոյ խօսքը չներգործեր եկեղեցւոյն մէջ՝ պաշտամունքը իր իմաստի լրութենէն կը վրիպի. երգերն ու աղօթքները չե՛ն միայն՝ որ կը շինեն եկեղեցին, ո՛չ ալ խորհուրդները՝ իրենց մեծվայելչութեամբը. «Ի մէջ եկեղեցւոյ կամիմ բանս հինգ *մտօք իմովք*, զի եւ զայլս խրատիցեմ, քան զբազում բանս՝ *լեզուաւ*» (Ա. Կրնթ. ԺԴ. 19):

Ինծի այնպէս կը թուի որ երբ մեր եկեղե-

ցւոյն բեմը պահանջուած խնամքն ու մտադրութիւնը վայելէ ու շաղակրատելու անպատեհութիւնները վտարուին անկից, քրիստոնէական ոգին պիտի կրնայ թափանցել առհասարակ թէ՛ հոգեւորականին եւ թէ՛ հաւատացեալներուն մէջ, եւ դժուարին պիտի չըլլայ հասկնալ թէ կրօնի բարձրագոյն ճշմարտութիւններուն անկ է բարոյական մագնիսացումը ըլլալ մարդկային բովանդակ գործունէութեան:

Պէտք է ըսել թէ վերջին տարիներուս մէջ հրատարակուած քարոզներու մէկէ աւելի հատորիկները եւ կրօնական գրուածներ գոնէ կրցան ներշնչել ժողովուրդին սա՛ համոզումը թէ հոգեւոր փրկութեան գործին համար պակաս չեն այնպիսիներ, որոնք Աստուծոյ խօսքը կը սիրեն լրջօրէն օգտակար ընել շատերու եւ անկեղծ համակրութեամբ մ՚է որ ժողովուրդը կ՚ողջունէ զանոնք:

Քու ՔԱՐՈԶՆԵՐդ ալ, Սիրելի Վարդապետ, որոնք լա՛ւ մտածուած եւ լա՛ւ արտայայտուած ըլլալու առաւելութիւնը ունին, կը մաղթեմ որ կրօնապէս հիւանդ կուրծքերու վրայ ծանրացող ձանձրոյթի մղձաւանջը փարատելով հանդերձ՝ առողջ հաւատքի մը դալարութեամբը զուարճացնեն բարի հոգիները:

Ողջունիւ սիրոյ

ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

25 Փետր. 1904
Ի Դպրեվանս Արմաշու

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՆԵՐ

Սովորութիւն եղած է գիրքերու սկիզբը յառաջաբան գրել։ Բայց ես կ'խորհիմ թէ ի՞նչ պէտք է յառաջաբանել ա՛յնպիսի գիրքերու համար, որ ինքնին յառաջաբաններ են արդէն Մեծ-Գիրքին՝ Աւետարանին։

Ահա՛ շարք մը ալ այդ յառաջաբաններէն, որ խօսքով ու գրչով մշակուած են բեմի համար՝ 1902-1903 տարիներում, մեծ մասամբ Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ։ Ասոնք քարոզուած-մշակուած են բեմի վրայ պէտք եղած ընդլայնումով և ամփոփ ամփոփ կարգադրուած են այս հատորին մէջ այնպէս մը, որ չխախտի նիւթերու ամբողջութիւնը։

Գիրքիս ԼԵ. ԼԶ. ԼԷ. գլուխները միայն գրուած են՝ առանց բեմէն խօսուած ըլլալու, թէ՛ նիւթերու պէսպիսութիւնը ցայտեցնելու և թէ՛ արժէքաւոր կեանքերու յիշատակին յարգանք մ'ընծայելու դիտումով։ Հետեւաբար այս ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐը կ'բովանդակէ ո՛չ թէ զուտ քարոզներ, այլ քանի մը սեւէ նիւթեր, որ կրնան յարմարիլ բեմի, այսինքն՝ քարոզուելու։

Զանազան նիւթերու վրայ միեւնոյն սկզբունքով խօսուած և գրուած ա՛յս տողերու մէջ տիրող ուղղութիւնը՝ եթէ նպաստէ Աւետարանի ոգին շեշտելու և լաւագոյն ու առողջ միտքեր թելադրելու ընթերցողներուն, ես՝ իբր քարոզիչ՝ ուրախ պիտի ըլլամ։ Վասն զի՝ արժէքաւոր գիրքեր անոնք են, որ ո՛չ միայն լաւ գրուած են, այլ մա՛նաւանդ լաւագոյն ու առողջ միտքեր կ'թելադրեն։ Աւետարանը և աւետարանական ըսկըզբունքներ, որոնցմով ամրացած են Հայ. Ս. Եկեղեցւոյ դարաւոր գոյութիւնն ու արդիւնաւոր տեւականութիւնը, թելադրած են ինձ ի՛նչ որ խտացուցած եմ ա՛յս հատորին մէջ։ Աւե-

տարանը ա՛յն գիրքերէն է, որու քարոզութեան համար մտքի և սրտի տիեզերական առաքելութիւն մը կազմուած է. առաքելութի՛ւն մը՝ որու Զօրագլուխն ու Կատարիչը նոյն ինքն Յիսուս-Քրիստոս եղաւ և իր ապրած կեանքովը ցոյց տուաւ աշխարհի թէ ի՛նչ է Աւետարանը կենդանացնող ոգին։ Ամենէն ճարտար ու մանրաքննին մեկնիչներ, ամենէն պերճախօս բեմբասացներ ու քննադատներ արձագանգ եղած են Քրիստոսի խօսքին ու գործքին։ Այնքան անհուն, այնքան սքանչելի, այնքան հաստատուն և տեւական գործունէութեան մէջ, որ Աւետարանի փառքին նուիրուած է, շեշտ մըն ալ թո՛ղ այս գիրքը ըլլայ։

Թերեւս գտնուին մարդիկ — և պէ՛տք է որ գտնուին բան մը բաց ընելու համար — որ իրր զաւակ դրական ու տնտեսագիտական գիտութիւններու ա՛ս դարուն, քիչ մը տարօրինակ գտնեն Աւետարանի մասին այսպիսի յայտնութիւն մը։ — Ո՛հ, շատ դիւրին գործ մըն է ասի, շա՛տ։ Յաւակնութիւնը, արհամարհանքը, ծաղրը ոյժ և փաստ չե՛ն ուրանալու համար մեր կեանքին ամենէն լաւ և ամենէն ազնիւ կողմերը պատրաստող սկզբունքները։ Արդի քաղաքակրթութիւնը քրիստոնէութեան կ'պարտի իր փառքերուն բոլոր գաղտնիքը։ «Աւետարանը, կ'ըսէ, նոյն իսկ Է. Ռընան, գուեհիկ կեանքի տաղտուկներուն դէմ գերագոյն դարման մը եղած է, մշտնջենաւոր sursum corda (= «Ի վեր ընծայեցուցէք զմիտս ձեր») մը երկրի ողորմելի հոգերուն համար՝ հզօր սփոփանք մը, անու՜շ կոչ մը, ա՛յն կոչին պէս, զոր Յիսուս հնչեցուց Մարթայի ականջին. «Մարթա՛ Մարթա՛, դու հոգաս և զբաղում իւիք զբաղեալ ես, բայց մի ինչ պիտոյ է» (Ղուկ. Ժ. 41-42)։ Տխուր կամ ընկճող պարտականութիւններու մէջ ընկլուզուած կեանքը՝ Յիսուսի շնորհիւ լոյսի հեղուած մը եղաւ երկնքին մէկ անկիւնը։ Մեր բազմազբաղ քաղաքակրթութեան մէջ Գալիլիայի ա[illegible] կեանքին յիշատակը՝ ուրիշ աշխարհի մը անուշահոտութիւնը եղած է,

«Հերմոնի ցօղ» մը (Սաղմ. ՃԼԹ. 3), որ արգիլած է երաշտութիւնն ու գռեհկութիւնը Աստուծոյ դաշտը բոլորովին գրաւելէ»։

Երբ իբր անկրօն բամբասուած, քննադատ-պատմագիր մը այդպէս կ'խորհի Աւետարանի վրայ, երբ խոշոր նախապաշարում մը կ'տիրէ մէկ կողմէն և նոյնչափ խոշոր անտարբերութիւն մը՝ մեր նոր-գլուխներուն վրայ կրօնքի մասին, երբ Հայ. Առաքելական Ս. Եկեղեցին անփոխարինելի ջանքերով վա՛ռ պահած և հաստատած է մեզի Աւետարանի շողշողուն ջահը իր բեմով, իր գրիչներով, երբ հիմայ թարմ թելադրութիւններ անհրաժեշտ են մեր Եկեղեցւոյ բեմին համար, երբ իրական պէ՛տք կայ Աւետարանէն ճառագայթող՝ խաղա՛ղ, բա՛րձր, ազնի՛ւ և բարոյական մե՛ծ կեանքի մը՝ և երբ մանաւանդ այդ կեանքը տարածելու, ուժաւորելու և տեւականացնելու համար պէ՛տք կայ հեղինակ գրիչներու և ազդեցիկ լեզուներու, այդ բոլորին հանդէպ՝ չեմ կարծեր որ անօգուտ ըլլան անկեղծ ձայնի մը շեշտերն ու գրչի մը փորձերը։

1904 Մարտ 23
Կ. Պոլիս - Ղալաթիա
Ս. Լուսաւորիչ

ԲԱԲԳԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ք Ա Ր Ո Զ Ն Ե Ր

Ա.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ

«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ
յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ
հաճութիւն:»
(Ղուկաս Բ. 14)

Օ՜ն, *Քրիստոնեայք, օ՜ն, գիշերուան սա խորհրդաւոր երգը մտի՛կ ըրէք։*

Բայց ո՞ւր, ո՞ւր է երգը։

— Դարձուցէ՛ք ձեր ուշադրութիւնը հո՛ն, Աւետարանին մէջ նկարագրուած անմոռանալի տեսարանին։ Հովիւներուն վա՛ղքը դիտեցէք, հրեշտակային անմեղութեան այդ պարզ վկաները, որոնք Երկնային Զօրաց հետ խաղաղութիւն կը քարոզեն բարոյապէս տառապող երկրին, հաճութիւն կ՚աւետեն տհաճ մարդկութեան։

Տարօրինա՛կ դէպք մը Բեթղեհէմի մէջ, Դաւթի քաղաքին մօտիկը։ Ցնծալի՜ց, խորհրդաւո՛ր գիշեր մը, որուն խրախճանքը չվայելեցին Սողոմոններ՝ իրենց փառքերուն մէջ. ա՛յն փառ-

քերուն մէջ, որոնք քիչ ետքը վայրի շուշանի մը փառքերուն քով՝ անհամեմատօրէն անվստահելի, վաղանցիկ, լպրծուն գետնի մը վրայ պիտի դըրուէին: Տարօրինա՛կ տեսիլ մը, զոր բնաւ չկրցան վայելել ա՛յն առանձնաշնորհեալ հոգետեսներ, մարգարէներ, որոնք կ'ըսէին թէ Եհովայի հետ կ'խօսէին եւ անոր անունով պատգամներ կ'արձակէին:

Տարօրինա՛կ իրողութիւն մը, այո՛, որ գիտուններու եւ իմաստուններու աչքէն ու մտքէն ծածկուած, հովիւներու, տղաքներու կ'յայտնուի (Մատթ. ԺԹ. 25–26): Եւ այս բոլոր տարօրինակ իրողութիւնները կ'երգուին, կ'աւետուին, կ'ծաւալին «խաղաղութիւն» եւ «հաճութիւն» բառերուն վրայ հնչող նո՛ր, բո՛լորովին նոր շեշտերով — «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն ի մարդիկ հաճութիւն:»

Եղբա՛յրք, օրուան տօնին նշանակութիւնը բացատրելու համար անգամ մըն ալ ես կ'շեշտեմ՝ խաղաղութիւն, հաճութիւն:

Ո՞րն է քարոզուած խաղաղութիւնը, ո՞րն է հաճութիւնը:

Մարդկութիւնը իր ստեղծումէն ի վեր, երկիրը իր գոյութենէն ասդին անխաղա՞ղ էին արդեօք: Ի զո՞ւր ուրեմն, ա՛յնքան քաղաքակրթութիւններ, ա՛յնքան կրօններ, ա՛յնքան փիլիսոփայութիւններ ծաղկեցան, ծաւալեցան անցած մարդկութեան բոլոր ցեղերուն ու խաւերուն մէջ, որոնց արդիւնքներուն բոլոր հետքերը դեռ հիմայ թանկագին են, մեզ կ'հետաքրքրեն եւ անոնց ուսումնասիրութիւնը մարդկութեան արդի գիտու-

թիւններուն ամէնէն դասականը, ամէնէն հազուագիւտը եւ ամէնէն աւելի փնտռուածն է:

Ի զո՞ւր ուրեմն հին կրօններու եւ փիլիսոփայութիւններու վարդապետներն ու վարժապետները օրօրեցին իրենց ժամանակին մտքերն ու սրտերը: Խաղաղութի՛ւն. կարելի՞ է որ մարդիկ չունենային զայն: Հաճութի՛ւն. կրնա՞յ ըսուիլ որ, անծանօթ վիճակ մ'էր այդ նախաքրիստոնէական դարերուն:

— Ահա՛ բուն խնդիրը:

Ալեկո՛ծ, կատղա՛ծ ծովու մը հանդարտութիւնը չէ՛ խաղաղութիւնը: Երկրաշարժի ահագին ցնցումներուն դադարումը չէ՛ խաղաղութիւնը: Շանթեր դարբնող եւ կայծակներ սլացնող մթնոլորտի մը թեթեւացումն ու պարզութիւնն ալ չէ՛ խաղաղութիւնը եւ ո՛չ իսկ պատերազմներու վախճանը: Եթէ այս զանազան երեւոյթներու մէջ հասկցուածն ըլլա՛ր այսօր երգուած խաղաղութիւնը, հարկ չկայ տագնապելու: Պարբերական երեւոյթներ են անոնք. պահ մը կ'խռովեն, կ'ահաբեկեն, եւ միւս պահուն՝ կ'անցնին, կ'մոռցուին:

Մարդիկ ա՛յնքան յանդուգն, ա՛յնքան դժգոհ են որ՝ աշխարհական սկզբունքներն անգամ կ'ուզեն իրենց եսի շրջանակին մէջ առնել: Խաղաղութեան ըմբռնումը այդ սկզբունքներէն է, զոր ուզած են սահմանել, սահմանափակել անհատական նկատումներու, անհատական գոհացումներու մէջ: Եւ այսպէս՝ ամէն անհատ իր անձնական գոհացումներուն լրմանը մէջ հասկցած է խաղաղութիւնը: Այս իմաստով խաղաղութիւնը ա՛յնչափ հին է, ո՛րչափ մարդկութիւնը. բայց դժբախտաբար մարդ-

կութեան խաղաղութիւնը չէ՛ այդ, այլ մարդո՛ւն խաղաղութիւնը։

Աշխարհի մէջ նոր բան չկայ՝ ըսուած է։ Եւ ա՛յն խաղաղութիւնը, որ կ'երգուի, կ'աւետուի Քրիստոսի Ծննդեան վայրկեանին իսկ, աշխարհը ուզեց ունենալ, բայց գաղափարը միայն կրցաւ ունենալ։ Ծանօթ աշխարհը գրաւող կրօններն ու դաւանութիւնները, մարդկային ընդհանուր համերաշխութեան վարդապետութիւններն ու սկզբունքները իրարմէ ա՛յնչափ հեռի չե՛ն, ո՛րչափ Գանգէսը Յորդանանէն եւ Նեղոսը Եփրատէն։ Խաղաղութիւնը բարձրէն, չա՛տ բարձրէն տրուելու էր մարդկութեան, վերէ՛ն վար, որպէս զի ամէն կողմ լուսէր, հնչէ՛ր ամէն կողմ։ Ի՞նչ ընդհանուր ազդեցութիւն կրնար ունենալ միայն Հնդկաստանի ահագին անտառներուն խորը արձագանգ գանող խաղաղութիւնը, որ խորին մենակեացի մը էութենէն դուրս գոյութիւն պիտի չունենար։ Հսկայական բուրգերու մէջ պարփակուող կրօնքէ մը կրնա՞ր խաղաղութիւն ճառագայթել արեւելքէն արեւմուտք, հիւսիսէն հարաւ։ Կարելի՞ էր Քաղդէաստանի ու Ասորեստանի համար տրուած Մանէ, Թեկէլ, Փարէս վճիռէն ետքը, խաղաղութիւն սպասել Բաբելոնական կրօններու եւ երկիրներու լոյծ ու թոյլ գօտիներէն։ Եւ ո՛չ իսկ հո՛ն, Իսրայէլի մէջ, ո՛ւր քիչ յառաջ տեսանողներ ու մարգարէներ կ'փայլէին, մարդկային խաղաղութեան կշիռը բռնած էին, այո՛, դեռ հո՛ն, Բեթղեհէմի մսուրին քովիկն իսկ չկար այսօր երգուած խաղաղութիւնը, որ նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոսն է։

Եւ բովանդակ աշխարհ ակնդէտ կ'սպասէր

այդ խաղաղութեան։ Անտիոք, Աթէնք, Հռոմ, Աղեքսանդրիա՝ չէին կրցած իրենց գիտութիւններով, իրենց հաշիւներով ցոյց տալ մարդկային խաղաղութեան չափն ու սահմանը։ Ամէն անհատ իր ուզածին պէս կ'հասկնար զայն։ Սրտի ու մտքի խնդիրներուն վրայ տիրող այդ խառնակութեան եւ ապականութեան մէջ՝ միեւնոյն անհատներ նոր արեւելքի մը կ'նայէին, որ չուշացաւ իր փառաւոր արշալոյսը պարզել Բեթղեհէմի վրայ, խաղաղութեան եւ հաճութեան երգերով ցնծուն արշալոյսը։ Այս խաղաղութեան մէջ մարդիկ ո՛չ միայն իրենց անհատական գոհացումները, իրենց երջանկութիւնը պիտի գտնէին, այլ՝ իրարու երջանկութիւնն ալ, այսինքն՝ մարդկութեան երջանկութիւնն ալ պիտի գտնէին։ Ուրիշ խօսքով մէկուն երջանկութիւնը միւսին երջանկութիւնը պիտի ըլլար փոխադարձաբար։ Սրտեր ու մտքեր միշտ միեւնոյն ուղղութեան մէջ, միեւնոյն նպատակին պիտի դիմէին։ Համերաշխութիւնը ինքնին պիտի փայլէր մարդոց բոլոր գործառնութիւններուն մէջ։ Մարդկային ընկերութիւնը աղմկող չարիքներ տեղի պիտի չունենային։ Սէր, ներողամտութիւն ամէն անհատի վրայ, աշխարհի ամէն անկիւնը պիտի շեշտուէր։

Կ'տեսնէ՞ք, Քրիստոնեայք, Քրիստոսի խաղաղութեան սահմանը։ Կ'ըմբռնէ՞ք ամէնադժուարին խնդիրը։

Ո՛րչափ ալ ա՛յս եղած ըլլայ իրողութիւնը, թերեւս Աւետարանի պատմութեան ծանօթ մտքեր՝ ինքնաբերաբար խոշոր հակասութեան մ'առջեւ

գտնենք իրենք զիրենք։ Հո՛ս, Քրիստոսի Ծննդեան մսուրին վրայ, «Փա՜ռք ի բարձունս եւ յերկիր խաղաղութիւն» կ'ըսենք ու կ'երգենք. իսկ հո՛ն կ'լսենք, «Մի՛ համարիք եթէ եկի արկանել խաղաղութիւն յերկիր» (Մատթ. Ժ. 34), նոյն իսկ Յիսուս Քրիստոսի բերնէն, սուրի պէս կտրող սպառնալիք մը, հուրի պէս լափող յայտարարութիւն մը, անո՜ւշ Քրիստոսի բերնէն։ Զարմա՜նք։ Եթէ այդպէս է, ի՞նչ հարկ կար, ուրեմն, որ Սինայի վրայ ա՛լ չբորբոքէր մորենին. ի՞նչ պէտք էր որ Քորեբի ահաբեկիչ տեսարանները գործուէին Իսրայէլի առջեւ։ Պէ՛տք էր թողուլ որ Մովսէս անգամ մըն ալ փշուր փշուր խորտակէր օրինաց տախտակները մարդկային անհամբերութեան առջեւ։ Եղիան չաստուածները ծաղրելու համար պէ՛տք էր որ կրա՛կ իջեցնէր երկինքէն, քանի որ խաղաղութիւն պիտի չտիրէր եւ Քրիստոս իսկ պիտի չուզէր զայն։ Այս ի՞նչ խաղաղութիւն է, ուրեմն, զոր Քրիստոս չուզեր երկրի վրայ հաստատել։ Այսպիսի յայտարարութիւն մը կարելի՞ էր սպասել Անկէ, որ իր յուզիչ կտակը խօսած ատեն, ա՛յն ատեն՝ երբ քիչ ետքը փուշէ պսակ մը պիտի բոլորէին իր ամբիծ ճակտին, երբ կ'պատրաստուէր Գողգոթայի ճամբան բռնելու, ա՛յն ատեն՝ երբ իր սիրելիներուն միմիայն խաղաղութիւն թողուց եւ ո՛չ ուրիշ բան մը. «Խաղաղութիւն թողում ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ, ո՛չ որպէս աշխարհ տայ, տամ ես ձեզ» (Յովհ. ԺԴ. 27)։ Աստուածային կտակ մ'էր այս։ Նա՛, որուն ետեւէն պիտի երթար քիչ ետքը բոլոր աշխարհ. Նա՛, որուն առջեւ պիտի ծռէին բոլոր ծունկերը, երկինք ու երկիր անոր անունով պիտի

թնդային, Նա՛ խաղաղութիւն միայն կտակեց իր սիրելիներուն եւ անոնցմով ալ աշխարհի որուն ըմբռնածէն բոլորովին տարբեր կերպով կ'ըմբռնէր խաղաղութիւնը։

Այո՛, եղբարք, Քրիստոս աշխարհի ըմբռնածին պէս չըմբռներ խաղաղութիւնը, ո՛չ ալ աշխարհի պէս կուտայ զայն։ Եւ աշխարհի, մարդոց հասկցած խաղաղութիւնն է որ չուզեր հաստատել երկրի վրայ. աշխարհի խաղաղութիւնը իրաւը կը բռնաբարէ. հայր ու զաւակ, մայր ու աղջիկ, հարս ու կեսուր, իրենց մէջ, ա՛յնքան խիտ յարաբերութիւններու մէջ իսկ, մարդիկ չա՜տ անգամ կ'կոխկռտեն արդարութիւնը. եւ ո՛ւր որ իրաւը կ'բռնաբարուի, կ'կոխկռտուի արդարը, նոյն իսկ տան մը անդամներուն մէջ, հո՛ն չկայ խաղաղութիւն։ Աշխարհի ըմբռնած, աշխարհի գիտցած խաղաղութիւնն է այդ. Քրիստոս զայդ չուզեր. իր հետեւողները՝ նոյն իսկ իրենց հայրն ու մայրը պէտք է թողուն եւ փոխադարձաբար պէ՛տք է որ բաժնուին իրարմէ երբ խնդիրը իրաւն ու արդարը, ճշմարիտ խաղաղութիւնը, դաւանելու վրայ է։

Պէտք չէ՛ հօր մը համար ա՛յն զաւակը, որ անուղղայ բռնաբարողն է արդարութեան. ո՛չ ալ ա՛յն հայրը՝ զաւկի մը համար, որ չկրնար զանազանել ուրիշին խաղաղութիւնը իր հասկցածէն։ Քրիստոս կ'բաժնէ, կ'զատէ զանոնք իրարմէ։ Քրիստոս հո՛ւր կ'ձգէ երկիր, որպէս զի իր խանդաղատանքի բովքին մէջ զատէ զգացումները ա՛յն աղտերէն, որոնք աւազներու պէս խառնուած եւ խոնուած են ոսկիի հետ եւ զուտ ոսկին, միայն բովքին մէջ, սաստիկ չէկ կրակի մէջ, իր աւազ-

ներէն բաժնուելով կրնայ զատիլ եւ թանկագին ձոյլը մէջտեղ բերել. զոր եթէ՝ հողը՝ աղտերու եւ աղբերու մէջ ալ նետես՝ բնաւ չաղտոտիր։ Ոսկին միշտ ոսկի է։

Քանի՜ քաղցր պիտի ըլլար կեանքը բովանդակ մարդկութեան՝ եթէ ճանչնար, հասկնար Քրիստոսի խաղաղութիւնը, որ հանդիսաւորապէս կը հնչէ Ծննդեան տօնին սա՛ ցնծութիւններուն մէջ։ Ինչ չափ ամբարտաւանութիւններ, ինչ հսկայ մոլութիւններ, որոնք խաղաղութեան առջեւ ամբարտակներ կ'բարձրացնեն, պիտի խոնարհէին, պիտի ոչնչանային խաղաղութեան վէմին զարնուելով։

Բայց մե՜ծ բաղձանքներ, ընդհանո՛ւր գաղափարներ՝ երազներ են, կ'ըսեն, խելայեղ մարդիկ, որոնք միայն իրենց համար կ'ապրին, իրենց հաշիւը միայն գիտեն։ Եւ սակայն անոնք իրենց այս պինդ կարծիքին մէջ ալ, առանց զգալու, լաւ եւս, առանց զգալ ուզելու, կ'փափաքին այդ բաղձանքները ընդգրկել, այդ երազները իրականացնել։ Ինքզինք խաբելու անգիտակից վիճակ մ'է այս անհատին համար, որ ուզէ չուզէ ընդհանուրին կ'պատկանի, ուզէ չուզէ մարդկութեան տառապանքներն ալ, ուրախութիւններն ալ պիտի զգայ. ուզէ չուզէ՝ իբր Քրիստոնեայ՝ պէ՛տք է հասկնայ եւ պիտի հասկնայ Քրիստոսի խաղաղութիւնը, որ ծագած է 20 դար յառաջ Պաղեստինի անշուք մէկ անկիւնէն, Բեթղեհէմի մսուրին վրայ, կեդրոնացած է Նազարէթի հիւղակներուն մէջ. Երուսաղէմի Տաճարին վրայ արհամարանքով նայող Ձիթենեաց լեռան պայծառ գիշերներուն տակ, ծաւալած է աշխարհին չորս ծայրերը, ա՛ն անուշ, զով,

հանդարտիկ քամիին պէս, որ «ո՛ւր կամի շնչէ, եւ զձայն նորա լսես, այլ ոչ գիտես ուստի գայ կամ յո՛ երթայ» (Յովհ. Գ. 8)։ Քրիստոսի խաղաղութեան ծագումն ու ծաւալումը ո՛րքան բնական, ո՛րքան հրաշալի է որ, ըստ Աւետարանի պատմութեան, Երկինքն ալ կ'խայտայ գլխաւորի մը վարսագեղ երեւումով, որ երկու տարուան մէջ՝ բոլոր արեւելքի աստղագէտ մոգերուն ուշադրութիւնը եւ արքունի ընծաները կ'կեդրոնացնէ խաղաղութեան երգերուն մէջ ծնող Քրիստոսին շուրջը. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»։

Ինչ է եւ «ի մարդիկ հաճութիւն»։ Մարդիկ նո՞ր պիտի սորվէին իրարու հետ հաշտ ու հաճ ապրելու կերպերը։ Խաղաղութեան անձուկ եւ կեղծ ըմբռնումն ու գործադրութիւնը, մարդոց իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւններն ալ կ'անձկացնէ եւ կեղծել կու տայ։ Եւ այսպիսի յարաբերութիւններով արտայայտուած հաշտութիւնը, հաճութիւնը տեւական եւ բնիկ ո՛եւէ կողմ չունի բնաւ։ Զգացումներու աւերումն է այդ, որ կեղծիքի տակ յառաջ կ'երթայ։ Եւ սակայն, մարդիկ այս հաճութիւնը սիրած են։ Բարձր նկարագիր, որ ամուր բարոյականի մը հարազատ ցոլացումն է, ալ չե՛ս գտներ կարծես մարդուն քով։ Վայրկեանները չահով անցնելու համար մտածուած դժբախտութիւններ են իրապէս, ինչ որ հաճութեան վիճակը կը կազմէ հիմայ։ Կեղծ խաղաղութեան արդիւնքը՝ կեղծ հաճութիւն։ Շա՜տ մեծ կարողութեան մը պէտք չկայ հասկնալու համար թէ Քրիստոսի խա-

ղաղութիւնը պէ՛տք է տիրէ երկրի վրայ, որպէս զի «ի մարդիկ» երեւան գայ հաճութիւնը։

Ո՞վ պիտի չուզէր մարդիկը տեսնել իրարու նկատմամբ աննենգ, սրտաբաց, հաւատարիմ, բարեկամ՝ խօսքերու մէջ, կասկածներու մէջ, հուրզներու մէջ, յարաբերութիւններու մէջ, խորտեղ ու ամէն վայրկեան։ Անհաւատալի վիճա՞կ մ'է արդեօք այս, որ քարոզուեցաւ մարդկութեան Քրիստոսի Ծննդեան գիշերը. վիճակ մը, զոր Քրիստոս ինքն ալ ապրեցաւ ու քարոզեց, եւ դեռ զայն կ'քարոզէ իր Եկեղեցին։

Եթէ իրականութի՛ւն է Քրիստոս, իրականութի՛ւն է նաեւ իր թողած խաղաղութիւնն ալ, «խաղաղութիւն թողում ձեզ»։ Եթէ Քրիստոնէութիւնը կեանք մըն է, զոր ահա կ'ապրին 20 դարեր ու պիտի ապրին, այդ կեանքը խաղաղութիւնն է, եթէ նոյն իսկ մարդիկ չուզեն զգալ անոր տարածական ույժը, անոր դերը Քրիստոնէական կրօնի տեւողութեան մէջ եւ քրիստոնեաներու անհատական կեանքին վրայ։ Մարդ՝ իր բնախօսական կազմութեան շա՛տ մը օրէնքներն ու պայմանները կ'գործադրէ առանց գիտնալու, առանց զգալու։ Աչքի թարթիչներուն անդադրում շարժումները, աննշան գործողութիւններ չե՞ն, զորս եթէ իբր հարկեցուցիչ պարտք մը դնէին մեր վրայ, ահագին դժգոհութիւն, անհարթելի դժուարութիւն մը պիտի տեսնէինք այդ պարտքի գործադրութեան մէջ. բնութիւնը մեզ վարժեցուցած է, սակայն, այդ գործադրութիւններն յարգելու։ Չե՛նք կրնար առանց ակնթարթի վայրկեան մ'անցնել՝ առանց մասնաւոր պատճառի մը։ Ճիշդ այդպէ՛ս է քրիս-

տոնէական կեանքին մէջ շա՛տ մը ըմբռնումներու արտայայտութիւնը, շա՛տ մը պարտականութիւններու գործադրութիւնը։ Եթէ չկայ մասնաւոր պատճառ մը, որ խափանէ քրիստոնէական հաճութիւնը մարդոց մէջ, քրիստոնեան կ'փափաքի միշտ մշակուած եւ բարգաւաճ վիճակի մը մէջ պահել իր սէրը, իր հաշտ ու հաճ վերաբերումները դէպի իր ընկերը։ Ուրիշ կերպով կարելի չէ՛ ըմբռնել Քրիստոս, Քրիստոնէութիւն. ուրիշ կերպով չբացատրուիր Քրիստոսի Ծննդեան կարեւորութիւնը, ուրիշ կերպով չե՛նք կրնար երգել «Փա՜ռք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն։»

Երանի՜ թէ այսօրուան, Յունուար 6ի յիշատակը, զոր հաստատապէս Քրիստոսի Տեառն մերոյ Ծննդեան տօնին նուիրած է Հայ. Ս. Եկեղեցին ամէնահին ժամանակներէ ի վեր, վերանորոգէ ձեր մէջ խաղաղութեան հասկացողութիւնը, որպէս զի իր եկեղեցին փառաւորուի, գօտեպնդուի հաճութեան ոգիով, ո՛չ միայն իր մէջը, ներքնապէս, այլ նաեւ իրմէ դուրս ալ Քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիներու յարաբերութեան մէջ։

Այս ոգի՛ով միայն կարելի է զգալ Քրիստոսի Ծննդեան նշանակութիւնը եւ քրիստոնէական կեանքի պէտքն ու մեծութիւնը։ Այդ կեանքը եղբայրակցութեան կեանքն է, ո՛չ միայն իրարու, այլ նաեւ Քրիստոսի հետ։ Աստուածորդիութեան կեանքն է այդ։ Սիրեցէ՛ք խաղաղութիւնը, մշակեցէ՛ք հաճութիւնը. «Երանի՜ խաղաղարարաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեսցին» (Մատթ. Ե. 9)։

Ուրեմն «Զխաղաղութեան զհետ երթայք ընդ ամե-
«նեսին եւ զսրբութեան, առանց որոց ո՛չ ոք տեսանէ
«զՏէր» (Եբր. ԺԲ. 14)։ Առանց անոր կարելի չէ՛ ըսել «Շնորհաւոր Ծնունդ», առանց անոր կարելի չէ՛ երգակցիլ հրեշտակային երգին. «Փա՜ռք ի բար-
«ձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն ի մարդիկ
«հաճութիւն։»

Քրիստոսի խաղաղութիւնը միշտ իր եկեղեցւոյն հետ ըլլայ. Ամէն։

Բ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ

«Նա եղիցի մեծ։»
(Ղուկ. Ա. 32)

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ, եղբա՛րք, մարդոց ամէնէն վսեմ բաղձանքներէն է։ Մարդիկ ամէն տեղ մեծութիւն կ'փնտռեն եւ անոր կ'ձգտին։ Մեծութիւնը մարդուն արհամարհելի յատկութիւններէն չէ՛. մարդուն նպատակն է, կեանքի պայմանն է մեծութիւնը. Եթէ մարդ չդիմէ այդ նպատակին, կեանքը չա՛տ հասարակ բան մը կ'ըլլայ։ Ի՛նչպէս որ մարդը կ'մեծնայ, կ'հասնի կատարելութեան բնախօսապէս, այնպէս ալ բարոյապէս աճում մը, կատարելութիւն մը ունի մարդը, պէ՛տք է որ հասնի այդ կատարելութեան։

Բայց ի՛նչպէս կ'հասնի մարդ այդ կատարելութեան. ա՛յս պիտի ըլլայ մեր խորհրդածութեան առարկան այսօր, Քրիստոսի Տեառն մերոյ լուսածնունդ Ծննդեան տօնախմբութեան առթիւ։

Կ'տեսնենք որ մարդիկ իրենց բնախօսական աճման մէջ մեծապէս կ'օգնեն բնութեան, չե՛ն թողուր որ միայն անունդ աճին եւ մեծնան, այլ հնարաւոր եղած բոլոր միջոցներով կ'օգնեն իրենց աճմանը։ Վասն զի՝ եթէ չօգնեն, մարդ արարածը

կ՛մեծնայ անասնօրէն, կ՛ըլլայ արարած մը անյարմար, տեսակ մը վայրենի ։

Մարդը եթէ բարոյապէս ալ թողու իր բնականին՝ անյարմար եւ տեսակ մը վայրենի մարդուն վիճակը կ՚ունենայ ա՛ն ։ Ասոնք իրողութիւններ են. եւ տարակոյս չկայ որ ամէնէն աւելի յարմար առիթն է այսօր՝ որպէս զի անդրադառնանք ատոնց վրայ, մեր քրիստոնէական գիտակցութեան ուժովը, երբ մեր հոգեւոր կեանքի հեղինակին ու առաջնորդին համար, հրեշտակային պատգամ մը որոշ կերպով կ՛ըսէ. «Նա՛ եղիցի մեծ ։»

Քրիստոս եղա՞ւ Մեծ. Մեծ ա՛յնպէս , ի՞նչպէս
որ կ՛ըմբռնէին մարդիկ մեծութիւնը ք ան դար
յառաջ՝ Անոր Ծննդեան ատեն, եւ դեռ կ ըմբռնեն
հիմայ ։

Մարդիկ ի՞նչպէս կ՛ըմբռնէին մեծ
ո՞ւր կ՛փնտռէին զայն ։ — Մարդիկ մեծ ութիւնը,
կ՛ըմբռնէին իրենց հաճելի եղած կերպովը ութիւնը
իր իսկութեանը մէջ եւ հետեւաբար սխա ու ո՛չ թէ
կ՛փնտռէին զայն ։ Անոնք գիտէին որ մ տեղեր
ըլլար Քրիստոս, իրենց աշխարհական պ ծ պիտի
վերահաստատելու համար՝ մականով եւ ծի րճանքը
Փառաւոր արտաքինը մեծութեան նկ ամիով ։
էր ։ Անոնց համար մե՛ծ էր Տաճարը, ո՛ւ րագիրն
կէզնեւր կ՛ճենճերէին, ո՛ւր ոսկիներու եւ ողջա-
ներու չլացուցիչ ճոխութեան մէջ հասարս րծաթ-
կանացուներուն խելքը կ՛գառնար ։ Տաճա կ մահ-
էր իր համայնքովը եւ սակայն «կոյր առա ը մե՛ծ
ները» ոսկին կ՛գատէին եւ աւելի յարգ ջնորդ-
արժանիք կ՛տեսնէին ատոր մէջ, ա՛ն Տ նք ու
ճարին

մէջ ։ Սեղանը բան մը չէ՛ր խօսեր իրենց սրտին, բայց սեղանի նուիրուած ընծաներով (պատարագ) կ՛հպարտանային իրենց կրօնական ըմբռնումներուն վրայ (Մատթ. ԺԳ. 16–22) ։

Տաճարը, հրէական չքեղութեան եւ հարըստութեան այդ յիշատակարանը՝ մեծ բան մը չէ՛ր ։ Արտաքին մեծութեան այդ մարմնացումը կրնար օր մը, վայրկեանի մը մէջ ոչնչանալ՝ երկիրը շարժող սարսափելի մէկ ցնցումով եւ կամ ուրիշ կերպով մը ։ Այդ տեսակ մեծութիւններէն կամ հրաշալիքներէն որո՞նք կանգուն մնացին մինչեւ վերջը, եւ եթէ մնացին, ի՞նչ տեւական ազդեցութիւն կրցան ընել մարդկային ճակատագրին վրայ ։ Եգիպտոսի բուրգերը, պարզ հետաքրքրութիւն միայն կ՛շարժեն ։ Ասորեստանի կախուած պարտէզները, երեւակայութեան հետ գործ ունին ա՛լ, ա՛յն ալ պատմութեան մէջ. Հռոմսի արձանը, որուն առկէն նաւեր կ՛անցնէին, առասպելի ազդեցութիւն մը ունի լոկ ։ Տաճարը Քրիստոսի ըսածին պէս քարուքանդ եղաւ հռովմէական լէգէոններու բրիչներով ։ Ասոնք մեծութիւններ էին եւ սակայն մե՛ծ բան մը չէին ։

Եւ Քրիստոս իրաւունք ունէր ըսելու այդ մե՛ծ ունայնութիւններու վրայ հպարտացող մարդոց ։ «Մեծ քան զՏաճարն է աստ» . ի՛նքն էր մեծը. Տէրը՝ Տաճարին ալ, շաբաթի՛ն ալ ։ Անոնք մարդոց գործեր են, մարդկային գործեր, եւ մեծ մարդիկ անոնց լաւագոյնը, ամէնէն լաւը կրնան չընել ։ Մարդու համար մեծութիւնը անհրաժեշտ է, անհրաժեշտ չէ՛ ճոխութիւնը ։

Մարդիկ մեծութիւնը կ՛փնտռեն մարդոց ար-

տաքոյ կարգի կարողութիւններուն վրայ։ Քրիստոսի մեծութիւնը եւ առաւելութիւնը հասկնալու համար Հրեայք կ՚ըսէին՝ հրաշք մը գործէ որ տեսնենք։ Ինչո՞ւ յայտնի պիտի ըլլար թէ Յիսուս մեծ ոմն էր, մե՛ծ՝ մարգարէէն ալ աւելի։ Եւ Քրիստոս եթէ Թագաւոր-Մեսիան չէ՛ր, գոնէ արտաքոյ կարգի գործողութիւններով, հրաշքներով հաստատելու չէ՞ր իր ինքնութիւնը։

Մեծ եղած են կախարդներ. Մեծն-Մովսէսի դէմ Յաննէս ու Յամբրէս կրցան ելլել եւ իրենց արուեստովը պահ մը խաղկեցին մեծ-մարգարէն՝ Աշան (=հրաշք) սիրող ժողովուրդի մը մէջ, վասն զի հրեայն ուրիշ կերպով չէ՛ր կրնար ըմբռնել իր մեծութիւնները, իր Եհովային մեծութիւնը։ Եթէ Աստուած լռէր եւ կամ քիչ մ՚ուշանար Մովսէս, Որթը կ՚ձուլուէր. Ենովքի արդարութիւնը ապացուցանելու համար պէտք չէ՛ր որ անոր գերեզմանը երկրի վրայ փոս մ՚ըլլար. Եղիսէի մեծութիւնը իր ոսկորներուն մէջ պէ՛տք էր յայտնուէր, եւայլն, եւայլն. բայց Յիսուս Քրիստոս բան մը չէ՛ր հասկնար այս տեսակ մեծութիւններէն եւ կ՚շեշտէր ընդհակառակը թէ նշան պիտի չտրուի անոնց. Յովնանու նշանը (հրաշքը) պիտի տրուի միայն, բայց պէտք է գիտնաք թէ «աւասիկ մեծ քան զՅովնան է աստ:»

Մեծութիւնը, տարօրինակութիւններու մէջ չէ՛ որ կ՚յայտնուի։ Արտաքոյ կարգի կարողութիւններ առաւելութիւն են մարդու համար. բայց անհրաժեշտ չե՛ն ասոնք մեծութեան համար։

Մարդիկ մեծութիւնը կ՚փնտռեն իմաստութեան կամ ինչպէս կ՚ըսենք հիմայ, գիտութեան

մէջ։ Լաւագոյն մեծութիւնն է այս, թերեւս ամէնէ՛ն լաւ մեծութիւնը. որովհետեւ գիտութիւնը մարդուն բարոյական զարգացումն է, մարդկային կատարելութեան էական պայմաններէն մէկը։ Ո՛չ ճոխութեան կ՚նմանի գիտութիւնը, ո՛չ ալ տարօրինակ առաւելութիւններու. հասարակաց ըլլալու բնութիւն մ՚ունի ա՛ն, փափաքողներուն եւ աշխատողներուն դիւրամատչելի։ Բայց գիտութիւնն ալ մարդը գիտուն կ՚ընէ, մեծ չըներ։

Քրիստոսի ազգակիցներուն եւ ժամանակակիցներուն համար Սողոմոնէ մեծ իմաստուն մը կարելի չէ՛ր երեւակայել։ Ա՛յնքան իմաստուն է Սողոմոն հրէին համար, որ թռչուններու լեզուն ալ գիտէ, տարրներուն կ՚հրամայէ, իր անունը Սաբայի գեղեցիկ եւ գեղեցկապաշտ դշխոյն իր ոտքը կ՚բերէ եւ գեղեցկութեան եւ իմաստութեան բարեկամութիւնը կ՚հաստատուի. Ս. Գրոց սքանչելի դէպքերէն, մե՛ծ դէպքերէն է ասի։

Սողոմոնին հիացողները, իմաստութիւնը ճանչցողները՝ պէ՛տք էր որ ինքնին ճանչնային Քրիստոսը։ Հարաւի թագուհիին երկար ճանապարհներ կտրելով գալը մինչեւ Երուսաղէմ՝ իմաստութեան համբաւին՝ պարզապէս յանդիմանութիւն մըն էր Իսրայէլի համար, քանի որ Սողոմոնէն ալ մեծը եկած էր հիմայ իր մօտը եւ չէ՛ր ճանչնար զայն. «Եւ ահա մեծ քան զՍողոմոն է աստ»:

Քրիստոս, ուրեմն, մեծութիւնը չէ՛ր ըմբռներ ճոխութեան մէջ, արտաքոյ կարգի կարողութիւններու մէջ, իմաստութեան մէջ։ Ո՛չ անոր համար որ բոլորովին կ՚արհամարհէ ճոխութիւնը, որ բուն

ԳՐԱԴԱՐԱՆ ... ичная Библиотека 7/3 1922 Имени А. Мясникяна Ա. Մ ԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

մեծութեան միացած ատենը՝ կ'զօրացնէ մարդը. ո՛չ անոր համար որ կարեւորութիւն չտար արտաքոյ կարգի կարողութեան, որ բուն մեծութեան լծակցած ատենը, կ'յառաջացնէ մարդը. ո՛չ անոր համար որ չսիրեր իմաստութիւնը, որ երբ օժտուի բուն մեծութեամբ՝ մարդը կ'հասցնէ կատարելութեան. այլ անոր համար որ՝ ասոնք ըստ ինքեան բուն մեծութիւն, բացարձակ մեծութիւն, չե՛ն կրնար ըլլալ: Քրիստոս մեծութիւնը կ'ըմբռնէ իր խոկութեանը մէջ, որուն եթէ չընկերանան ալ ա՛յս կամ ա՛յն առաւելութիւններ, չդադրիր բուն մեծութիւն ըլլալէ:

Ո՛ն, ուրեմն, քրիստոնեայք, Քրիստոսի մեծութի՛ւնը փնտռեցէք, ո՛չ թէ ընդարձակ անապատներու մէջ, ո՛ւր երբեմն կ'երեւէին մեծ մարդիկ՝ Յովհաննէսի պէս. չելլէ՛ք հոն. պիտի չգտնէք: Ո՛չ ալ ճեմարաններու մէջ պէտք է կարծել զայն. հաւատք պէտք չէ՛ ընծայել ատոր. մեծութիւնը չթաքչիր: Ամայութեան մէջ՝ ամայութեան մեծութիւնը կայ, մարդու մեծութիւնը իր իսկ ներսն է: Ճեմարաններու մէջ պահուըտած մեծութիւնը, պզտիկութիւն մ'է, մարդու մեծութիւնը իր գործերովը կ'յայտնուի: «Նա եղիցի մեծ». Նա՛ այսպէս մեծ եղաւ:

Պզտիկութի՛ւն էր լքուածներն ու թշուառները ողջունել, Քրիստոս անոնց հետը ապրեցաւ: Օրինազանցութի՛ւն մ'էր բարիք գործել շաբաթ օրը, ո՛հ, Քրիստոսի բոլոր մեծութիւնները այդպիսի օրինազանցութիւններով հաստատուեցան: Պարզապէս տկարութիւն մ'էր մանուկներով զբաղիլ, Քրիստոս անոնց մէջ խորհրդաւորեց մեծութիւնը: Դրացին ատել՝ մեծութիւն մ'էր, եւ Քրիստոս կործանեց այդ կարծիքը՝ բարի Սամարացիի մեծ եւ վեհանձն նկարագրին մէջ: Քրիստոս յեղաշրջեց ըմբռնումները աշխարհի. մեծերը փոքր պիտի ըլլային եւ փոքրերը՝ մեծ, Երկնից Թագաւորութեան մէջ:

«Նա՛ եղիցի մեծ»:

Մարիամը իր վարանքէն ազատող ազդեցութեան մէջ՝ ա՛յդ աւետիսը, «Նա եղիցի մեծ»ը, բուն ջիղն էր անշուշտ: Եւ Քրիստոս պիտի չմնայ խանձարուրքի մէջ. հրեշտակային երգերու մէջ խայտացող այդ խանձարուրքը պիտի քակուի. մանանեխի հունտէն բողբոջող ծառին պէս՝ պիտի աճի կամաց կամաց, պիտի տարածէ իր ճիւղերն ու ոստերը եւ աշխարհի տառապանքներու մէջ վաստակաբեկ եղողներ, սխալ մեծութիւններով բռնուըած մարդիկ, երկրի չորս կողմերէն պիտի գան այդ վեհաշուք ծառի հովանիին տակ գտնել իրենց հանգիստը: Բայց հովուի պէս պիտի ժողուէ նա ցրուածները. իր փարախը պատրաստած է, ցանկով պատած է զայն, իր սիրոյ սրնգին յուզիչ մեղեդիները պիտի ոլորէ եւ անոր ձայնը պիտի լսեն մարդիկ, վասնզի պիտի ճանչնան Անոր ձայնը:

Մի՛ թողուք Անոր հետքը: Մոգերուն առաջնորդող լուսաւոր վարսամը ցոյց կուտայ Անոր ծնած տեղը: Եթէ Անոր հետեւիք, պիտի գտնէք մեծ կեանքի առատ լոյս մը. հետեւեցէ՛ք եւ պիտի գտնէք բուն մեծութիւնը Անոր մէն մի խօսքին, մէ՛ն մի գործին մէջ: Միշտ Անոր ետեւէն, Տաճարին մէջ, Ձիթենեաց լերան վրայ, աղքատներու

հիւղակին մէջ, հարուստներու ապարանքը, ծովու վրայ, ցամաքի վրայ, փողոցներու մէջ, Վերնատան մէջ, Գեթսեմանի ձորը, Գողգոթա՛ն, Խաչին վրայ, գերեզմանին մէջ եւ գերեզմանէն դուրս՝ իր Եկեղեցիին մէջ պիտի գտնէք մեծութիւնը, բո՛ւն մեծութիւնը։

Նա մեծ եղաւ, եւ կ'ուզէ որ իր անուանակիրներն ալ ըլլան մեծ՝ ա՛յն բոլոր ճամբուն վրայ զոր Ինքը կտրեց անցաւ։

Փնտռեցէ՛ք ճոխութիւնը՝ մեծութեան հետ, ունեցէ՛ք արտաքոյ կարգի կարողութիւններ եւ ցո՛յց տուէք զանոնք բուն մեծութեան մէջ, սիրեցէ՛ք իմաստութիւնը, օժտեցէ՛ք զանի բուն մեծութեամբ։

Տօնեցէ՛ք, տօնախմբեցէ՛ք Փրկչին Ծնունդը, գովեցէ՛ք մեծ եւ սքանչելի խորհուրդը, որ յայտնեցաւ մարդկութեան ծոցը՝ իր լմա՛ն մեծութեամբ։ Երգեցէ՛ք հրեշտակային երգը. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ» եւ փառաւորեցէ՛ք զՓրկիչն մեր Քրիստոս, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. Ամէն։

Գ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

Հաւատացէ՛ք ինձ, եթէ ես ի Հայր
եւ Հայր յիս է. ապա թէ ոչ՝ գոնէ
վասն գործոցն հաւատացէք ինձ:
(Յովհ. ԺԴ. 11. Հմմտ. Յովհ. Ժ. 31-38)

Ե՛ՂԲԱՐՔ.

Քրիստոսի Ծննդեան սա՛ տօնական ուրախութիւններուն, երբ Ինքը՝ դեռ մանուկ՝ խանձարուրքի մէջ է, կ'փափաքիմ որ ձեր միտքը բերէք Անոր երկրային գործօն կեանքին վերջին գիշերը եւ այդ գիշերուան կտակն ու խօսակցութիւնը, զոր ըրաւ Նա իւր աշակերտներուն եւ աշակերտներուն հետ։ Տխրեցուցի՛չ խօսքեր։ Գործի եւ գիտակցութեան թափին տակ լարուած էութիւն մ'է որ կ'արտայայտուի անճի՛գ ու անաշխատ, բայց զգածուած կերպով մը։ Ամէն բառ ընդարձակ իմաստ մը կ'խտացնէ իր խօսքերուն մէջ եւ այսպիսի բառեր իրարու ետեւէ կ'շարուին՝ այլ եւ այլ ձեւերով օղակներէ շինուած համաչափ շղթայ մը հիւսելու համար, քրիստոնէական կեանքի սկզբունքներուն անխորտակելի շղթան։

Ես կ'երթամ, բայց սրտերնիդ թող չխռովի, ինծի հաւատալ կ'նշանակէ Աստուծոյ հաւատալ եւ փոխադարձաբար. որովհետեւ ինձմով միայն կարելի է Աստուծոյ երթալ. ո՛վ որ զիս կ'տեսնէ՝ զԱստուած տեսած կ'ըլլայ։ Իմ բոլոր խօսածները

Անոր խօսքե՛րն են, գործերս Անո՛րն են, որ իմ ներսը կ'բնակի։ Կ'հաւատա՞ք ինծի, թէ Հայրը իմ ներսն է, ես ալ՝ Հօրս. եթէ ասոր չէ՛ք հաւատար, գոնէ գործերուս արդիւնքներով հաւատացէք ինծի. վասն զի ո՛վ որ կ'հաւատայ ինծ՝ իմ ըրածներս ինք ալ պիտի ընէ եւ պիտի ընէ անոնցմէ աւելին։

Քրիստոսի կեանքին սկիզբը, յա՛նկարծ Անոր կեանքի վերջերուն ոստում մը ընել՝ թո՛ղ տարօրինակ չթուի ձեզ։ Քրիստոսի կեանքին վերջերն ու վերջն է որ իր գործունէութեան փառապսակով կ'բարձրացնէ Ծննդեան նշանակութիւնը։ Ծնաւ. ո՞վ. — Յիսուս Քրիստոս։ Ո՞վ է Յիսուս Քրիստոս. — Տէրը։ Ո՞վ է Տէրը. — Փրկիչը։ Ի՞նչ է փրկութիւնը։ — Յիսուս Քրիստոսի գործը. գործը, զոր փրկուողներ, Փրկչին հաւատացողներ ալ պիտի գործեն։

Հաւատա՞լ. հաւատա՛լ թէ այս ճղճիմ մանուկը հրաշքներ պիտի գործէ. բայց սկիզբէն բաւեցաւ արդէն թէ «Նա եղիցի մեծ եւ որդի Աստուծոյ բարձրելոյ կոչեսցի» (Ղուկ. Ա. 32)։ Հիմակուանէ ընդունի՛լ, համոզուի՛լ թէ «Աշխարհ ամենայն զկնի նորա» պիտի երթայ, անոր խօսքին պիտի հաւատայ, դիւրին գործ չէ՛ այս՝ խեղճ մտքի տէր մարդուն համար։ Ինչ օգուտ սակայն. Անոր խօսքերը նոյն իսկ զինքը կալանաւորելու եկողներն ալ, այդ բիրտ ուժերն ալ կակղցուցին. «Ոչ երբեք այնպէս խօսեցաւ մարդ՝ որպէս այրն այն» (Յովհ. Է. 46)։ Ո՞վ պիտի ըլլայ այդ մանուկը։ Չէ՛ որ քիչ ետքը պիտի ըսեն այս չէ՞ Մարիամու եւ Յովսէփի զաւակը, հիւսան որդին (Մարկ. Զ. 1-6), ու Նազարէթցին, որ յատուկ ուսում ալ չըրաւ. «զի ուսեալ բնաւ չիք» (Յովհ. Է. 15)։ Այո՛, շատ բաներ պիտի ըսեն, անհագին յիմարութիւններ պիտի ընեն. խաչելէ յառաջ քարկոծելու ալ փորձը պիտի ընեն եւ սակայն Յիսուս Քրիստոս ասոնց ամէնքը պիտի ջախջախէ. «Ո՞ր բարի գործերուս համար զիս կը քարկոծէք, յանցանքս Աստուածորդի ըլլա՛լս է։ Բայց չէ՞ք գիտեր որ նոյն իսկ մարդոց համար ըսուած է թէ դուք աստուածներ էք. ինչո՞ւ պիտի քարկոծուիմ, գոնէ ես այդչափն ալ չըսի դեռ. Հայրս մաքրեց զիս եւ աշխարհ ղրկեց. հայհոյա՞նք է ըսելս «թէ Որդի Աստուծոյ եմ». եթէ Հօրս գործերը չեն իմ գործերը՝ մի՛ հաւատաք ինծի, իսկ եթէ Հօրս գործերն են իմ գործերը, թէ որ ինծի ալ չէք հաւատար, գործերուս հաւատացէ՛ք, որպէս զի գիտնաք, հասկնաք թէ «Հայր յիս եւ ես ի Հայր» (Յովհ. Ժ. 35-38)։

Եւ որո՞նք են Քրիստոսի գործերը։

Եթէ կ'ուզէք, ե՛րթանք, տասներկու տարեկան Քրիստոսը գտնենք, տաճարին մէջ։ Տարիք մը՝ որ արտաքոյ կարգի շնորհք մ'ունէր եւ զարգացած իմաստութիւն մը։ Ամէնքը կ'զարմանան անոր հարցումներուն ու պատասխաններուն մէջ տիրող խորունկ թափանցկութեան, հիանալի նորութիւններուն, որոնք ստուգութիւններ էին սակայն եւ հեղինակութեամբ մը կ'բացատրուէին։ Շատ կանուխ չէ՞ դեռ Քրիստոսի համար նուիրուիլ իր մեծ գործերուն։ Այս այն մանուկն է, մսուրի մէջ, երկրպագուած այն Յիսուսն է, որուն որուն համար ըսուեցաւ «Նա եղիցի մեծ»։

Եթէ ուզէք պահ մըն ալ Յորդանան գետին մէջ դիտեցէք Քրիստոսը, ա՛լ կատարեալ մարդը. երեսուն տարեկան, որ կ'խոնարհի Մկրտչին առջեւ եւ կ'աղաչէ զանի որ չվարանի եւ մկրտէ զինքն ալ: — Յովհաննէս, ժամանակի ապականութիւններու դէմ կռուող միա՛կ առաջնորդը եւ լաւ կեանքի մը ճամբաները ապաշխարութեան ուժով հարթող ու յարդարողը: Յովհաննէս Մկրտչի, այն շա՛տ մեծ քարոզչին դրութիւնը չարհամարհեց Քրիստոս. յարգեց Յովհաննէս, որ կ'ըսէր թէ Անոր տրեխներուն խրացքն անգամ քակելու արժանի չեմ, Քրիստոս իր գլուխը կ'խոնարհեցնէր անոր առջեւ. Նա կ'ըսէր թէ Քրիստոս Ջրով պիտի չմկրտէր իրեն պէս, այլ կրակով, բայց Քրիստոս Ջրով մկրտուելու կու գար, եւ հոն կ'վկայուէր թէ Դա՛ է որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ (Մատթ. Գ. 17) Նա՛՝ որ «Որդի Բարձրելոյ» պիտի ըսուէր:

Ջէ՞ք ուզեր նաեւ Անապատի մէջ տեսնել զԱնի՝ Յովհաննէս Մկրտչի պէս, հո՛ն, ո՛ւր մարդկային մնափառութիւնները դրդող իշխանութիւններ ու փառքեր կ'պարզուէին իր առջեւ, ա՛յնպիսի փառքեր որ արդէն իրենն էին: Կզջում կ'ըլլայ իր Աստուածային զօրութեան՝ որպէս զի քառասնօրեայ ծոմապահութեան տակ քաղցած ճաշակով մը՝ լերան քարերը հացի փոխարկէ, առանց գիտնալու թէ նշանակութիւն չունէին ասոնք: Աստուած այն քարերէն ո՛չ թէ հաց, նո՛յն իսկ Աբրահամներ ալ կրնար յարուցանել (Մատթ. Գ. 9): Աբրահա՛մ, հաւատոյ հայրը, որուն անունով միայն կ'պարծէր ա՛լ Իսրայէլ եւ ո՛չ թէ գործովը (Յովհ. Ը. 33-38): Ի՞նչ կ'արժէր հացը, մտքի եւ սրտի

խնդիրներուն առջեւ: Եթէ մարդիկ հրաշքներով, արտաքոյ կարգի երեւոյթներով պիտի հաւատան Անոր, որ ճշմարտութիւն կ'քարոզէ, պէտք չէ՛ այդպիսի հաւատք մը, պէտք չէ՛ այդպիսի երկրպագութիւն մը. որովհետեւ երկրպագութիւնը Աստուծոյ է, եւ ո՛չ թէ հրաշքներուն եւ հրաշագործներուն. հոգիի երկրպագութիւնը, որովհետեւ Աստուած, հոգի է եւ հոգիի երկրպագութիւնը կ'ուզէ:

Թողուցէ՛ք անապատը, ո՛ւր չմնաց Քրիստոս, եւ բարձրացէ՛ք անդին՝ լեռը՝ երանութեան բարձունքը, լսեցէ՛ք «Երանի»ներու հիւսուածքը. — Երանի՜ սգաւորներուն, հեզերուն, արդարութեան ծարաւիներուն, ողորմածներուն, սուրբ սրտերուն, խաղաղարարներուն, հալածեալներուն, քրիստոնեաներուն:

Ասո՛նք, ա՛յն աղւոր խօսքերէն չե՛ն, որոնք կ'զրուցուէին աւելի կամ նուազ հեղանակաւոր բերաններէն: Ասոնք արգիլնաւորուած, հաստատուած խօսքեր են: Այդ խօսքերուն հեղինակը՝ Ս. Գիրքը աւանդական եղանակով հասկցողներէն չէ՛: Դպիրներուն պէս չուսուցաներ Նա (Մատթ. Է. 29). Իր խօսքերուն չափն ու կշիռը զօրեղապէս դիտէ. Ինքը բոլորովին տարբեր Դպիր մ'է. Նա այդ գործին համար օծուած է: «Հոգի Տեառն «ի վերայ իմ, վասն որոյ եւ օծ իսկ զիս, աւե-«տարանել աղքատաց առաքեաց զիս, բժշկել «զբեկեալս սրտիւ, քարոզել գերեաց զթողու-«թիւն եւ կուրաց տեսանել, արձակել զվիրաւորս «ի թողութիւն, քարոզել զտարեկան Տեառն ըն-«դունելի» (Ղուկ. Դ. 18-19):

Եթէ կ'ուզէք՝ խաչին վրայ ալ դիտեցէ՛ք Քրիս-

տոսը։ Ահա՛ Փրկիչը։ Ի՛նչ չուառ. ի՛նչ կարճ ճամբայ Մսուրէն Գողգոթա։ Այո՛, շա՛տ կարճ ճամբայ մը, բայց գործերով, արդիւնքով ամրացած, փրկութեան ճամբայ մը։ Քրիստոս ինքն ալ շա՛տ կարճ գտաւ այդ ճամբան եւ ուզեց որ անցնէր բաժակը, մահուա՛ն բաժակը։ Հոգեւոր յօժարութիւնը, սակայն, յաղթեց տկար մարմինին եւ խաչով վկայեց՝ թէ իր խօսքերն ու գործերը միմիայն խօսուած ըլլալու համար հրապարակած չէ՛ր։ «Զի նա փրկեսցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց» (Մատթ. Ա. 21)՝ իրականացաւ խաչին խորհրդովը. խաչը, որ ներողութեան. խաղաղութեան, միութեան խորհրդանշան մը կ'դառնար նոյն վայրկեանին. Քրիստոս անոր վրայ աղօթեց «Հայր թո՛ղ դոցա զի ոչ գիտեն զինչ գործեն» (Ղուկ. իԳ. 34)։

Ահա՛ գործեր, իրողութիւններ, որոնց հաւատացին մարդիկ. գործեր, որոնք չե՛ն սխալիր եւ ա՛յդ գործերն ու արդիւնքները Յիսուսի՛ն են, Անոր, որու ծննդեան ութօրեայ տօնախմբութեան մէջ, Հայ. Ս. Եկեղեցին պարզ խանձարուր մը չէ՛ որ մատնանիշ կ'ընէ, այլ՝ խորհուրդ մը մեծ եւ սքանչելի, որ կ'յայտնուի Բեթլեհէմի մէջ՝ բովանդակ տիեզերքի համար։ Այդ մեծ եւ սքանչելի խորհուրդը կ'յայտնուի քրիստոնէութեան մէջ եւ յաւէտ պիտի յայտնուի։ Կ'հաւատա՞ք, եղբա՛յրք, Քրիստոսի կեանքով իրականացած այս բոլոր գործերուն. այո՛, եթէ մարդիկ չե՛ն հաւատար խօսքերու, պէ՛տք է հաւատան գործերու. Աստուծոյ գործերն են ատոնք, զորս Քրիստոս գործեց մարդկային փրկութեան համար։ Այդ գործերուն հաւատացողներ, աւելի՛ն պիտի գործեն։

Աւելին գործել, ա՛յս պիտի ըլլայ, հաւատացեալներուն՝ քրիստոնեաներուն՝ ջանքը, աշխատութիւնը, գործը։

Քրիստոնէին համար կրնա՞յ մտածուիլ աւելի ազնիւ, աւելի բարձր ջանք մը, քան Քրիստոսի ճամբուն հետեւիլը։ Ի՞նչ է այն աշխատութիւնը, զոր քրիստոնեայ պիտի ընտրէ իրեն՝ իր կրօնական կեանքի բարուոքման մէջ։ Կա՞յ իրեն համար Քրիստոսի գործակցութենէ աւելի մեծ գործ մը։

Կ'տեսնէք թէ ինչ խորհրդածութիւններ կրնանք ընել Յիսուսի խանձարուրքին վրայ, Աստուածայայտնութեան սա տօնական օրերուն մէջ, որուն յիշատակը կ'մաղթեմ որ քրիստոնէական կեանքի գործերով, մեծագործութիւններով ամրացնէ ձեր կեանքը. այո՛, ձեր կեանքը, Եկեղեցիին փառքը. Ամէն։

Դ.

ՍՈՒՐԲ ՀՈԳԻՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

«Եթէ սիրէք զիս, զպատուիրանս իմ պահեսջիք: Եւ ես աղաչեցից զՀայր, եւ այլ Մխիթարիչ տացէ ձեզ, զի ընդ ձեզ բնակեսցէ ի յաւիտեան. զՀոգին ճշմարտութեան, զոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունել. զի ոչ տեսանէ զնա եւ ոչ ճանաչէ զնա. բայց դուք ճանաչէք զնա զի առ ձեզ բնակեսցէ եւ ընդ ձեզ եղիցի:»

(Յովհ. ԺԴ. 15-17)

Կ՛ՅԻՇԷ՞Ք, *եղբարք, այն գիշերը, ո՛ւր Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս իր աշակերտներուն կ՚ներշնչէր կեանքի մեծագոյն պատուէրները, երբ մարմնի տկարութիւնները՝ իր եւ իր աշակերտներուն վրայ կարծես ցիր ու ցան կ՚ընէին հոգիի բոլոր յօժարութիւններն ու տրամադրութիւնները։*

Ա՛յն մեծ, ա՛յն տիեզերական իրողութիւնը, զոր Քրիստոս պիտի կատարէր բովանդակ մարդկութեան վրայ, կարծես թէ իր խորհրդաւոր խօսքերուն հետ, հո՛ն, հո՛ն խաչի ճամբուն վրայ պիտի նուաղէր եւ իր փոքրիկ հօտը պիտի ցրուէր անհովիւ ոչխարներու հօտին պէս։

Ինքը պիտի երթար վերջնապէս. Ասի վճռուած էր իրեն համար։ Երթալու էր, ո՛չ միայն անոր համար որ խրոխտ մարգարէներուն պատգամները

ու խորհրդապաշտ տեսանողներուն գուշակութիւնները ճշգրտէին եւ Գիրքին խօսքը կատարուէր, չինելու համար իր հեղինակութեան բարձրագոյն աստիճանը, այլ նաեւ Քրիստոս երթալու էր, որպէս զի իր արիւնով կնքէր իր քարոզած ճշմարտութիւնները :

Ինքը պիտի երթար, բայց ո՞վ պիտի բռնէր իր տեղը, ի՞նչ պիտի ըլլար իրեն հաւատացեալներուն վիճակը : Կարելի՞ էր որ պարզապէս խօսքերով ամրանային անոնք իրենց համար ծրագրուած կեանքին մէջ, քրիստոնէութեան մէջ :

Անշուշտ ո՛չ . կարելի չէ՛ր միս մինակ թողուլ այդ խումբը, Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ այդ կորիզը . — Ես պիտի խնդրեմ Հօրմէ, եւ ուրիշ մխիթարիչ մը պիտի տայ ձեզի, որպէս զի մինչեւ վերջը ձեր հետը բնակի . այդ Մխիթարիչն է ճշմարտութեան Հոգին, ճշմարիտ Հոգին, զոր այս աշխարհը չկրնար ընդունիլ, որովհետեւ զանի չտեսներ, զանի չճանչնար, բայց դուք կը ճանչնաք զանի, որովհետեւ ձեր քովը պիտի բնակի եւ ձեր հետը պիտի ըլլայ :

Աշխարհ չկրնար ընդունիլ ճշմարտութեան հոգին, աստուածպաշտութեան հոգին, իմաստութեան հոգին, հանճարի հոգին :

Աշխա՛րհը : Սա մարդկային քմահաճոյքներու ահագին զանգուա՞ծը . սա երկրագունդը իր յաւիտենական կալուած գրաւող ամբարտաւանութի՞ւնը, որ ուրիշ գունտերը չտեսներ վերը, աւելի փառաւոր, աւելի լուսաւոր, աւելի խորհրդաւոր, որ իրենց շքեղ կազմուածքով Աստուծոյ փառքը

կ'պատմեն . այս աշխա՞րհը, ո՛ւր ճշմարտութիւնը կ'խատանայ անհասներու հաշիւներուն մէջ : Բայց միթէ ա՞յս է բովանդակ աշխարհը : Այսքան սե՞ւ, այսքան ստորի՞ն, այսքան կամշո՞տ է այս աշխարհը, որ ճշմարտութիւններ կ'մարմնացնէ, նոյն իսկ քրիստոնէական ճշմարտութիւնները՝ իր ուզածին պէս : Ի՞նչ է, ո՞րն է ուրեմն այն ճշմարիտ հոգին, զոր այս աշխարհը դեռ չկրնար ընդունիլ :

Տեսէ՛ք մարդիկը այս աշխարհի վրայ, որոնք ծառերու պէս չե՛ն շրջիր . գրեթէ մարդկային բոլոր անհատներն ալ զբաղած են . ամէնքն ալ կ'ըսեն թէ ճշմարտութենէ կ'առաջնորդուին, ամէն զբաղում, ամէն պաշտօն, ամէն գործ, ամէն կոչում խողութիւն մ'է եւ այս խողութիւնը ճշմարիտ հաշիւներով միայն խողութիւն մ'է : Կարելի չէ՛ որ մարդիկ մեղանչեն այդ ճշմարիտ հաշիւներու դէմ : Այս չէ՞ ճշմարտութեան հոգին :

Ուշադրութի՛ւն ըրէք . մարդկութիւնը ի՛նչ զոհողութիւններով կ'պահէ այդ յիշատակարանները, ո՛րչափ ներքին կռիւներով կ'ամբոխէ իր ներսը՝ մոլորութիւնները յայտնի խողութիւններուն հետ, նախապաշարումները գիտական յայտնութիւններու հետ ամուր պահելու համար, որպէս զի յոլա մ'ալ չխախտի նոյն իսկ իր յիմարական հաւատալիքներու կանոնագիրքին մէջ : Այս չէ՞ երկիւղածութեան հոգին :

Դիտեցէ՛ք սա հսկայ յառաջդիմութիւնները . մարդիկ իրենց խելքին, իրենց իմաստութեան յաղթութիւնները կ'տօնեն ամէն օր : Միտքերը իրենց թարմութեան ատեն մշակելու, խորհելու կարողութիւնը շուտով հաստատելու եւ տիեզերքի

բոլոր գիտութիւնները կարելի եղածին չափ կանուխ արթնցնելու համար այս գանկերու մէջ, ի՛նչ տքնութիւններ ու ի՛նչ զոհողութիւններ կ'ընեն մարդիկ։ Ամէն տեսակ գիտութիւններ իրենց գերիշխան բարձրութեան մէջ մարդոց միակ զբաղումները կ'կազմեն հիմայ։ Այս չէ՞ իմաստութեան հոգին։

Քննեցէ՛ք մարդկային հանճարի մեծափառ արտայայտութիւնները, շոգիին հրաշալիքները ծովու եւ ցամաքի վրայ, լոյսերու եւ ճառագայթներու խորունկ ուսումնասիրութիւնները, գիտութիւն անուան տակ ընդլայն եւ ընդերկայն հասկցուող բովանդակ հին եւ նոր ծանօթութիւնները, որոնք հանճար, տաղանդ կ'ցոլան եւ մարդիկ պահ մը կ'աստուածանան կարծես իրենց մտքին այս իրական գործունէութեան եւ բեղմնաւորութեան մէջ։ Եւ այս չէ՞ հանճարի հոգին։

Քանի որ մարդուս բոլոր գործերուն մէջ ճըշմարտութիւնը կ'տեսնենք, աստուածպաշտութիւն կ'գտնենք, երկիւղածութեան կ'հանդիպինք, իմաստութիւն կ'գիտենք, հանճար երեւան կ'բերենք, ի՞նչ է ուրեմն այն ճշմարտութի՛ւնը, այն ճշմարիտ հոգի՛ն, զոր աշխարհ չկրնար ընդունիլ։

Այս ամէնէն վեր, ե՛ղբարք, կա՛յ իմաստութիւն մը, որ կ'տիրէ ամէնուն վրայ, բոլորովին տարբե՛ր մարդոց գիտցած իմաստութիւններէն։ Եւ Հոգին Սուրբ, որ կ'անձնաւորէ այդ իմաստութիւնը, աշխարհի համար հաճելի չէ՛. նա մեր ճըշմարտութիւններուն մէջ, ստութիւն կ'գտնէ, մեր աստուածպաշտութեան մէջ՝ կեղծիք, մեր երկիւղածութեան մէջ՝ անպատկառութիւն, մեր իմաստութեան մէջ՝ յիմարութիւն, մեր հանճարին մէջ՝ խաբկանք։ Այս Սուրբ Հոգի՛ն է, զոր աշխարհ չկըրնար ընդունիլ. համակ լո՛յս է ա՛ն, մինչ մարդիկ մթին անկիւնները կ'սիրեն աւելի։ Աշխարհի գործին չգար այսպիսի հոգի մը, որ ամէն բան մերկապարանոց կ'ընէ մարդկային կեանքի վրայ։

Եւ սակայն այս Հոգի՛ն է, զոր Յիսուս Քրիստոս խոստացաւ ղրկել։ Իր քարոզած ճշմարտութիւնները, այդ ճշմարիտ Հոգին միայն պիտի կըրնար յիշեցնել իրեններուն եւ մխիթարել զիրենք։ Աշխարհ չէ՛ր կրնար ընդունիլ այս Հոգին. որովհետեւ դեռ չէ՛ր լսած Քրիստոսը. բայց լողները պիտի ընդունէին, վասն զի պիտի ճանչնային զանի, վասն զի այդ հոգւոյն թելադրութիւնները ընտանի էին իրենց. նա՛՝ Քրիստոսի ապրած եւ քարոզած կեանքը պիտի յիշեցնէր իրենց։ Այդ կեանքը տարօրինակ կ'երեւի աշխարհի. եւ սակայն միմիայն այդ նպատակի համար պիտի գայ Սուրբ Հոգին. իրենք պէ՛տք է սպասեն Երուսաղէմ, որպէս զի Ս. Հոգւոյն եկած ատենը նոր ոյժ, նոր զօրութի՛ւն զգենուն և վկայեն Քրիստոսի համար՝ աշխարհի ամէն կողմ (Գործք Ա.)։

Այս նշանաւոր դէպքը տեղի ունեցաւ Պենտեկոստէին։ Եւ Քրիստոնէական Եկեղեցին այդ դէպքը փառաւորելու համար իր ամէնէն իմաստուն Տօներէն մէկը կ'տօնէ այսօր, Ս. Հոգւոյն Տօնը, Տօ՛նը գերագոյն իմաստութեան։

Աշխարհ չուզեց, սակայն, հաւատ ընծայել այսպիսի իմաստութեան մը, չկրցաւ ընդունիլ

ճշմարիտ հոգին և աշխատեցաւ որ նոյն իսկ Վերնատան դռներուն առջեւ, Սիոնի չէմքերուն վրայ խղդէ Պենտեկոստէի փառքը։

Սա՛ գինով, սա՛ քաղցուալից մարդի՞կ են որ Ս. Հոգիով զօրացած են. ո՛վ մտիկ կ'ընէ ատոնց ցնորքներուն. անպատճառ արբշի՛ռ պէտք է ըլլան ատոնք, որ ուրիշներու լեզուները կ'հասկնան և կամ հասկնալ կուտան ատոնց՝ իրենց խօսքերը։ Գալիլիացի ձկնորսներ չե՞ն ատոնք. ի՞նչպէս եղաւ որ ատոնց գաւառաբարբառը կ'հասկնան Պարթեւք, Մարք, Իլամացիք եւայլն, եւայլն, մինչեւ Պոնտոս, մինչեւ Կրետէ, մինչեւ Ափրիկէ։

Այս աշխարհի զաւակները իմաստո՛ւն են քան զորդիս լուսոյ. չե՛ն կրնար ընդունիլ իրենց գիտցածէն վեր գիտութիւն մը, իրենց հոգիէն դուրս հոգի մը. և երբ գտնուին ա՛յնպիսիներ, որ խօսին այս վերին գիտութեան վրայ, որ մատնանիշ ընեն ճշմարտութեան հոգին, ատոնք յիմարներ են, գինովներ են պարզապէս։ Արբենալու սովորական ժամերն իսկ կ'մոռնան աշխարհիս իմաստունները՝ երբ գինովութեան նախատինքը կ'ուզեն նետել այդ յիմարներու ճակտին։ Անոնք չե՛ն գիտեր թէ Քրիստոսի կեանքը, Քրիստոսի կոչը իրապէս յիմարութիւն մ'է կորուսեալներուն համար. առաւել ա՛ս ժամերուն մէջ, մարդիկ չե՛ն գինովնար, ճըշմարտութեան հոգին, աստուածային իմաստութիւնն է որ կ'թափուի ընտրեալներուն վրայ և ատոնք կ'սքանչացնեն աշխարհը. — «Զի՞նչ կամիցի այս լինել»։ Աշխարհ չճանչնար այս հոգին, քրիստոնեայն կ'ճանչնայ. լաւ եւս. պէ՛տք է ճանչնայ զանի, որպէսզի միշտ իրեն հետ բնակի, մի՛շտ, մինչև վերջը։

Քրիստոսի ամէնէն թանկագին պարգեւն է մխիթարիչ Ս. Հոգւոյն առաքումը։

Մենք, մարդիկս՝ հպարտ մեր խելքին և հանճարին վրայ՝ կ'կարծենք ամէն բանի հասնիլ, ամէ՛ն բան ընդգրկել։ Թերեւս բուն յիմարութիւնն է այս, զոր չենք կրնար ըմբռնել։ Բայց նոյն իսկ մարդուն ամէնէն աւելի տեւական, ամէնէն աւելի հաստատուն գիտութիւնը ո՞րն է։

— Ցնցող իրականութիւն մը կ'ապշեցնէ մեզ այսպիսի խորհրդածութեան մ'առջեւ։ Մարդուն գործերը իրաւի դարեր կ'տեւեն, զիրար կ'ջընջեն, կ'մրցին միշտ կատարելութեան հասնելու համար. բայց դեռ ո՛րքան փոքրի՛կ են, վտի՛տ են, չնչի՛ն են այս բոլորը՝ տիեզերքը լարող իմաստութեան բազմապիսի հրաշքներուն առջեւ։ Եթէ դրական աշխարհի մէջ՝ մարդոց ամէնէն հիանալի, պողպատեայ տոկնութեամբ արտադրած գործերը՝ աննշան մեքենականութիւններ են տիեզերական անհուն մեքենային առջեւ, ինչո՞ւ կ'դժկամակին մարդիկ՝ նոյն համեմատութիւնը դնել իրենց ճշմարտութեան և Աստուծոյ ճշմարտութեան մէջ, իրենց իմաստութեան և Աստուծոյ իմաստութեան մէջ. իրենց հոգիին և ճշմարիտ հոգիին մէջ։ Ի՞նչ դժուարութիւն կայ, կ'ըսեմ, ըմբռնելու թէ մենք մարդիկ ամէ՛ն օր կարծես դիտմամբ չենք ուզեր ընդունիլ ճշմարտութեան հոգին, բուն յարացոյցը, երբ խնդիրը մեր հաշիւներուն շուրջը կ'դառնայ, երբ մենք չենք ուզեր մեր պզտիկ կեանքը դիտել Քրիստոսի մե՛ծ կեանքին քով։

Անոր կեանքն է ճշմարիտը, ե՛ղբարք, և Ս. Հոգին՝ մխիթարիչը՝ ղրկեց Նա, աղաչելով իր Հօրը,

որպէս զի մենք զօրանանք այդ Հոգիով, ինչպէս երբեմն Առաքեալքներ՝ Վերնատան մէջ և վկայենք Անոր կեանքին ճշմարտութեան՝ ապրելով նոյն կեանքը։ Հոգ չէ՛ որ գինով ըսեն քրիստոնէին անոնք, որ իրենց բովանդակ ամբարտաւանութեան մէջ, արբենալու ժամերն իսկ չգիտնան, փոյթ չէ՛ որ Աստուծոյ Հոգւոյն և Աստուածային շնորհաց հեղումն ալ չզգան և չհասկնան Քրիստոսի լեզուն. ա՛յն լեզուն որ կ'ըսէ, եթէ կ'սիրէք զիս պատուէրներս պահեցէք, և ես աղաչեմ Հօրս, որ ուրիշ Մխիթարիչ ղրկէ ձեզի, ճշմարտութեան Հոգին, զոր աշխարհ չկրնար ընդունիլ։

Անշուշտ, Եղբարք, չէ՛ք սպասեր որ Հոգին յայտնուի ձեր մէջ հրեղէն լեզուներով, դղրդիւններու և պշուցումներու մէջ, երբ դուք արդէն ձեր խանձարուրքին մէջ կնքուած էք Ս. Հոգիով (Եփես. Ա. Դ.)։ Անշուշտ պիտի չըսէ՛ք որ արեւը խաւարի, լուսինը արեան պէս կասկարմիր կտրի, երկնքի և երկրի վրայ տարօրինակ նշաններ երեւին, արիւն, կրակ, ծուխ, մրրիկ իրարու խառնուին, Յովել մարգարէի գուշակածին պէս, տեսիլներ ու երազներ երիտասարդներուն ու ծերերու սիրտն ու միտքը լլկեն և դուք ա՛յն ատեն միայն զգաք Ս. Հոգւոյն իջումը ձեր վրայ։

Չէ՞ք գիտեր որ դուք արդէն տաճարնե՛ր էք Ս. Հոգւոյն (Ա. Կրնթ. Զ.)։ Նա չափ չունի. ամէն քրիստոնեայ իր յարմարութիւններուն, իր ընդունակութիւններուն համեմատ կ'հոգիանայ ու կը փայլեցնէ Սուրբ Հոգւոյն շնորհները իր վրայ և իրեն հետ միասին կ'բնակեցնէ զանի մինչեւ վերջը։

Սուրբ Հոգին, Աստուածային իմաստութեան անձնաւորումը միայն կ'լուսաւորէ քրիստոնեային։ Նա՛ Քրիստոսի Խաչին առջեւ արցունք չթափեր, կ'մխիթարուի Ս. Հոգիով. նա՛ Քրիստոսի կեանքը կ'ապրի, որովհետեւ Ս. Հոգին կ'յիշեցնէ իրեն ինչ որ Նա քարոզեց (Յով. ԺԴ. 26)։ Նա՛ իր ճշմարտութեան, իր աստուածպաշտութեան, իր երկիւղածութեան, իր իմաստութեան, իր հանճարին վրայ ներողամտութեամբ չանդրադառնար. կ'ճանչնայ գերագոյնը, ճշմարտութեա՛ն հոգին։ Կրակի պէս մաքուր է քրիստոնէին էութիւնը և չրթունքները Աստուծոյ օրէնքը կ'պահեն։ Նա միշտ զուա՛րթ է և առոյգ իր կեանքի բոլոր տեւողութեան մէջ, որովհետեւ նա տաճա՛ր է Ս. Հոգւոյն և անոր ներկայութիւնը կ'զգայ միշտ իր ներսը։

Այս հոգի՛ն է որ կ'վարէ ի՛նչպէս իւրաքանչիւր քրիստոնեայն, նո՛յնպէս այս քրիստոնեաներու կազմած ընդհանուր Եկեղեցին։ Սուրբ Հոգի՛ն է որ կ'զօրացնէ Եկեղեցին և Քրիստոսի կեանքը կ'դիւրացնէ մեզի համար։

Մարդիկ, մա՛նաւանդ քրիստոնեայ մարդիկ ո՛րչափ ալ խորասուզին երկրին ընդերքը՝ ա՛յնչափ կ'համակուին Գերագոյն իմաստութեամբ. ո՛րչափ բարձրանան դէպ ի լուսաւորներու աշխարհը՝ աչքով և մտքի հաշիւներով, ա՛յնչափ կ'յարգեն Մեծ իմաստութիւնը և կ'զմայլին։ Եւ մարդ ո՛րչափ իր մտքին խորունկ կողմերը քննէ, Աստուած այնքան կ'բարձրանայ և Անոր իմաստութիւնը ծաւալում կ'գտնէ ամէ՛ն-կողմ և ամէ՛ն բանի մէջ։

Քրիստոնէական տնտեսութեան մէջ առանց Սուրբ Հոգիի չե՛նք կրնար ըսել Տէ՛ր Յիսուս։ Անոր

անմռունչ հեծութիւնը բարիքով կ'լեցնէ մեր ցամաք վերաբերութիւնը դէպ ի Աստուած և անպատում շնորհներ պիտի վայելենք երբ զգենունք զայն և երբ մեր հոգեւոր Թռիչքը ըլլայ աստուածային, զուտ արծաթի ամբի՛ծ սպիտակութիւններով և ոսկիի կուռ ամրութեամբ մը, անե՛ղծ ու անկորուստ:

Նա՛ որ իր տեղը ղրկեց Իմաստութիւնը, որպէս զի իր եկեղեցին ոգեւորութեամբ լուսաւորէ, կ'մաղթեմ որ սա մեծահրաշ տօնին առթիւ նորոգէ իր մխիթարութիւնները իր Եկեղեցւոյն վրայ, որուն բովանդակ պէտքերը ինքը կ'լնու շնորհիւ Ս. Հոգւոյն, որուն վայելէ փառք և իշխանութիւն յաւիտեանս. Ամէն:

Է.

ՔՐԻՍՏՈՍ Ի՛ՆՉՊԷՍ Կ'ԸՄԲՌՆԷ ԱՇԽԱՐՀԸ

«Որ գտանէ զանձն իւր՝ կորուսցէ
զնա. Եւ որ կորոյս զանձն իւր վասն
իմ՝ գտցէ զնա»:
(Մատթ. Ժ. 39)

ԱՒԵՏԱՐԱՆԻ *աւուր պատշաճի ամբողջ ընթերցուածը, որուն լաւ ուշադրութիւն ըրիք անշուշտ, սովորական պատմութիւն մը չէ՝ Քրիստոսի ո՛եւէ գործին վերաբերութեամբ: Ինքը Քրիստոսն է որ աշխարհի առջեւ կ'դնէ շա՛տ կարեւոր, շա՛տ կենսական սկզբունքներ: Իրեն համար բան մը չե՛ն արժեր անոնք, որ ընտանեկան ամէնէն խիտ կապերով, ծնողքի և զաւկի կապերով իսկ իրարու հետ կապուած են և չե՛ն կրնար ուրիշ կապ մը ըմբռնել:*

Երբ մարդիկ կ'տեսնեն, կ'զգան, կ'ըմբռնեն իրենց գիտցածէն դուրս ճշմարտութիւններ, իրենց համար դիւրին չէ՛ այդ ճշմարտութիւնները խոստովանիլ և գործադրել: Ո՛չ միայն իր գտնուած միջավայրին մէջ պիտի բամբասուի ճշմարտասէրը, իբր աշխարհի ամէնէն խելօք մարդը, ո՛չ միայն ամէն ոք անոր երեսն ի վեր պիտի ըսէ. «Դո՞ւն «մնացիր ճշմարտութիւնը խօսող. քեզի չափ բան «գիտցող չկա՞յ. ամէն ճշմարտութիւն կ'ըսուի՞. «աշխարհը դո՞ւն պիտի շտկես», և դեռ շա՛տ մը

կեղծաւորութիւններ ու տափակութիւններ՝ բո՛լոր փորձառութիւնները , բո՛լոր խելացիութիւնները իրենց համար առանձնաշնորհումներ կարծողներու կողմէն ։ Եթէ այսչափ ըլլար դժուարութիւններու ամբողջը, հոգ չէ՛ր. ատոնք դուրսէն կ'խօսուին։ Բայց մարդ՝ եթէ նոյն իսկ իր տան մէջ լսէ այդ աղտո՜տ խօսքերը , այդ դատարկաբանութիւննե՜րը , այն ատեն ծնողաց դժգոհութիւններ, զաւակներու անհամաձայնութիւններ՝ պիտի խախտէին ընտանեկան ամէնէն սուրբ կապը ։ Ասի չա՛տ աւելի դժուար է ճշմարտութեան աշակերտին համար ։ Եւ սակայն խաղաղութեան Տէրն ու Առաքեալը , Ինքը Քրիստոս, կ'ուզէ որ այդ սուրբ կապը քակուի, «քանզի եկի քակել» քանի որ արգելք կ'ըլլայ ճշմարտութիւններու առաջնորդելու և կապելու տան մը անդամները ։

Ինքը կ'քարոզէր ։ Իր սկզբունքներն ու արտայայտած ճշմարտութիւնները ա՛յնքան դիւրամատչելի , ա՛յնքան գրաւիչ էին որ շատե՛ր չա՛տ շուտ պիտի հետեւէին անոնց ։

Տան մը անդամներուն մէջ եթէ հայրը եղած ըլլար այդ հետեւողը , իր կինը կամ զաւակները պիտի հակառակէին ։ Եթէ զաւակներէն մին ըլլար այդ հետեւողը՝ թերեւս ծնողքը պիտի կշտամբէին խեղճը , որովհետեւ ոտքի տակ կ'առնէր ինչ որ ունէին իրենք ։ Զոր օրինակ, Հրեայ ընտանիքի մը մէջ , երեւակայեցէք , ի՜նչպէս կարելի պիտի ըլլար ըսել թէ «Հա՛յր» կամ «զաւակս» մեր այսինչ աւան-
«դութիւնը սխա՛լ է եղեր . մեր այսինչ սովորու-
«թիւնը անօգո՛ւտ է եղեր ։ Ի՞նչ լաւ կ'բացատրէր
«Քրիստոս այս բաները . Նա բնաւ չէ՛ր քաշուեր ,

«մեր դպիրներուն , փարիսեցիներուն, քահանայա-
«պետներուն դէմն ալ արձակ համարձակ կ'խօսէր.
«ամէնքն ալ ակռայ կ'կճրտէին, բայց չէին կրնար
«բան մը ընել ։ Տասներկու հոգի բոլորովին անոր
«յարած են . ամէն կողմ , ամէն տեղ կ'քարոզեն ,
«մեր սխալները , մեր թերութիւնները երեւան
«կ'հանեն» ։ Կրնաք այսպիսի խօսակցութեան մը , եթէ կ'ուզէք՝ վիճաբանութեան մը, ամէնէն բնական հետեւանքը զգալ . — անհամաձայնութիւն տա՛ն մէջ . բաժանո՛ւմ , սո՛ւր ։ Ճշմարտութեան հետեւողները՝ ա՛լ սիրով պիտի չնային ընտանեկան յարկին տակ անոնց , որոնք կ'յամառին և յամառելէն զատ կ'հակառակին ալ ։ Հայրը իր զաւկէն, աղջիկը իր մօրմէն , հարսը իր կեսուրէն փոխադարձաբար պիտի բաժնուէին սրտով ու մտքով և թերեւս տունով ալ ։ Առտնին խաղաղութիւնը պիտի խանգարի բոլորովին ։ Որովհետեւ Քրիստոս ըսաւ անոնց . եթէ մէկը իր հայրը կամ մայրը ինէ աւելի կ'սիրէ «չէ՛ ինձ արժանի» . եթէ մէկը իր տղան կամ աղջիկը ինէ աւելի կ'սիրէ «չէ՛ ինձ արժանի» ։ Իսկ այն անձը, որ կ'ըմբռնէ իմ սկզբունքները , կ'հաւատայ իր ճշմարտութիւններուն , բայց առտնին խաղաղութիւնը չվրդովելու և իր բարեկամներուն ու ծանօթներուն սիրտը չկոտրելու համար՝ չուզեր հետեւիլ իր ըմբռնած սկզբունքներուն և չուզեր գործադրել իր հաւատացած ճշմարտութիւնները. այնպիսին՝ իր անձը կ'խորհի միայն, իր անձը կ'գտնէ , բայց ո՛վ «որ գտանէ զանձն իւր՝ կորուսցէ զնա» . այնպիսի՛ն պիտի կորսնցնէ իր անձը , ինքզի՛նքը , որովհետեւ չկրնար ո՛չ ինծի հետեւիլ , ո՛չ ալ իր հին կրօնին ։ Բայց նա՛ որ

քաջութիւն կ'ունենայ ամէն նկատում մէկդի դնել, նոյն իսկ առանին ամէնէն նուիրական նկատումները, այնպիսին՝ որ իր անձը, ինքզինքը՝ կորսնցուցած պիտի ըլլայ ինծի համար, անշուշտ, ճշմարտութիւնը կեղծողներու կամ չհասկցողներու աչքին, այո՛, այնպիսի՛ն, որ «որ կորոյս զանձն իւր վասն իմ, գտցէ զնա»։

Քրիստոսի այդ վճռական խօսքերը՝ շատերուն ծիծաղը շարժեց ա՛յն ատեն։ Միթէ Մովսէսէն, Աբրահամէն, Սողոմոնէն մե՞ծ մէկն էր Քրիստոս, որ վճիռ կ'արձակէր աշխարհի ճակատագրին նկատմամբ։ Այդպիսի վճիռներու չէին հանդիպած անոնք իրենց օրէնքներուն ու մարգարէներուն մէջ։ Իրենց փաստաբանութեան հիմը նախապաշարում, տգիտութիւն մ'էր պարզապէս։ Աբրահամ, Սողոմոն, ա՛յնքան մեծ, հնութեան մէջ ա՛յնքան պատկառելի էին որ՝ հո՛ս՝ Աբրահամէն ալ, Սողոմոնէն ալ, Տաճարէն ալ «Մեծ» մը կայ ըսուած ատեն՝ կ'կատղէին Քրիստոսի չարամիտ ունկնդիրները։

Սկզբունքներ, ճշմարտութիւններ անյեղլի են։ Մարդկային սերունդները կ'փոխուին, քաղաքակրթութիւն քաղաքակրթեան կ'յաջորդէ, բայց ճշմարտութիւնները կ'մնան։ Քրիստոս, այդ ճշմարտութիւններու համար ըսաւ շա՛տ անգամ, ես «յանձնէ»՝ ինքնին՝ բան մը չեմ խօսիր, իմ խօսածները ճշմարտութիւննե՛ր են, զանոնք կ'քարոզեմ. Հայրս, ամէն բանին սկիզբն ու վախճանը, Նա՛ կ'խօսի ինձմով։

Այդ ճշմարտութիւնները դաւանողներ պիտի ապրի՛ն, անոնց անձը պիտի չկորսուի։

Բարոյական, ըսէ՛ք նաև իմաստասիրական, խորին հայեացք մը կայ Քրիստոսի այդ խօսքերուն մէջ։ — Եւ ապաքէն ի՞նչ կ'արժեն ընտանեկան կապերու նուիրականութիւնները՝ եթէ այդ ընտանիքը ոլոր մոլոր ճամբու մը կ'հետեւի։ Եթէ երջանկութիւն ըսուած գաղափարը մարդկային ազգի տենչանքն է, ամէն ոք իր ըմբռնած, իր հասկցած երջանկութեան հասնելու համար կ'գործածէ իր բոլոր կարողութիւնները, մարդոց այս վիճակը պէտք է որ յայտնի ըլլայ. շա՛տ մը նախապաշարումներէ զերծ վիճակ մը, մարդուն հոգեխօսական միտումները զարգացնելու, բարձրացնելու ծառայող քիչ շատ լուսաւոր վիճակ մը, ու այս վիճակը կ'պատրաստեն եւ կրնան պատրաստել Քրիստոսէ քարոզուած ճշմարտութիւններ։

Յամառութիւններ ու յաւակնութիւններ, որոնց հիմը միշտ տգիտութիւնն է, բառին ամէն տեսակ իմաստներովը, շա՛տ են դժբախտաբար աշխարհի մէջ։ Ոմանք կ'հասկնան ճշմարիտը, բայց չե՛ն ուզեր դաւանիլ, փոխել իրենց սխալ կարծիքը. ոմանք կ'համոզուին ճշմարտութեան, բայց նախանձը չը թողուր որ հետեւին անոր. կ'ըսեն՝ ինչո՞ւ նա կրցաւ մտածել, երեւան բերել զայն ու ես՝ ոչ։ Ոմանք այսպէս, ոմանք այնպէս՝ միշտ Քրիստոսի խօսքերը կ'ճշմարտեն, որովհետև իրենց գաղափարներուն ու համոզումներուն տարբերութիւններով՝ կ'շարունակեն քակտումը բարեկամական և ընտանեկան կապերուն. ոմանք կ'կորսնցնեն իրենց անձը և ոմանք կ'գտնեն տակաւին զայն՝ նոյն իսկ Քրիստոնէութեան մէջ։

Պէտք չէ՛ր որ, սակայն, այսպէ՛ս ըլլար իրողութիւնը։ Ստուգիւ՝ մարդիկ օր մը պիտի հասնին, թէեւ շա՜տ դանդաղ կերպով, ըմբռնումներու մէկ պարզ վիճակին եւ պիտի քննադատեն անցնող մարդկութեան տգիտութիւնները. պիտի ըսեն թէ ի՞նչպէս սա մարդիկ զգալով հանդերձ իրենց պէտք եղած վիճակը՝ չե՛ն ուզած իրենց նախապաշարումներն ու ամբարտաւանութիւնները խորտակելու միջոցները գտնել, բայց մենք պիտի տուժենք։ Որովհետեւ ճշմարտութիւններու սքօղումը, մտքէ չանցնող պէտներով կ'վտանգէ բարոյական զարգացումներուն բոլո՛ր պայմանները։ Եւ ասով մարդիկ տգէտ պիտի մնան կարծեցեալ գիտնականութեան մէջ։

Ժամանակիս ամէնէն մեծ դանդաղը եկեղեցիներու հանդէպ լարուած անտարբերութիւնն է։ Նոյն իսկ դանդաղողնե՛րն են ամէնէն խոշոր, ամէնէ՛ն ծիծաղելի անտարբերները։ Ի՞նչ է պատճառը, գիտէ՞ք, չեմ կարծեր։ Ոմանք բարքերու վարքերու ազատութեան, անշուշտ գէշ հասկցուած ազատութեան կ'վերագրեն այդ անտարբերութիւնը. ոմանք անհաւատութեան հովերուն կուտան, որ իբր թէ ամէն կողմէ կ'փչէ իր ուզած եղանակով։ Թերեւս դեռ շա՜տ մը բացատրութիւններ ալ տրուի. բայց ես այդ անիմաստ անտարբերութեան պատճառները կ'գտնեմ իր անձը ինքնիրեն համար ապրելու սխալին մէջ. ստոյգ է, սակայն, որ այդպիսիներ պիտի կորանցնեն զայն։ Մարդ ի՛նչքան ալ յաւակնութիւններով ապրի, ի՛նչչափ ճշմարտութիւններ ալ ուզած ըլլայ կոխկռտել, որ պարզա-

պէս կեղծիք մ'է, չտեսեր. ճշմարտութիւնը կ'տեւէ։ Հետեւաբար անոնք՝ որ իրենց անձը կ'կորանցնեն, — տգէտներու աչքին անշուշտ —, Քրիստոսի, այսինքն, ճշմարտութեան համար, պիտի ապրի՛ն, ո՛չ միայն ցո՛րչափ շունչ ունին, այլ նաեւ մեռնելէն ետքը, վասն զի կ'ապրին անոնց դաւանած ճշմարտութիւնները։

Այ՛ս էր պատճառը, որ ըսի թէ Քրիստոսի խօսքերուն մէջ բարոյական խորո՛ւնկ հայեացք մը կայ։

Քրիստոս այդպէս կ'ըմբռնէ աշխարհը. հո՛ն պէտք է որ ճշմարտութիւնները տիրեն, եթէ նոյն իսկ պատճառ ըլլան ատոնք տան մը մէջ բաժանումներ յառաջ բերելու։ Անհատները ա՛յնչափ կ'արժեն, որչափ արժեցուցած են իրենք այն սկզբունքներն ու ճշմարտութիւնները, որոնք պէ՛տք են՝ պէտք եղածին պէս ապրելու համար կեանքը։

Լա՛ւ ուշ դրէք պատմութեան. իրողութիւնները պիտի հաստատեն ըսածներս։ Պիտի տեսնէք հո՛ն՝ թէ ինչո՞վ արժած է ամէն տեսակ գործի եւ ամէն տեսակ պաշտօնի մարդոց կեանքը։

Կրնա՞ք ձեր կեանքը՝ Խաչի արժէքով գնահատուած ձեր կեանքը՝ կշռել Քրիստոսի կեանքին հետ. կրնա՞ք Անոր ըմբռնումով նայիլ այս աշխարհի վրայ, ա՛յն ատեն գացած կ'ըլլաք Անոր ետեւէն, որուն վայել է փառք յաւիտեանս. Ամէն։

Զ.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԻՆ ԱՉՔԵՐԸ

«Եւ ասէ Յիսուս. ի դատաստան եկի յաշխարհս յայս. զի որ ոչն տեսանեն՝ տեսցեն, եւ որք տեսանենն՝ կուրասցին:» (Յովհ. Թ. 39)

ԱՒԵՏԱՐԱՆԻ *տարօրինակ համարներէն մէկն ալ՝ ա՛յս է։ Խաղաղասէր, հանդա՛րտ, խորո՛ւնկ Յիսուսի բերնէն վրդովի՞չ խօսքեր նորէն։ Ես՝ դատաստան ընելու եկայ այս աշխարհ. անոնք որ կոյր են՝ պիտի տեսնեն, և անոնք որ կ'տեսնեն՝ պիտի կուրնան. ա՛յս պիտի ըլլայ դատաստանիս ելքը։*

Այս վճռական խօսքերը Յիսուս արտասանեց, ինչպէս կ'կարդանք Յովհաննու Աւետարանին մէջ, շա՛տ հանդիսաւոր առիթով մը։

Շաբաթ օր մըն էր. Յիսուս իր աշակերտներուն հետ կ'անցնէր փողոցի մը մէջէն. ամէնուն ծանօթ՝ ի ծնէ կոյր մուրացիկ մը կար քաղաքին մէջ. ճամբան ա՛յդ կոյրին հանդիպեցան. «Ի ծնէ *կո՛յր»։ Աշակերտները ուզեցին հասկնալ թէ որո՞ւն մեղքին արդիւնքով կոյր ծնած էր այդ խեղճը. մեղաւորը ո՞վ էր արդեօք. հա՞յրը, մա՞յրը թէ ինքը։ — Որովհետեւ՝ պէտք է գիտնալ որ Հրեայք ո՛եւէ թերութիւն,* «ի ծնէ» *ըլլայ, թէ ետքը, ինչպէս կուրութիւն, կաղութիւն, բորոտութիւն ելն.*

կ՚նկատէին մեղքի հետեւանք —։ Արդ՝ այդ խեղճ մուրացիկը, ի ծնէ կոյրը, հօ՞րը մեղքը կ՚քաւէր, թէ մօրը և կամ ի՞նքն էր արդեօք մեղաւորը ։

Յիսուս բոլորովին անակնկալ պատասխան մը կուտայ, ո՛չ հայրը մեղաւոր է, կ՚ըսէ, ո՛չ մայրը, ո՛չ ալ ինքը. ասի կոյր ծնաւ, որպէս զի Աստուծոյ փառքը յայտնուի անոր վրայ ; և ես ալ պէտք է որ Աստուծոյ, զիս ղրկողին, փառքը յայտնեմ ։ Եւ անմիջապէս թքով ու կաւով կ՚բժշկէ ի ծնէ կոյրին աչքերը ։

Կոյրը չէ՛ր ճանչնար Յիսուսն ու իր աշակերտները . բայց ինքը՝ կոյրը՝ ծանօթ էր ամէն կողմ, մանկութենէն մինչև իր չափաւոր հասակը՝ փողոցներուն անկիւնը նստած կ՚մուրար։ Հետաքրքրութիւն մը ինկաւ դրացիներուն ու բոլոր ճանչւորներուն մէջ . այս սա մեր գիտցած կոյրը, սա մուրացիկը չէ՞ . ի՛նչպէս բացուած են ասոր աչքերը։ Ոմանք ա՛յն է կ՚ըսէին, ոմանք չէ՛, անոր նման մէկն է, ինքն ալ, կ՚ըսէր. հա՛, ես եմ, այդ կոյրը ե՛ս էի և կ՚պատմէր թէ ի՛նչպէս բացուեցան իր աչքերը՝ Յիսուս անուն մարդու ձեռքով ։ Փարիսեցիներու քով բերին զինքը . Յիսուս անունը աւելի եւս չփոթեց զանոնք. այդ մարդը մեղաւո՛ր է, ըսին ոմանք, շաբաթ օրը սուրբ չպահեր։ Մեղաւոր մէկը ի՞նչպէս կրնայ կոյր աչքերը բանալ, առարկեցին ուրիշներ ։ Ա՛ռ քեզի հրէական «ըսի ըսիր»ներու աղմուկ մը ։ Խեղճ երիտասարդին հարցուցին, դու ի՛նչ կ՚ըսես, աչքդ բացող Յիսուսին համար . — «Մարգարէ՛ է» պատասխանեց ։ Շփոթած էին, չէին կրնար հաւատալ թէ կոյրի մը աչքերը կրնային բացուիլ։ Երիտասարդին ծնողքը բերին ստուգելու

համար թէ այդ իրենց զաւա՞կն էր ։ Այո՛ ըսին, ասի մեր զաւակն է. կոյր ծնաւ, ամէն մարդ գիտէ, բայց թէ հիմայ ի՛նչպէս կ՚տեսնէ, չե՛նք գիտեր . ինքը տղայ չէ՛, հասակը առած երիտասարդ է, իրեն հարցուցէք թէ ի՛նչպէս կ՚տեսնէ ։ Ըսին երիտասարդին թէ գնա՛ «Փա՛ռք տուր Աստուծոյ». մենք գիտենք որ այդ մարդը, քու աչքդ բացողը, մեղաւո՛ր է ։ — Մեղաւոր է թէ ոչ, այդ չեմ գիտեր, միայն սա գիտեմ որ՝ ես առաջ կոյր էի ու հիմայ կ՚տեսնեմ ։ Այս պարզ և վճռական խօսքերը կարծես ազդեցին Փարիսեցիներուն վրայ և ստիպուեցան անգամ մ՚ալ հարցնել, օ՛ն ուրեմն, ըսէ ի՛նչպէս բացաւ աչքերդ ։ — Դեռ հիմայ ըսի թէ ի՛նչպէս բացաւ, չլսեցի՞ք . ինչո՞ւ անգամ մ՚ալ կ՚հարցնէք . արդեօք դո՞ւք ալ պիտի աշակերտիք, դո՞ւք ալ պիտի հետեւիք Անոր ։ Զայրացան խեղճ մարդուն, կորի՛ր, դո՛ւն եղիր անոր աշակերտը, մենք Մովսէսի՛ աշակերտներ ենք . գիտենք որ Աստուած Մովսէսի հետ խօսեցաւ, քու աչքերդ բացողը չենք գիտեր թէ «ուստի՛ է»։ — Այո՛ ըսաւ մարդը, «այդ իսկ են սքանչելիք», դուք չէ՛ք գիտեր թէ «ուստի իցէ նա, որ զիմ զաչս եբաց»։ Գիտենք որ Աստուած մեղաւորներուն չլսեր, աստուածապաշտներուն և իր կամքը յարգողներուն կ՚լսէ միայն ։ Սկիզբէն ի վեր լսուած բան չէ որ ո՛եւէ մէկը՝ ի ծնէ կոյր ծնած մէկու մը աչքերը բացած ըլլայ ։ Հետեւաբար այն մարդը, որ «զիմ զաչս եբաց» եթէ Աստուծոյ կողմէն չըլլար չէ՛ր կրնար բան մ՚ալ ընել։ — Ամբողջովին աւելի եւս գրգռուած՝ դուն ալ բոլորովին մեղքի մէջ ծնած ես, կ՚ելլես վարդապե՞տ կ՚կտրիս մեր գլխուն, ըսելով դուրս հանեցին մարդը։

Յիսուս՝ կարծես կ'հետեւէր այս գործողութիւններու ելքին, և երբ լսեց որ վռնտեցին մարդը, գտաւ զանի և հարցուց «դուն կ'հաւատա՞ս Աստուծոյ Որդւոյն». — «Տէ՛ր, ո՞վ է այն, որուն հաւատալու եմ» պատասխանեց մարդը. — «Նա որ հետդ կ'խօսի. տեսածդ» ըսաւ Յիսուս: Մարդը ճանչցաւ իր աչքերը բացողը, և անմիջապէս խոնարհելով ըսաւ. «հաւատա՛մ Տէ՛ր»:

Ահա՛ այս միակ դէպքէն, զոր միմիայն Յովհաննէս Աւետարանիչ կ'պատմէ, այո՛, այս միակ դէպքէն անմիջապէս ետքն է որ Յիսուս վճռաբար ըսաւ. «Ի դատաստան եկի յաշխարհս յայս, զի որ ոչն տեսանեն՝ տեսցեն, եւ որք տեսանենն՝ կուրասցին»:

Փարիսեցիներէն ոմանք լսեցին Յիսուսին խօսքերը և բացատրութիւն ուզեցին, «միՙթէ եւ մեք կոյրք իցեմք»: Յիսուս նորէն վճռական խօսքերով պատասխանեց. եթէ կոյր ըլլայիք՝ մեղք չէիք ունենար. բայց քանի որ կ'ըսէք թէ կ'տեսնէք՝ ձեր մեղքերը կ'հաստատուին ձեր վրայ, հաստատուա՛ծ են:

Այո՛, բաց աչքով կուրութիւն, ի՛նչ որ Քրիստոս մեղք կ'համարի: Ե՛ղբարք, չեմ ուզեր որ հրաշքի պատմութեան պարագաները գրաւեն ձեր ուշադրութիւնը սա պահուս: Հրաշքներով ու հրաշալիքներով լի՛ է տիեզերքը և մարդիկ չե՛ն կրնար անոնց խելամտել պէտք եղածին պէս: Խնդիրը տեսնելու և չտեսնելու վրայ է. տեսնել՝ աշխարհի վրայ ի՛նչ որ վսեմ է. տեսնել՝ ի՛նչ որ թաքուն է հանքի մը պէս, հողերուն և կաւերուն մէջ թաղուած թանկագին մետաղներու պէս. տեսնել, զգալ իրողութիւններն ու ճշմարտութիւնները՝ եթէ անոնք

տեսնուին նոյն իսկ ամէնէն «մեղաւոր» կարծուած մարդոց շրթներուն և գործերուն մէջ:

Ի՛նչ կ'արժեն բաց աչքեր, երբ անոնք կ'նմանին սա կեղծ մարդոց կե՛ղծ աչքերուն, զորս ամէն օր կ'տեսնէք վաճառանոցներու գեղեցիկ ապակիներուն ետեւ: Հիանալի՜ աչքեր, որ եթէ շարժէին, տեսնէին, մարդիկ արարիչ պիտի ըլլային: Եւ քանի՜ աչքեր այդպէս, քանի՜ այդպիսի աչքեր, կ'ըսեմ, մարդիկ ունին և կ'կարծեն շարժիլ, տեսնել, բայց իրապէս չե՛ն տեսներ. չե՛ն զգար: Ստոյգ չէ՞ Քրիստոսին դատաստանը, որուն համեմատ այդպիսի աչքեր պիտի կուրնան, «Եւ որք տեսանենն՝ կուրասցին»:

Այդ աչքերը՝ անբարոյական, բարիք չուզողներու աչքերն են, նոյն իսկ եթէ այդ բարիքները երկինքէն թափուին գան կենդանացուցիչ անձրեւի պէս:

Այդ աչքերը՝ նախանձոտներու աչքեր են, որոնք ուղիղը, ստոյգը ոտքի տակ կ'առնեն իրենց ամբարտաւանութիւնը բարձրացնելու համար բաբելոնական աշտարակի պէս:

Այդ աչքերը՝ պղտոր արարածներու աչքեր են, որոնք չե՛ն ուզեր իրենց յատուկ հորիզոններէն անդին անցնիլ:

Այդպիսի աչքեր՝ թո՛ղ չըսեն թէ կ'տեսնեն, չըսեն թէ կ'դիտեն, չըսեն թէ խորը կ'թափանցեն: Քրիստոնէի աչքեր չե՛ն ատոնք:

Բնախօսական կուրութիւնը, տեսողութեան գործարանին ո՛եւէ կերպով խանգարումն է: Այս խանգարումը, իրաւ, զրկանք մ'է անհատին համար եւ ո՛չ թէ մեղք մը, ո՛չ հրէից ըմ-

բռնումով և ո՛չ ալ քրիստոնէական ըմբռնումով, նոյնիսկ՝ եթէ ոչ «ի ծնէ», այլ՝ ետքը ո՛եւէ պատճառով ալ կուրնայ իր աչքերը։ Ասի պարզ զրկանք մըն է, մանաւանդ ետքէն կուրցողի մը համար, որ տեսած էր իր բաց աչքերով մթին գիշերուան խորհրդաւոր, ներշնչող երկինքը՝ բիւրաւոր աստղերու բիւր բոյլքերովը, որ հիացած էր բնութեան կանոնաւոր և իմաստուն արտայայտութիւններուն վրայ, որոնք Արարչին փառքը կ'պատմեն ամէ՛ն տեղ, ամէ՛ն ատեն։

Ի ծնէ կոյրի համար ալ բաղձանք մըն է աչքի, տեսանողութեան գաղափարը. լոյսը կ'զգայ կոյրը, բայց չգիտեր անոր աղբիւրն ու ծագումը։ Կ'լսէ բարեկամի ձայնը, ա՛հ, չտեսներ անոր արտայայտութեան եղանակները, ևլն. ևլն.։

Եւ այսպէս կուրութիւնը, որ արգելք եղած է տեսողութեան համար անհատին սպառելիք ոյժն ու կարողութիւնը գործածելու, նոյնիսկ բնախօսօրէն այդ ոյժն ու կարողութիւնը կ'բարդուի միտքը սրելու, մշակելու։ Կոյրեր՝ այս պատճառա՛ւ է որ կ'ըլլան հզօր յիշողներ, հաշւողներ ու զգացողներ։ Մեծցո՛ւր այսպիսիները, դաստիարակէ բարոյական, աննախանձ և սուրբ կեանքի մը պայմաններու մէջ և եթէ տկար են այդ առաքինութիւններու մէջ, զօրացո՛ւր զանոնք, թուք և կաւ դիր անոնց կուրութեան վրայ, այսպիսիներ պիտի տեսնե՛ն. որովհետև լա՛ւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք։ Մտքի կուրութիւն, սոսկալի՜ վիճակ։

Ստոյգ կոյրեր՝ բայց քրիստոնէութեան մէջ աչքը բացւողներ՝ հազար անգամ գերադա՛ս են անոնցմէ՝ որոնք բաց աչք ունին և չե՛ն զգար

քրիստոնէութիւնը, բայց կ'զգենուն անունը. անոնցմէ՝ որ աշխարհի խելք ու խրատ կուտան. անոնցմէ՝ որ իրենք զիրենք միայն կ'տեսնեն, իրենց աղտոտ բերմունքը կ'ոսկեզօծեն. անոնցմէ՝ որ իրենց աչքին գերանը չե՛ն տեսներ և շիւղ կ'փնտռեն ուրիշ աչքերու մէջ, որ ամբի՛ծ եղած են միշտ, ուրիշներու օգտին ու գործին նուիրուած, յոգնա՛ծ են։ Այդպէս տեսնողներուն համար ըսուեցաւ՝ «եւ որք տեսանենն՝ կուրասցին»։

Կոյրերու կեանքէն փոքրիկ պատմութիւն մը միտքս կու գայ ինքնին. կոյր մը՝ գիշեր ատեն պէտք կ'ունենայ փողոց ելլելու. խեղճ մարդը սափոր մ'ունէր մէկ ձեռքը, միւս ձեռքն ալ՝ վառած լապտեր մը: Ճամբան քանի մը մարդիկ, որոնք կոյր չէին եւ հետեւաբար լապտերի պէտք չէին տեսած, կ'հանդիպին այս կոյրին. զարմանք, ծիծաղ, հեգնութիւն մը կ'ունենան ու կ'հարցնեն. Դուն կոյր մըն ես, գիշեր ցերեկ քեզի համար տարբերութիւն մը չունիս. ինչո՞ւ ուրեմն լապտեր վառած ես:

— Այո՛, կ'պատասխանէ հանճարեղ կոյրը, այո՛, ինծի համար տարբերութիւն չունին գիշերն ու ցերեկը. բայց ես լապտերը ո՛չ թէ ինծի համար վառեցի, այլ՝ ձեզի համար, որպէսզի ճամբան ինծի զարնուելով սափորս չկոտրէք:

Կրնաք երևակայել կոյրին վրայ ծիծաղողներուն ամքած, պապանձած վիճակը։

Մե՛ծ, սքանչելի՜ են բարոյական աշխարհի իրողութիւններն ու գործողութիւնները։ Քրիստոսի հակառակորդները՝ բաց աչքերը՝ չկրցան տեսնել Անոր բարիքները, Անոր բարեգործութիւնները, զրկանքները, աղօթքները, հրաշքներն ու հրաշա-

լիքները ու ծիծաղեցան․ մեղաւո՛ր է ըսին, ըսին՞ մենք զանի չե՛նք գիտեր թէ ուսկի՛ց է։ Մենք մեր Մովսէսը ունինք, գիտենք որ Աստուած անոր հետ խօսեցաւ, մենք անոր կ'աշակերտինք, անոր աշակերտներն ենք․ — «որք տեսանենն՝ կուրասցին»։

Անդէն կար հակապատկեր մը․ — կոյր կարծուածները․ Քրիստոս՝ թուք և կաւ դրաւ անոնց աչքերուն վրայ՝ իր զարթուցիչ, իր հրաշալի խօսքերով և անոնք լաւ տեսան Քրիստոսի փառքերը, զգացի՛ն զայն, հաւատացի՛ն Անոր խօսքերուն ու գործերուն․ — «որ ոչն տեսանեն՝ տեսցեն»։

Բացէ՛ք ձեր աչքերը, ե՛ղբարք, կրնայ ըլլալ որ Պետրոսի քունը ձեր թարթիչներն ալ ծանրացընէ, երբ Տէրը աղօթքի կեցած է։

Բացէ՛ք ձեր աչքերը, տեսնելու համար ձեր քրիստոնէական կեանքին ներքին կողմը․ ոտնակոխ ընելու համար ինչ որ դէ՛մ է ճշմարտին։

Բացէ՛ք ձեր աչքերը՝ երեւոյթներէն, կեղծիքներէն չպատրուելու համար։

Բացէ՛ք ձեր աչքերը, սիրելու համար զիրար, հաւատալու համար բարիի յաղթանակին վրայ։ Այսպէս բացուող աչքեր, քրիստոնէի՛ աչքեր են։ — Երբ ծնաք այս սուրբ Աւազանէն և ընդունուեցաք Հայ․ Ս․ Եկեղեցւոյ լուսաւոր գիրկը՝ Աստուծոյ պաշտօնեայն ձեր աչքերը կնքեց․ «Կնիքս այս՝ յանուն Յիսուսի Քրիստոսի, լուսաւորեսցէ՛ զաչս քո, զի մի՛ երբէք ննջիցես ի մահ»(Մաշտոց,Կանոն Մկրտութեան)։

Պահեցէ՛ք ձեր լուսաւորուած աչքերը մահացուցիչ թմբիրներէ՛ն չնորհօք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որուն վայելէ փառք յաւիտեանս. Ամէն։

Է.

ԻՐԵՐԸ ԵՂԱԾԻՆ ՊԷՍ ՏԵՍՆԵԼ

«Զայս խօսեցայ ընդ ձեզ՝ զի մի՛ գայթակղեսջիք», եւայլն:
(Յովհ. ԺԶ. 1-4)

Օրուան աւետարանը մէկ մասն է ա՛յն կտակին, զոր ա՛յնքան հոգածութեամբ և վշտով ըրաւ Յիսուս Քրիստոս՝ խաչելութեան գիշերը։

Նա՛ կանխապէս ըսաւ իր աշակերտներուն թէ ի՛նչպէս պիտի վարուէր աշխարհ իրենց հետ. «Աշխարհ հալածե՛ց զիս, ձեզ ալ պիտի հալածէ․ զիս ատեց, ձեզ եւս պիտի ատէ»․․․։

«Այս բաները խօսեցայ ձեզի որպէս զի չգայթակղիք, որովհետև դուրս պիտի վռնտեն ձեզ սինակոկաներէն և նոյն իսկ ատեն պիտի ըլլայ որ ձեզ մեռցնողները պիտի կարծեն թէ Աստուծոյ պաշտօ՛ն կ'մատուցանեն․ և այս բաները պիտի ընեն, որովհետև ո՛չ Հայրը ճանչցան, ո՛չ ալ զիս։ Երբ ըսածներս կատարուին, յիշեցէ՛ք թէ առաջուանէ ձեզի խօսեցայ. սկիզբէն չըսի, որովհետև ձեր հետն էի»։

Այս պատկերը, այս արարուա՛ծը անհրաժեշտ կերպով պիտի ներկայանար։ Քրիստոսի աշակերտները, անշուշտ, սկիզբէն պէտք չունէին գլուխ յոգնեցնելու և սիրտ հատցնելու ա՛յնպիսի խնդիրներու նկատմամբ, որոնց վրայ գաղափար իսկ չէին

կրնար ունենալ, որովհետեւ Քրիստոս իրենց հետն էր միշտ. բանի մը պէտք չունէին անոնք. աշխարհի Փրկիչը կ'առաջնորդէր իրենց. եւ իրաւի նոյն իսկ այս կենակցութիւնն էր պատճառը որ Քրիստոս բնաւ յուսահատեցուցիչ խօսքեր չըրաւ ապագայի մասին. բայց քանի որ ա՛լ պիտի բաժնուէր, ամէն բան պարզելու էր անոնց առջեւ, ո՛չ միայն անոնց իրեն հետ ունեցած կապը ամրապնդելու, այլ նա՛եւ զանոնք քաջալերելու եւ պատրաստելու համար Մեծ գործին, Քրիստոնէութեան ծաւալման եւ հաստատման։

Այս բոլոր խօսակցութիւններուն ու խորհրդակցութիւններուն հիմը կ'կազմէ ճանչնալ իրողութիւնները ա՛յնպէս ինչպէս որ են, եւ ո՛չ թէ ճանչնալ՝ ինչպէս որ կ'ուզենք։

Քրիստոսին դէրն ու գործը սխալ հասկցուեցաւ սկիզբէն. խոստացուած Մեսիային, հրէից ուզած Մեսիային գործերը փնտռեցին Յիսուսի վրայ։ Ո՞ր մեսիան էր հրէից սպասածը. ապականեալ բարքերը կշտամբո՞ղ մեսիան, — ո՛չ. այլ եւս անիմաստ ու աննշան դարձած ձեւերու ու արարողութիւններու մէջ մոլորող հրեայն արթնցնող եւ Աստուծոյ ուղիղ ճանապարհը ցոյց տուո՞ղ Մեսիան, — ո՛չ. անպարտելի եւ անսխալ կարծուած օրէնուսոյցներու չհամակերպող Մեսիան, — ո՛չ։ Քրիստոս ա՛յնպիսի Մեսիա մըն էր եւ այնպիսի Մեսիա մը չէ՛ր անոնց ուզածը։ Անոնք կ'ուզէին որ Մեսիան իրենց աշխարհային բոլոր բաղձանքներուն ու երազներուն գոհացում տար... Դաւթի փառքերը յիշեցնէր։ Ահա՛ տարբերութիւնը։ Քրիստոս

բնաւ չխորհեցաւ Դաւթի աթոռին վրայ։ Ի՛նչ օգուտ, սակայն, հրէութիւնը իր ուզածին պէս Մեսիա կ'փնտռէր Յիսուսի Քրիստոսի վրայ, եւ այսպէս ինքնին կ'հեռանար Քրիստոսը հասկնալէ ա՛յնպէս, ի՛նչպէս որ էր Ա՛ն։ Հալածում, ատելութիւն, ինքնին պիտի պոռթկար Քրիստոսի դէմ, ուրեմն, քանի որ կ'խորտակէր կամշոտ անհատականութիւնները, սխալ ամբողջութիւնները, ո՛րքան ալ զօրաւոր եւ օրինաւոր երեւային անոնք դուրսէն։

Չհասկնալու, չգիտնալու, համոզուիլ չուզելու, մէկ խօսքով չճանչնալու, ամէնէ՛ն բնական հետեւանքնե՛րն են իրողութիւններու դէմ կռուիլը։ Այսպիսի կռիւներ ու հակակրութիւններ թէեւ երկար կ'տեւեն, բայց կեանք չունին, չե՛ն ապրիր։ Ամէնէն հիանալի օրինակն է Քրիստոս եւ Քրիստոնէութիւնը։

Չէ՞ք կրնար երեւակայել՝ Քրիստոսը իրենց ուզածին պէս չգտնողներուն հոգեկան վիճակը։ Քանինե՛ր արդեօք Քրիստոսը անարգելէ, օրն ի բուն Անոր նկատմամբ չարախօսելէ ետքը՝ գիշերը հանգիստ հանգիստ քնացան իրենց փառքերուն վրայ։ Քանինե՛ր՝ Քրիստոսի հետեւողները մահացնելէ ետքը չկարծեցին Աստուծոյ պաշտօն մատուցանել խաղաղ սրտով։ Ասի պարզ ինքնախաբութիւն մ'է սակայն։

Այս իրողութիւնները ամէն օր չե՞ն պատահիր կեանքի ասպարէզին վրայ։ Այո՛, ամէ՛ն օր, ամէ՛ն վայրկեան եւ դժբախտաբար այն ալ Քրիստոնէութեան մէջ, իբր թէ բարքեր ու վարքեր քրիստոնէացած չըլլային երբեք։

Մարդիկ իրենց կամքը, իրենց ուզածը, մերթ գիտութեամբ, մերթ տգիտութեամբ կ'մշակեն՝

ուրիշներուն վնասելու կամ վնասակար կարծուած երեւոյթները հարուածելու համար։ Երկու կերպերն ալ, սակայն, հաւասարապէս դատապարտելի՛ են. եթէ տգիտութեա՛մբ է որ իրողութիւն մը կ'խեղաթիւրուի, գործ մը, անհատ մը կ'վնասուի, տգիտութիւնը պէ՛տք է լռէ բացարձակապէս. ուրիշ ելք մը չկայ իրեն համար։ Իսկ եթէ գիտութեա՛մբ է, աւելի գէշ. իրողութեան դէմ կարելի չէ՛ կռուիլ։ Նկատումները կ'դադրին անհատի հետ. իրողութիւնները կ'մնան։ Քրիստոսի աշակերտներուն, Քրիստոնէութեան դէմ եղած բոլոր նկատումներ, գիտութեամբ թէ տգիտութեամբ՝ հո մնացին, Քրիստոնէութիւնը յառաջ անցաւ։ Ուրիշ կերպ չէ՛ր կրնար ըլլալ։

Իրողութիւնները եղածին պէս չճանչնալու պատճառը եթէ տգիտութիւնն է, ըսի թէ, պէ՛տք է լռէ։ Անշուշտ յամառութեան պարագային այդպէս կ'խորհինք։ Բայց, բարեբախտաբար կրնայ դարմանուիլ այդ տգիտութիւնը, նոյն իսկ ինքնին։ Օրինակը պիտի տամ այսօրուան տօնելի սուրբերէն՝ Ադրիանոսի կեանքէն։—Ազնուատոհմ, հարուստ, գեղեցիկ երիտասարդ մը, քրիստոնէութեան առաջին դարերուն (305)։ Մաքսիմիանոսի պալատան յառաջադէմ պաշտօնեայ մը, տեսնելով Քրիստոնէութեան համար ամէնէն անտանելի տանջանքներուն համբերող նահատակները, կ'հետաքրքրուի. հարկաւ, կ'հարցնէ անոնց, դուք բան մը գիտէք որ այսքան մահառիթ չարչարանքները սիրով կ'կրէք. ի՞նչ է վարձքը, հատուցումը, ի՞նչ է ձեր յոյսը։ — Ա՛հ, անճառելի է, կ'պատասխանեն,

ինչ որ կ'զգանք, ինչ բանի որ կ'ակնկալենք։ —Եւ անմիջապէս, ինքն Ադրիանոսն ալ ինքզինքը կ'հռչակէ Քրիստոնեայ, մահապարտներու ցանկին մէջ կ'անցնի, կ'մերժէ իր բոլոր փառքն ու չքեղութիւնը, հակառակ նոյնիսկ Մաքսիմիանոսի թախանձանքներուն ու խոստումներուն և կ'նահատակուի։

Ադրիանոս տգէտ մ'էր իրողութեան. իր ուզածին պէս կ'տեսնէր ու կ'ճանչնար զայն։ Բայց երբ փնտռեց, մօտը գնաց, հարցուց, հասկցաւ ու համոզուեցաւ, ո՛չ միայն իրաւունք տուաւ Քրիստոսը և Քրիստոնէութիւնը լա՛ւ ճանչցողներուն, այլ՝ ինքն ալ մտաւ անոնց մէջ, գործնականապէս ապացուցանելու համար ուղիղ և ստոյգ ճանաչողութիւնը։ Ասոնք վռնտուեցան ընկերութենէն և իրենց սպաննիչները կարծեցին թէ չաստուածներու պաշտօն մատուցին։

Ի՜նչ մեծութիւն, ի՜նչ վեհանձնութիւն Ադրիանոսներու համար, մարդո՛ւ համար, որ իր ամէնէն բարձր ու ամէնէն ընտիր կարողութեան, խորհելու, դատելու, իրողութիւնը ճանչնալու կարողութեան՝ ապացոյցը կուտայ, իր սխալները, իր ամբարտաւանութիւնները ոտքի տակ առնելով։ — Կա՞ն այսպիսի քրիստոնեաներ։

Այս բաները խօսեցայ որ չգայթակղիք։ Բայց դեռ քանինե՛ր չե՞ն գայթակղիր տգիտութեամբ և քանինե՛ր գիտութեամբ չեն գայթակղեցներ իրենց եղբայրները։ Կարելի չէ՛ որ գայթակղութիւն չգայ, բայց վա՜յ անոր, որուն ձեռքովը ուրիշներ կ'գայթակղին, կ'աւրուին, կ'վնասուին ուրիշներ. այդպիսիներուն համար ըսաւ Յիսուս, լա՛ւ է որ ատոնց

վիզերուն քար կապուի և ծովը նետուին, մինչեւ յատակը՛ ծովուն ։

Քրիստոնէական կեանքի վրայ՝ բարոյական անկում մը կ'ենթադրէ այսպիսի վիճակ մը մեր մէջ։ Եւ դժբախտաբար այս անկումը ա՛յնքան սովորական, ա՛յնքան ունակական եղած է որ, բուն քրիստոնէական կեանքը այս է կ'կարծուի ։ Սոսկալի՛ կարծիք, սարսափելի՛ վիճակ։ Այս չէ՛ սակայն իրողութիւնը, բունը ։ Ասի մարդոց տեսնել ուզածն է. այս կ'նշանակէ չճանչնալ «ո՛չ հայր եւ ո՛չ զիս» այսինքն՝ զՔրիստոս ։

Մարդիկ ա՛յնչափ կ'վնասուին, ո՛րչափ իրենց ուզածին պէս տեսնեն իրողութիւնները, իրենց ուզածին պէս ճանչնան ու ճանչցնեն զայն։ Ի՞նչ պիտի ըլլար առաքեալներուն վիճակը եթէ երբեք Քրիստոս չարթնցնէր զիրենք, եթէ այդ բաները չխօսէր իրենց ։ Պիտի խաբուէին պարզապէս և իրաւունք պիտի տային Քրիստոսը բամբասողներուն ու դատապարտողներուն ։ Բայց շուտ հասկցան որ սխա՛լ է իրենց ճանչցածը . Քրիստոս պիտի բաժնուէր իրենցմէ և իրենք ալ պիտի անարգուէին, նոյն իսկ պիտի սպաննուէին և սպաննիչներ սրտի կատարեալ հանդարտութեամբ պիտի կարծէին թէ Աստուծոյ պաշտօն կ'մատուցանեն ։

Ճանչցէ՛ք իրերը ի՛նչպէս որ են, եթէ այդ ճանաչումը ապշութի՛ւն ալ պատճառէ ուրիշներուն ։ Մի՛ գայթակղիք երբ իրողութիւնները տարբե՛ր են երեւոյթներէն ։ Ասի ստոյգ կեանքն է, սուրբ սրտի կեանքը, ուղիղ մտքի կեանքը, քրիստոնէին կեանքը, Քրիստոսին կեանքը . Ամէն ։

Ը.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՍԷՐԸ

«Որ սիրէ զհայր կամ զմայր առաւել
քան զիս՝ ոչ է ինձ արժանի. Եւ որ սիրէ
զուստր կամ զդուստր առաւել քան զիս
ոչ է ինձ արժանի»: (Մատթ. Ժ. 37)

Քիչ մը առաջ լսեցիք այդ խօսքերը՝ Ճաշու Աւետարանին մէջ ։

Բայց ըրի՞ք ուշադրութիւն, հասկցա՞ք այդ խօսքերու ոգին, ըմբռնեցի՞ք Քրիստոսին վճիռը . — «Ո՛վ որ իր հայրը կամ մայրը ինէ աւելի կ'սիրէ արժանի չէ՛ ինծի ։ Ո՛վ որ իր մանչը կամ աղջիկը ինէ աւելի կ'սիրէ արժանի չէ՛ ինծի» ։

«Աւետարանը աղէկ գիրք մըն է, մեր լուսաւորութեան գիրքն է և հարկաւ անոր մէջ աղուոր բաներ գրուած են . բոլոր խօսքերը Աւետիք են, և հետեւաբար այդ խօսքերն ալ աղուոր խօսքեր են . ի՛նչ հարկ կայ երկար բարակ անոնց վրայ ծանրանալու» . այսպէս խորհողներ ալ կան բնականաբար և խորհելու այս կերպը ես չե՛մ արհամարհեր, եթէ անկեղծ հաւատքով մըն է որ այդպէս ըսել կու տայ ։ Եւ սակայն պէ՛տք է կենալ Քրիստոսի այդ խօսքերուն վրայ. արժանի չե՛ն ինծի, կ'ըսէ . որո՞նք . — անոնք՝ որ ինէ աւելի կ'սիրեն իրենց զաւակները ։

Կարծես թէ Քրիստոս ամէ՛ն բարք, ամէ՛ն սո-

վրդովութիւն վեր ի վայր կ'տապալէ. դէմ կ'խօսի ծնողքները իրենց զաւակաց և զաւակները իրենց ծնողաց կապող ամէնէն բնական և ամէնէ՛ն նուիրական սիրոյ դէմ։ Կարծես Քրիստոս ընտանեկան երջանկութեան հիմերը կ'քանդէ այդ խօսքերով և անգամ մըն ալ կ'չեչտէ ա՛յն հզօր, ցնցո՛ղ պատգամները, զորս կտրուկ կտրուկ կ'նետէր Իսրայէլի ճակտին. «Հու՛ր եկի արկանել յերկիր. եւ զի՞նչ կամիմ, թէ արդէն իսկ բորբոքէր... Համարիք եթէ խաղաղութի՞ւն եկի տալ յերկիր. ո՛չ, ասեմ ձեզ, այլ բաժանումն... Բաժանեսցի հայր յորդւոյ, եւ որդի՝ ի հօրէ, մայր՝ ի դստերէ եւ դուստր՝ ի մօրէ, սկեսուր՝ ի հարսնէ, եւ հարսն՝ ի սկեսրէ իւրմէ» (Ղուկ. ԺԲ. 49—53)։ Կրա՛կ ձգելու եկայ, բաժնելո՛ւ եկայ, առտնին խաղաղութիւնը խռովելո՛ւ եկայ. սոսկալի՛ պատգամներ են ասոնք։

Կարծես Քրիստոս ամէնէն մեծ օրէնքին դէմ ալ կ'խօսի. ըսուած էր «Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր» և այս պատուէրն ու օրէնքը, որ Իմաստունին թելադրած է հիանալի խորհրդածութիւններ, յորդորներ, որոնք կ'ուղղուին ծնողաց, և Քրիստոս կարծես այդ ամէնուն դէմ կ'խօսի. անոնք ինէ աւելի պիտի չսիրուին՝ եթէ պիտի մտցուին իմ սէրը։

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՍԷՐԸ. — Քրիստոս կ'ուզէ՞ քայքայել ընտանի յարկին տակ ապրող սէրը. ծնողքներու և զաւակներու մէջ։ Երբե՛ք։ Ի՞նչ ոյժ կրնայ արգիլել մանկիկը իրեն ծնունդ և սնունդ տուող էակները սիրելէ։ Ծնողքներ անոնց ամէնէն ճղճիմ կեանքի վրայ կ'գուրգուրան, կ'հսկեն, կ'պաշտպանեն, կ'մեծցնեն. դէպի աշխարհի կեանքը կ'առաջնորդեն անոնց. անոնց զարգացման համար կ'աշխատին, կ'ընեն, վերջապէս, ի՛նչ որ պէտք է մանուկը մա՛րդ ընելու համար։ Ծնողքները, ուրեմն, իրաւամբ կ'սիրեն, չա՛տ կ'սիրեն, չափազա՛նց կ'սիրեն այն էակները, որոնց վրայ յոգնած, աշխատած են։ Եթէ նոյնիսկ անառակ ալ ըլլան այս զաւակներ, ծնողքներ չե՛ն կրնար սպաննել իրենց ներսը զաւկի սէրը։ Ուրիշ կերպ չըլլար։ Կ'սիրեն։ Եւ զաւակները ի՞նչ ունին աշխարհի մէջ ամէնէն աւելի սիրելու, չէ՞ որ իրենց ծնողքները։ Տեսած չէ՞ք ծնողասէր զաւակներու և որդեսէր ծնողքներու խինդն ու լացը՝ անոնց ուրախութեան կամ տրտմութեան վայրկեաններուն։ Ի՞նչով կրնայ փոխարինուիլ այդ սէրը։

Այդ սէրը բացարձակ և անհրաժեշտ պայման մ'է առտնին կեանքի բարւոքմա՛ն, բարգաւաճմա՛ն և յարատեւութեան։ Տուներու հիմն է այդ։ Եւ տուներն են որ կ'կազմեն մարդկութեա՛ն ալ հիմը։ Փոքրիկ աշխարհ մըն է տունը, որուն երջանկութիւնը առտնին սիրով միայն կ'արտայայտուի։ Տունէ՛ն է որ կ'սկսի ընկերսիրութիւնը, կրօնի սէրն ալ անկից կ'սկսի։ Ծառայութեան և յառաջդիմութեան բոլոր օրէնքը, սկզբունքը տան մէջ կ'ուսանինք ամէնքս ալ։ Կարելի չէ՛ որ օձախի սէրը ոկարանայ ընտանեկան յարկի տակ ապրած անհատի մը սրտին մէջ։ Այս սէրը բնածի՛ն է, որովհետև մարդու հետ կ'ծնի, այս սէրը մարդկայի՛ն է, որովհետև ամէն մարդու սէրն է, տիեզերքի սէրն է։ Այդ սէրը ազգ և լեզու չունի։ Ամէ՛ն տեղ կ'տիրէ, ամէ՛ն տեղ կ'յայտնուի։ Այդ սէրը պաշտելութեան կ'հասնի մարդոց մէջ, գերազա՛նց ամէնուն վրայ, իշխո՛ղ ամէնուն վրայ։

Քրիստոնէական յարկերու տակ, ո՛ւր ամէն բան Աւետարանին լոյսով կ՚դիտուի, ծնողքի և զաւկի փոխադարձ սէրը պէտք է որ ողջմտութեան սահմանները չկոխտէ. եթէ քրիստոնեայ ծնողք և քրիստոնեայ զաւակունք զիրար չսիրեն Աւետարանի սիրով, չե՛ն արժանի Անոր, որ ըսաւ «եթէ սիրէք զիս, զպատուիրանս իմ պահեսջիք»։

Քրիստոսին սէրը պէ՛տք է տիրէ ընտանեկան օճախի մէջ, այդ սէրը պէ՛տք է պաշտուի։ Եթէ սխալ հասկցուի Անոր սէրը տան մէջ, և քրիստոնեայք սիրել չգիտնան՝ հո՛ն կ՚սկսի բաժանումը. հայր և զաւակ, մայր և աղջիկ, հարս և սկեսուր զիրար կ՚ատեն փոխադարձաբար և կ՚բաժնուին իրարմէ։ Բայց Քրիստոս չուզեր մարդիկը այս կերպով բաժնել իրարմէ. Նա կ՚ուզէ որ Քրիստոնեայք բաժնուին, եւ կենան ա՛յն բոլոր պատճառներէն, որոնք կ՚տկարացնեն Իր սէրը։

Քրիստոս չուզեր առտնին խաղաղութիւնը վրդովել, կ՚ուզէ որ սէրը տիրէ՛ տան մէջ, Իրմով արտայայտուած սէրը, Իրմով աւետուած սէրը։

ՇՈՒԿԱՅԻ ՍԷՐԸ. — Շուկայ և տուն տարբեր աշխարհներ են։ Քրիստոնեայն ի՛նչ որ է իր տան մէջ, նոյնը չէ՛ շուկայի մէջ. հո՛ն կ՚փոխուին մարդիկ և իրք։ Բայց շուկայի սէրը պէտք չէ՛ որ փոխէ քրիստոնեային։ Քրիստոնեայ մարդը ամէ՛ն տեղ քրիստոնեա՛յ պէտք է ըլլայ։ Անոնք որ սխալ ըմբռնած են քրիստոնէութիւնը, կ՚դանդատին թէ շուկայի մէջ չանցնիր քրիստոնէական բարք ու վարք, որովհետեւ հո՛ն՝ բոլոր մարդիկ որոնց հետ գործ ունի ա՛ն, խաբելու, անիրաւելու համար է որ կ՚խօսին, կ՚շարժին։ Շուկայ, հացի աշխարհն է. առտնին երջանկութեան մէկ մասը և անշուշտ կարեւո՛ր մէկ մասը շուկայէն կախուած է. մարդոց բոլոր բարի, մեծ և մարդասիրական գործերուն և ձեռնարկներուն իրականացումը շուկայի յաջողութիւններուն հետ կապ մ՚ունի. շուկան, ուրեմն, յաջողութեան, ճարպիկութեան տեղն է։ Այո՛, և Քրիստոս չըսեր թէ մարդիկ ձախլիկ ըլլան, ապուշ ըլլան, ընդհակառակը՝ օձի պէս խորագէտ, աղաւնիի պէս միամիտ, ահա՛ Աւետարանի սկզբունքը կենցաղագիտութեան մէջ. և կ՚կարծէ՞ք որ ճշմարիտ քրիստոնեաներ նուա՛զ յաջող են, նուա՛զ ճարպիկ են քան այն մարդիկը, որոնց համար ստութիւնն է յաջողութիւնը և խարդախութիւնը՝ ճարպիկութիւն։

Անոնք այն տկար, այն կեղծ քրիստոնեաներու համոզումներն են, որոնք երբեք չե՛ն փորձած բուն յաջողութեան և բուն ճարպիկութեան պայմանները։ Անոնք կ՚կարծեն որ համոզելու համար անպատճառ ստելու է, շահելու համար խաբելու է, խարդախելու է։ Այս չէ՛ բնական վիճակը իրաց։ Անոնք զարտուղութիւններ են, սխալ ճամբաներ են և անոնք կ՚սպաննեն քրիստոնէութիւնը, Քրիստոսին սէրը։

Եւ սակայն՝ մարդիկ դժբախտաբար շուկայի սէրը կ՚գերազանցեցնեն Քրիստոսի սիրոյն և չե՛ն գիտեր որ իրենց համար ըսուած է «չէ՛ ինձ արժանի»։

Այն զարմանալի ոգեւորութիւնը, որ կ՚տիրէ Քրիստոնէից շուկայի կեանքին վրայ, մեծ կարեւորութիւն ունի։ Կ՚տեսնես անոնց ընդունակ և խորաթափանց միտքը, ծանր աշխատութիւնները, անդադրում յօգնութիւնները, օրն ի բուն այսպէս.

իրենց գլուխներն ալ անզբաղ չէ՛. անոնց խօսքն ու խելքը միշտ կ'դառնայ հացի խնդրին շուրջը. ո՛չ, անկից աւելին, դրամին շուրջը, և այսպէս գործունէութիւն կորած էութիւններ են անոնք որ կ'մոռնան իրենց Քրիստոնէութեան գործը: Առտուններ, շա՛տ կանուխ առտուններ կ'զոհէ գործի համար քրիստոնեայն, բայց ամբողջ առտու մը, անխարդախ կիրակի առտու մը չզոհեր իր Եկեղեցւոյն համար. ասի արժանի գործ մը չէ՛ Անոր սիրոյն:

Քրիստոնեայն երբ ճանչցուի իր շուկայի կեանքին հաստատուն գործնականութեան մէջ, ո՛ւր արդար և գնահատելի ճարպիկութեան կ'միանայ առևտուրի, շահի, ամէն բանի վերջին գինը, քրիստոնեայն կ'կարծէ՞ք որ կորսնցնէ: Ո՛չ, կ'շահի և կ'շահի իբր քրիստոնեայ. քրիստոնեայ՝ որ շուկայի մէջ ալ բարի է և բարձր, յաջողա՛ծ է և ճարպիկ:

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՍԷՐԸ. — Օ՜հ, գիտութի՛ւն. ա՛լ ամէն բան թող կա՛նգ առնէ ատոր առջև. ամէն բան թո՛ղ տեղի տայ ատոր: Ի՜նչ սխալ հասկացողութիւն սակայն: Ես կ'կարծեմ որ գիտուններ ամէնէն աւելի պիտի կրնան չափել Քրիստոսի սէրը: Որովհետև գիտնականը, որ մարդկութեան նուիրուած է իր կոչումին իսկ բնութեամբ, գիտէ թէ ի՛նչ է սէրը, որ ամէնէն ծանր ձեռնարկներու կ'մղէ մարդը. և սա՝ ընտանեկան յարկէն ետքը, կ'ծառայէ մարդկութեան յարկին. ամէնէն լայն շրջանակի մը մէջ կ'արտայայտէ իր սէրը գիտուն մարդը. այսպիսի գիտուն մը կրնայ ստուգիւ Քրիստոսին սէրը ըմբռնել: Բայց իրողութիւնները կարծես հակառակը ցոյց կուտան, որովհետև Քրիստոնէական սէրը չյարգուիր:

Եւ մի՞թէ Քրիստոս և իր կրօնը անարգեցի՞ն գիտունները, չյարգեցի՞ն զայն: Մարդու յաջողութիւններուն, անոր յառաջ բերած հրաշալիքներուն քով, որոնք մարդկային մտքի կատարելութեան և մարդկային աշխատութեան անջնջելի և մշտնջենաւոր արձաններն են, Աւետարանը կ'դնէ սրտի հրաշալիքներն ալ, բարոյական կամ հոգեւոր կեանքի մեծութիւններն ալ, որոնք կ'ապրին մշտնջենապէս մարդկութեան վրայ և կ'ապրեցնեն մարդը իր բոլանդակ խնդութիւններուն ու տառապանքներուն մէջ: Եւ չէ՞ք կարծեր որ այս կեանքը աւելի կարևոր է նոյն իսկ այս աշխարհի համար:

Եւ ա՛յն գիտութիւնը որ ինքնիրեն միայն կ'հաւնի, իր իսկ գոյութեամբը կ'պարծի, չգնահատեր միւս սէրը, միւս աշխատութիւնը, որ մարդկութեան նուիրուեցաւ խաչին կնիքովը, արժանի չէ՛ Անոր. «ո՛չ է ինձ արժանի»:

Տգէ՛տ մարդիկ շատ լաւ չե՛ն գիտեր թէ ի՛նչ բանի կ'հաւատան. գիտուն մարդիկ աւելի լաւ գիտեն թէ՛ ինչի՞ հաւատալու են. որովհետև գիտութիւնը՝ արհամարհանք չէ՛ և ո՛չ ալ շատ նեղ իմաստ մ'ունի այն: Ի՛նչ որ մարդու հետ յարաբերութիւն ունի, անոր հոգեկան և բնախօսական էութեան հետ կապուած է, ասոնց ամէնքն ալ գիտութիւն են. ատեն մը աշխարհիս իմաստուններէն, աշխարհիս գիտուններէն իբր յիմարութիւն չեշտուած Սէրն ալ գիտութիւն մ'է, որ յիմարեցուց իմաստունները:

Ա՛յս է պատճառը որ գիտուններէ մտաւոր աւելի լայն հորիզոն մը կ'պահանջուի, որուն մէջ

կարող ըլլայ մտնել և ապրիլ Աւետարանի գիտութիւնն ալ, Քրիստոսի սէրն ալ։ Եթէ մեր գիտունները ամփոփեն, խտացնեն իրենց գիտութեան ըմբռնումը, իյնան անոր ետեւէն, պաշտելու աստիճան ծառայեն անոր և Քրիստոսի սէրը ջնջելու ծառայեցնեն զայն, պէ՛տք է յիշեն Փրկչին խօսքը. «չէ՛ ինձ արժանի»։

Կարելի էր՝ մարդոց սէրը այս կեանքի երեւոյթներուն վրայ զանազան կողմերէն դիտել. բայց հարկ չկայ այնքան մանրամասնելու եթէ ատոնց բոլորին ալ վերջը Քրիստոսին վճիռն է որ պիտի կրկնուի «չէ՛ ինձ արժանի»։

Քրիստոնեային համար՝ Քրիստոսի սէրը յարացոյց պէտք է ըլլայ. Թո՛ղ սիրէ քրիստոնեան և արդէն պէտք է որ սիրէ իր ընտանեկան օճախը, իր նմանները, իր եկեղեցին, Թո՛ղ սիրէ մարդկութիւնը, բայց թո՛ղ տեսնէ նոյն ատեն թէ այս սէրը կ'նմանի՞ Քրիստոսի սիրոյն. կ'հաշտուի՞ անոր ոգւոյն հետ, կ'պատշաճի՞ Աւետարանին։ Այո՛ նոյն իսկ Եկեղեցւոյ մէջ սիրոյ նպատակը Քրիստո՛ս պէտք է ըլլայ։ Եւ ուրիշ կերպով չըլլար և չկրնար ըլլալ՝ քանի որ Ինքը, Տէր Յիսուս-Քրիստոս է այդ Եկեղեցւոյն հիմը։ Ինքը պէտք չէ՛ որ մոռցուի մեր պաշտամունքին և մեր հաւատալիքներուն մէջ, այլ ամէնքն ալ իրեն համար և իրմով պէտք է ըլլան. առաւել սէրը Անորն է, եթէ ո՛չ, կ'կրկնէ անգամ մըն ալ, «չէ՛ ինձ արժանի»։

Եւ ի՞նչ է Քրիստոսին Սէրը, Ե՛ղբարք։ — Այն ճշմարիտ կեանքը, որուն համար մինչև խաչ դիմեց Քրիստոս։ Քրիստոսի սիրոյն մէջ շահ, նկատում չկար և չկայ. և ցոյց տալու համար թէ այդ սէրը

անհրաժե՛շտ է մարդոց, խոյս չտուաւ զայն հաստատելէ և կնքելէ իր խաչովը։ Եւ այս խաչն է որ իր հովանիին տակ տեսաւ առաքեալներն ու սուրբերը, այլ և այլ եղանակով՝ բայց միեւնոյն սիրով Քրիստոսը սիրողները։

Կ'յիշէք թէ Քրիստոս իրեն հայր, մայր և եղբայր անուանեց զանոնք, որ կ'լսէին Իր խօսքը և իրենց լսածները կ'կատարէին։ Կ'յիշէք թէ մարդը մի միայն հացով չա՛պրիր, այլ նաև բարոյական ոյժերով, Աստուծոյ խօսքով. և պէտք չէ՛ որ մարդը ապրի միմիայն հացով և ապրի մա՛նաւանդ հացի համար։ Մարդու կեանք չէ՛ այս և ո՛չ իսկ կեանքը քրիստոնեայ մարդուն։

Քրիստոնեայն իբր քրիստոնեայ կրնայ ապրիլ և այս կեանքով է որ անոնց ընտանեկան յարկին տակ սէրը կ'արծարծի Անոր լոյսովը. այս կեանքով է որ Քրիստոնեայք՝ շուկայի մէջ աւելի կը յաջողին, աւելի ճարպիկ կ'ըլլան, այս կեանքով է որ գիտունները կ'օծուին ու կ'կատարելագործուին, այս կեանքով է որ պէտք է փայլի Հայ. Ս. Եկեղեցին։

Ծնողաց և զաւակաց փոխադարձ սէրը պէտք չէ՛ որ մոռցնել տան քրիստոնէին՝ Երկնաւոր Հօր սէրը, Քրիստոսի եղբայրութեան ու բարեկամութեան սէրը, այս հոգեւո՛ր, այս տիեզերակա՛ն, այս բարձրագոյն ընտանի յարկին սէրը։ Պէտք չէ՛ որ Շուկային սէրը, արգելք ըլլայ Քրիստոնէին իր հոգեւոր տան սէրը լքելու կամ բոլորովին հարեւանցի կերպով ըմբռնելու զայն. պէտք չէ՛ որ Քրիստոնէին զարգացումը և յառաջացումը ապահովող զբաղումներ՝ գիտութիւն, ճարտարու-

թիւն, ևլն. ևլն., մոռցնեն իրեն թէ եկեղեցի մը ունէին։ Քրիստոնեայն աւելի երջանիկ է իր կանոնաւոր իր ուղիղ կեանքին մէջ, քան թէ սխալ ըմբռնուած աշխարհի կեանքին մէջ։ Որովհետև ուղղութիւնը, կանոնաւորութիւնը միշտ կ'ապրին, չե՛ն փոխուիր։ Այս է Քրիստոնեայ մարդուն կեանքը. այս է Հայ. Ս. Եկեղեցւոյ Փառքը։ Կ'մաղթեմ որ այդ փառքը փայլի Իր բոլոր զաւակներու կեանքին վրայ, կեանք՝ մը՝ անմ՛րտ սիրոյ և գործունէութեան մէջ, ամո՛ւր իր նպատակին վրայ, հաստատո՛ւն իր պարծանքներուն մէջ. Ամէն։

Թ.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԻՆ ՎԱԽՃԱՆԸ

«Զի ես այսուհետեւ նուիրեալ եմ, եւ ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ: Զբարւոք պատերազմ պատերազմեցայ, զընթացսն կատարեցի, զհաւատսն պահեցի»:

(Բ. Տիմոթէոս Դ. 6,7)

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅՔ, տեսա՞ծ էք մարդ մը՝ որ աշխարհէն գոհ, ա՛լ ինքզինքը մահուան պատրաստ է քաջապէս. կարդացած կամ լսա՞ծ էք ա՛յնպիսի անձերու վրայ, որոնք չե՛ն վախցած մահէն։ —Հաւանաբար չա՛տ քիչ, ա՛յնքան քիչ՝ որ մարդոց բարքին ու վարքին ընդհանուր մթութեան մէջ հազիւ քանի մը լուսաւոր կէտեր կ'գրաւեն ատոնք, նման ա՛յն մեծ լուսաւորներուն, որոնք խորունկ գիշերուան մէջ՝ երկնքի մութին վրայ փայլուն կէտեր կ'դնեն։

Բայց կ'ճանչնա՞ք ա՛յնպիսի մէկը, որ ի լուր աշխարհի յայտարարած ըլլայ թէ, ես աշխարհի հետ բոլոր հաշիւներս մաքրեցի, ամէ՛ն բան ըրի և մա՛նաւանդ պահեցի հաւատքս։ — Ո՛ գիտէ։ Եւ սակայն, դուք անշուշտ ճանչցած էք Պօղոսը, գիտակցութեամբ և համոզումով՝ Աւետարանին նուիրուած այդ Մե՛ծ Քրիստոնեայն, որ իր քրիստոնէական ու առաքելական կեանքի վերջին

հանգրուանին վրայ կեցած՝ հնչուն շեշտերով կ'յայտարարէ . ա՛լ իմ դարձիս, մահուանս, ժամանակը հասած է, բարւոք պատերազմս ըրի, ընթացքս աւարտեցի, հաւատքս պահեցի :

Պատերազմ, որո՞ւ դէմ և ինչ բանի համար : Բանակներու, կրակի և զէնքի պատերազմը չէ՛ այս, որ արիւնով կ'մկրտուի և ձիթենիներով կը պսակուի : Բայց մարդկութիւնը ամբողջ, ըստ ինքեան, պատերազմի մը մէջ է, արդի բացատրութեամբ՝ հացի կռիւին մէջ. ապրելու կռիւն է այդ, ո՛ւր անհատները կ'ծնին ու կ'մեռնին : Այս կեանքը պատերազմ մ'է, արդէն, առածի մը համեմատ :

Ապրելու կռիւը, կեանքի պատերազմը՝ բազմակողմանի է . որովհետեւ կեանք ըսուածը բազմակողմանի երեւոյթ մըն է : Մարդիկ՝ ապրելով կ'հասկնան ո՛չ միայն տիրապէս հացի խնդիրը, ուտելու և խմելու, հագուելու և պաշտպանուելու խնդիրը, այլ և կ'հասկնան բարոյական զարգացումները, մրցումները, յառաջդիմութիւնները, կրօնքը, մէկ խօսքով մարդուն բարոյական կեանքը կազմող իրողութիւններուն համայնքը : Եւ բուն կեանքը ա՛յս է . վասն զի այս իրողութիւններով աւելի կ'զբաղին մարդիկ, — հացի կռիւը կ'մղեն՝ բարոյական կեանքի ազնիւ և անազնիւ շահերուն համար : Եւ ա՛յս եղած է իրողութիւնը մարդկային կեանքի ամբողջ պատմութեան մէջ :

Պօղոս Առաքեալ, տարակոյս չկայ որ առանց վերապահութեան կրնար ըսել թէ ինքը մղեց կեանքի պատերազմը և շատ լաւ մղեց . «զբարւոք

պատերազմ պատերազմեցայ» : Եւ հո՛ս է որ կարեւորութիւն ունին իր խօսքերը :

Բարւոք պատերազմը : Պատերազմին, կռիւին աղէկը կ'ըլլա՞յ : Պօղոսի կեանքը կռիւ մըն է ամբողջ, գաղափարի, համոզումի, հաւատքի կռիւը: Գիտէք դուք անոր նախաքրիստոնէական կեանքը, մինչեւ Ստեփանոսի քարկոծումը, ո՛ւր Պօղոս հալածիչ մըն է և մինչեւ Դամասկոսի ճամբուն յայտնութիւնը, ո՛ւր բոլորովին կ'փոխուի Պօղոս : Մարդը, որ տգէտ չէ՛ր, լա՛ւ գիտէր իր ըրածը . իբր կատարեալ և հարազատ հրեայ՝ իր կրօնի սիրուն համար տունէ տուն կ'մտնէր, — դուրս կ'հանէր քրիստոնեաները իրենց թաքստոցէն և կ'մատնէր հրապարակի ու ատեաններու : Այս ծանր գործը, այս կռիւի գործը Պօղոսի կեանքին ամէնէն փառաւոր կողմերէն մէկն է : Հայրենի հաւատքին նախանձը անոր էութենէն կ'բղխի և կը մարմնանայ ա՛յնպիսի գործի մը մէջ, որ գաղափարի պատերազմ մ'է պարզապէս : Բայց, եթէ ուզէք, գէշ պատերազմ մը, որովհետեւ, Պօղոս շուտ զգաց թէ կարելի չէ՛ր խթանի դէմ աքացել, և թէ աւելի հանդիսաւոր ասպարէզ մը՝ Աւետարանի ասպարէզը՝ բացուած էր իր առջեւ գաղափարի, հաւատքի պատերազմը մղելու համար : Եւ, անշուշտ, Աւետարանի ա՛յս ասպարէզին մէջ է որ Պօղոս պատերազմեցաւ «զբարւոք պատերազմ» : Քարերու տարափին տակ Ստեփանոսի անխռով կեցուածքը և հրեշտակային հանդարտութիւնը, գործնական արտայայտութիւնն էր հաւատացեալ մարդու, գաղափարի մարդու կեանքին . Պօղոս ալ իբր գաղափարի մարդ՝ չէ՛ր կրնար

չդիտել այդ իրողութիւնը և չանդրադառնալ Քրիստոնէութեան այնքան հաստատուն սկզբնաւորութեան վրայ, ուր առաջին անգամ Ստեփանոսին կ'հանդիպէր և վերջապէս Դամասկոսի ճամբուն վրայ կ'փարատէին իր բոլոր վարանումները և կ'լուսաւորուէր իր միտքը՝ հրաշալի պարագաներու մէջ. միտք մը, զոր այնքան բեղմնաւոր կերպով պիտի յոգնեցնէր Աւետարանի քարոզութեան համար։

Բարւոք պատերազմի շրջանը, իսկապէս զուարթ չէ՛ր մեծ Առաքեալին համար։ Ո՛չ միայն Աւետարանի թշնամիներ դուրսէն, այլ մա՛նաւանդ ներսէն՝ սուտ եղբայրներ անսպառ վշտեր պատճառեցին իրեն։ Իր կեանքը վշտերու կեանքն է, որոնց թուումը չա՛տ յուզիչ կերպով կ'ընէ ինքը։ Բայց իր հաւատարմութիւնը ո՛չ մէկ դժուարութեան առջեւ կ'կասի. Աւետարանի զինուորն է ա՛ն, կ'մղէ բարւոք պատերազմը։ Կ'ապրի քրիստոնէութիւնը, կ'ուսուցանէ ապրիլ, կ'վազէ ամէն կողմ, ծովու և ցամաքի վրայ, հին ծանօթ աշխարհի ամէնէն նշանաւոր կեդրոններու մէջ կ'ճանչցնէ Քրիստոսը, կ'պարծի խաչով, կ'քարոզէ յիմարութիւնը, վարդապետական իշխանութեամբ կ'գծէ քրիստոնեաներուն կենցաղը, անոնց անհատական կենցաղը, ընկերականը, ևայլն, ևայլն. իր ձեռքի վաստակով կ'ապրի, և անշահախնդրութեան բոլոր պայմաններուն մէջ կ'կանգնէ Քրիստոնէութիւնը հրէական սահմաններէ դուրս։ «Բարք անարծաթասէրք» (Եբր. ԺԳ. 5) իր դրական և բարոյական կեանքին նկարագիրն էր։ Այնչափ որոշ և յայտնի, խիստ և անխոտոր բարք մը, որով չի

խնայեց իսկ Պետրոսի կեղծաւորութեան (Գաղ. Բ.)։

Ա՛յս է Պօղոսի մղած պատերազմին յատակագիծը, զոր կրցաւ ի գլուխ հանել։ Քանի որ շահուխնդիր մը չունէր Պօղոս՝ Աւետարանի քարոզութեան մէջ, քանի որ իր բոլոր կարողութիւնը գործածեց հո՛ն, աշխարհի կապուած մնալու բաղձանքը չունէր ա՛լ. իր գործը գաղափարի գործ մ'էր և իրեն համար լմնցած էր այդ. ուրեմն կրնար ըսել՝ «զբարւոք պատերազմ պատերազմեցայ»։

Զընթացսն կատարեցի։ Եւ ո՞ր ընթացքը։ Վա՞զք մըն էր արդեօք Պօղոսի կեանքը դէպ ի որոշեալ կէտ մը, ուր հասնելէն ետքը կ'դադրի ա՛լ։ — Հաւանաբար։ Վազք մը, սակայն, որ անհարթ և բազմաճղի գիծերուն վրայէն կ'սահի, կ'անցնի, կ'սուրայ դէպի գաղափարին իրականութիւնը։ Իր ժամանակի հրապարակներուն և կրկէսներուն վրայ, մարդկային ջիղերու և մկանունքներու սարսափելի ույժը ցուցադրելու համար սարքուած վազք մը չէ՛ Պօղոսինը, որ տկարներու վրայ յաղթութիւններ կ'շահի և կ'ծափահարուի զուարճացող ամբոխէն։ Անոր վազքը՝ տկարներու վազքն է, որ կ'յաղթանակէ զօրաւորներուն վրայ. անոր վազքը յիմարութեան վազքն է, որ կ'ծիծաղի աշխարհի իմաստութեան վրայ. անոր վազքը հաւատքի վազքն է, որ կ'արհամարհէ անհաւատութեան ու տարակոյսի ընթացքը։ Եւ այդ վազքին մէջ է որ Պօղոս Աւետարանով կ'գերէ անհաւատները (Բ.Կրնթ. Ժ.5)։

Եւ կա՞յ իրմէ աւելի մեծ և հաստատուն հաւատացեալ մը. ինքը տխեղծ մարմնով, բայց իր հոգիովը անեղծ, ինքը թերեւս քիչ մը խօսքով

տկար, բայց իր գրչովը անսպառ, նետուած Քրիստոսի գծած ասպարէզին մէջ՝ կ'վազէ մարդկային հոգեւորականութեան բազմաճղի շաւիղներուն վրայ, անոր անկոխ ու հեռաւոր տեղերուն վրայ, առապարներուն վրայ, կոխուած եւ պնդացած գծերուն վրայ, փշալից եւ թարմ կոճերը խեղդող, տկարացնող եզերքներու վրայ: — Այս վազքը հիանալի է, վասնզի ջիղերու եւ մկաններու յաղթութիւն չէ՛ իր նպատակը: Տեսիլքի մը պէս երանաւէտ, լոյսի պէս վառ, փողի պէս հնչուն, ոսկի անօթի պէս ընտիր, Առաքեալի մը պէս ներշնչուած, հոգեւոր կեանքի բովանդակ կենդանութեան մէջ ապրող վազք մըն է ա՛ն, գերազա՛նց ընթացք մը, որուն համար կ'ըսէ ինքը թէ «Կատարեցի»:

«Կատարեցի»: Վստահութեան եւ պարծանքի արտայայտութիւն մըն է ըսել թէ ես գործս լմնցուցի: Կեղծիք մը չէ՞ այս աշխարհի առջեւ. աշխարհ՝ որուն հետ դիւրին չէ՛ գործ կարգադրել. մա՛նաւանդ գործ մը կատարել հոն սրտի բաղձանքներուն համեմատ: Մարդ ո՛րչափ գործեր լմնցնէ, ընթացքներ կատարէ, ա՛յնչափ կ'խրախուսուի որ չդադրի, նոր նոր գործի կ'սկսի, նոր ընթացքներ կ'գծէ ու կ'ծրագրէ: Ո՛հ. կեղծիք մըն է այս, անշուշտ անոնց համար, որոնք կ'կարծեն թէ պիտի չմեռնին կամ գոնէ կ'կարծեն թէ իրենց ուզած ատենը պիտի մեռնին: Բայց ասի կեղծիք մը չէ՛ անոնց համար, որոնք Պօղոսի պէս կ'մտածեն, անոր պէս կ'հաւատան: Ուրիշ կերպով կարելի չէ՛ ըսել `ընթացքս «կատարեցի»:

«Զհաւատսն պահեցի»: Կեանքի պատերազմին

մէջ, այդ տենդոտ վազքին մէջ, ո՛ւր բոլոր մարդիկ միեւնոյնը չե՛ն խորհիր, ո՛ւր մարդոց շահերը ահագին տարբերութիւններ ունին, եւ այս բոլոր մարդիկ կ'մղեն կեանքի կռիւը, նետուած են իրենց ըմբռնած ընթացքին մէջ, կարծեմ դիւրին գործ մը չէ՛ սուրբ եւ անարատ դուրս գալ ասոնց մէջէն, բան մը չկորսնցնել, յոգնութիւն կամ ուժասպառութիւն մը չզգալ եւ ընդհակառակը՝ ընդարձա՛կ գոհունակութիւն մը զգալ եւ արտայայտել զայն աշխարհի առջեւ եւ պահել Քրիստոսի հաւատքը, Քրիստոսի մասին իր ունեցած հաւատքը, որ ամէն տեսակ թշնամիներով պաշարուած էր: Այնքան դժուարութիւններու մէջ անհատապէս չխախտիլ բնաւ իր հաւատքէն եւ ընդհակառակը ամրացնել զայն՝ այդ հաւատքը քարոզել, համոզել մարդիկը որ վստահին իրեն եւ հաւատան իր հաւատացածին, այս ալ քաջութիւն մըն է աննըման: Աշխարհի ճակատագիրը փոխելու չափ կռուիլ եւ վազել՝ հասարակ գործերէն չէ՛, ե՛ղբարք. գերմարդկային գործ մըն է, Պօղոսի պէս հաւատացեալ անձնուիրութեան մը գործն է: Եթէ Քրիստոս խաչով վկայեց իր եւ իր քարոզածներուն ճշմարտութեանը, Պօղոս՝ Քրիստոնէութիւնը կազմակերպեց եւ այդ ճշմարտութեան՝ մարդոց հասկնալի ձեւ ու կերպարանք տուաւ, բոլոր աշխարհի հասկցուց մեծ յիմարութիւնը, իր զօրեղ իմաստութեամբ. «Ընդ ամենայն երկիր եւ բարբառ նոցա եւ մինչեւ ի ծագս աշխարհի ելն խօսք նոցա»: Եւ կ'արծէ՞ք թէ ասի լոկ պատմութիւն մ'ըլլայ, ա՛յն պատմութիւններէն մէկը, որոնք միտքը կ'հրապուրեն հերոսային պատկերներով. կ'կարծէ՞ք թէ շա՛տ դիւրին գործ մ'է Պօ-

զոհին ստանձնածը՝ ամէն ժամանակ մոլորած մարդկութեան տարբեր ազգութիւններուն և տարբեր ժողովուրդներուն մէջ ։ Անշուշտ ո՛չ ։ Ո՛չ հասարակ պատմութիւն մ'է այն, ո՛չ ալ դիւրին գործ մը ։

Հաւատքի պատմութիւնը և հաւատքի գործը, ահա՛ ինչ որ Պօղոսի գաղտնիքն է ։ Նա կ'հաւատար իւր խօսածներուն (Բ. Կրնթ. Դ. 13) և կ'ըսէր աշխարհի որ հաւատան իրեն պէս ։ Մեծ, բացարձակապէս մեծ և իրական պատասխանատուութիւն մը կայ հոս, զոր ստանձնած է Հեթանոսաց Առաքեալը՝ իր բոլոր կողմերով ուրիշները հաւատքին և խղճին վրայ տիրելու համար ։ Բա՛յց պատասխանատուութիւնը չքարոզելուն մէջ կ'զգայ այս մեծ Առաքեալը ։ Կ'սիրէ մարդիկը, իր ընկերը, կ'սիրէ Քրիստոսը, կ'սիրէ Աստուածը և կ'աշխատի իր սէրը գործնականապէս ցոյց տալ ։ Եւ կ'քարոզէ ա՛յնպիսի բաներ, որոնք դիւրին չե՛ն մտներ մարդկային գանկերու մէջ. իբր միակ միջոց այս սարսափելի դժուարութեան յաղթելու համար կ'գործածէ սէրը. որովհետեւ սէրը կ'հաւատայ ամէն բանի (Ա. Կրնթ. ԺԳ. 7)։ Եւ ստոյգ չէ՞ այս. դուք ալ գիտէք որ սիրողը կ'հաւատայ ամէն բանի ։

Այս սէրն էր որ Պօղոսը կապեց Քրիստոսին և ինքը միշտ Անոր սիրովը քարոզեց. այդ սէրն էր որ Պօղոսը զօրացուց իր պատերազմին մէջ և ինքը կրցաւ պատերազմիլ «զբարւոք պատերազմ». այդ սէրն էր որ ներշնչեց Պօղոսին իր բազմակողմանի ընթացքն ընդգրկելու համար պէտք եղած վստահութիւնը և ինքը յաջողեցաւ կատարել իր վազքը. այդ սէրը Պօղոսին հաւատքն էր և ինքը սիրով կնքեց իր կեանքը, հաւատքի կեանքը, ամբիծ ու

անկեղծ պահելով զայն իր առաքելութեան վշտերուն մէջ ալ փառքերուն մէջ ալ ։

Կրնա՛ք հիմայ, քրիստոնեայք, կանգ առնել Աւագ Տօներու այս ամէնէն աւագ քրիստոնեայի կեանքին բոլոր կողմերուն վրայ և խորհրդածել թէ Հայ. Առաքելական Ս. Եկեղեցին ինչպիսի հանդէսով կ'յարգէ Անոր յիշատակը ։ Բայց Պօղոս միայն չէ՛ Աւագ Տօներու փառաւորութիւններուն մէջ ։ Պետրոս Առաքեալ իր հետն է. և եթէ ես դեռ բան մը չխօսեցայ Վիմանուն Առաքեալին նկատմամբ, պատճառը ա՛յն է որ տարբեր բան մը պիտի չկրնայի ըսել իր վրայ ։ Իսկապէս նոյնը կը գիտեմ երկուքին ալ գործունէութիւնը՝ իբր քրիստոնեայ ։ Եթէ Պօղոս նախ հալածող մըն է և ետքը եղաւ քարոզիչ, Պետրոս ալ ունեցաւ իր հալածողի տկարութիւնները քրիստոնէական կեանքի փափկութեան վրայ ։ Շատ մեծ հոգի մըն է Պետրոս իր խիզախ գահավիժումներուն մէջ, վասն զի իր կանգնումն ալ մեծ է ։ Իր վէմի պէս հաւատքին վրայ փշրեցան մարդկային տկարութեան ալիքները. երբ անցաւ փոթորիկը և տիրեց խաղաղութիւնը իր կեանքի համատարած ծովուն վրայ՝ ժայռը անդրդուելի կեցուածքով մը իր յաղթանակը ցոյց տուաւ ։ Եւ վերջապէս իր բոլոր հաւատքովը ըսաւ թէ պաճուճեալ առասպելներ չէ՛ որ կ'քարոզէ, այլ ա՛յն փառքերը, ա՛յն զօրութիւնները, զորս իր իսկ աչքերովը տեսաւ Քրիստոսի վրայ և լսեց Անոր մեծութեան վկայող աստուածային ձայնը ։ Պետրոս՝ Պօղոսի պէս չա՛տ չարչարեցաւ. նախ՝ ինքն իր մէջ, իր իսկ տկարութիւններով, և ետքը՝ Պօղոսի բացած ճանա-

պարհներուն վրայ, որ իր կեանքը արժեց, վասնզի ո՛վ «որ չարչարի մարմնով, դադարէ ի մեղաց» (Ա. Պետր. Դ. 1)։ Եւ սէրը, զոր Պօղոսին պէս կ'ըմբռնէ, և զոր փայլեցուց իր վրայ իր առաքելութեան մէջ, կ'ծածկէ ամէն տեսակ սխալութիւն կամ մեղք (Անդ. 8)։

Սէրը ա՛յնքան կարևոր էր Պետրոսին, իր պաշտօնը հասկնալու և հասկցնելու համար որ, Քրիստոս ամէնէն հանդիսաւոր կերպով զգացուց զայն իրեն։

Սիմո՛ն, զիս կ'սիրե՞ս, — այո՛ կ'սիրեմ Տէր։ Սի՛մոն կ'սիրե՞ս զիս։ — Այո՛ Տէր, կ'սիրեմ։ Սի՛մոն կ'սիրե՞ս զիս։ — Պետրոս կ'տրտմի։ Կարծես կ'վշտանայ Մեծ Սիրոյն դէմ, որ չուզեր հասկնալ իր սիրող սիրտը։

Գիտէ՞ք, ի՛նչ սքանչելի, ի՛նչ յուզիչ պատկեր մըն է այս. սիրոյ հարցումներուն տակ ճմլուող այդ սրտին պատկերը։ Քրիստոս՝ վշտացնելու աստիճան յուզեց Պետրոսին սիրտը։ Վիշտ մը չէ՛ր սակայն, յայտնութիւն մըն էր այդ. Պետրոս կարծես ըսել կ'ուզէր, Տէր դուն գիտես թէ ես Քեզ կը սիրեմ, ի՞նչու չգիտնալ կ'ձեւացնես. առաջուանէ գիտցար իմ երիցս ուրացումը, բայց անկից շա՛տ առաջ գիտցար և յայտնեցիր թէ Վէմի պէս ամուր հաւատք մը, սէր մը ունիմ Աստուածորդւոյդ վրայ, ի՞նչու ուրեմն կ'ցաւցնես սիրտս։

Եւ քանիներ չե՛ն ցաւիր հիմայ Քրիստոսի հարցումներէն։ Նա ամէն օր կ'հարցնէ զինքը սիրողներուն «զիս կ'սիրէ՞ք»։ Եւ այս հարցումը կրկնուած ատեն, կ'դժուարին Քրիստոնեայք, և

կ'ըսեն կարծես. «Ի՞նչ հարկ կայ այդպէս կրկնելու, չէ՞ որ Քրիստոնեայ ենք, չէ՞ որ Անոր անունը կ'ճանչնանք, ասի պարզապէս անվստահութեան ապացոյց մ'է. Այո՛ կ'սիրենք, Տէ՛ր, Դու աղ գիտես որ կ'սիրենք»։ Բայց ի՞նչով, ե՛ղբարք, ի՞նչով կ'սիրէք Քրիստոսը. կ'սիրէ՞ք Քրիստոսը կեանքի պատերազմին մէջ, կ'սիրէ՞ք զԱնի ձեր վազքին մէջ, կ'պահէ՞ք ձեր Անոր վրայ ունեցած հաւատքը. ապա թէ ոչ պաճուճեալ առասպելներ են հոգեւոր կեանքին պէտքերը, Քրիստոսի փառքը, Քրիստոսի յայտնութիւնը։

Ո՞վ պիտի ըսէ ձեր մէջէն Պօղոսին պէս՝ իր քրիստոնէական կեանքի հանգրուանին վրայ կեցած՝ «Ասկից ետքը ես նուիրուած եմ, ըրի բարւոք պատերազմը, կատարեցի ընթացքս, պահեցի հաւատքս, ա՛յլ ինձ կ'մնայ փառաց պսակը, զոր Տէրը, պիտի տայ ինծի, եւ ո՛չ միայն ինծի, այլ՝ ամէ՛ն անոնց, որ ընդունեցին իր յայտնութիւնը»։ Այսպէ՛ս պէտք է ըլլայ քրիստոնէին վախճանը, փառաւորուա՛ծ վախճանը։ Դիմեցէ՛ք փառաց պսակին և փառաւորեցէ՛ք զԱմենասուրբ Երրորդութիւնն, զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգի. Ամէն։

Ժ.

ՄԵՂՔԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՍ

«Այլ զի գիտասջիք եթէ իշխանութիւն ունի Որդի մարդոյ յերկրի թողուլ զմեղս»: (Մատթ. Թ. 6։—Մարկ. Բ. 10։ — Ղուկ. Ե. 24։)

ՊԷ՛ՏՔ է գիտնալ թէ Որդի մարդոյ, Քրիստոս, երկրի վրայ իշխանութիւն ունի մեղքերը ներելու։ Այս խօսքերը՝ ինքը Քրիստոս ըսաւ Դպիրներուն և Փարիսեցիներուն չա՛տ հանդիսաւոր առիթով մը՝ Երեք Աւետարանիչներու պատմութեան համեմատ, երբ Կափառնաումի մէջ ի չորից բարձեալ անդամալոյծին հրամայեց. «Մեղքերդ ներուա՛ծ ըլլան, ելի՛ր, ա՛ռ անկողինդ եւ գնա»:

Ի՞նչ է մեղքը, զոր Քրիստոս կ'ներէ։ Ջիղերու կարկամութի՞ւնն է արդեօք, ինչպէս այդ անդամալոյծին վրայ, կամ ո և է հիւանդութի՞ւն, ինչպէս ուրիշներուն վրայ, որոնց՝ Քրիստոս այլ և այլ առիթներու մէջ բժշկութիւն տալով՝ ըսաւ. «Գնացէ՛ք, ասկից ետքը մի՛ մեղանչէք»։

Կ'արժէ որ այս նիւթին վրայ անդրադառնանք այսօր, Մեծ-Պահոց սա առաջին շաբթուն մէջ, երբ Եկեղեցին իր զուարթութիւնները տխրութեան փոխարկած է, երբ իր աղօթքներն ու երգերը մեղաւոր հոգիներու զղջումներն ու հառաչանքները կ'արտայայտեն, երբ այս շաբթու մէջ մարդ-

կային ամէնէն առաջին և ամէնէն մեծ մեղքի մը, դրախտային երջանկութեան կորուստը օրինակելու համար՝ Եկեղեցին վարագոյր մը կ'ձգէ իր պայծառ և ջահաւոր խորաններուն առջեւ, և երբ այս ամէնուն վրայ Քրիստոսին խաչը, նոյն ինքն Խաչեցեալը կ'դնէ հաւատացեալներու աչքին և մտքին դէմը՝ մասնաւոր մէկ հոգածութեամբ։

Մե՛ղքը։ Այո՛, ե՛ղբարք, կրօնական բոլոր տնտեսութիւններու մէջ, մարդոց հոգեւոր կեանքին ամրութեան վրայ զգացուած թերութիւնն է այդ։ Մարդուն իրապէս խանգարուած մէկ վիճակը, զոր կ'զգայ ինքը։ Մեղքի վիճակը՝ թերութիւն մ'է Մեծ-Կատարելութեան առջեւ. անիրաւութիւն մ'է՝ Մեծ-Արդարութեան առջեւ. տկարութիւն մ'է՝ Մեծ-Զօրութեան առջեւ. անսրբութիւն մ'է՝ Մեծ-Սրբութեան առջեւ. Մարդկային հպարտութիւն մ'է՝ Աստուածային Մեծ-Խոնարհութեան առջեւ։

Հաւատաւոր մարդը՝ ամէն տեղ, ամէն ժամանակ զգացա՛ծ է իր կեանքին մէջ այս թերութիւնը, այս տկարութիւնը, այս անիրաւութիւնը, այս անսրբութիւնը, այս հպարտութիւնը՝ սթափելէ ետքը իր ինքնամոռացութենէն, իր ներքին կեանքը աղմըկող, իր կանոնաւորութիւնը խանգարող բոլոր պատճառներու արբեցուցիչ խառնուածքէն։

Մէկտե՛ղ ամփոփեցէք, խտացուցէ՛ք նուիրական բոլոր սկզբունքները, անյեղլի օրէնքները, որոնց դէմ գործելով մարդիկ վնաս մը կ'զգան, կրնաք ճշգրիտ գաղափարը կազմել մեղքի վրայ՝ մարդու և Աստուծոյ մէջ։

Կարելի չէ՞ որ մարդիկ չմեղանչեն, ունենան Աստուածային վիճակ մը՝ իրենց կեանքի բոլոր տեւողութեանը մէջ։ Մարդը, ամէնէն բարձր կարողութիւններով օժտուած այդ էակը, որ իր բազմադիմի հնարագիտութիւններով կ'տիրէ ծովու և ցամաքի վրայ, իր հոգեկան ոյժերով, իր մտքով հրաշալի գործեր կ'արտադրէ, կ'ապրեցնէ իր գործերը՝ իր մահացումէն ետքն ալ և այսպէս յաւիտենականութիւն մը կ'պատրաստէ իր կարողութիւնները մարմնացնելով, այո՛, կրնայ չմեղանչել։

Ճիշդ այս երջանիկ վիճակն է որ Աստուածաշունչը կ'ներկայացնէ իր առաջին գլուխներուն մէջ։ Հին Կտակարանի ամէնէն չքեղ և ամէնէն աւելի հոգեբանական էջերն են անոնք, ո՛ւր մարդու համար կ'նկարագրուի բուն տենչալի վիճակ մը. Աստուածային կեանք մը, անտրտում և անախտ կեանք մը։ Հո՛ն՝ դրախտին մէջ՝ մարդ և Աստուած քով քովի կ'քալեն. մարդը կ'վայելէ ամէն բան, Աստուծոյ հետ կ'խօսակցի, անվերջ ու անվախճան փափկութիւններու մէջ։ Այս կեանքը հիանալի է. մարդիկ հիմայ ալ իրենց մեղքերուն մէջ այդ կեանքի կ'տենչան, կ'ուզեն յաւիտենականանալ։ Մարդ չուզեր մեռնիլ, բայց մեռաւ մեղքով և պիտի մեռնի, վասն զի չգիտցաւ իր դիրքը պահել. իր կարողութեան, իր էութեան սահմաններէն պէտք չէ՛ր որ դուրս ելլէր ու ելաւ։
— Եթէ այսպէս ըմբռնեց Մովսէս՝ մարդու անմեղանչական կեանքը և եթէ բովանդակ հրէութիւնը մինչեւ վերջը ողբաց այդպէս ըմբռնուած կեանքի մը փճացումը՝ Ադամի և Եւայի վրայ, պէ՛տք է խոստովանիլ որ լաւ բան մը ըրին անոնք։ Այդ

կեանքը նորէն ձեռք բերելու և կամ գոնէ Ադամին և Եւային դատակնիքը իրենց վրայ թեթևեցընելու համար ինչե՞ր չըրաւ Մոլէքի և Աբրահամու ազգը ։ Ի՞նչ զոհեր ու զոհողութիւններ չըրաւ , ի՞նչ ուխտեր և աղօթումներ , ի՞նչ օրէնքներ ու աւանդութիւններ չյարգեցա՛ն ։

Ի՞նչ օգուտ , սակայն , առիթը խոյս տուած էր անդառնալի կերպով . մարդը մե՛ղք գործած էր։ Մարդու համար իր առաջին կորուստները միշտ ամէնէն լաւերն էին և ասոնք վերադարձ չունին ։ Խորո՛ւնկ հետքեր կ՚թողուն ասոնք մեր էութեան մէջ և մարդիկ ո՛րչափ ալ առաւելութիւններ ձեռք բերեն ետքը , առաջին կորուստը միշտ կորուստ մըն է անփոխարինելի ։

Մարդկութեան համար այս կորուստներէ՛ն է, Մոլոխական ըմբռնումով , Ադամին և Եւային կորսնցուցած առաջին կեանքը ։ Քրիստոնէութիւնը սիրով և սրտով անդրադարձաւ այդ անցած գացած կեանքի համար արտայայտուած փափաքներուն և ցանկութիւններուն վրայ . կարելի եղածին չափ պէ՛տք էր դարմանել զայն ։

Բայց մեղքը ա՛յնքան գէշ , ա՛յնքան ծանր գործուած էր որ կարելի չեղաւ մարդուն հոգեկան խաղաղութիւն տալ ողջակէզներով և տապանակներով , վկայութեան վրաններով և ծերոց աւանդութիւններուն ճշգրիտ գործադրութիւններով , ինչպէս նաև մարգարէական պատգամներով , որոնց ամէնքն ալ անկարելիին նուիրուած էին , Ադամին և Եւային վրայ փճացած կեանքը վերակենդանացնելու և վերադարձնելու ուղղուած էին. անկարելի՛ էր այս ։ Ադամին մեղքը ա՛յնքան

ծանր էր որ , Առաքեալի բացատրութեամբ այդ մեղքը մահ բերաւ աշխարհ . այսինքն՝ եթէ Ադամ չմեղանչէր մահ պիտի չըլլար աշխարհի վրայ ։ Խորհելու այս ձևը եթէ չկաշկանդենք իր տառական կամ նկարագրական իմաստին մէջ, չա՛տ գեղեցիկ յարացոյց մը կրնանք տեսնել Առաքեալի բացատրութեան մէջ ։ Եթէ Ադամ չմեղանչէր , մահ պիտի չըլլար աշխարհի վրայ ։

Ադամին մեղքը մահ ծնաւ , ասկից ինքնին կը հետևէր թէ իւրաքանչիւր ադամ նոյն մեղքին զաւակը պիտի ըլլար . մեղաւոր մարդէն մեղաւոր միայն կրնար ծնիլ ։ Ասի սոսկալի վիճակ մըն է խորհող մարդու համար , երկիւղած հոգիներու համար , որոնք մեծ վստահութիւն ունին Աստուածային անսահման արդարութեան վրայ . արդարութիւն՝ որուն համեմատ կարելի չէ՛ որ զաւակ մը իր ծնողքին մեղքը քաշէ , ատով տառապի ։ Եւ սակայն այս հաւատքը ամուր , չա՛տ ամուր էր Մոլոխականութեան մէջ ։ Մարդկութեան բոլոր դժբախտութիւնը Ադամի մեղքին արդիւնքն էր , ո՛չ միայն դրախտային կեանքին փճացումը , այլ դրախտէն դուրս՝ ինչ որ դժուա՛ր էր և դժնդակ , այդ մեղքի , կամ եկեղեցական հայրերու բացատրութեամբ՝ սկզբնական մեղքի , հետևանքն էր ։ Ամէն տեսակ հիւանդութիւն , ամէն տեսակ դժբախտութիւն, որ մարդուն կրնայ պատահիլ ֆիզիգական և բարոյական աշխարհի մէջ , ասոնց ամէնքն ալ , արդիւնք և հետևանք էին սկզբնական մեղաց ։

Կ՚տեսնէ՞ք այս հոգեխօսական վիճակը մարդուն, այս ջլատիչ իրողութիւնը Աստուածաշունչի

տառով ապրող ցեղերուն մէջ։ Կ՚տեսնէք թէ ի՛նչչափ անկարելի էր մահկանացու մարդու համար մխիթարուիլ. նա մեղքերու ծնունդ, մեղքերու մէջ պիտի մահանայ. մի՛շտ յանցաւոր, մի՛շտ պղտիկ պիտի մնայ Աստուծոյ առջեւ։ Ասի կեանք չէ՛ր և այսպէս ըմբռնուած կեանք մը դժբախտութիւն մ՚էր բոլոր անոնց համար, որ Աստուածաշունչով պիտի մխիթարուէին։ — Այս հաւատքը բարեփոխելու էր։ Առանց այս բարեփոխութեան կարելի չէ՛ր որ Աստուածային արդարութիւնը չողար մարդկային տկարութիւններու վրայ և մարդուն տուէր իրեն վայելուչ և իրեն արժանի դիրքը Աստուածային տնտեսութեան մէջ։

Քրիստոս, Որդի Մարդոյ, գործադրեց այդ բարեփոխութիւնը։ Ա՛յս էր Փրկչին բուն գործը մարդոց մէջ։ Հեթանոսաց Առաքեալը, Հռովմայեցւոց Թուղթին մէջ մանաւորապէս, շա՛տ լաւ կ՚բացատրէ այս իրողութիւնը։ Եթէ առաջին Ադամը մեղանչեց և մահ բերաւ աշխարհի, երկրորդ Ադամով այդ մեղքն ու մահը վերցան։ Օրէնքի տեղ շնորհք տիրեց։ Այս հիմնական գաղափարն է որ կ՚ընդլայնէ Պօղոս՝ Քրիստոնէութեան նշանակութիւնը ցայտեցնելու համար։

Քրիստոս կրցա՞ւ, ուրեմն, այդ մեծ բարեփոխութիւնը հաստատել Մովսէսի, Աբրահամու և Մարգարէներու հաւատքին մէջ։ — Տարակոյս չկայ։

Ա՛յն հաւատքը թէ Աստուած միայն կարող է թողուլ մեղքերը, իր ամէնէն թունդ վիճակին մէջ էր, երբ Յիսուս բարձրաձայն կ՚ըսէր. «Այլ զի գիտասջիք եթէ իշխանութիւն ունի Որդի Մարդոյ յերկրի

թողուլ զմեղս»։ Այս յայտարարութիւնը հայհոյութիւն մըն էր հին օրէնքի ուսուցիչներուն և վարդապետներուն համար և ծա՛նր հայհոյութիւն մը. աս ո՞վ է որ մեղքերուն ներում կ՚շնորհէ, Աստուծոյ գործը կ՚կատարէ։ Խնդիրը զԱնի ճանչնալուն վրայ էր՝ և արդէն ճանչցողները փրկուեցան, անոնք մեղաց ծնունդ և ծառայ չե՛ն այլեւս։ Անոնք գնուա՛ծ են Անարատ Գառին արիւնովը. Անոր անուամբ մկրտուելով՝ թաղուած են Անոր հետ և կենդանացա՛ծ են Անոր Յարութեամբը։

Մեղքին ուղիղ հասկացողութիւնը բացարձակ պայման մըն է կրօնական կամ բարոյական աշխարհի մէջ. վասնզի մարդ առանց լաւ գիտնալու իր հոգեկան վիճակը՝ չկրնար իր յարաբերութիւններն ու վերաբերութիւնները ճշդել և կչռել գերագոյն կատարելութեան հետ։ Թլփատութիւնը հրէութեան մէջ ամէնէն գործնական օրէնք մըն էր. ատոր զանցառութիւնը նոյնչափ գործնական մեղք մը. բայց Պօղոս, որ շա՛տ լաւ հասկցած էր Քրիստոսին գործը, անվիճելի տրամաբանութեամբ մը քարոզեց թէ անօգո՛ւտ էր հրէական թլփատութիւնը անոր համար, որ օրէնքը միմիայն արտաքին գործողութեան մէջ կ՚հասկնայ, իսկ ներքինը՝ սիրտը՝ անթլփա՛տ է (Հռովմ. Բ. Գ.)։

Եւ իրաւի՝ եթէ մեղքը հասկցուի միմիայն թըլփատութեան պէս գործերու և գործողութիւններու մէջ, կ՚կորսուի մեղքին բուն իմաստը և մարդ իր բոլոր յարաբերութիւնները Աստուծոյ հետ՝ սահմանափակած կ՚ըլլայ ամէնէն խոշոր տգիտութեան մը մէջ, ո՛ւր չկայ հոգեկան թռիչք, ո՛ւր մարդ

սորուկ մըն է լոկ՝ սովորութիւններու և օրէնքներու կեղեւին մէջ կաշկանդուած, ո՛ւր մարդ չկրնար իր ամէնէն ազնիւ բարձրութիւններուն վրայ խորհիլ, որոնցմով կ'վերանայ աստուածային սահմաններուն: Քրիստոս՝ մէկ կողմէն այս բանը հասկըցնել ուզեց մարդոց և իր բոլոր իշխանութիւնը գործածեց սխալ մեղքը վերցնելու համար անոնց մտքէն ու սրտէն. իսկ միւս կողմէն՝ ցոյց տուաւ աստուածային կատարելութիւնները իր աստուածային էութեան վրայ:

Քրիստոնեայ մարդը ա՛լ հրէին պէս պիտի չմտածէր մեղքի վրայ, անոր պէս պիտի չկլկուէր իր էութիւնը սխալ մեղքի գաղափարով, այլ իր մեղքը պիտի տեսնէր՝ իր թերութիւններուն և Աստուածային կատարելութիւններուն տարբերութեանը մէջ: Այս տարբերութիւնն էր Քրիստոնէին մեղքը և է՛ և պէ՛տք է ըլլայ:

Հրէին ըմբռնած մեղքը սարկութիւն մ'ունի, քրիստոնէին ըմբռնածը՝ արժանապատուութիւն մը. մէկը կ'ջլատէ, կ'յուսահատեցնէ. միւսը՝ ոյժ կուտայ և յոյս կ'ներշնչէ. առաջինին մէջ մարդկային կեանքի բոլոր տառապանքները կ'խտանան, հիւանդոտ վիճակ մըն է այդ. երկրորդին մէջ մարդկային կարողութեան սքանչելի արտայայտութիւնները կ'տեսնենք, հոգեկան կատարելութեան վիճակն է այդ:

Եւ ի՞նչ կայ մարդու համար, քրիստոնեայ մարդու համար՝ կատարելութեան յարացոյցէն աւելի գերազանց յարացոյց մը, ի՞նչ բանի կ'ձկտին մարդկային ամէնէն վիթխարի ձեռնարկութիւններ,

որոնց համար կ'հալին ու կ'մաշին ո՛չ միայն ոսկիներ, այլ մանաւանդ տաղանդներ, հանճարներ, մտքեր իրենց բոլոր ատրիճաններով, չէ՞ մի որ կատարելութեան համար: Մարդկութիւնը կ'ուզէ որ ինքը իր կարողութիւններուն ամէնէն կարելի լրութեան մէջ զարգանայ և բարգաւաճի, անմշակ և գազանի բան մը չմնայ իր մէջը: Ասի ամէնէ՛ն արդար տենչանքն ու ամէնէ՛ն բնական բաղձանքն է մարդուն. անոր բնախօսական և հոգեխօսական էութիւնը պէ՛տք է որ կատարելապէս զարգանայ և արտայայտուի: Զուտ հոգեխօսական տեսակէտով տարբեր բան մը չէ՛ որ քարոզեց Քրիստոս իր իշխանութեամբը. մարդուն էութիւնը մեղքի դժընդակ ըմբռնումներէն ազատել և անոր ցոյց տալ իր բուն մեղքը՝ կենսական քայլ մըն էր ինկած մարդկութիւնը վերականգնելու համար: Այս սկզբունքը փրկե՛ց մարդկութիւնը և հո՛ս է որ Քրիստոնէութիւնը կ'մեծնայ: Մարդ ո՛րչափ հպարտանայ կամ ակարանայ և չտեսնէ իր թերութիւններուն և աստուածային կատարելութիւններուն մէջ եղած տարբերութիւնը, ա՛յնչափ կ'կորսնցնէ իր կեանքին փափուկ դրախտը, այսինքն՝ կ'մեղանչէ:

Քրիստոս ըսաւ իր աշակերտներուն, նայեցէ՛ք ձեր Երկնաւոր Հօրը, կատարեա՛լ է Ան, և դուք ալ կատարեա՛լ եղէք Անոր պէս: Ըլլալ անոր պէս արդար, Անոր պէս սուրբ, Անոր պէս խոնարհ, մէկ խօսքով՝ Անոր պէս կատարեալ, կ'նշանակէ միշտ հեռանալ մեղանչական վիճակէն. կ'նշանակէ զգալ Քրիստոսի իշխանութիւնը հոգեւոր կեանքի տնտեսութեան մէջ:

Պէ՛տք է գիտնալ թէ Որդի Մարդոյ իշխանու-

թիւն ունի երկրի վրայ մեղքերը ներելո՛ւ: Եւ Քրիստոս ո՛չ միայն ներեց, այլ և ջնջեց հին մեղքը՝ Ադամի դատապարտութիւնը՝ Իր կատարելութիւններով, որոնք աստուածային էին, Աստուծոյ էին:

Մարդկութիւնը, մանաւանդ Քրիստոնէութիւնը, երբե՛ք պէտք չունի սգալու ա՛յն կեանքը, զոր Մովսէս իր յարացոյց կ'նկարագրէ Հին Ուխտի առաջին գլուխներուն մէջ: Այդ սուգը, անշուշտ, մեծ արժէք մը պիտի ունենար, եթէ ոչ քրիստոնէութեան, այլ գոնէ հրէութեան համար, եթէ ուղղակի հրէին ձեռքէն փախած երջանիկ կեանքի մը կորուստին համար ըլլար:

Բուն սուգը քրիստոնէին համար պատրաստուած է՝ եթէ ա՛ն չգիտնայ իր փրկութեան պայմանները, Քրիստոսով ապահովուած անմեղանչական կեանքը: Վասնզի քրիստոնեայն այս կեանքի՛ն. այս տնտեսութեան մէ՛ջ կ'ծնի, և եթէ նա մեղանչէ, այսինքն՝ չզգայ իր թերութիւնները, կ'կորսնցնէ, և սուգիւ կ'կորսնցնէ կատարեալ կեանքի մը, երջանիկ կեանքի մը վայելքները: Թերութիւնը հաճոյք կամ վայելք չունի:

Մովսէսի նկարագրած դրախտը կրնայ տենչալի բան մ'ըլլալ. դրախտային այդ կեանքը չե՛ն կրցած, սակայն, վայելել նոյնիսկ զոյգ մը էակներ և ամբողջ հրէութիւնը լացած է զայն, իբր թէ ուղղակի իրենք կորսնցուցած ըլլային: Այդպէս չէ՛ քրիստոնէութեան մէջ. կատարելութեան կեանքը Քրիստոնէին համար առանց բացառութեան ապրա՛ծ է Քրիստոս: Երկնից թագաւորութիւնը, որ Նոր Ուխտի մէջ հակադրութիւն է Հին Ուխտի Դրախտին, կատարեալ կեանքի յարացոյցն է. Քրիստոսի ապրած կեանքն է, մեր ապրիլ ուզած կեանքը և աւելի ճիշդը՝ մեր ապրելու կոչուած կեանքը:

Քրիստոսի իշխանութիւնը եթէ վերցուց հին ըմբռնումը մեղքի նկատմամբ, պէ՛տք է որ գործնականապէս տիրէ այդ իշխանութիւնը քրիստոնէական կեանքի վրայ՝ նոյն իսկ հիմայ:

Նոր Ադամի բերած շնորհները այս աշխարհի վրայ աննուն են. վայելեցէ՛ք զայն:

Նա ո՛չ միայն տառապեալներուն ըսաւ՝ ձեր մեղքերը ներուած են, այլ և անոնց՝ որոնք զինքը ուզեցին տառապեցնել ու չարչարել խաչին վրայ, անոնց համար ալ ըսաւ՝ «Հայր թո՛ղ դոցա». լսեցէ՛ք և դուք ներողութեան այդ ձայնը:

Այո՛, վայելել Անոր շնորհները, լսել Անոր իշխանութեան ձայնը, քրի՛ստոնեայք, պիտի յատակէ ձեր ներքին կեանքը: Դուք պիտի տեսնէք ձեր բոլոր թերութիւնները Աստուածային կատարելութեան հանդէպ, պիտի որոշէք ձեր մեղքերը և պիտի ջանաք կատարելագործուիլ շարունակ:

Այս կատարելագործութեան մէ՛ջ է քրիստոնեայ մարդուն արժանիքը, այս կատարելագործութեան մէ՛ջ է ամուր հաւատքը քրիստոնէին, այս կատարելագործութեան մէ՛ջ է որ Քրիստոնեայն և Քրիստոս քով քովի պիտի գան, տոր մէջ պիտի նմանին քրիստոնեաներ՝ Երկնաւոր Հօր, որ կատարեալ է, և տոր մէջ պիտի յայտնուի միշտ Քրիստոսի մեղքեր ջնջող իշխանութիւնը:

Լարեցէ՛ք, Քրի՛ստոնեայք, ձեր էութիւնը կատարելութեան համար, լարեցէ՛ք Երկնից Թագաւորութեան համար, լարուեցէ՛ք Քրիստոսով, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. Ամէն:

ԺԱ.

ԳԻՆԻՆ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅՆ

«Եւ մի՛ արբենայք գինւով յորում գեղխութիւն է, այլ մանաւանդ լցարուք Հոգւով: (Եփես. Ե. 18)

Թէ գինովութիւնը գէշ բան մ'է, ամէն մարդ գիտէ: Այս մասին շատ խօսուած է, շա՛տ ալ՝ գրուած: Բժիշկներ՝ բնախօսապէս ցոյց տուած են ալքոլի աւերումները. բարոյախօսներ ու աստուածաբաններ՝ մեղք է ըսած են գինովութեան համար. փորձառուներ՝ վկայած են ասոր սոսկալի վնասներուն: Իսկ աս դարուս մէջ՝ ալքոլականութեան դէմ մղուած պայքարներ, հիանալի, յուսալից, կենդանի ապագայով յղի յառաջդիմութեան մը ամէնէն դրական մէկ գրաւականը, քաղաքակրթութեան ամէնէն յաջող մէկ յաղթանակը, մարդկութեան ամէնէն մեծ պատիւը կ'կազմեն:

Ես ալ կ'ուզեմ տկար ձայն մը միացնել այս բոլոր հակալքոլական դարաւոր բողոքներուն, խնդիրը դիտելով մարդկային արժանապատուութեան կողմէն և առաջնորդուելով մեծ Առաքեալի բարեկամական յորդորէն, — «Գինիին մէջ գեղխութիւն կայ, ատոր մի՛ գինովնաք, ընդհակառակը հոգիո՛վ լեցուեցէք»:

Մոլութիւնները՝ բարոյական տկարութեան արդիւնք են ։ Եւ բարոյապէս տկար անհատը երբե՛ք չկրնար վայելել կատարեալ կեանքի մը բարիքները ։ Մոլութիւնները կ՚սպաննեն անհատին վրայ նկարագիր ըսուած բարձրագոյն յատկութիւններուն ամբողջը ։ Խեղճը նչա՛կ իր մոլութիւններու բոլոր արտայայտութիւններուն՝ կ՚քաշքշէ կեանքը անկանոն և անհարթ մակարդակի մը վրայ, դուրս մարդկային կանոնաւոր կենցաղի մը շրջանակէն ։ Արժանապատուութիւնը՝ գերի եղած է մոլութեան. իսկ արժանապատուութիւնն է բուն մարդը, գիտակ իր բնախօսական և հոգեխօսական կեանքի ամբողջ լարուածքին։ Ահա ի՛նչ որ կ՚սպաննէ մարդուն վրայ՝ գինովութիւնը, գէ՛շ մոլութիւններուն ամէնէն գէշը ։

Եթէ անհատը գիտնայ չափաւորել, չիյնալ մոլութիւններու մէջ, պիտի ունենայ վիճակ մը, որ Առաքեալի բացատրութեամբ, «հոգւով» լեցուելու վիճակն է, հոգեկան անարատ կեանքի մը վիճակը և այս կեանքն է որ պէտք է ապրի մարդը, մա՛նաւանդ քրիստոնեայ մարդը ։

Բայց կան մարդիկ, որ գաղափար իսկ չունին այդ կեանքի վրայ, իրենց ներսը՝ կիրքերու տակ բթացած և բարոյական աւերումներու ներքեւ թաղուած ոյժերու այդ ամբողջին վրայ, և իրենց բոլո՛ր հաճոյքը, կեանքի բոլո՛ր վայելքը կ՚գտնեն գինիի մէջ, զեղխութեան մէջ ։

Գինին ըստ ինքեան առնուած առեն՝ զեղխ չէ՛ ։ Զեղծումն է որ զեղխութիւն կ՚դնէ անոր մէջ ։

Այս հիմնական տեսութեամբ պէ՛տք է նայիլ ա՛յն բոլոր ուտելիքներու և խմելիքներու վրայ, որ իրենց այլազան ձեւերուն տակ կ՚գործածուին ։

Ես կ՚հաւատամ որ Արարիչը վնասակար բան չէ՛ դրած բնութեան մէջ ։ Կ՚հաւատամ նաև որ մարդը պէտքի համար պէ՛տք է գործածէ ամէն բան, պէ՛տք է օգուտի առնցմէ ։ Հացը, ջուրը օգտակար և հիմնական սնունդներ նկատուած են, բայց վնասակա՛ր են. այո՛, վնասակար են անոնք՝ երբ իրենց գործածութիւնը դուրս կ՚ելլէ պէտքի սահմանէն ։ Ստրիքնինի պէս զօրաւոր թոյներ՝ հասարակ աչքով մահացուցիչ, վնասակար բաներ նկատուած են, բայց վնասակար չե՛ն անոնք՝ երբ կ՚գործածուին պէտքի և օգուտի սահմանին մէջ իմաստուն ձեռքերով ։

Երբ մարդ գիտութեամբ կամ անգիտութեամբ կ՚կոխոտէ պէտքի և օգուտի սահմանները, սնունդի և հաճոյքի համար գործածուած ամէն բան կ՚ըլլայ վնասակար, կ՚ըլլայ թունաւոր, կ՚ըլլայ մահացուցիչ ։

Կանոնաւոր կեանքի մէջ փայլող արժանապատուութիւնը պէ՛տք է որ պահպանէ այդ սահմանը, պատասխանատուութեան խորունկ գիտակցութեամբ մը ։

Թո՛ղ տալ որ ջիղերը մարդուն մէջ վայելեն ամէն բան՝ առանց հսկողութեան և հեշտութիւններն ու յղփացումները ընդարձակեն իրենց կալուածը՝ ի վնաս հոգեկան անարատ վիճակին, ասի մատնանիշ կ՚ընէ արժանապատուութեան փճացումը։ Եւ երբ անհատին ներսը կ՚փճանայ արժանապատուութիւնը՝ ալ ուրիշ ի՞նչ պէտք է փնտռել հո՛ն։

Մարդ՝ իր արժանապատուութիւնը կարծես գիտակցութեամբ կամ խաբէութեամբ կ'սպաննէ: Գիտնալով հանդերձ թէ գինին կ'վնասէ, դարձեալ կ'խմէ: Ոմանք կա՛ն որ բաներու հետ կ'խաղան. գինի, օղի, կոնեակ, գարեջուր, եւայլն, տարբեր բաներ են ատոնց համար, մէկը կամ միւսը գործածելով՝ կ'կարծեն չգինովնալ: Ուրիշներ կ'խմեն ուրախութեան մը առիթով. հրճուելու, ցնծալու մե՛ծ պատճառներ ունեցած են, պէ՛տք է խրախճանք ընել: Կ'խմեն տրտմութեան պարագաներուն. տխրելու, մտածկոտ ըլլալու առիթներ ունեցած են. Թախիծը կամ ցաւը, կ'ըսեն, պէ՛տք է մոռնալ: Այսպէս կամ այնպէս մարդը առիթը կ'գտնէ գինովնալու: Եւ այսպիսիներ շատ են, շա՛տ, չափազա՛նցօրէն շատ:

Այս գիտակցութեան և խաբէութեան մէջ առաջին կարգի և թերեւս բացարձակապէս զեղծանող արարածը՝ մա՛րդն է: Կենդանական թագաւորութեան մէջ՝ մա՛րդն է միայն, որ ամէնէն վնասակար բաները կ'ոսկեզօծէ և կ'խաբէ ինքզինքը: Մարդ չարաչար կ'գործածէ իր կարողութիւնները: Մինչ ամէն կենդանի և անասուն իր բնախօսական զարգացումին մէջ ոստումներ չըներ, այլ՝ հպատա՛կ բնականին՝ կ'զարգանայ աստիճանաւորումով. մարդը, ընդհակառակը, միջոցներ կ'ստեղծէ իր հնարագիտութեամբը կանխելու բնութիւնը՝ իր կիրքերն ու հաճոյքները գոհացնելու համար: Մարդոց ներքին կեանքը կրծող թաքուն մոլութիւններ են ատոնք. արգասի՛քը զեղծումներուն, մոռացո՛ւմը արժանապատուութեան:

Գինովութիւնը այդ զեղծումներուն ամէնէն խոշորը, ամէնէն ստորինը, ամէնէն տմարդի՛ն է: Գերազանցապէս հիանալի, աստուածային պտուղ մը՝ ա՛յնքան դէչ գործածել, իրաւ է որ մարդու չա՛տ հին, նոյնքան տկարութիւններէն է: Գինին՝ արգահատանքի և ծիծաղի մէջ կ'հեշտացնէ, կ'տանջէ մարդը: Եւ, սակայն, մարդիկ հեշտանալ կ'սիրեն, կ'սիրեն տանջուիլ: Կ'ընեն ի՛նչ որ վնասակա՛ր է, կ'ստեղծեն ինչ որ հեշտա՛նք կ'ազդէ իրենց, և կ'գինովնան չարունակ ու կ'անասնանան:

Ըսի թէ ուրախութեան և տխրութեան կրկնակ առիթները մարդ չուզեր ձեռքէ փախցնել: Օ՜հ, մի՛ ըսէք որ ես կ'անգիտանամ ուրախութեան պէտքը. մի՛ կարծէք թէ չե՛մ ճանչնար թախիծը: Ո՛չ. ես կ'ուզեմ, ընդհակառակը, որ մարդ ուրախ և խրախ ըլլայ միշտ, եթէ կարելի է. ես իսկ կ'ուզեմ ուրախ և զուարթ ապրիլ նոյնպէս. եթէ կարելի ըլլար մարդկութեան համար ալ միշտ ուրախութիւն պիտի ուզէի: Բայց ուրախութիւնը և տրտմութիւնը մարդու համար արտակարգ իրողութիւններ չե՛ն. մարդկային բնութեան օտար և եկամուտ վիճակներ չե՛ն. բնական կեանքի բնական հետեւանքներ են ատոնք, և ատոնք պէտք չէ՛ դիմաւորել ու շնորհաւորել զեղծումներով: Պէտք չէ՛ որ մարդուն արժանապատուութիւնը տկարանայ տխրառիթ պարագայի մը մէջ. պէտք չէ՛ որ մարդուն արժանապատուութիւնը մոռցուի ուրախութեան ժամերուն: Այո՛, կ'ընդունիմ թէ գինին երկու պարագայի մէջ կրնայ պակաս մը լրացնել, օգուտ մ'ընձեռել. ահա՛ բոլորը:

Իրայէլի մէջ աշխարհը, աշխարհիկ կեանքը

Դաւիթէն, Սողոմոնէն աւելի վայելողներ չեմ յիշեր. հաւանաբար տիեզերական պատմութեան մէջ ալ եզական դէմքեր են ասոնք, հայր և որդի. ասոնք ալ կ'ըսեն թէ մարդուն պէ՛տք է տալ քիչ մը գինի, որ տխրութիւնը փարատի, և լա՛ւ է որ մարդը զուարթանայ, զուարճանայ. «Խորհրդով գործեա՛ զամենայն, խորհրդով արբ գինի» (Առակք Սողոմոնի ԼԱ. 3. Համմտ. Իէ. 9): Պետքի և օգուտի սահմաններուն մէջ, այո՛, աւելի խօսք չուզեր: Եւ սակայն, բուն խնդիրը հո՛ս կ'սկսի:

Ուրախութիւնը և գինովութիւնը տարբեր բաներ են անտարակոյս: Առաջինը, կանոնաւոր մարդուն ամէնէն բնական վիճակն է. ինքն իր մէջ, առանց բռնազբօսիկ միջոցներու, հոգեկան լայնութիւն մը կ'զգայ ան. արժանապատուութեան մե՛ծ արտայայտութիւնը կ'առնենք՝ որ կ'ցոլայ խրախ և ցնծուն էութենէ մը. ա՛ն կ'ուրախանայ, վասն զի իր կանոնաւոր տրամադրութեան, իր ներքին զգացումներուն հոգիացումը կ'վայելէ, և այդ վայելքը զգալու կանոնաւոր պատճառներ ունեցած է: Այս ուրախութիւնը կ'տեւէ: Երկրորդը՝ կանոնաւոր մարդուն, ամէնէն անկանոն, ամէնէն անբնական վիճակն է. բոլորովին բռնի և ապօրինի միջոցներով ջղային արտակարգ գրգռումներու, խաբուսիկ հեշտանքներու օրօր մը, որուն մէջ արժանապատուութիւնը տարօրինակութիւններու արտայայտութիւն մը կ'ցոլացնէ իր գինովցած էութենէն: Հո՛ս՝ ալքոլն է որ գործ կ'առնէ: Այս ուրախութիւնը չտեւեր: Գինովութեան վախճանը տխրութիւնն է: Գինովներն են մեծ տխուրները:

Պէտք է ձեզի դիտել տամ հոգեխօսական կարեւոր կէտ մ'ալ: Տխրութիւնը գինովցնել փոքրոգութիւն մըն է: Այն մարդը, որ տխրելու պատճառներ ունեցած է, կ'խորհիմ որ պէ՛տք է տխրի. եթէ սխալ քայլի մը արդիւնք է տխրութիւնը, մարդ առանց գինովնալու պէ՛տք է զգայ իր սխալը և ուղղէ. գինովնալ կ'նշանակէ խո՛յս տալ պարտականութենէ, մեռցնե՛լ արժանապատուութիւնը: Ուրախութեան համար գինովնալն ալ, ուրախութիւն չըլլար այլեւս: Երկու պարագային ալ արժանապատուութեան ծանրակշիռ խնդիրը կայ: Այս ա՛յս է:

Գինովութիւնը, անհատական արժանապատուութեան կ'վնասէ:

Երեւակայեցէ՛ք երիտասարդ մը որ ողջ առողջ մարմին մը ունի, դեղ գեղեցկութիւն կ'արտափայլի անոր վրայ, օժտուած ընդունակ մաքով ու ձեռքերով յաջողակ, յառաջդիմութեան սքանչելի յարմարութիւններ, ամբողջ կեանք մը իր ներկային և մա՛նաւանդ ապագային համար: Քիչ ետքը գինովութեան գերի եղած է այդ կեանքը, աղտոտած է անոր մէջ ի՛նչ որ սուրբ էր: Դադրած է անոր յառաջդիմութեան, անոր ապագային գաղտնիքը: Եւ երեւակայեցէ՛ք այսպիսի երիտասարդներ, վնասուա՛ծ, փճացա՛ծ արժանապատուութիւններով:

Հիմայ այսպիսի անհատները՝ երեւակայեցէ՛ք իբր այր, որ կին ունին, իբր հայր որ զաւակներ ունին: Ասոնց ապրուստին և կրթութեան հոգը, պատասխանատուութիւնը այդպիսի հայրերու քով կ'կարծէ՞ք որ բան մը արժէ:

Գինովցած անհատ մըն է ա՛ն. նա՛ սպաննա՛ծ է իր արժանապատուութիւնը, ինքնագիտակցութիւնը, ինչպէս պիտի պատուէ ուրիշին գիտակցութիւնն ու արժանապատուութիւնը:

Տան խաղաղութիւնը թանձր տխրութեան մը փոխարկուած է. չա՛ր, տանջո՛ղ, խամրեցուցի՛չ ոգի մը, չո՛ւնչ մ'է ա՛ն, որ կ'թունաւորէ զանոնք: Մարդ չուզեր այսպիսի հայրերու երեսը տեսնել:

— Կ'յիշեմ պատմութիւն մը, զոր դեռ նոր կարդացի ես լրագրի մը մէջ: Ինծի համար ամէնէն օգտակար գրուած մըն էր ա՛ն:

Տուն մը կայ. տան մէջ հայրը գինով է: Անոնք աղքատ են, օրը օրին կ'ապրին: Իրենց կերակուրը դուրսէն կ'գնեն: Կոյր աղջիկ մը կայ այդ տան մէջ, որուն աչքերը կրնան բացուիլ ակնաբուժական գործողութեամբ մը: Աղջիկը գեղեցիկ է, բայց աչք չունի. աչքերը կրնան բացուիլ, բայց հայրը դրամ չունի: Խեղճ աղջիկը կ'մտածէ որ եթէ ինքը պատրաստէ տան կերակուրը, կրնան պէտք եղած գումարը խնայել, մէջտեղ բերել և դիւրին կ'ըլլայ իր աչքին գործողութիւնը: Աղջիկը որոշումը կու տայ և կոյր կոյր կ'յաջողի համեղ կերակուրներ պատրաստել. հայրը կ'հիանայ և օրըստօրէ կ'խստանայ. ամէն իրիկուն կոյր գինով՝ իր բոլոր մոլեգնութիւնը կ'թափէ խեղճ աղջկան վրայ: Բաւական ատեն կ'անցնի, խնայուած գումարը ա՛լ կրնայ բանի մը ծառայել: Հայրը կ'փափաքի որ գործողութիւնը կատարուի, բժիշկը տուն կու գայ և կ'ուզէ աղջկան աչքերը բանալ: — Ո՛հ, չեմ ուզեր, ես պէտք է կոյր մնամ, կ'ըսէ աղջիկը, բժիշկին, կո՛յր պէտք է

մնամ. չե՛մ ուզեր բաց աչքով տեսնել գինով հօրս մոլեգնութիւնները...:

Ո՛ գիտէ, քանինե՛ր արդեօք չեն ուզեր տեսնել գինով հայրեր տուներու մէջ:

Գինիի մէջ զեղխութիւն կայ, ատով մի՛ գինովնաք, ընդհակառակը հոգիո՛վ լեցուեցէք: Սողոմոնի խօսքերով. «Անառա՛կ է գինի եւ թշնամանօ՛ղ արբեցութիւն, եւ ամենայն որ խառնակի ընդ նոսա չէ՛ իմաստուն» (Առակք. Ի. 1): Իմաստութիւն չէ՛ անձնատուր ըլլալ գինիի չահատակութիւններուն: Դէ՛մ է արժանապատուութեան, դէ՛մ է իմաստութեան, մաքուր կեանքի պայմաններուն:

Անախտ ու անխտակիր մարդիկ, ներսէն և դուրսէն առողջ մարդիկ, ի վիճակի են միշտ վայելել հոգեկան ընդարձա՛կ, լուսաւո՛ր, մե՛ծ կեանքի մը հաճոյքները, և կրօնապէս այդ վիճակին մէ՛ջ է որ մարդ կրնայ անդրադառնալ իր էութեան վրայ, որ կրնայ աստուածանալ պահ մը, բարձրանալ իր գերագոյն կատարելութեան՝ լցուած և օծուած սուրբ հոգիով: Մարդկային արժանապատուութեան գործօն և արթուն վիճակն է այդ: Քրիստոնեայ մարդուն հոգեւոր կամ բարոյական կեանքն է այդ, կեանքը Քրիստոսին:

Գինովութեան մէջ գերի ինկածներ թո՛ղ չպնդեն թէ իրենք իրենց անձին կ'վնասեն և թէ պէտք չէ՛ որ մարդիկ խառնուին իր գործին, մա՛նաւանդ կրօնը կամ եկեղեցին:

Ասի բացարձակ սխալ մըն է: Ինքնախաբէութեան առկայլի մէկ կերպը, մարդկային արժանապատուութիւնը մեռցնելու միջոց մը:

«Ես»ը սխալ բացատրութիւններէն է։ Բացարձակ «ես» չկայ մարդու համար։ Ամէն բան ընկերական է, յարաբերակա՛ն է՝ մարդու բոլանդակ կեանքին վրայ։ «Ես»ը՝ «Դու»ով նշանակութիւն մ'ունի։ Գինովը չկրնար ազատել իր «ես»ը այդ կանոնէն։ Գինով մարդը թէ՛ իբր պարզ անհատ, թէ՛ իբր հայր՝ առաւել կամ նուազ պատասխանատուութիւններով կապուած է մարդկային ընկերութեան, և իր վնասները միայն ինքը և միայն իրենք չէ՛ որ կ'կրեն։ Կ'կրէ տունը, ընկերութիւնը, Եկեղեցին, մարդկութիւնը։

Կրօնը եթէ կ'դիտէ խնդիրը իր տեսակէտով, վսե՛մ է այդ տեսակէտը։ Մարդոց բարոյական կեանքի մեծութիւնն է որ կ'զբաղեցնէ կրօնը։ Պօղոս՝ իրաւունք ունէր կտրուկ կերպով խտացնելու ալքոլի ամբողջ ըմբռնումը «մի՛ արբենայք» ի մէջ. վասն զի անառա՛կ է գինին. կ'թշնամանէ, կ'անպատուէ քեզ արբեցութիւնը։

Գինին անառա՛կ. միշտ հեռո՛ւ անկից, հեռո՛ւ։ Կ'յիշէ՞ք դուք Աւետարանի Անառակը, փճացածը զեղխութեան և չռայլութեան մէջ. —Կիրակի պիտի լսէք այդ մեծ պատմութիւնը, պիտի տեսնէք մեծ զղջացողը, հեռացած իր բոլոր անառակութիւններէն, իր գինովութիւններէն։

Մի՛, ուրեմն ե՛ղբարք, «մի՛ արբենայք»։ Քրիստոնեայն պէտք չէ՛ գինովցնէ իր արժանապատուութիւնը. վասն զի աւելի, ամէնէն աւելի քրիստոնէի՛ն վրայ է որ դէշ կ'գինովնայ արժանապատուութիւնը։

Քրիստոս, քրիստոնէութիւն՝ բարձրացուցին մարդուն արժանիքը, և սակայն քրիստոնեաներն

են որ աւելի, ամէնէն աւելի կ'գինովնան։

Քրիստոնէութիւնը՝ այդ կեանքը՝ հոգեկան պայծառ, վսեմ, վիճակի մը մէջ կրնայ զգացուիլ. պէտք չէ՛ նսեմացնել այդ վիճակը, ո՛ւր քրիստոնեայն կ'զգայ հոգին, կ'լեցուի անով, կ'օծուի իր արժանապատուութիւնը։

Եւ դո՛ւք, Հայ. Եկեղեցւոյ զաւակունք, դո՛ւք, անդրադարձէ՛ք ձեր արժանապատուութեան վրայ գոնէ սա օրերուն։ Տեսէ՛ք աշխարհը, որ կ'գինովնայ գինիով, կ'գինովնայ անձնասիրութեամբ, կ'գինովնայ ընկերատեցութեամբ, կ'գինովնայ ստութեամբ, տեսէ՛ք գինովութեան այս սոսկալի երեւոյթները և զատուեցէ՛ք ու բարձրացէ՛ք ատոնց մէջէն ձեր մտքով ու սրտով, ձեր բոլոր էութեամբը, հետեւեցէ՛ք Քրիստոսին, որ մարդկային տկարութիւններու վրայ կոխելով կ'անցնի. կ'բարձրանայ Գողգոթային վրայ, նուիրագործելու համար իրեն հետեւողներուն արժանապատուութիւնը։

Պահեցէ՛ք ձեր քրիստոնէի գիտակցութիւնը, այդ բարձրութեան մէջ. հո՛ն է որ պիտի լցուիք հոգիով և պիտի փառաւորէք զամենասուրբ Երրորդութիւնն, զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգի, այժմ և միշտ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն։

•

ԺԲ.

ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆ

«Տեսէք եւ զգոյշ լերուք յամենայն ագահութենէ, զի ոչ եթէ ի մթերից ընչից ուրուք իցեն կեանք նորա:»
(Ղուկաս ԺԲ. 15)

«Քրիստոնէական *կրօնը ինչպէս կ'ըմբռնէ հարստութիւնը» . ա՛յս պիտի ըլլայ նիւթը մեր այս օրուան խորհրդածութեան ։ Քրիստոնէութիւնը՝ աշխարհի և աշխարհային բոլոր գործերու մասին ունի իր որոշ հայեացքը . և հարստութիւնը , որ մարդկութեան բուն զբաղումը եղած է միշտ, հիմնապէս ուսումնասիրուած է քրիստոնէական տնտեսութեան մէջ ։ Իրաւ որ քրիստոնէութիւնը հարստութեան մեծ խնդիրը չուսումնասիրեր տընտեսագիտութեան արդի նրբութիւններով , բայց ինքը (քրիստոնէութիւնը) իր տնտեսութիւն՝ կ'ընդգրկէ հարստութեան խնդիրն ալ և զայն դիզելու և վայելելու, այս երկու գլխաւոր եզրերուն վրայ , չա՛տ որոշ կերպով կ'պարզէ իր հայեացքը՝ մամոնայի բուն իսկ նշանակութեան մասին՝ ա՛յնքան ճիշդ, ա՛յնքան գործնական կերպով, որ կ'համապատասխանէ մարդկային ըղձանքներուն և ձկտումներուն ։ Եւ ես՝ այս մեծ խնդիրը խտացած կ'տեսնեմ Քրիստոսի քանի մը խօսքերուն մէջ , զոր*

բնաբան ընտրեցի. «Տեսէ՛ք եւ զգուշացէք ամենայն տեսակ ագահութենէ. վասն զի մարդու կեանքը իր հարստութեան շատութենէն (կախուած) չէ՛». այսինքն՝ մարդուս կեանքը շատ հարստութեամբ չէ՛ որ կ'չափուի ։

Քրիստոնէութիւնը, ըստ ինքեան, քարոզուա՛ծ է իբր աշխարհուրացութիւն. ճանչցուա՛ծ է իբր ճգնաւորի և աղքատութեան կրօն ։ Եւ իրաւ ա՛լ կարծես թէ բովանդակ Նոր Կտակարանի մէջ հարստութիւնը կ'պախարակուի, հարուստներ կ'անարգուին և կ'դատապարտուին (Մատթ. ԺԹ. Մարկ. Ժ. ԻԲ. Ղուկ. Ա. 53, Զ. ԺԲ. ԺԶ. ԻԸ ։ — Ա. Յակ. Բ. Ե.)։

Ա՛յս անարգանքը, ա՛յս դատապարտութիւնները, սակայն, հարստութենէ աւելի հարուստին կ'ուղղուին. վասն զի քրիստոնէական նորաձագ ըմբռնումով՝ կեանքը ապրելու միջոց մ'էր հարըստութիւնը և ո՛չ թէ կեանքի նպատակը։ Այս չա՛տ ճիշդ, չա՛տ բարձր ըմբռնումին դէմ դիզուած հարըստութիւնը՝ արդիւնք կ'համարուի ուրիշներու զրկանքին և հարուստները՝ երեւան կուգան իբր զրկողներ ու հարստահարողներ ։

Քրիստոնէութեան արշալոյսին մէջ ապրող քրիստոնեաներ՝ իրենց ըմբռնած եղանակով կ'մատակարարէին իրենց հարստութիւնը ։ Գիտէք որ նոյն ինքն Քրիստոս և իր առաքեալները հասարակաց կեանք մը կ'վարէին՝ հասարակաց հարըստութեամբ ։ Յուդա՝ գանձապետն էր և ինքը կ'տնտեսէր իրենց խումբին պէտքերը ։ Աւելի որոշ կերպով գիտէք, անշուշտ, Գործք Առաքելոցի ծանօթ պատմութիւնը, որուն համեմատ հաւա-

տացեալներ մէկ սիրտ և մէկ հոգի էին, «եւ ոչ ոք ի նոցանէ ասէր զինչից իւրոց թէ իւր իցէ». այլ անոնց ամէն բանը հասարակաց էր, բանի մը կարօտ չէին. գեղի և ապարանքի տէրերն իսկ իրենց բոլոր ունեցածը՝ ամէնուն պէտքին համար կ'գործածէին անխտիր ։ Այս դրութիւնը ա՛յնքան ուղիղ կ'մշակուէր որ՝ փոքրիկ տկարութիւններ մահով կ'պատժուէին ։ Սոսկալի՛ է Անանիայի և իր կնոջ Սափիրայի վիճակը, որ խորելով կ'ուզէին հասարակաց ընել իրենց ունեցածը (Գործք Դ. 33 Ե. 11)։

Առաջին Քրիստոնեայք հարստութիւնը չէ՛ն անարգեր, այլ՝ կ'անարգէին վայելելու եղանակը, կ'դատապարտէին հարուստը, որ կեանքի նպատակ ըրած է հարստութիւնը ։ Եւ ուրիշ կերպ չէին կրնար ընել ։

Բնութիւնը, որ այնքան մեծ հարստութիւն մ'է ինքնին և որուն տէրն է, հարո՛ւստն է մարդկային հանճարը, մարդկային տաղանդը և չա՛տ անգամ բախտ ըսուած յարմարութիւնը, հանճարեղ, տաղանդաւոր, բախտաւոր մարդը չկրնար ձեռնպահ մնալ այդ չքեղ գանձարանին դէմ ։ Մարդկային խուզարկու միտքը, որ կ'թափանցէ երկրին ընդերքը, հանքերու մթին աշխարհը և կ'սուզի ովկիանոսին ալքը, բուսերու և մարգրիտներու թագաւորութեան մէջ, կ'քննէ անտառներու հրաշալի շահագործութիւնը, կ'բեղմնաւորէ երկրագնդիս երեսը՝ հողը՝ արմտիքի անսպառ և անհամար մշակութիւններով, ինքնին զբաղած կ'ըլլայ հարստութեամբ, և այս աշխատութիւնը ա՛յնքան բնածին է իրեն որ, կարծես մարդը ստեղծուած է միայն հարստանալու համար ։

Քրիստոնէութիւնը չէ՛ր կրնար և չկրնար խլել հանել մարդու էութենէն՝ յառաջդիմելու ոյժը. ասի կ'նշանակէր սպաննել մարդը ինքն իր մէջ. քրիստոնէութիւնը, ընդհակառակը կ'ուզէր և կ'ուզէ որ մարդիկ ապրին, յառաջդիմեն, լոյսի մէջ քալեն, կեանք ունենան, առաւել ևս ունենան :

Հարստութիւնը, ուրեմն, իբր արտայայտութիւնը մարդկային ներքին ոյժերու, իբր կենսական միջոց յառաջդիմութեան՝ պէտք չէ՛ որ դադրի միևնոյն միջոցը ըլլալէ նաև անհատին համար :

Հարստութիւնը կալուածներու ընդարձակութեան մէջ չկայանար. հարստութիւնը ոսկի և արծաթի և դրամ արժող բոլոր նիւթերու խոշոր, շա՛տ խոշոր մթերքը պէտք չէ՛ որ նկատուի : Ասի սխալ ըմբռնումն է հարստութեան : Հարստութիւն դիզելը շա՛տ մեծ ճարտարութիւն մը չէ՛, եթէ ան չէ՛ դիզուած մարդկային ներքին ոյժերու բնական, կանոնաւո՛ր գործունէութեամբը : Եթէ հարուստը, հարստացած է այդ ոյժերու չարաչար գործածութեամբը, այսինքն՝ զրկա՛ծ է ուրիշները, խաբէութիւն և ստութի՛ւն եղած են իր գլխաւոր միջոցները. եթէ բարոյական ըմբռնումներու և նոյնիսկ ամէնէն վարպետ տնտեսագիտական սկզբունքներու դէմ գործուած միջոցներով մթերուած է հարստութիւնը, մեծ բան մը չէ՛ այս : —Տեսէ՛ք եւ զգուշացէ՛ք ամէն տեսակ ագահութենէ : Ագահութիւնը՝ իր լայն առումով կ'ընդգրկէ այդ ձևով հարստութիւն մը, ագահ հարստութիւնը, որ օգտակար չէ՛ եղած երբեք, ո՛չ իսկ նոյն ինքն ագա-

հին համար : Ասոնք կ'նմանին կործանած քաղաքներու աւերակներուն տակ պահուըտած գանձերու, մարդու բարոյական շքեղ շինուածքի աւերակներուն տակ ժանգոտած ճոխութեան մը : Մինչև որ մարդու ձեռք չանցնին այդ գանձեր, օգուտ մը չե՛ն ընծայեր. ա՛յն մարդու, որ հարուստ է կեանքի գիտակցութեամբ, իր ներքին ոյժերու առողջութեամբը, որոնց բնական և կանոնաւոր կիրարկումը կ'հարթէ աշխարհի մէջ ապահով պողոտան՝ տանելու համար զինքը բազմաճղի յաջողութիւններու :

Այս առողջ և հիմնական գաղափարին անգիտակցութիւնը՝ հարուստը կ'տանի կարծելու թէ մարդուն կեանքը մեր բացատրած ագահութեամբ մթերուած հարստութիւններով կ'չափուի :

Դիզել, մթերել, ի՞նչու համար. - Թէ աշխարհը տեսնէ և հիանա՞յ. կ'կարծեմ որ ասկից աւելի պարապ հաճոյք, ասկից աւելի ամարդի սնապարծութիւն կարելի չէ՛ ենթադրել, որ իր ոչնչութեան մէջ կ'կաշկանդէ կ'սպաննէ անհատին բոլոր կեանքը, բովանդա՛կ էութիւնը : Մարդ այս գաղափարով՝ ոսկիի համար եղած կ'ըլլայ. բայց բոլորովին հակառակը. ոսկին մարդու համար է :

Բանի որ հարստութիւնը մարդու կարողութիւններուն արտայայտութիւնն է, այսինքն՝ մարդն է որ կ'շահի դրամը, պէ՛տք է որ հարստութեան վայելումն ալ մնայ այդ արտայայտութեան բարգաւաճմանը մէջ : Մարդ կ'շահի, կ'մթերէ հարստութիւնը, պէ՛տք է որ վայելէ զայն, ասով կը չափուի հարուստին կեանքը :

Մթերել մարդու պէս, վայելել մարդու պէս,

անա՛ Քրիստոսի խօսքերուն ամէնէն պարզ, ամէնէն յայտնի միտքը. «Տեսէ՛ք եւ զգուշացէ՛ք ամեն տեսակ ագահութենէ, վասն զի մարդու կեանքը շատ հարստութեամբ չէ՛ որ կ'չափուի»։

Եւ ես ցոյց պիտի տամ թէ Նոր Կտակարանի մէջ հարստութեան և ճոխութեան մասին խօսք անցած ամէնէն գլխաւոր պարագաներուն մէջ այդ գաղափարն է որ կ'տիրէ և կ'պաշտպանուի։

Յիշեցէ՛ք, զոր օրինակ, Հարուստ երիտասարդին պատմութիւնը։ Այդ մարդը «մեծատուն» մ'է, շա՛տ ստացուածքներ ունի, կատարելապէս բարի հրեայ մ'է, որ Քրիստոսի կ'մօտենայ յաւիտենական կեանք ունենալու գաղտնիքն ալ սորվելու համար. Քրիստոս՝ ցոյց կուտայ Տասնաբանեայ Պատուէրները. երիտասարդը կ'վստահեցընէ Քրիստոսը թէ կատարելապէս գործադրած է զանոնք՝ իր տղայութենէն ի վեր. Քրիստոս կը սիրէ այս երիտասարդը իր անկեղծութեան համար և կ'յարէ, ուրեմն բան մը միայն պակաս մնացած է քեզի. կ'ուզե՞ս կատարեալ ըլլալ,—գնա՛, ծախէ՛ ունեցածդ, տո՛ւր աղքատներուն և հետեւէ՛ ինծի։ Բարի երիտասարդը կ'խռովի անմիջապէս և կոնակ կ'դարձնէ կատարելութեան գաղափարին։ Եւ Յիսուս իրաւամբ կ'յարէ՝ դժուա՛ր է որ հարուստներ Երկնից Թագաւորութիւնը մտնեն, ա՛յն հարուստները, անշուշտ, որ չե՛ն գիտեր թէ ինչո՞ւ դիզած են հարստութիւնը։

Այս պատմութեան մէջ՝ Քրիստոս կ'շեշտէ մեծ իրողութիւն մը, հարստութիւնը հասկնալու և գործածելու եղանակը, նոյնիսկ իր օգտին համար

օգնելով անոնց՝ որ մա՛րդ են, բայց աղքա՛տ մարդ։

Յիշեցէ՛ք սա խոշո՛ր հարուստին և աղքատ Ղազարոսին առակը, ո՛ւր հարստութիւնը չարաչար կ'գործածուի, հարուստը կ'շռայլէ իր անձին համար, չկրնար վայելել. վասն զի շռայլութիւնը վայելում չէ՛։ Հո՛ս ալ կայ աղքատի խնդիրը, Ղազարոսով մարմնացա՛ծ աղքատութիւնը։ Այդ պատկերին մէջ կարծես տիեզերական խնդիրը կ'կենդանանայ. մէկ կողմէն մարդոց ա՛յն մասը, հարստացած՝ թերեւս ո՛չ բարոյական հարուստ ոյժերով. միւս կողմէն այն մասը, որ աղքատ է թէև, բայց հարուստ, մարդկային արժանիքով։

Յիշեցէ՛ք այրի և աղքատ կնոջ լուման, որուն մեծագոյն գովեստը տուաւ Յիսուս և ընդհակառակը պախարակեց հարուստներուն ափով տուածները։ Այս պատմութեան մէջ ամէնէն մեծ իրողութիւն մը երեւան կ'բերէ Յիսուս. իբր հարուստ՝ մարդ ի՞նչպէս պէտք է գործածէ իր հարստութիւնը, ի՞նչպէս պէտք է տայ հարկ եղած տեղը։ Այրի կնոջ մը վրայ կ'նուիրագործէ տալու կերպը։

Յիշեցէ՛ք ա՛յն հարուստ ագարակատէրը, որ իր արդէն լեցունկ շտեմարանները մեծցնել կու տայ՝ իր արտերուն արդիւնքը լեցնելու համար։ Ա՛ն չմտածեր երբեք թէ այդ ամբարները չե՛ն մարդուս հարստութիւնը։ Քրիստոս ցոյց կու տայ այսպիսիներու վրայ ա՛յն հարուստները, որոնք կեանքը չե՛ն գիտեր, չե՛ն գիտեր վայելքը, ճոխութիւնը, մեծութիւնը. վասն զի ճիշդ իրենց հասկցած սխալ հարստութեան երազներուն մէ՛ջ է որ կ'անշնչանան անոնք։

Քրիստոս, լա՛ւ ուշադրութիւն, ագարակա-

տէրին ա՛յդ առակը խօսեցաւ մեր ընտրանը բացատրելու համար. «Տեսէ՛ք եւ զգուշացէ՛ք» ամէն տեսակ ագահութենէ. վասն զի շատ հարստութեամբ չէ՛ որ կ՚չափուի մարդուն կեանքը :

Աւետարանի ամէնէն արտայայտիչ և հոգեբանական առակներն են ատոնք հարստութեան մասին : Հարուստ երիտասարդ մը կ՚խոժոռի, վասն զի չուզեր կատարելութեան հասնելու համար բաժին հանել աղքատներուն իր հարստութենէն. չհասկընար թէ ինչո՞ւ մթերած է զայն : Խոշոր հարուստ մը՝ իր շռայլութեան մէջ մխրճուած՝ չուզեր տեսնել մարդկութեան տառապանքը Ղազարոսին վրայ : Գանձանակին մէջ ափով ողորմութիւն ձգող հարուստներ՝ արժանապէս չե՛ն ձգեր, ցոյց մը կայ տալու այդ ձեւին մէջ և ո՛չ արժանաւոր արտայայտութիւնը հարստութեան : Հարուստ ագարակատէրը շա՛տ դէշ գաղափար մ՚ունի կեանքի վրայ և իր անձնական վայելքին մէջ կ՚շղթայուի. կեանքը աւելի բարձր հորիզոն մը չունի իրեն համար :

Հոս պէ՛տք է կենալ կարեւոր խնդրի մը առջեւ: Հարուստները պէ՞տք է տան. այս՞ է իրենց բաժը, տալ, տալ, միշտ տա՞լ. ինչո՞ւ :

Կա՛ն խորհողներ որ, կ՚ըսեն, չքաւորին օգնել՝ տկարացնե՛լ է անոր բարոյական ոյժերը : Մարդ պէ՛տք է աշխատի ապրելու համար : Շա՛տ իրական ողջմտութիւն մը կայ խորհելու այս եղանակին մէջ: Բայց Քրիստոնէութիւնը չժխտեր այդ ողջմտութիւնը :

Տալը պէտք չէ՛ ըլլայ ծուլութիւնը քաջալե-

րելու միջոց մը, այլ՝ միջոց մը թշուառութիւնը մեղմացնելու և վերցնելու : Ասոր համար պէտք է տալ. ասի պա՛րտք մ՚է և այս պարտքը մէկն է հարստութեան նպատակներէն, իսկ այս նպատակը կ՚բղխի մարդկային յառաջդիմութեան պայմաններէն : Մարդը պէ՛տք է հարստանայ իր ներքին ոյժերուն կանոնաւոր արտայայտութեամբը և հարստութիւնը պէ՛տք է գործածուի միեւնոյն կանոնաւոր արտայայտութեամբ :

Գործածութեան այս եղանակը վսե՛մ է : Տալ՝ ո՛չ անոր համար որ հարուստ ես, չէ՛. այլ՝ որովհետեւ տալու համար հարուստ եղած ես :

Եթէ կա՛ն անարժան հարուստներ, կա՛ն անարժան պէտքեր ալ՝ աղքատութեան, կարօտութեան, ևն. ևն. ձեւերուն տակ :

Ատոնք՝ մթերելու համար հարուստ կ՚ըլլան. ասոնք՝ մուրալու համար կ՚ըլլան աղքատ և չքաւոր : Երկու ծայրերն ալ հաւասարապէս յոռի : Երկուքին մէջ ալ չկայ բարոյական ոյժերու արտայայտութիւն, չկայ վայելք :

Այդ տեսակ հարուստներ, որոնք կեանքը կ՚չափեն ոսկիի մթերքով, չե՛ն կրնար վայելել զայն. վասն զի չե՛ն կրնար գործածել: Անոնք չե՛ն ճանչնար ո՛չ իրենց կարողութիւնները, ո՛չ ալ անոնցինը՝ որ հարուստ չե՛ն, բայց մա՛րդ են : Չե՛ն կրնար սիրել մամոնային, և ընդհակառակը կը ստրկանան անոր առջեւ : Անոնք չե՛ն կրնար ծառայել ո՛չ մամոնային, ո՛չ ալ Աստուծոյն :

Յակոբոս՝ իրաւունք ունի ըսելու այսպիսիներուն՝ «Մեծատունք, լացէ՛ք եւ ողբացէ՛ք» :

Հարստութիւնը մթերել և վայելել, հոգեկան

մեծ և ազնիւ յատկութիւն մըն է քրիստոնէական տնտեսութեամբ։ Մեծ հարուստները, քրիստոնեայ հարուստները, անոնք են՝ որ կ՚վայելեն իրենց հանճարին, իրենց տաղանդին, իրենց աշխատութեան, իրենց բախտին, ի՛նչպէս որ կ՚ուզէք, արդիւնքը։

Եւ կ՚վայելեն ասոնք առատ սրտով։ Կ՚տեսնեն ընդարձակ աշխատակցութիւն մը իրենց շուրջ. չա՛տ մարդիկ աշխատած են իրենց համար, թերեւս իրենցմէ աւելի յոգնածներ կան իրենց գործին մէջ և սակայն գո՛հ են ասոնք իրենց աշխատութեան վարձքին համար. հարուստը կ՚նայի անոնց վրայ իբր բարեկամ, իբր երախտապարտ մէկը և այս զգացումը՝ բանալ կու տայ անոր իր ձեռքը, որ չերկարիր ցոյցի համար, այլ՝ պարտքի համար։

Կ՚վայելեն՝ իրենց անձնական պէտքին համար, մինչև հո՛ն՝ ո՛ւր կանոնաւորութիւնը, արժանիքը չ՚վնասուիր. ընդհակառակը մարդ կ՚բարձրանայ, կ՚փայլի, կ՚վայելէ իր կարողութիւններուն հաճոյալից արդիւնքները։

Կ՚վայելեն՝ վայելել տալով ա՛յն գործերու և ձեռնարկներու, որոնք կ՚ապրեցնեն մարդկութիւնը և կ՚ապրին ըստ ինքեան։

Հանճարեղ, տաղանդաւոր մարդը կ՚մեռնի, բայց կ՚ապրի հանճարը՝ կեանք տալով ա՛յնպիսի գործերու, որոնք կ՚ապրին։ Մարդը կ՚ապրեցնէ իր հարստութիւնը իր մահէն վերջն ալ։

Եւ հայ հարուստները, ոսկիով և ոսկի զգացումներով հարուստները, ո՛րչափ միջոցներ ունին վայելելու և վայելել տալու իրենց հարստութիւնը, հերիք է որ գիտնան Քրիստոսի խօսքերուն ոյժը,

այսինքն՝ զգուշանալ ամէն տեսակ ագահութենէ ևգիտնալ թէ ոսկիի շատութեամբ չը՛չափուիր կեանքը։

Հերիք է որ հարուստներ Աւետարանի Տնտեսին պէս վարուին անիրաւ մամոնայի կալուածին մէջ. Տէրը պիտի գովէ անոնց իմաստութիւնը։ Առաջիկայ կիրակին խորհրդածելու աւելի ես առիթ պիտի ունենանք այս իմաստութեան վրայ։ Բայց միշտ պէ՛տք է ունենաք դուք ձեր կեանքի հարստութեան մէջ այդ իմաստութիւնը։

Ո՛րչափ անձեր կան, որոնց չէ՛ ժպտած բախտ ըսուած զաղտնիքը։ Հանճարը, տաղանդը անոնց մէջ ուրիշ կերպով բարգաւաճած է, և սակայն անոնք՝ արժանի հարուստներ՝ կ՚մնան անշան և անսուաղ։

Հանճար՝ կ՚ճանչնայ հանճարը, տաղանդ՝ կը ճանչնայ տաղանդը, արժանիք՝ կ՚գնահատէ արժանիքը։ Այս հանճարով, ա՛յս տաղանդով, ա՛յս արժանիքով մթերուած հարստութիւնը և այսպիսի հարստութեան մը տէրը պէ՛տք է ճանչնայ ուրիշները, որ հարուստ են իրենց ներքին ուժերով։ Այս պէ՛տք է ըլլայ հիմը ձեռնտուութեան և առատաձեռնութեան։

Ի՛նչ գործեր կան, որոնք պատիւ կ՚բերեն մարդկային մեծութեան՝ եթէ ձեռք դրուի անոնց վրայ. հանճարի և տաղանդի հարուստը կ՚տեսնէ զանոնք, հոգի՝ սի՛րտ կ՚հատցնէ անոնց համար. դրամի հարուստը չտեսներ զայն. — Կրթութեան գործեր, մարդասիրական գործեր, գրչի և գրքի գործեր, այո՛, գործեր որ կ՚ապրին ու կ՚ապրեցընեն։ Ասո՛նք են բուն գանձերը, որոնց չե՛ն դպչիր

ուտիճն ու ցեցը․ գողն ու աւազակը չե՛ն կրնար փճացնել զանոնք ։

Ո՜հ, այս մե՛ծ իրականութիւնները, այս ճշմարի՛տ հարստութիւնը, անոնք միայն չե՛ն տեսներ, որոնք չե՛ն զգուշանար ամէն տեսակ ագահութենէ եւ կ'կարծեն թէ շա՛տ հարստութեամբ կ'չափուի մարդու ԿԵԱՆՔԸ ։

Ո՞վ պիտի ուզէր իր խոշոր սխալներուն վրայ հպարտանալ ։ Սխալ հարստութեան առջեւ գոց են իրական կեանքի աղամանդէ դռները․ թո՛ղ լայնցընեն անոնք իրենց շտեմարանները իրենց ուզածին չափ եւ թո՛ղ չմտնեն նոյն այդ գիշերուան մէջ, բայց մեռա՛ծ են անոնք հարուստ կեանքի համար եւ մշտնջենապէս փա՛կ է անոնց առջեւ Երկնից Թագաւորութեան դռները ։

Ոսկիի քով պէտք է դնել ոսկի սիրտը․ առողջ հարստութեան քով՝ առողջ միտքը․ անո՛նք են որ կ'գործեն հրաշքը եւ կ'զգուշացնեն մարդը սխուր ագահութիւններէ եւ կ'փառաւորեն ու կ'բարձրացընեն քրիստոնեայն օրհնեալ կեանքի մը բերկրութիւններով՝ օրհնելու համար զՀայր եւ զՈրդի եւ զՍուրբ Հոգին ։ Ամէն ։

ԺԳ.

ՊԱՐՏԱՃԱՆԱՉՈՒԹԻՒՆ

«Եթէ եւ յԱստուծոյ ոչ երկնչիմ,
«եւ ի մարդկանէ ոչ ամաչեմ, զոնէ
«վասն աշխատ առնելոյ զիս այրւոյն՝
«արարից նմա դատ, զի մի ի սպառ
«եկեալ թախանձիցէ զիս»:
(Ղուկ. ԺԸ. 4—5)

ՄԱՐԴՈՒ *կատարելութեան ամէնէն փառաւոր ապացոյցը եւ ամէնէն գրաւիչ յատկութիւնն է իր պարտաճանաչութիւնը ։ Պարտքի ըմբռնումը, պարտաճանաչութեան գաղափարը՝ առհասարակ կա՛յ մարդկային իւրաքանչիւր անհատի քով․ բայց անոր ապացոյցն ու յայտնութիւնը փառաւոր եւ գրաւիչ չէ՛ առհասարակ իւրաքանչիւր անհատի կեանքին վրայ ։*

Պարտքի ճանաչումը եթէ կատարեալ կեանք մը կ'ենթադրէ, կատարեալ կեանքը կ'ընդգրկէ մեծ եւ անհրաժեշտ գաղափարներ, հոգեխօսական իրողութիւններ․ այս իրողութիւնները խտացած են Աստուծոյ վախին եւ մարդոց ամօթին մէջ ։ Անհատը չկրնար ճողոպրիլ իր կեանքի գործառնութեան մէջ այդ երկու մեծ եզրներէն, որոնք հաւասարապէս կուգան, կ'միանան իրարու հետ եւ իրր լծակ կ'ծառայեն իր ներքին կեանքը շար-

ժելու՝ խղճմտանքի, գիտակցութեան, պարտաճանաչութեան կալուածին մէջ ։

Մարդիկ ո՛րչափ ճիշդ և կատարեալ գաղափարներ ունենան իրենց բնախօսական և հոգեխօսական կազմուածքին վրայ, ա՛յնչափ պարտաճանաչ կ'ըլլան. վասնզի ճշդութիւն կ'առաջնորդէ ճշդութեան, կատարելութիւն կ'տանի կատարելութեան. ուրիշ կերպ չըլլար ։ Այս տեսակէտը կարևոր է մեզ համար. վասն զի մենք մեր էութեան վրայ անդրադառնալու պարտաւորութիւն մըն ալ կ'ունենանք, և տարակոյս չկայ որ երբ մարդ նոյն իսկ իր վրայ, իր ներսը կ'գտնէ անյեղլի օրէնքներ ու անողոք սկզբունքներ, աւելի ևս կ'մղուի ատոնցմով դէպ ի կատարելութիւն ։

Անդրադարձէ՛ք, ուրեմն, վայրկեան մը ձեր էութեան վրայ ։ Փակեցէ՛ք ձեր աչքերը վայրկեան մը և խորհեցէ՛ք ձեր մտքի սքանչելի, ամենակատարեալ յօրինուածքին ու կարողութեանը վրայ ։ Ձենէ իւրաքանչիւրը իր ապրած տարիներուն համեմատ շա՜տ գործեր տեսած է. գացած է շա՜տ մը տեղեր, խորհած է տեսակ տեսակ իրերու վրայ, կ'ճանչնայ այլ և այլ դէմքեր, լսելով և ուսնելով՝ իր չտեսած երկիրներու և մարդոց վրայ ալ գաղափարներ շինած է, վերջապէս բովանդակ տիեզերքի վրայ ընդհանրապէս բաւական բաներ գիտէ, և բոլոր երկրագնդիս վրայ մասնաւորապէս՝ աւելի որոշ են իր գիտցածները. այս բոլորը մէկ վայրկենի մէջ ձեր մտքին առջև չե՞ն պարզուիր՝ երբ ինքնամփոփուիք ձեր աչքերը փակելով ։ Կարծես թէ այդ ամէնքը մէկ րոպէի գործ եղած ըլլային, տարիներու գծած անջրպետները և երկրէ երկիր, տեղէ տեղ մարդոց մէջ բացուած հեռաւորութիւնները կարևորութիւն չունենային. ատոնց ամէնքն ալ քով քովի կուգան, կ'յօրինեն համայնապատկեր մը ։ Զե՞ք հիանար մտքի այս կատարելութեան վրայ. չե՞ք խորհիր թէ այս կարողութիւնը հրաշալի բան մ'է և Արարիչն իսկ կրնայ հիանալ իր այս գլուխ-գործոցին վրայ ։ Ա՛հ, հիացաւ Ա՛ն ։ Ծննդոց գրքին հեղինակը իր բոլոր գրուածին մէջ քանի մը բառեր ունի, որ ամբողջ գիրքը կ'արժեն. «Եւ ետես Աստուած զի բարի է», իբր թէ ըսէր, Աստուած կ'հաւնէր, կ'հիանար լոյսին վրայ, ջուրերուն վրայ, թռչուններուն վրայ, մարդուն վրայ, բովանդակ տիեզերքին վրայ, ինքն իր վրայ ։

Մարդը իր այս կատարելութեան մէջ միայն կրնայ հասկնալ և ըմբռնել իր վերացական ոյժերուն չափն ու արժէքը. այդ ոյժերն են որ կը մղեն զինքը գործնական կեանքի փառաւոր հանգրուաններուն. մարդ իր այդ ոյժերուն կանոնաւոր զարգացումով և այդ զարգացման կանոնաւոր պահպանութեամբն է որ կ'գծէ իր արժանիքին սահմանները՝ իր գործունեայ կենցաղին տևողութեանը վրայ ։

Այս տեսակ մը ինքնաքննութիւնը երբ կ'լուսաւորէ անհատը, ա՛լ չկրնար խուսափիլ ա՛ն պարտաճանաչութեան օրէնքէն ։ Նա կ'ճանչնայ իր պարտքը ինչպէս իր բնախօսական կեանքի հանդէպ, նոյնպէս իր հոգեխօսական պէտքերուն հանդէպ ։ Ուտել, խմել, քնանալ ևն., ևն., առանց ատոնց չապրիր անհատը. ատոնցմէ բնաւ տարբե-

րութիւն չունի սրտի պէտքերը լրացնելու պարտքը։ Եւ արդէն եթէ լա՛ւ ուշադրութիւն ընէք, պիտի տեսնէք որ մարդ միշտ հոգեխօսական պէտքերով ու գործերով զբաղած, խճողուած արարած մըն է։ Նոյն իսկ իր ուտելը խմելը, քնանալը, զբօսանքը, են., են., ասոնց բոլորը, ասոնց ամէնքը առանց բացառութեան միշտ բարոյական վիճակի մը այլազան արտայայտութիւններու կ'ծառայեն. և այս արտայայտութիւնները մոլութիւններ եղած են ոմանց համար, որ կ'զեղծանին, ընդհակառակը առաքինութիւններ եղած են ուրիշներուն համար՝ որ չե՛ն զեղծանիր։

Պարտաճանաչութիւնը իբր սկզբունք, ի՛նչ բանի համար ալ ըլլայ, կ'բղխի, ուրեմն, մարդու կատարելութենէն, մեծ գաղափարներու կեանքէն։ Այս օրէնքով՝ նա կ'ճանչնայ Արարիչը և երբ չկատարեր իր պարտքերը կ'մեղանչէ իր էութեան, իր ստեղծութեան դէմ, հետեւաբար իր Աստուծոյն դէմ։

Սխալը՝ սխալի կ'առաջնորդէ. և երբ Անիբաւ Դատաւորը կ'ըսէր՝ թէև Աստուծմէ չե՛մ վախնար, ասիկա սխալ մըն էր, ինքնախաբութիւն մըն էր պարզապէս. վասն զի պարտքը, զոր ստանձնած էր ի պաշտօնէ, դուրսէն տրուած, եկամուտ բան մը չէր, այլ՝ իր հոգեւոր կամ բարոյական կեանքի իրողութիւններէն մէկն էր, չէ՛ր կրնար ըսել՝ այս պարտքը պիտի չկատարեմ, ասի թերութիւն մըն էր, սխա՛լ մը, զեղծո՛ւմ մը. եթէ նա ըսաւ՝ «թէեւ չե՛մ վախնար Աստուծմէ», բայց տեսնեմ այս խեղճ կնոջ գործը, որպէս զի չձանձրացնէ զիս, և կ'տեսնէր իրաւի ատոր դատը, պարզա-

պէս կ'խաբէր ինքզինքը։ Չէ՛ր կրնար չվախնալ Աստուծմէ, ասի կ'նշանակէր ուրանալ մարդկային կատարելութիւնը, վասն զի հոս Աստուծոյ վախը չնշանակեր ահարկու Եհովային սպառնալիքները, ժառանգական մրէժները, որոտումներն ու շանթերը. ո՛չ, ո՛չ. հո՛ս Աստուծոյ երկիւղը, մեծ կատարելութեան գաղափարն է, ամենամեծ իրողութիւնն է. որուն հիմը մարդ կ'գտնէ իր էութեան մէջ, իր ներսը. այսպիսի իրողութիւն մը չուրացուիր. ուրանալ կ'նշանակէ ոգխտանալ, չգիտնալ ինքզինքը, և ես այսպիսիներու դէ՛մ է որ կ'խօսիմ արդէն։

Անցնինք երկրորդ կէտին. — «թէեւ մարդոցմէ չե՛մ ամչնար»։ Ամօթ ըսուած զգացումն ալ անհատի կատարելութեան արտայայտութիւնն է։ Ամօթը ստորնութեան վիճակ մը չէ՛. մարդիկ իրարու առջև չե՛ն ստորնանար երբ չե՛ն կատարեր իրենց պարտքը, կ'ստորնանան իրենց կատարելութեան գիտակցութեան հանդէպ. կատարելութիւնը՝ թերութիւն չվերցներ. և եթէ մարդ կը չիկնի, կ'զգածուի ուրիշներուն առջև, պատճառը ա՛յն է որ՝ ամէնէն առաջ ինքն իր առջև կ'չիկնի, ինքնին կ'զգածուի։ Ինքնիրմէն չամչցող մարդը չամչնար ուրիշներէն։

Ամօթի սկզբունքը երբ հաստատուի ուրիշներու վրայ՝ շա՛տ բան կ'կորսնցնէ իր արժէքէն, նոյն իսկ կ'սպաննէ բուն ամօթը։ Մարդիկ իրարմէ ամչնալու համար անդրդուելի հիմ մը պիտի չգտնէին իրենցմէ դուրս։ Մարդկային ընկերութիւնը անդամատող պատճառներ, այսինքն՝ ծագում,

դիրք, հարստութիւն, գիտութիւն, ևն., ասոնք չե՛ն կրնար բաղդատել մարդիկը իրարու առջև. վասն զի իւրաքանչիւր անհատ իր վիճակին մէջ մե՛ծ է. և բախտաւորութիւններ չե՛ն կրնար ամօթի պէս մեծ գաղափարի մը հիմ ծառայել: Մարդիկ իրարմէ կ'ամչնան, վասնզի նախ իրենք իրենցմէ կ'ամչնան: Ամօթի տեսակէտով ալ՝ պարտաճանաչութիւնը՝ անհատի մը կատարելութեան չափէն կախուած է: Ինչպէս որ Աստուծոյ վախը՝ չէ՛ նիւթական ըմբռնում մը, կործանիչ հաւատացում մը, այսպէս ալ՝ մարդոց ամօթը չէ՛ ստորնութիւն մը, իրարու առջև բաղդատութեան հետեւանք մը: Երկուքն ալ հաւասարապէս կատարեալ կեանքի արտայայտութիւններն են, որոնց մէջ մարդը կ'ճանչնայ իր պարտքը:

Ասով, անշուշտ, չե՛նք ուզեր ուրանալ ամօթի տարածականութիւնը: «Մարդոցմէ չե՛մ ամչնար» սխալ մըն է այս. ինքնիրմէն պատկառողը՝ կ'պատկառի ուրիշներէն, կատարելութեան ճիշդ միեւնոյն պատճառներով ու արդիւնքներով:

Ո՛ր կողմէն որ ալ քննենք այս հոգեխօսական երեւոյթները և ծանրանանք անոնց վրայ, կ'տեսնենք և պիտի տեսնենք թէ անհատական կատարելութիւնէն կախուած է մարդոց բարի և բարձր կեանքը: Եւ եթէ Աստուծոյ վախը մէկ կողմէն, մարդոց ամօթը միւս կողմէն՝ պատճառնե՛ր են և կ'պարտաւորցնեն մարդը, որպէս զի ճանչնայ ա՛ն իր պարտքը, միշտ կատարելութեան սկզբունքն է որ մարդը կ'տանի կատարելութեան, կ'ճանչցնէ անոր Գերագոյն Էակը. վասն զի, անգամ մըն ալ չեշտենք թէ ճանչնալ տիեզերքի Արարիչը՝ մարդու կա-

տարելութեան հետեւանքն է և հետեւաբար անոր վախը կ'ճանչցնէ անհատին իր դիրքը ընկերութեան մէջ և հետեւաբար՝ մարդոց ամօթը: Եւ այսպէս՝ մարդ Աստուծմէ կ'վախնայ որովհետև կատարելութեան սկզբունքը կայ. մարդ կ'ամչնայ մարդոցմէ՝ որովհետև կատարելութեան սկզբունքը կայ. և երբ Աստուծոյ վախին և մարդոց ամօթին գաղափարներով մարդ կ'մղուի պարտաճանաչութեան վսեմ գործին՝ միշտ կատարելութեան դիմած կ'ըլլայ:

Թէպէտ անիրաւ Դատաւորը իր «թեզ»ներով մէկդի դնել կ'ձևացնէ վախի և ամօթի սկզբունքները, իրապէս այդպէս չէ՛ սակայն. այդ ինքնախաբութիւն մըն է՝ ինչպէս ըսի արդէն: Այրի կնոջ մը թախանձանքին առջև կ'գիջանի սոսկալի եսասիրութիւնը և պաշտօնի ամբարտաւանութիւնը: Ո՛րչափ ալ խեղճ ըլլայ այդ կինը, կ'ներկայացնէ իր մէջ ամբողջ մարդկութիւնը, մարդոց ամօթը, և այս ամօթը ո՛րքան մեծ է, ո՛րքան ազդեցի՛կ է որ իր տխեղծ ներկայացման մէջ իսկ կրնայ անհատին սորվեցնել իր պարտքը, ստիպել զանի որ դատը տեսնէ:

Պարտաճանաչութիւնը ուրեմն, ե՛ղբարք, մեր էութենէն կ'բղխի և մարդիկ չե՛ն կրնար խաբել իրենց էութիւնը. և եթէ խաբեն՝ կ'վնասուին ինքնին:

Մարդ՝ Աստուածային կատարելութեան վսեմ երկիւղը և մարդկային կատարելութեան չինիչ պատկառանքը ունի: Իր կեանքին երկու եզրները իրականութիւններ են, առանց կապուելու անոնց

հետ՝ կեանքը կ'տկարանայ իր բարգաւաճման մէջ։

Ո՛րչափ փափուկ պաշտօն մ'ունի մարդ իր ներքին ույժերը հասկնալու և զանոնք կառավարելու գործին մէջ, որպէս զի այդ կեանքը կատարեա՛լ ըլլայ, ներդաշնա՛կ ըլլայ աստուածային և մարդկային երջանկութիւններու հետ։

Ներսէս Շնորհալի՝ սքանչելի կերպով կ'այլաբանէ Դատաւորին առակը՝ մարդու մարմնական և հոգեկան յարաբերութիւններով։ Մարմինը անիրաւ դատաւոր մըն է, այնքան զբաղած ինքնիրմով, ա՛յնքան մխրճուած ինքն իր մէջ, որ այրի հոգիին պաղատանքները չլսեր։ Հոգին դատ կ'պահանջէ, մարմինը կ'լռէ, անտարբե՛ր է։

Այս այլաբանական պատկերի մէջ չա՛տ իրական է, ե՛ղբարք, հոգեւոր կեանքի կրած զրկանքը, մինչ մարդիկ կ'ուզեն քնանալ և չվրդովիլ լըքուած, այրիացած չքնաղ կարողութիւններու պէտքին հանդէպ։

Հոգեկան պայծառ և վճիտ մթնոլորտ մը անհրաժե՛շտ է մարդու, մա՛նաւանդ քրիստոնեայ մարդու համար. այդ մթնոլորտն է որ վարակուած չէ՛ ախտաբոյր տարրներով, քրիստոնեայն այդ վիճակին մէջ միայն կրնայ տոկալ մարմնի վտանգներուն և խեղճութիւններուն. այդ վիճակին մէջ միայն մարդ չչփանար իր մարմնական յաջողութիւններուն վրայ։

Մարդ՝ իր կեանքին անմեղ և թարմ սկզբնաւորութեանը մէջ, ինչպէս նաև իր կեանքին լա՛ւ ապրուած վերջաւորութեան մէջ, հոգեկա՛ն է միշտ. և կ'գիտեմ որ այս երկու ծայրերը միացնող միջոցն ալ իր բոլոր հաւանական և անհաւանական

բախտաւորութիւններու կամ դժբախտութիւններու մէջ, կեանքի այդ եռուզեռ աստիճանաւորումներու մէջ, պէ՛տք է որ չհեռանայ հոգեկան վճիտ մթնոլորտի սահմաններէն. հեռացման ատեն մարդուն ներքինը կ'այրիանայ և մարմինը իր զոռոզութիւններուն կռթնած՝ կ'տկարացնէ զայն։

Բայց եթէ նոյնիսկ եսասիրութիւնը և զոռոզութիւնը անհանգիստ չընելու համար Դատաւորը կ'յօժարի պահ մը զգալ իր պարտաճանաչութեան օրէնքները, ասի իր ինքնախաբութեան երևոյթն իսկ, չա՛տ չինիչ է դեռ. վասն զի Քրիստոս այս խեղճ իրականութեան վրայ հիմնուելով, իր արիւնով գնուածները կ'տանի կրօնական կամ բարոյական բարձր իրականութիւններուն, պարտաճանաչութեան լրմանը, Աստուծոյ հայրական կալուածներուն, ո՛ւր քրիստոնեայ մարդը կ'մխիթարուի, տեսնելով թէ իր անկեղծ ու անեղծ պաղատանքը անիրաւ դատաւորի մը դռներուն չըբախիր։ Կ'զգայ իր կատարելութեան աստիճաններուն բարձրութիւնը, ա՛հ, հոգեւոր կեանքի վճիտ մթնոլորտին տուած կազդուրումը։

Պիտի չուզէի՞ք, քրի՛ստոնեայք, մշակել ձեր ներսը՝ աստուածային վախը. պիտի չուզէի՞ք ամուր կենալ մարդկային ամօթի հասկացողութեան վրայ՝ գիտնալով թէ առանք ձեր էութիւնը կ'արտայայտեն, ձեր կատարելութիւնը կ'շեշտեն ա՛յնքան հանդիսաւոր կերպով և մարդը կ'մղեն պարտաճանաչութեան։

Ըսի խորհրդածութիւններուս սկիզբը թէ կատարեալ կեանքը կ'ընդգրկէ մեծ և անհրաժեշտ գաղափարներ. պարտաճանաչութիւնը այդ գա-

ղափարներէ՛ն է, որ ինչպէս տեսանք, կ'բղխի մարդուն էութենէն, կ'կապէ մարդը՝ Աստուծոյ վախին, կ'կապէ զանի՝ մարդոց պատկառանքին և այս լա՛յն, չա՛տ լայն ասպարէզին մէջ մարդը՝ քրիստոնեայ մարդը՝ կ'ապրի, կ'կատարելագործուի, կ'փառաւորուի և կ'փառաւորէ զԱմենասուրբ Երրորդութիւնն, զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգին յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

ԺԴ.

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐՕՆՔ

«Երբէ ոք կամիցի (=համարիցի) գիտել ինչ, չեւ եւս գիտաց որպէս արժան է գիտել»:

(Ա. Կորն. Ը. 2)

ԵՂԲԱՐՔ, այսօր կ'ուզեմ ձեր ուշադրութիւնը դարձնել չա՛տ կարեւոր երեւոյթի՛ մը վրայ: — Ընդհանրապէս սխալ գաղափար մը տիրած է և կ'տիրէ հիմայ մարդոց մէջ. կ'ըսեն թէ կարդացողները, չա՛տ բան գիտցողները՝ գիտունները՝ կ'ըլլան անհաւա՛տ, անկրօ՛ն, եայլն, կամ թէ այդպէ՛ս պէտք է ըլլան։ Եւ այս գաղափարին հետեւանքով է որ՝ հաւատքի կամ կրօնի վերաբերեալ ամէն բան կ'վնասուի։ Եւ կրօնի ու հաւատքի մարդիկ, որոնք բացարձակ մեծամասնութիւն մը կ'կազմեն ամէն տեղ, կ'գայթակղին. Եկեղեցին, կրօնի ու հաւատքի մարդոց միութեան այդ սրբավայրը, իր ներքին և արտաքին կազմակերպութեան մէջ կ'լքուի կամ անտարբերութեան կ'մատնուի: Եկեղեցւոյ ներքին կազմակերպութիւնն է՝ իր ուսուցած և քարոզած ճշմարտութիւններուն ամբողջը կամ վարդապետական կազմուածքը: Եկեղեցւոյ արտաքին կազմակերպութիւնն է՝ ի՛նչ որ ամէն օր կ'տեսնենք եկեղեցւոյ մէջ, այսինքն՝ կրօնականներու և աշխարհականներու գործակ-

ցութեամբ արտայայտուած բոլոր ձեւերն ու արարողութիւնները, ինչպէս նաեւ իր կառավարութիւնը, որոնք հիմնուած են ներքին կազմակերպութեան սկզբունքներուն վրայ։

Ի՞նչ է, ուրեմն, ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ըսուածը, որ մարդը կ'յեղաշրջէ բոլորովին եւ ծաղրե՛լ կուտայ անոր իր պաշտածները, ուրանա՛լ կուտայ անոր իր երբեմն հաւատացածները։ Դարձեալ ի՞նչ է կրօնքը, որ իբր թէ չդիմանար գիտութեան զրահաւորներուն առջեւ, եւ իր դարաւոր, տիեզերական եւ մարդկային գոյութիւնը կ'խախտի՝ տարակոյսներու եւ ուրացումներու ռումբերուն տակ։

Կ'արժէ որ ուսումնասիրենք այս երեւոյթը՝ երբ մենք՝ Հայերս՝ Եկեղեցի մը ունինք, որ քրիստոնէական կրօնը վա՛ռ կ'պահէ մեր մէջ. մենք, որ քրիստոնէութենէ առաջ ալ ունէինք կրօն մը, հեթանոսութիւնը. այսինքն՝ երկրագնդիս բոլոր ազգերուն նման մենք ալ ունէինք կրօն մը։

Գիտութիւնը իր ընդհանուր առումով կ'նշանակէ ա՛յն բոլոր ծանօթութիւնները, զոր մարդիկ ձեռք կ'բերեն քննութեամբ, ուսումնասիրութեամբ, փորձառութեամբ՝ բովանդակ տիեզերքի մասին։

Տիեզերքի մասին ձեռք բերուած այդ ծանօթութիւնները՝ այլեւայլ դասակարգերու բաժնուած ատեն՝ կ'ունենանք գիտութեան այլեւայլ ճիւղեր. զոր օրինակ, բնական գիտութիւններ, մաթեմաթիքական գիտութիւններ եւն. ուրիշ խօսքով, կ'ունենանք երկու մեծ բաժանումներ. այսինքն՝ դըրական գիտութիւններ եւ գերբնական կամ վերացական գիտութիւններ։

Կրօնը՝ իբր հոգեխօսական երեւոյթ, կ'ընդգըրկէ գերբնական գիտութիւններու մէջ ընդարձակ գետին մը։

Անոնք որ գիտութիւն ըսելով կ'հասկնան միմիայն դրական գիտութիւններուն ամբողջը եւ գերբնականները կ'դնեն մեկդի, անոնք են որ չե՛ն ուզեր զբաղիլ կրօնքով ու հաւատքով. վասն զի, կ'ըսեն, կրօնը չունի դրական, թանձրացած խարիսխներ։ — Խորհելու դրութիւն մ'է այս եւ ըստ ինքեան նշանակութիւն մը ունի։ Բայց գիտութեան իմաստով ամբողջ չէ՛ այդ նշանակութիւնը։ Եթէ գիտութիւնը տիեզերքի ամբողջական ծանօթութիւնն է, կարելի չէ՛ տիեզերքէն զատել եւ մէկդի նետել մարդը, որուն հոգեխօսական վիճակը ամէնէն աւելի ճոխ ծանօթութիւններ հայթայթած է նոյն ինքն գիտութեան համար. կրօնքը՝ այդ ծանօթութիւններէ՛ն է. այսինքն՝ գիտութիւն մ'է։

Գիտութիւնը չկրնար գիտութեան դէմ ելլել։ Դժբախտաբար դէմ հանելու սխալն է որ կ'գործուի։

Պէտք չէ՛ կարծել որ մարդիկ յաջողած են տիեզերքի մասին բոլոր ծանօթութիւններն ալ ձեռք բերել։ Մարդիկ շա՛տ բան գիտեն, բայց դեռ ամէ՛ն բան, ամբո՛ղջ բան չե՛ն գիտեր։

Մարդկութիւնը իր դարաւոր կեանքին մէջ հետամուտ է ամէ՛ն բան եւ ամբո՛ղջ բան գիտնալու եւ այս հետամտութեան շնորհիւ է որ ինչ ինչ ծանօթութիւններ կատարելագործուած են. երբեմն կորսնցուցած են զանոնք, նորէն գտած են, բոլորովին նոր ծանօթութիւններու ալ տիրացած են, բայց այս չէ՛ ամէնքը, այս չէ՛ ամբողջը։

Անցած (ԺԹրդ.) դարը՝ ապահովապէս գիտու-
թիւններու, հրաշալի ծանօթութիւններու դար
մ'եղաւ. բայց դեռ ինչե՛ր կան, որոնց չե՛ն ծա-
նօթացած մարդիկ: Փարաւոններու երկրին՝
եգիպտական՝ մոմիաները գաղտնիք մը դարձած
են գիտութեան սա ամենարուեստ դարուն հա-
մար. արդի քանդակագործութիւնը իր կատարե-
լագործութեան կնիքը կ'գտնէ՝ Յունական քան-
դակագործութեան կատարելութեան մէջ: Կրնանք
մարդկային ծանօթութիւններու թերութիւն-
ները և մա՛նաւանդ առաւելութիւնները մատ-
նանիշ ընել. բայց հարկ չկայ մանրազննին թու-
ումն մասանց մ'ընել՝ հետեւցնելու համար թէ
տակաւին շա՛տ բան և ամբո՛ղջ բան չե՛ն գիտեր
մարդիկ:

Այս իրողութիւնն է որ դիտել կու տայ Պօ-
ղոս Առաքեալ. «Եթէ մէկը կ'կարծէ որ բան մը
գիտէ, դեռ պէտք եղածին պէս չգիտեր»:

Պօղոս՝ այդ ճշմարտութիւնը չեշտած ատեն՝
ճիշդ բան գիտցողներու դէմ կ'դառնուէր, որոնք
հպարտ՝ իրենց գիտցածներուն վրայ, ողխորէն
կ'գայթակղեցնէին հաւատացեալները: Խնդիրը
կուռքերուն զոհուած միսը ուտելու կամ չուտե-
լու վրայ էր. գիտունը կ'ուտէ, ոչ-գիտունը
խղճատանջ կ'ըլլայ երբ ուտէ կամ երբ տեսնէ որ
կ'ուտեն իր գիտուն դասակիցներն ու հաւատա-
կիցները: Հարկ չէ՛ որ, կ'ըսէ Առաքեալը, գի-
տունը, որ գիտէ թէ ուտելով կամ չուտելով մարդ
ո՛չ բան մը կ'կորսնցնէ և ո՛չ ալ բան մը կ'շահի, այս
բանը գիտնալուն համար, այո՛, հարկ չէ՛ որ ուտէ և
գայթակղեցնէ տկարները: Իբր թէ ըսէր, ա՛յս իսկ

է բուն գիտութիւնը: Այս տեսութիւնը ա՛յնքան
բանաւոր, ա՛յնքան համոզիչ է որ՝ իբր սկզբունք
կ'ծառայէ ո՛չ միայն գիտուններու և տգէտներու
յարաբերութիւնները ճշդելու, այլ նաև ցոյց տալու
թէ ծանօթ գիտութիւնները դեռ քի՛չ են անծա-
նօթներուն քով, հետևաբար պէտք չէ՛ կարծել որ
մարդոց գիտցածները ամբո՛ղջ են. ո՛րչափ ալ գիտ-
նայ մարդ՝ դեռ չգիտեր պէտք եղածին պէս.
«ոչ եւս գիտաց որպէս արժա՛ն է գիտել»: Ինչպէս
որ գիտունը պէտք չէ՛ հպարտանայ տգէտի կամ
տկարի վրայ, նոյնպէս պէտք չէ՛ որ գիտութիւն-
ները յոխորտան անծանօթներուն վրայ:

Իմաստունի խօսքը, թէ «արեւի տակ նոր բան
չկայ», շա՛տ ատեն կրկնած են մարդիկ: Հաս ինք-
եան ստո՛յգ է այս առածը. վասն զի այդ տեսու-
թեամբ չե՛ն հերքուիր նոր գիւտերը, ո՛չ ալ նորա-
նոր գիտութիւններ կամ ծանօթութիւններ կ'հեր-
քեն կրօնքի պէտքը:

Գիտցէ՛ք միայն ջուրը, որ երկրագունդի երե-
սին ամէնէն մեծ մասը ծածկած է. Ջուրը նո-
րութիւն մը չէ՛ արևին տակ, բայց երբ հին ժա-
մանակի մարդիկ խորհէին թէ Աստուած ըսաւ և
ջուրերը զատուեցան ու զսպուեցան իրենց անկո-
ղիններուն մէջ և երբ նոր ժամանակի մարդիկ
ըսին թէ կեդրոնաձիգ զօրութիւնն է որ կ'բռնէ
ջուրերը, հոս ո՛չ թէ Աստուծոյ գաղափարը կը
խախտի, այլ՝ մարդոց ծանօթութիւնները կ'ճո-
խանան և կ'ճշդուին. հո՛ս՝ աւելի եւս աչքի կը
զարնէ և մարդու սրտին կ'խօսին տիեզերքը կա-
ռավարող օրէնքներ և աստուածային իմաստու-
թիւնը կ'փառաւորուի նուրբ և խորո՛ւնկ հաշիւ-

ներու յայտնութեամբ, մինչ առաջ պարզ գաղտնիք մ'էին ատոնք մարդոց համար։ Այսպէս՝ միեւնոյն ջուրը, որ իր ահագին եւ անսպառ զանգուածով կ'տարածուի եւ հազարաւոր տարիներու մարդկութիւնը կարծես միայն անոր երեսը նայելով անցուցած է իր ժամանակը՝ սպասելով հովերուն, որ իր նաւերուն առագաստները ուռեցնէ, եւ երբ հիմայ զանի շոգիացնելով՝ մարդը հրաշքներ կ'գործէ, կ'կարծէ՞ք որ կ'պզտիկնայ Աստուծոյ գաղափարը· ընդհակառակը չէ՞ք կարծեր որ մարդը այդպիսի գաղտնիքներ պարզելով ո՛չ միայն իր կարողութիւնները կ'կատարելագործէ, այլ նաեւ աւելի եւս հաստատուն հիմեր կ'գտնէ Մեծ Իմաստութեան սահմանները թեւակոխելու համար։

Այսպէս՝ ո՛րչափ պարզուին բնութեան օրէնքները, ո՛րչափ շատնան եւ բազմապատկուին գիւտեր եւ ծանօթութիւններ, ա՛յնչափ կ'մեծնայ Աստուծոյ գաղափարը, մարդիկ կ'ելլեն խաւարի եւ անորոշութիւններու մէջէն եւ ամէն բան հետզհետէ կ'գտնեն ու կ'տեսնեն հաշուի եւ օրէնքի տակ։

Գիտութիւնը՝ այսպէս՝ իր ամբողջական իմաստին մէջ հակառակ չէ՛ կրօնքի։

Կրօնքը ի՛նչ սկզբունքներով ալ արտայայտուի եւ գիտուններ ո՛րչափ ալ ուզեն անոր տալ վերացական գիտութիւններու մէջ ամէնէն վերացական տեղը, քանի որ մարդուն համար հոգեխօսական խնդիր մ'է կրօնը, գիտութիւն մ'է այդ՝ գիտութեան բոլոր ճիւղերուն պէս։

Քրիստոնէութիւնը իբր մեծ եւ գլխաւոր կրօն՝ սքանչելի գիտութիւն մըն է։

Ի՞նչ է միւս բոլոր անվիճելի կերպով իբր գիտութիւն ընդունուած դրութիւններու նպատակը· — Մարդուն կատարելագործուած կեանքը, յառաջդիմութիւնը, երջանկութիւնը, ինչպէս որ կ'ուզէք։ Կրօնը տարբեր նպատակ մը չունի եւ Քրիստոսի ուսուցած կրօնը ճիշդ միեւնոյն նպատակը ունի։ Քրիստոս ըսաւ, կ'ուզեմ որ մարդիկ կեանք ունենան, առաւե՛լ եւս ունենան։ Պօղոս՝ հիացած Քրիստոսի վրայ, կ'ըսէր, տրամաբանական անխորտակելի եզրակացութեամբ մը, ես վա՛զ անցայ իմ բոլոր դիրքերէս եւ յաւակնոտութիւններէս, որպէս զի Քրիստոսը շահիմ. — Հրեայի մը համար մեծ բաներ էին թլփատուիլ, Իսրայէլի ազգէն սերիլ, Բենիամինի ցեղէն ըլլալ, բուն Եբրայեցի փարիսեցի մ'ըլլալ, ըլլալ նաեւ նախանձախնդիր, նոյն իսկ հալածիչ՝ հրէութեան դէմ դրօշակ պարզողները ընկճելու համար· բայց այս բոլո՛ր առաւելութիւնները, այս ամբո՛ղջ շահը, ըսաւ Պօղոս, «վնա՛ս համարիմ վասն Քրիստոսի»։ Եւ նոյն իսկ ամէ՛ն բան վնաս կ'համարիմ «վասն առաւել գիտութեան Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ» (Փիլիպ. Գ.)։

Ի՛նչպէս որ միշտ կրկնած եմ այս բեմէն, եթէ Քրիստոնէութիւնը ըլլար պարզապէս վարդապետութիւններու դրութիւն մը, բեռ մը, ո՛հ, պէ՛տք էր այն ատեն վարդապետօրէն նայիլ անոր· բայց քանի որ կեա՛նք մըն է Քրիստոնէութիւնը եւ իր վարդապետութիւններն ալ այդ կեանքը լուսաւորելու սկզբունքո՛վ դրուած են, կրօնը չդադրիր գիտութիւն մ'ըլլալէ, կեանքի՛ գիտութիւնը, բուն կեա՛նքը։ Եւ այս կեանքը, գիտական — կեանքը, պէ՛տք է մարդուն։

Կ'տեսնէք որ՝ ես կ'խօսիմ ծանօթութիւններու՝ գիտութեան՝ սկզբունքներուն և նպատակին վրայ. վասն զի այս եղանակը միայն կրնայ բոլոր տարբեր կարծիքները հաշտեցնել իրարու հետ։ Երբեք պէտք չէ՛ տարակուսիլ կարծիքներու բազմութեան առջև. ատոնք վրա՛ր կ'լուսաւորեն և կ'լուսաւորեն նաև գիտութեան սկզբունքն ու նպատակը ա՛յն լապտերներու պէս, որոնք մեծ պողոտայի մը եզերքները շարուած՝ վերէն վար լոյս կ'սփռեն անոր լայնքին ու երկայնքին մթին գիշերուան մէջ։ Եւ դեռ մարդկութիւնը մութին մէջ է շա՛տ մը խնդիրներու առջև։ Պէ՛տք է խոստովանիլ որ՝ Պօղոս կատարելապէս ճիշդ կ'խօսի. «Եթէ ոք համարիցի գիտել ինչ, չեւ եւս գիտաց որպէս արժա՛ն է գիտել»։

Անշուշտ այս պատճառո՛վ է որ շատեր կրօնի մասին բան չե՛ն գիտեր արժանապէս և թերեւս աւելի ճիշդ կ'ըլլայ ըսել, չե՛ն ուզած գիտնալ, հպա՛րտ իրենց գիտցածներուն վրայ։ Բայց հարկ չէ՛ր որ այս մարդիկ մէկ «ոչ»ով մէկդի դնէին մարդկութեան այլազան ձևերու տակ ապրած կեանքը, կրօնքը։ Ինչպէս որ ճշմարիտ գիտութիւնը կ'ճանչնայ, կ'յարգէ աղիւսի կտոր մը, որ դարերէ ի վեր հողերուն տակ պահուած՝ կ'պատմէ անցնող մարող ազգերու կեանքէն բան մը, կը ճանչնա՛յ նաև մարդկութեան կրօնքը, որ սերունդէ սերունդ կ'փոխանցուի եղանակաւորումներով և ո՛չ երբեք ուրացումներով։ Կարելի չէ՛ր որ՝ կեանքի հետ սերտիւ կապուած, կեանքէ բղխող, կեանքը արտայայտող իրողութիւն մը՝ գիտական հանգամանք մը չունենայ. մարդիկ ապ-

րա՛ծ են ու կ'ապրին կրօնի կեանքը, և պիտի ապրին շարունակ։ Կրօնի մասին խօրհելու կերպերը պիտի փոխեն և աոր հետևանքով կրօնի արտաքին ձևերուն պիտի դպչին, բայց երբեք, երբե՛ք պիտի չկրնան կեանքէ զատել կրօնքը, պիտի չկրնան գիտութեան կալուածէն դուրս հանել զայն։ Ան կ'ապրի և պիտի ապրի՛ մարդկութեան հետ։

Քրիստոնեաներ, Հայ. Եկեղեցւո՛յ զաւակներ, երբ տեսնէք ա՛յնպիսի երեւոյթներ, որոնք իբր թէ անհաւատութեան կամ անկրօնութեան եւայլն, ձևին տակ մասնաւոր ծանօթութիւններու վրայ հիմնուած յաւակնոտութիւններով կու գան կ'բախին Քրիստոսի, մի՛ վրդովիք. Քրիստոսի աւետարանած ճշմարտութիւնները անդրդուելի՛ են, յաւիտենական ժայռերու կ'նմանին, անոր բախողները պիտի փշրուի՛ն։ Երբ տեսնէք թէ մարդիկ լեզու կ'թափեն ու կ'ծաղրեն կրօնքի-կեանքը, ըսէ՛ք անոնց թէ մարդ պէտք չէ՛ հպարտանայ իր գիտութեան վրայ. վասն զի ի՛նչ չափ ալ բան գիտնայ մարդ՝ դեռ չգիտեր պէտք եղածին պէս և չգիտեր պէտք եղածը։

Եւ հարկ չկայ որ կեանքի գիտութիւնը ուրացուի մարդո՛ց մէջ, մարդո՛ց կողմէն։ Քրիստոնէութեան մէջ՝ ասի պիտի նշանակէր Քրիստո՛սը ուրանալ. ուրանա՛լ պատմութիւնը, որ քրիստոնէական լա՛ւ ապրուած կեանքերու, երջանկութիւններու փառաւոր վկայութիւններով հարստացած էջեր և դրուագներ ունի։

Կրօնի մարդիկ՝ երբ կրօնասիրութիւնը կ'ցոլացնեն կեանքի վրայ, կենցաղավարութեան վրայ՝

ամէնէն պերճախօս պատասխանը տուած կ՚ըլլան անոնց, որոնք դեռ պէտք եղածին չափ չե՛ն գիտեր իրենց գիտցածները։

Բարեբախտ էք դուք, հա՛յ քրիստոնեայք, որ Քրիստոսի ճշմարտութիւնները այսպիսի եկեղեցւոյ մէջ կ՚սորվիք. այս եկեղեցին, որ կրցա՛ծ է ցուցնել ճշգրիտ ծանօթութիւն մը՝ իր գոյութեան գիտութիւնը՝ իր բովանդակ կեանքին վրայ։

Երբ հետզհետէ սա կրօնաշունչ օրերու ծայրը կ՚հասնիք, երբ դեռ ատեն ունիք խորհելու թէ ինչու սովորականէն աւելի կ՚ուզէք վկայել ձեր կրօնասիրութեան այդ օրերուն մէջ, կ՚արժէր որ ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրէի կրօնի ու գիտութեան՝ իրարու հետ ունեցած աղերսին վրայ։

Յիշեցէ՛ք Առաքեալին ամէն ժամանակի համար ճշմարիտ խօսքը.— պէտք չէ՛ որ մարդ հպարտանայ իր գիտցածներով. դեռ անծանօթնե՛րը կան, իր չգիտցածնե՛րը կան, անոնց ետեւէ՛ն պէտք է վազել. այս վա՛զքն է որ գաղտնիքները պիտի լուսաւորէ, մարդու ծանօթութիւններուն սահմանները պիտի լայնցնէ, պիտի ամրացնէ զինքը իր արդէն գիտցածներուն վրայ. այդ վա՛զքն է որ կրօնի և գիտութեան մէջտեղ կարծեցեալ խրամը պիտի վերցնէ և հաւատացեալ մարդիկ՝ ճշմարիտ ծանօթութիւններով երջանի՛կ պիտի ըլլան. Եկեղեցին այդպէս պիտի ուժաւորուի, այդպէս պիտի փառաւորուի՝ ցուցնելով իր համայնական կեանքէն տեւականութի՛ւն, շնո՛րհք, իմաստութի՛ւն, ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն։

ԺԵ.

ԱՆԽՌՈՎ՝ ՓԱՌԱՑ ՄԷՋ

«Ո՛վսաննա, օրհնեա՛լ որ գալդ յանուն Տեառն։»

(Յովհ. ԺԲ. 13)

Քրիստոսի Երուսաղէմ գալուստը՝ իր կեանքին ամէնէն նշանաւոր դէպքերէն մէկն է, և եթէ կ՚ուզէք, միակ դէպքը իր տեսակին մէջ։ Երեք տարիներէ ի վեր հանդիսաւորապէս կ՚քարոզէր Նա՛ Երուսաղէմի մէջ ու Երուսաղէմէն դուրս. չա՛տ մտած եղած էր Սուրբ Քաղաքը, բայց իր ա՛յն մուտքը, որուն յիշատակը կ՚տօնէ այսօր Եկեղեցին, միա՛կն է Աւետարանի բովանդակ պատմութեան մէջ։

Ինչ պատահած էր արդեօք.— Երուսաղէմ լսած էր հեռուէն Ղազարոսի յարութեան լուրը. և ամբողջ քաղաքը ոտքի ելած էր դիմաւորելու համար Քրիստոսը, զոր իբր թէ նոր կ՚տեսնէին. բոլոր քաղաքը կ՚դղրդի այս դիմաւորութեան ատեն։ Բայց դեռ ես կ՚հետաքրքրուիմ գիտնալ թէ Բեթանիայի հրաշքը ինչո՞ւ ա՛յնքան դղրդում և ցոյց յառաջ պիտի բերէր։ Այդպիսի ցոյց մը ինչո՞ւ չեղաւ երբ Նա՝ մի՛եւնոյն Յիսուս Քրիստոսը մի՛եւնոյն Յարութիւնը և Կեանքը լուսաւորեց, ի ծնէ կոյրը երբ Նա՝ Նայինի մէջ պատանիի դագաղին մօտեցաւ ինքնին, երբ Նա՝ անդամալոյծին

հրամայեց իր անկողինը ժողովել ու տուն երթալ, երբ Նա՛ գօսացած ձեռքին երկնցուց իր ձեռքը, երբ, և ո՛ր մէկը յիշեմ. ասոնք նուա՞զ նշանակութիւն ունեցող դէպքեր էին։ Բայց գիտենք ստուգապէս թէ միշտ հալածուեցաւ Նա՛ այս բոլոր դէպքերու մէջ. Նա բարերար մը չէ՛ր նկատուեր. Անոր գործերն ու իշխանութիւնը դիւային նկարագրով մը ուզեցին որակել. ըսին Անոր համար թէ մեղաւո՛ր է, թէ այս մարդը չպահեր շաբաթը, Մովսէսի աշակերտներէն չէ՛, մաքսաւորներուն ու մեղաւորներուն սեղանը կ'նստի, ինկած կիներու շնորհ կ'ընէ, ինքզինք Որդի Աստուծոյ կ'անուանէ, բայց մարգարէ մը իսկ չէ՛։ Անհատնում և անընդհատ շարք մը դժգոհութիւններու և ամբաստանութիւններու՝ երբ Քրիստոս բարիք մ'ընէր իր խօսքով կամ իր ձեռքով. և հիմայ շա՛տ տարօրինակ չէ՞ այսպիսի փոփոխութիւն մը Երուսաղէմի վրայ։ Եւ ամէնէն տարօրինակը սա՛ է որ՝ երբ Երուսաղէմ կ'դղրդի և իր խանդավառութեան բարձրագոյն թափին մէջ կ'ողջունէ Քրիստոսը, Ինքը արցունք կ'թափէ և իր սրտի խորերէն կ'ցաւի այս մարգարէները կոտորող, սուրբերն ու արդարները հալածող քաղաքին վրայ, որ քայքայուած էր ներքնապէս, հակառակ իր շքեղութիւններուն ու փառքերուն, որոնց շուքը աւելի կ'երկննար, կ'հսկայանար, կ'պատրէր ռամիկ աչքերը՝ վերջալոյսի արևէն երկնցող ճաճանչներուն տակ։ Ա՜հ, Երուսաղէմ, գոնէ այսօ՛ր գիտնայիր փրկութեանդ օրը. քանի՜ քանի՜ անգամ ուզեցի քեզ թևերուս տակ առնել՝ իր ձագուկները պաշտպանող հաւու մը պէս, բայց չուզեցի՛ր դուն։ Պիտի կործանի՛ս Ե՛րուսաղէմ։

Բնաւ նշանակութիւն չունէր իրեն համար Նիսան ամսուն հիանալի արևը, որ Դաւթի քաղաքին շուրջը կենդանութիւն սփռած էր և բոլո՛ր Պաղեստին, բոլո՛ր Իսրայէլ՝ Նիսանի 14ը տօնելու պատրաստութեան մէջ կ'ցնծար. Երուսաղէմ մա՛նաւանդ եկերով ու ընկիկներով կ'լեցուէր, մեծ կեդրոնացում մը հանդիսաւորելով կրօնական ժողովուրդի մը զանազան դէմքերուն ու նշանաւոր դէպքերուն. Նշանակութիւն չունէին իրեն համար մշտադալար ձիթենիներու թարմացած՝ պարարտ ճիւղերը, բարձրադիտակ արմաւենիներուն ոստերը, որոնք խաղաղութիւնը կ'խորհրդաւորեն ազգերու մէջ, մոռցնելով ամէ՛ն ատելութիւն, ամէ՛ն սուր և հուր. և մարդիկ փոխանակ դափնիներ ու պսակներ հիւսելու անոնցմէ՝ Խաղաղութեան Աւետաբանչին, կարծես չիկնած՝ Անոր ոտքերուն տակ կ'տարածէին՝ նոյն իսկ իրենց զատկական վերարկուներն ալ։

Նշանակութիւն չունէին ասոնք, այո՛, իրեն համար, որովհետև կ'ճանչնար բարի ժողովուրդը, որ սրտով կապուած էր իրեն, նոյն իսկ իր թշնամիներուն վկայութեամբ (Յովհ. ԺԱ. 47-50)։ Եւ Ովսաննաները, ժողովրդեան խանդավառութեան այդ վերջին արտայայտութիւնը, իբր մեծ կեցցէ մը, բնաւ նշանակութիւն չունէին իրեն համար։ Այս կարևոր կէտը շեշտել ուզեց Քրիստոս, երբ նախանձոտները պահանջեցին իրմէ որ լռեցնէ ովսաննաները. — Ա՜հ, ի՞նչ հարկ որ լռեն, միթէ ես հրաման ըրի՝ որ Ովսաննա ըսեն, փառաւորե՛ն զիս։ Ինչո՞ւ իրար կ'անցնիք. ես այնքան բարի՛ք ուզած եմ այս քաղաքին, ա՛յնքան շունչ թափած եմ

ձեր հրապարակներուն վրայ, ձեր սա՛ հրաշակերտ տաճարին մէջ ալ որ, հո՛ն՝ նորոգութեան համար բերուած այդ քարե՛րն իսկ, այդ ա՛նշունչ նիւթերն ալ պիտի հոգիանան, պիտի վկայեն, Ովսաննա՛ պիտի ըսեն. թո՛ղ տուէք փոքրիկները, թո՛ղ անոնք գոնէ իրենց մանկական անմեղութեամբ հռչակեն իրենց փրկութեան օրը. որովհետեւ երկնից արքայութիւնը այդպիսիներո՛ւն է. որովհետեւ դուք ո՛չ կ'մտնէք հո՛ն, ո՛չ ալ թոյլ կու տաք որ մտնեն ուրիշներ. բայց այդ փոքրիկները պիտի մտնեն անպատճառ։

Նշանակութիւն չունէին իրեն համար այդ ովսաննաները. որովհետեւ գիտէր իր խաչին մերձեցումը, գիտէին իր աշակերտներն ալ՝ որ թշնամիներ որոշած էին իրենց վարդապետը վերցնել մէջտեղէն (Յովհ. ԺԱ. 8. 16.)։

Ո՛ւ է կարեւորութիւն չտուաւ կարծես այդ գարնան պէս զուարթ, Ձիթենեաց լերան պէս պարարտ, Սողոմոնեան փառքերէն աւելի առատ ա՛յդ ցոյցերուն։ Միակ խինդն ու ցնծումը, զոր կ'զգար իր անբիծ կուրծքին տակ եւ կ'պահէր՝ մատաղ սերունդին՝ Ծաղկազարդի ծաղիկներուն պէս կենսաւէտ ա՛յդ փոքրիկներուն՝ անմեղ տպաւորութիւնն էր, որ, հեռո՜ւ մեծերու կիրքերէն ու ներքին նախանձներէն, կ'դիտէին իրերը եւ կ'տիրէին ատոնց, ա՛յն անմեղութեամբ, որ միակ պայման էր Երկնից Թագաւորութեան մտնելու համար։ «Ովսաննա, օրհնեալ որ գաս յանուն Տեառն, Թագաւո՛ր Իսրայէլի», խորապէս պիտի տպաւորուէր մատղաշ միտքերու վրայ. միտքե՜ր, որոնց համար կեանքը վախճան չունի դեռ, ամէ՛ն բան կայուն,

ամէ՛ն բան տեւակա՛ն է անոնց համար. բովանդակ բնութիւնը կ'խնդայ անոնց աչքին ու հոգւոյն։ Այս փոքրիկները ապագա՛ն էին ու ապագա՛ն Քրիստոսի քարոզած ճշմարտութիւններո՛ւն էր։ Քրիստոս՝ հարկաւ պահեց այս ներքին բերկրանքը ու երբ արցունք աչքերով դիտեց Երուսաղէմի փառքերը, ամէն կողմէ Զատկի համար հո՛ն վազող դէմքերը, գորովով ու երանիներով ալ նայեցաւ այս փոքրիկներուն վրայ։

Մարդկային մտքի ու սրտի յօժարութիւնները կանոնաւորելու համար այսպիսի դէպքերու ու պարագաներու մէջ՝ հզօր ճիգե՛ր պէտք են։ Փառքերու մէջ չշլանալ, պարզութիւնը չկորսնցնել՝ մահկանացուներու նկարագիրներուն մէջ չկայ։ Ցոյցեր, մա՛նաւանդ երբ ա՛յնքան խանդավա՛ռ են ու ժողովրդային, ճակատագրօրէն կ'ազդեն մարդուն, որ առարկայն է այդ ցոյցերուն։ Բայց իսկապէս իր գործը, ինքզինքը ճանչցողներու համար եթէ ո՛չ բնաւ, գոնէ շա՛տ քիչ նշանակութիւն կ'ունենան ցոյցեր։ Գործի մարդը իր նպատակի՛ն միայն սեւեռուած է եւ բեւեռուած՝ աջ ու ձախ չխոտորիր ա՛ն. որովհետեւ այդ խոտորումները նպատակ չունին. գծէն ելած կառախմբերու կ'նմանին այդ խոտորումները։ Հետեւաբար նպատակին տանող գիծը, կրնայ անցնիլ ամայի ու կորդ գօտիներէն, յուռթի դաշտերէն ու ծաղկաւէտ հովիտներէն, մեծարուեստ կամուրջներու վրայէն եւ մթին գետնուղիներէն, եւն. եւն. ատոնք ամէնքը անբաժա՛ն են ուղեգծէն եւ բնաւ առաւելութիւն մը չե՛ն կազմեր։ Փառքեր ու վեհ-

տեր ճիշդ այսպէ՛ս են մարդու կեանքին, մա՛նաւանդ նպատակի մը ծառայող՝ նպատակի մը լարուած կեանքի մը համար, որ կրնայ հանդիպիլ իր ընթացքին մէջ՝ ա՛յն բոլոր իրողութիւններուն, որոնք իր ուղեգծին վրայ են։ Միակ և բուն խնդիրը կը կայանայ այդ ուղեգիծը ընտրելու մէջ. և սակայն ո՛րչափ ալ մարդ ըլլայ զգոյշ, ո՛րչափ ալ հեռատես ու թափանցող, անակնկալներու համար բաւական կարեւոր տեղ մը բա՛ց պէտք է թողու իր ծրագրին մէջ։

Փառքեր, ե՛ղբարք, ուղեգծին վրայ յուռթի դաշտերուն ու ծաղկաւէտ հովիտներուն պէս անբաժա՛ն են մեր կեանքի ուղեգծէն, հետեւաբար անոնք նպատակը չե՛ն կազմեր և լաւ խորհող մտքերու համար նշանակութիւն ա՛յնչափ ունին, ո՛րչափ կորդ ու ամայի գօտիները այդ ուղեգծին վրայ, որոնք աչքը չե՛ն պարարեր, սիրտը չե՛ն հրճուեցներ. բայց ի՛նչ օգուտ՝ անոնք ալ անբաժա՛ն են դէպի նպատակ տանող ուղեգծէն։ Եւ եթէ կ'ուզէք՝ ըսեմ հաստատօ՛ւն պաղարիւնութեամբ մը. – փառքերը ա՛յնչափ արժէք պէտք է ունենան միեւնոյն ուղեգծին վրայ, ո՛րչափ ցաւերն ու վշտերը։ Եւ սակայն, մենք՝ մարդիկս՝ այսպէս չե՛նք խօսիր բնաւ, լաւ եւս, չե՛նք կրնար խօսիլ։

Ու ես իբր մարդ՝ անհնարութիւն մը չէ՛ որ կ'ուզեմ քարոզել ձեզի ու հաստատել։ Ասչափ միայն կրնանք ամրապէս ըմբռնել. — կ'ըղձանք որ՝ մեր կեանքին ուղեգիծը՝ մեր իւրաքանչիւր գործերուն ուղեգիծը՝ միշտ ծաղիկներու և կանաչութիւններու, վճիտ և առողջարար ոլորտներու մէջէն անցնի։ Բայց դեռ հո՛ս ալ պիտի պնդեմ ու պիտի դիտել տամ թէ՝ ա՛յնպիսի ուղեգիծ մըն ալ եթէ մարդիկ յաջողին ապահովապէս գտնել, պէ՛տք է գիտնան որ ուղեգծին նպատակը չե՛ն կազմեր այդ դաշտեր ու հովիտներ. անոնք լա՛ւ ընտրուած գծի մը անբաժան պարագանե՛րն են, նպատակը չե՛ն։ Այս չէ՞ իրողութիւնը։

Անշուշտ՝ այս պատճառո՛վ է որ Քրիստոս կարեւորութիւն չտուաւ իրեն համար սարքուած արտաքոյ կարգի ցոյցի մը, որոնց մէջէն անցաւ անխռով և գնաց ուղղակի Տաճարը, իր սովորութեան համեմատ։

Քրիստոսին նպատակը ա՛յդ էր. այսինքն՝ Աստուծոյ տունը՝ միշտ տեսնել Աստուծոյ տո՛ւն, և ո՛չ թէ որջ մը կամ այր մը՝ աւազա՛կ դարձած, վա՛տ, շահախնդի՛ր, ձեւապա՛շտ քահանայապետութեան մը համար։ Այդ ցոյցերը եթէ խռովեցին Քրիստոսին ներսը, ո՛չ թէ փառքերէն արբշիռ գլխու մ'էր այդ, այլ զայրոյթ մը, զոր լա՛ւ կ'արտայայտեն իրենց պաշտօնին ու գործին նպատակը դիտող և միայն այդ նպատակին տենչանքով վառուած հոգիներ. սի՛ն ցոյցեր, որոնց մէջ նոյն իսկ նախանձորդներու և թշնամիներու կորագլուխ դէմքերն ալ կ'տեսնես, որ ինքնաբերական բանի համակամութեան մը ներքին տանջանքները կ'արտայայտեն և չա՛տ քիչեր ատոնց մէջէն իրենց պարտութիւնն ու կործանումը խոստովանելու քաջութիւնը կ'ունենան։ Քրիստոսին թշնամիները՝ որ հոգեխօսական այս վիճակով ինքնաբերաբար խառնուած էին խուժանին մէջ, ովսաննաներու որոտընդոստ գովքերով ու երգերով Յիսուսի հետ տաճար մտան։

Ո՞ր մանկանցուն պիտի չթուլնար պահ մը,

իր խառնութիւններուն մէջ, ո՞վ պիտի չուզէր ներող աչքով դիտել գոնէ միայն ա՛յդ օր Տաճարին մէջ տիրող անկարգութիւնը. օ՞րը գտաւ Յիսուս ինքզինքը ցոյց տալու. ի՞նչ գէշ ազդեցութիւն պիտի ընէր ընդհանուրին վրայ այդպիսի վարմունք մը։

Տկար նկարագիրներու համար ճի՛շդ է այսպիսի խորհրդածութիւն մը. բայց ո՛չ ամո՛ւր, մե՛ծ, բա՛րձր և որո՛շ նպատակի լարուած նկարագիրներու համար։ Յիսուս եկած էր փոփոխութիւն մը դնելու՝ տարրացած, արմատացած կրօնի մը մէջ, որ տիեզերական հանգամանք մը պիտի առնէր հետզհետէ. և այս նպատակին հասնելու համար գերմարդկայի՛ն նկարագիր մը, Աստուածորդւո՛յն նկարագիրը պէտք էր, որ արդէն ինքնին փառք մ'էր, փառա՛ց փառքը, արեւի պէս շքեղ, ճոխ, ու արեւէն ալ բարձր, տաքցնող, կեանք տուող նկարագիր մը, որ չէ՛ր կրնար վաղանցիկ ցոյցերու մէջ թուլնալ, օրական փառքերու մէջ աչառել, և Հրէաստանի ամէն կողմէն հո՛ն, Երուսաղէմի մէջ հաւաքուած համայնքին չհակըցնել իր մեծ պաշտօնը, իր նպատակը։ Ատե՞նն էր շնորհ ընելու տգեղ սովորութիւններու։ Բնա՛ւ։ Այդ ինչ վեհափառ, պատկառելի, ազդող արագութիւն. և ահա՛ Քրիստոս խարազանո՛վ կ'պատասխանէ ցոյցերուն, մաքրելով տաճարը անոնցմէ, որոնք բարեպաշտական սովորութիւնները կարգի կանոնի տակ կաշկանդած՝ շահու անսպառ աղբիւր մը շինած էին հո՛ն, ո՛ւր պէ՛տք էր որ միայն Աստուծոյ խօսքը աղբիւրանար։ Տո՛ւնս աղօթքի տո՛ւն պէտք է ըլլայ. դո՛ւք, դուք որ այս գործին կոչուած էք, աւազակներու ո՛րջ մ'ըրած էք

զայն։ Գո՛ւրս ելէք, դո՛ւրս. Հօրս տունը մի՛ պղծէք։

Այս վարմունքը՝ հասա՛ւ իր նպատակին. բարի ժողովուրդը ծափահարեց այս արի ընթացքը և համակրեցաւ սրտանց։ Անոնք միայն ակռայ կրճտեցին, որ քիչ մ'յառաջ ուզած էին լռեցնել Ովսաննաները. —Քրիստոսի նկատմամբ արտայայտուած ամէ՛ն համակրանք՝ նախանձաբեկներուն համար հարուա՛ծ մ'էր հաստոյր։ Բայց շշուկ մ'իսկ չկրցան հանել այդ օրը. ապշած, շուարած էին այս խստութեան հանդէպ. և ետքը, առիթով մը հարցուցին իրեն, թէ դուն ինչ հեղինակութեամբ կ'ընես այս բաները, ո՛վ քեզի իրաւունք տուաւ Տաճարի գործերուն խառնուելու. «Որո՞վ իշխանութեամբ առնես զայդ»։ Շա՛տ օրինաւոր հարցում մ'էր այս և Քրիստոս ուզեց որ պատասխանէ. բայց բոլորովին տարօրինա՛կ ձեւով մը պատասխանեց Ա.Ն։ Յովհաննէս՝ Յորդանան գետի վրայ կ'մկրտէր. ամէն ոք կ'երթար անոր մկրտուելու. Յովհաննէսին ո՞վ տուած էր այդ իրաւունքը. «որո՞վ իշխանութեամբ» Յովհաննէս կ'մկրտէր ա՛յնքան բազմութիւնը. Աստուծոյ կողմէ՞ն առած էր իր իշխանութիւնը թէ մարդոց, «յերկնի՞ց էր թէ ի մարդկանէ»։

Ի՞նչ պատասխանելու էին։ Յովհաննէսի ազդեցութիւնը մե՛ծ էր։ Նա՝ «Մեծն ի ծնունդս կանանց»՝ նոյն իսկ իր ձայնը Հերովդէսին ալ կ'հասցընէր ջախջախիչ յանդիմանութեամբ մը. ա՛յս՝ անապատի խորերէն մինչև Հրէաստանի ապարանքը տիրող անապատականի նկատմամբ, զոր ժողովուրդը

իբր մարգարէ ընդունած և այս պատճառաւ միայն կ'երթար մկրտուելու, ի՞նչ ըսելու էին անոնք, որ Քրիստոսը որոգայթի մէջ ձգելու համար կը փորձէին միշտ։ Եթէ ըսէին որ Յովհաննէս մարդոցմէ՛ առած է իր իշխանութիւնը, ժողովրդական հաւատքին դէմ մեղանչած պիտի ըլլային. ժողովուրդը, խուժանը բզիկ բզիկ պիտի ընէր զիրենք, իրենց մեծ մարգարէն անարգելուն համար. իսկ եթէ ըսէին որ Յովհաննէսի իշխանութիւնը Աստուծո՛յ կողմէն էր, այն ատեն իրենք պիտի կորսընցնէին դատը. որովհետեւ ընդունիլ թէ Յովհաննէսի իշխանութիւնը «յերկնի՛ց էր», կ'նշանակէր ընդունի՛լ անոր մարգարէութիւնը, անոր հեղինակութիւնը. և քանի որ Յովհաննէս շատո՜նց ըսած էր թէ «սա՛ է Քրիստոս, գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի», լռելեայն ընդունած պիտի ըլլային Քրիստոսի իշխանութիւնը, հեղինակութիւնը։ -- Ասանց ամչնալու ըսին թէ «չե՛մ գիտեր»։

Է՛հ, ըսաւ Քրիստոս, դուք որ չէ՛ք գիտեր թէ Յովհաննէս ի՛նչ հեղինակութեամբ կ'մկրտէ, Յովհաննէս, զոր շա՛տ լաւ կ'ճանչնայ ժողովուրդը, Յովհաննէս՝ որուն հեղինակութիւնն ու մկրտութիւնը կ'ընդունի բոլոր Հրէաստան, դուք որ այսպիսի մե՛ծ մարդու մասին կ'վարանիք և չէ՛ք ամչնար ու կ'ըսէք «չե՛մ գիտեր», ես պատասխան չե՛մ տար ձեզի. պատասխանս՝ Յովհաննու մասին ձեր խոստովանութեան մէ՛ջն է։ Ես որ զանի ճանչցայ, մկրտուեցայ անկից, դուք չէ՛ք ճանչնար զայն, չէ՛ք գիտեր այդ մեծ մարդուն իշխանութիւնը, ի՛նչ ըսեմ ձեզի ես, ի՛նչ։ Դուք՝ լուսաւորուելու համար չէ՛ որ կ'հարցնէք, դուք աւելի

նեւս խնդիրներ յուզելու համար կ'յածիք իմ շուրջը։ Հետեւաբար չե՛մ ըսեր ձեզի թէ «որո՞վ իշխանութեամբ» ըրի ու կ'ընեմ այդ բաները։ Այս ալ խաբաղան մ'է նոր, շա՛տ նուրբ հիւսուած, որ պէտք եղած հարուածը տուաւ աւազակներուն ու գողերուն։

Ծաղկազարդի մէջ, եղբարք, ես կ'տեսնեմ ո՛չ թէ աւետարանական պարզ պատմութիւն մը, Քրիստոսի Բեթանիայէն Երուսաղէմ մուտքը աւանակի մը վրայ հեծած, ձիթենիներու, արմաւենիներու ոստերուն ու ճիւղերուն վրայ, ի պատիւ գետին փռուած վերարկուներու վրայ, ովսաննաներու մէջ. այլ՝ Քրիստո՛սը, որ անխռո՛վ կ'քալէ փառքերու մէջ և չթուլնար։ Իր նպատակը, իր փրկագործութեան հանդիսաւոր ժամերը՝ չե՛ն աղմկեր վաղանցիկ ցոյցերու և գովասանքներու մէջ։ Գիտէ որ նոյնքան և աւելի ուժգին պիտի հնչեն քիչ ետքը, «ի խաչ, ի խաչ» աղաղակները։

Քրիստոս՝ իր Եկեղեցւոյն մէ՛ջ է միշտ. ո՛չ միայն այսօրուան յիշատակով, այլ Խաչին վրայ, Գերեզմանին մէջ, Յարութեան մէջ, Համբարձման մէջ, ամէ՛ն ատեն։

Եւ եթէ Ծաղկազարդի կամ Գալստեան Տօնին առթիւ չտեսնենք փառաց մէջ անխռո՛վ Քրիստոսը, շա՛տ մեծ կարեւորութիւն մը չունի ովսաննաներով դիմաւորել զանի՝ Բեթանիա-Երուսաղէմի ճամբուն վրայ։

Նա՛՝ միշտ ուղղակի, չեշտակի դիմո՛ղ մ'է իր նպատակին և այս մե՛ծ, այս չի՛նիչ դասն է որ Ծաղկազարդը կ'բերէ ամէն տարի Քրիստոնեաներուն։

Ուշադրութի՛ւն ըրէք որ՝ ձեր կեանքին ուղեգիծը իր նպատակո՛վը միայն նշանակութիւն ունի. ճամբուն վրայ ծաղիկներն ու դաշտերը կամ կորդ ու ամայի գօտիները պէտք չէ՛ որ չփոթեցնեն ձեզ, ո՛չ ալ յուսահատեցնեն։ Կեանքը ջլատող դէպքեր ու դէմքեր կ'շրջապատեն բարի ու ուղիղ, իր գործին ու պաշտօնին նուիրուած քրիստոնեաները. ատոնք ի զո՜ւր զրկանքի նշաւակ կ'ըլլան շատ անգամ. իրենց բոլոր էութիւնը խորտակելու համար՝ «որով իշխանութեամբ առնես զայդ»՝ կե՛ղծ ու դիմակաւոր հարցումներով մարդիկ կ'ոտնկուին իրենց առջեւ, պատկառելի՛ դէմքով, անո՛ւշ լեզուով, օրինակա՛ն նախանձախնդրութեամբ. ատո՛նք են, սակայն, բուն խարազանի արժանիները։ Ատո՛նք են գողերն ու աւազակները, որ նախաթոռներն ու ողջոյնները կ'սիրեն. ռաբբի, ռաբբի կոչումներու ռամկութեամբ կ'պարարեն իրենց աղտոտ ներսը։

Լարեցէ՛ք ձեր Քրիստոնէական կեանքը իր նպատակին. անխռո՛վ եղիք փառքերու մէջ. մի՛ շլանաք դափնիներու տակ, մի՛ թուլնաք ցոյցերու առջեւ, եւ ամէն անգամ որ խորհրդածէք Քրիստոսի Գալստեան վրայ՝ Ծաղկազարդի մէջ, դիտեցէ՛ք թէ Յիսուս ի՛նչպէս անխռո՛վ է փառքերու մէջ. Քրիստոսի այս ձեւով գալուստը տօնախմբելու համար ձայնակցեցէ՛ք Եբրայեցի անմեղներու Ովսաննաներուն. «Ո՛վսաննա, օրհնեալ որ գաս յանուն Տեառն»։

Օրհնութիւն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն։

ԺԶ.

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆ ՈՒՐԱՑՈՒՄԸ

«Տէ՛ր, Տէ՛ր, բա՛ց մեզ։»
(Մատթ. ԻԵ. 11. — Ղուկ. ԺԳ. 25)

ԵՐԵՒԱԿԱՅԵՑԷ՛Ք մեր՝ արեւելեան՝ հարսնիքներէն մէկը, որուն համար հրաւէր ընդունող ամէ՛ն մարդ պատրաստուած է։ Խումբ մը կոյսեր ալ, տասը հոգի, հագուած շքուած, պատրա՛ստ իրենց լապտերներով, փեսայի կ'սպասեն գիշերուան մէկ պահուն. անշուշտ լաւ ժամադրութիւն մը չէ՛ր որոշուած. ըստ սովորութեան՝ մօտաւորապէս բան մը գիտեն եւ ըստ այնմ պատրաստուած էին իրենց լապտերներով։ Բայց կոյսերուն հինգը խելացութիւն կ'ընեն պահեստի ձէ՛թ ալ առնել, ո՛ւ եւ է հաւանականութեան առջեւ գործածելու համար։ Անոնք չե՛ն սխալիր. որովհետեւ փեսան կ'ուշանայ եւ լապտերները կ'սկսին առկայծիլ. միւս հինգ կոյսեր, որոնք պահեստի ձէթ չէին առած, կ'սկսին մտածել. իրենց ընկերներէն կ'ուզեն մաս մը բան. անոնք իրաւամբ կ'մերժեն, թերեւս երկու կողմին ալ չբաւէ ձէթ եւ բոլորովին անլոյս լապտերներով մնան։ Քանի որ դեռ ատեն կայ ու շուկաներն ալ բաց են, գացէ՛ք շուտով եւ քիչ մը ձէթ գնեցէք։ Աւելի գործնականը ա՛յս էր։ Խեղ-

ճերը վազեցին ձէթ գնելու, որպէս զի պարզերես ըլլան փեսայի գալուն. բայց կարծես դժբախտութիւնը կ'ընկերանար այն խեղճ կոյսերուն, որովհետեւ հազիւ գացած էին ձէթի, փեսան եկաւ. պատրաստ եղողները ներս մտան, դուռը փակուեցաւ ու սկսաւ հարսնիքի հարկինքը. հեւ ի հեւ վերադարձան չուկայէն խեղճերը առո՛յգ լապտերներով — դուռը գոցուա՛ծ էր սակայն: Զարկին դուռը, ո՞վ էք. — Մենք: Դուք ո՞վ էք, մենք հարսնեւորները, տասը հոգի էինք. մեր ընկերները ներսն են. բացէ՛ք դուռը. — Ո՛չ գիտեմ զձեզ: Դուք ո՛վ էք՝ չե՛մ ճանչնար: Զէ՞ք գիտեր որ հարսանիքին դուռը ա՛լ չբացուիր: Ի զուր կրկնուեցան բախումները, և միշտ «չե՛մ գիտեր, չե՛մ ճանչնար» լսեցին:

Այս պատկերը, ե՛ղբարք, շա՛տ յուզիչ է: Ի՛նչ յանցանք ունէին այդ հինգ աղջիկները, որոնք բոլորովին կ'զրկուէին ու կ'մերժուէին՝ թերեւս շա՛տ բիրտ կերպով մը: Ամբողջ օրը զոհած էին անոնք հարսնիքի պատրաստութեան համար, թերեւս աւելի՛ օրեր ալ. որովհետեւ ամէնէ՛ն մեծ հրճուանքն է որ արեւելքի կիները կ'զգան իրենց բարեկամներու հարսնիքի առթիւ: Ամէ՛ն զոհողութիւն կ'ընեն կարելի եղածին չափ և կ'փութան հարսնիքին շուքն ու փառքը աւելցնելու: Եւ միայն այս նպատակի համար հարսնիք կ'երթան: Հրէական հարսնիքի մը առջեւ կ'գտնուինք՝ Աւետարանի այս պատմութեան համեմատ, ո՛ւր հարսնեւորները լապտերներո՛վ պէտք է ելլէին փեսան դիմաւորելու. հինգ կոյսերը կ'առնեն իրենց լապտերները, բայց պահեստի ձէթ չե՛ն առներ. հաւանաբար աւելորդ բեռով չբեռնաւորուելու համար և չե՛ն ալ ենթադրեր որ հարկաւ փեսան դիտմամբ պիտի ուշանայ և անհանգիստ պիտի ընէ հրաւիրեալները: Խեղճերը մտատա՛նջ կ'ըլլան այսչափ ուշացումի հանդէպ տեսնելով որ միմիայն լապտերի համար իրենց բոլոր պատրաստութիւնները առ ոչինչ պիտի համարուին: Ո՛չ թէ յիմար, նոյն իսկ անփո՛յթ ալ չէին այս օրիորդները. ձէթ կ'փնտռեն և չե՛ն գտներ. իրենց ընկերներուն ձէթը հազիւ կ'բաւէր իրենց լապտերներուն, չպնդեցին անոնցմէ ուզելու, այլ գացին շուկայ, միշտ հարսնիքի պատուոյն, փեսայի սիրուն համար: Եւ ճիշդ այս հոգածութեան մէ՛ջ է որ կ'մերժուին: Մերժում մը՝ բոլորովի՛ն վիրաւորի՛չ, անարդակա՛ն, ուրացո՛ւմը բարեկամութեան: Կ'արժէ՞ ա՛յնքան խիստ ըլլալ:

Այս կոյսերը չէին ա՛յն ծառային պէս, որուն յանձնեց տանուտէրը իր բոլոր տունը և իր տան մատակարար կարգեց զայն, որպէս զի ամէն բան իր տեղը ըլլայ, միւս ծառաներուն ու սպասաւորներուն վրայ հսկէ. բայց սա՝ առիթը չարաչար գործածելով՝ կ'արբենայ, կ'բռնանայ իր ծառայակիցներուն վրայ, կ'հարստահարէ և տան խաղաղութիւնն ու ապահովութիւնը կ'խանգարէ: Այսպիսի յանցանք մը չըրին հինգ և հէք կոյսերը: Ո՛չ ալ վարուեցան ա՛յն ծառային պէս, որ իր տիրոջ քանքարը թաշկինակի մը մէջ ծրարելով հողին տակ թաղեց ակար պատճառաբանութեամբ մը. իրենց բոլոր յանցանքն է նոյն իսկ հարսնիքի սիրուն դրամ ծախսելը, օրեր կորսնցնելը. և հապա սա՛ աղիողորմ խնդիրքը դրան առջեւ. «Տէ՛ր, Տէ՛ր, բաց մեզ»:

Եթէ ո՛չ հարսնեւոր, եթէ նոյն իսկ բոլորովին օտարնե՛ր ալ ըլլային անոնք, ա՛յնքան սրտայոյզ, ա՛յնքան աղաչաւոր ձայնի մը առջեւ պէ՛տք էր որ դռները դառնային իրենց ծխնիներուն վրայ։

Իրերը, սակայն, երեւոյթներուն վրայ չըդատենք։ Կուսանաց այս առակը, որուն մէջ Եկեղեցիի Հայրերը սկիզբէն խորհրդաբար տեսան Քրիստոսը իբր փեսայ եւ հատուցումը՝ արդարութիւնը, որով կ'դատուին բոլոր հարսնեւորներ, այսինքն՝ քրիստոնեաներ, երբե՛ք չը՛զբաղիր արտաքին դէպքերով։ Նոյն իսկ առանց այդ խորհրդաւոր մեկնութեան, իր պարզ եւ զուտ հարսնիքի մը պատմութեան մէջ ալ, կոյսերուն պատրաստութիւնները չէ՛ որ կ'մերժուին։ Այլ՝ կ'մերժուի բարեկամութեան վրայ վստահանալով ի գործ դրուած զանցառութիւն մը, կամ թէ բարեկամութեան տեսակ մը չարաչար գործածութիւնը։

Այդ կոյսերը անշուշտ գիտէին իրենց ազգին սովորութիւնը, թէ հարսնիքի տան գոցուած դուռը չբացուիր ա՛լ գիշերուան մէջ։ Հետեւաբար անոնք վստահացան փեսային բարեկամութեան վրայ, որ պիտի գթար կամ իրենց սիրոյն համար պիտի բանար դուռը. եթէ չունենային այս վստահութիւնը քայլ մ'ալ չէին փոխեր եւ առկայծեալ լապտերներով մտնել աւելի նախամեծար էր իրենց համար. վասն զի եթէ առկայծեալ իսկ ալ ըլլային իրենց լապտերները, գոնէ դիտողները, մանաւանդ փեսան, պիտի զգային որ իրենք չափէն աւելի ուշացան եւ սպասցուցին խեղճ հարսնեւորները։ Բայց քանի որ վստահութեամբ՝ սովորութեան դէմ գործեցին, ո՛րչափ ալ անմեղ ու աննկատ վստահու-

թիւն մ'ըլլար այդ, վերջապէս ըստ ինքեան չարաչար գործածութիւն մ'էր բարեկամութեան մը կամ ծանօթութեան մը, զոր հիմա կ'ուրանար փեսան, — ձեզ չե՛մ ճանչնար։

Կենցաղագիտական բանագործութիւն (տռամ) մ'է որ կ'ներկայանայ «Դռնբաց»ի արարողութեան մէջ եւ որ, սակայն, կ'վերջանայ հաշտութեամբ մը. — բուն չինիչ կողմը պատմութեան։ «Զե՛մ ճանչնար» մինչեւ վերջը իր պղնձէ հնչումով չկտրեր խեղճերուն սիրտը։ «Եկա՛յք օրհնեալք հօր իմոյ» շո՛ւտ կ'յաջորդէ՝ օծո՛ւն եւ կազդուրի՛չ չեշտով մը։ Ա՛լ բացուած է Դուռը. ուսկից արդարները ու արդարացածները հաւասարապէս կը մտնեն։

Զարմանալի չէ՛ բնաւ որ Կուսանաց Առակը, որ «Դռնբաց»ի հիմը կ'կազմէ, եւ այդ առակն ու միւս ակնարկածներս յատկապէս կ'կարդացուին երկու օր ետքը, Կուսանաց օրը՝ երեկոյին, կենցաղագիտական խորհրդածութիւններ կ'թելադրեն ինծի. կենցաղագիտութի՛ւն մեր քրիստոնէական, մեր հոգեւոր կեանքին մէջ։

Եւ աշխարհի կենցաղագիտութիւնը, զոր ա՛յնքան լա՛ւ կ'ուսումնասիրենք եւ մասնաւոր խնամքով կ'մշակենք զայն, կրնայ օգնել մեզի։ — Արտաքոյ կարգի փափկանկատ եղած են մարդիկ հիմա. ճշմարիտ բարեկամութիւնը կարծես թէ կ'վերնայ ամէն կողմ. շա՛տ փորձաքար կ'դառնայ բարեկամութեան ու մարդիկ իրարու հետ յարաբերութիւն ընելու համար նկատի կ'առնեն, — ո՛չ, կենսական կարեւորութի՛ւն կու տան, նոյն իսկ իրարու

քալուածքին, խօսուածքին, նայուածքին ամէնէ՛ն մանր տարբերութիւններուն ու երանգներուն։ Բարեկամութեան տեղ կասկածները կ'տիրեն կենցաղի մէջ, և ամէ՛ն մարդ չափազանց արթնութիւն մը ցոյց կու տայ կեանքին աշխարհ նայող այս հոգեխօսական կողմին վրայ։

Բայց հոգեւո՛ր կողմը։ Հոս չկա՛յ կասկած, կա՛յ անտարբերութիւն։ Հո՛ն չահն է որ կ'ուրանայ բարեկամութիւնը. հո՛ս քու չահն է որ կ'ամբաւնդէ անկեղծութիւնը։ Մարդիկ երբ ուզեն՝ կ'խոստանան մինչև վերջը և «չեմ գիտեր» ով կը մաքրեն ամէն հաշիւ. բայց Քրիստոս մինչև վերջը չխոստանար։ Քրիստոնեայն՝ մե՛ծ, խորո՛ւնկ պարապ մը կ'զգայ իր ներսը, երբ կ'զգայ «չեմ գիտեր»ի ազդեցութիւնը իր հոգեւոր կեանքին մէջ։ Վստա՛հ է, սակայն, Անոր անսահման գթութեան վրայ, որուն արժանի՛ է Քրիստոնեայն, երբ կ'հաւատայ անոր անուան և այդ անունով կ'զարնէ դուռը և կ'խնդրէ միևնոյն հաւատքով։

Չէ՞ մի որ մեր հայրերէն աւելի գթա՛ծ է երկնաւոր Հայրը. մեր հայրերը, որ հաւկիթի տեղ կարիճ, ձուկի տեղ օձ չե՛ն տար իրենց զաւակներուն, Երկինքը մեր մազերու մէկ թելին իսկ կորսուիլը չուզեր ու չկորսնցներ։ Բաւակա՛ն է որ ա՛յն արթնութիւնն ու փափկանկատութիւնը, զոր կ'գործածեն մարդիկ աշխարհի կենցաղին մէջ, գործածել գիտնան նաև հոգեւոր կեանքի մէջ։

Աւետարանի սկզբունքներուն սկզբունքն է արթնութիւնը, զուարթուն և արթուն կեանքը. առանց անոր ո՛չ մէկ սերմ կ'արդիւնաւորուի. բուն յարմար ու աճեցնող գետինը արթուն կեա՛նքն

է, որ կ'պատրաստէ և կ'բեղմնաւորէ վաթսո՛ւն անգամ, հարի՛ւր անգամ աւելի։

Գոց դուռ չկա՛յ բաց մաքի առջև։ Եւ սակայն, մենք՝ այլ և այլ կերպով կարծես «չեմ ճանչնար»ը կ'լսենք։ Կամ դիտմամբ կամ անփութութեամբ կամ բոլորովին անմեղութեամբ մեր լապտերներուն համար չե՛նք առներ պահեստի ձէթը և բարեկամութիւնը չարաչար գործածած կ'ըլլանք. և կ'ապշինք, կ'զայրանանք՝ երբ լսենք թէ մեր բարեկամը չճանչնալ կ'ձևացնէ մեզ և մեր բովանդակ պատրաստութիւնները առ ոչինչ կ'համարի։

Փոքրիկ իրողութիւններու կարևորութիւն չտալ՝ մեծ հետևանքներու կ'յանգի շատ անգամ և հոգեւոր կեանքին մէջ ալ այդպէ՛ս է միշտ։ Մի՛ վհատիք, սակայն, եթէ ամէնէն փոքրիկ թերութիւնը կ'յանգի մինչև բարեկամութեան ուրացումը. վասն զի շո՛ւտ կ'վերանորոգուի այդ՝ կատարեալ զղջման ու հաստատուն արթնութեան առջև։

Բա՛ց մեզ, Տէ՛ր, բա՛ց մեզ՝ արտագին պաղատանքը թո՛ղ ելլէ բոլոր անոնց սրտի խորերէն, որոնք կ'զգան թէ գոց դրան առջև են։ Եւ անշուշտ ձեր այդ աղօթքն ու աղաչանքը կրկնելու համար դիմած էք Եկեղեցին, որ յատուկ ձևով մը նոյնը կ'կրկնէ։ Չեմ կարծեր որ օտարականի մը պարզ հետաքրքրութիւնը մղած ըլլայ քրիստոնեաները սա հրաշափա՛ռ օրերուն ժամերգութիւնը դիտելու, հանդէսները քննելու։ Հայոց ժամասիրութիւնը յայտնի իրողութիւն մ'է։ Եւ այսպիսի օրերուն մէջ աւելի՛ եւս կ'վկայեն անոնք իրենց բարեպաշտ կեանքի արտայայտութիւններուն և ուրիշ օրերէ

աւելի եռանդուն՝ երբ կ՚դիմեն Եկեղեցի՝ ո՛չ թէ դիտելու համար է ժամերգութիւնը, այլ մասնակցելու համար. ո՛չ թէ քննելու համար կու գան հանդէսները, այլ սնուելու համար կենդանի արթնութիւններով:

Ահա՛ օրուան հանդէսին վախճանը. — «Եկա՛յք օրհնեալք Հօր իմոյ» աւետիսով կ՚ուրախացնէ հաւատացեալները:

Պատրա՞ստ են ձեր լապտերները: Գոնէ այդչափ միջոցի մէջ կրցա՞ք քիչ մը ձէթ գտնել ձեր սրտի և մտքի լապտերին համար: Օ՜հ, ի՛նչ ձախողութիւն, եթէ այդչափ պարապէն ետքը դեռ լուսաւոր չե՛ն շողար ձեր մտքերը:

Բա՛ց մեզ, Տէ՛ր: Ահա՛ բաց է Քրիստոսին գիրկը, բայց չե՛ս պատրաստուած: Նա պատրա՛ստ է եօթն անգամ, եօթանասուն անգամ, եօթնից եօթանասուն անգամ, մի՛շտ յաւէտ ներելու քեզ, լսելու քու «բա՛ց մեզ Տէ՛ր»դ. ի՛նչ օգուտ, եթէ դուն միշտ չարաչար կ՚գործածես Անոր բարեկամութիւնը և «չեմ ճանչնար»ներու վրայ անհոգ ես բոլորովին: Աստուածային գթութիւնը անսահմա՛ն է, բայց այդ անսահմանութիւնն ալ իրեն համար ունի սահման մը:

Դռնբացը թո՛ղ, սիրելի՛, վերանորոգութիւնն ըլլայ ուրացուած բարեկամութեան՝ ձեր հոգեւոր կեանքին մէջ: Եւ դուք, այսպէս՝ առատ իւղով լապտերներէն ցոլացող լոյսին պէս զուարթուն մտքերով դիմէք Քրիստոսի ցոյց տուած վիճակին. հո՛ն, ո՛ւր «պատրաստեալ է ձեզ արքայութիւն ի սկզբանէ աշխարհի» շնորհօք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում փա՛ռք յաւիտեանս. Ամէն:

ԺԷ.

ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆ

«Երանի՜ հեզոց, զի նոքա ժառանգեսցեն զերկիր:»
(Մատթ. Ե. 5)

ՇԱՏ քիչ մարդիկ կրնան խոնարհութեան և ստորնութեան տարբերութիւնը, անհագի՛ն տարբերութիւնը զանազանել, մանաւանդ ցոյց տալ՝ խոնարհութիւնը իրենց կենցաղավարութեան մէջ առանց ստորնանալու:

Այսօր՝ խոնարհութիւնը կամ հեզութիւնը՝ ծայրայեղ և բոլորովին տարօրինակ իմաստ մ՚ունի աշխարհի բառգիրքին մէջ. խոնարհ մարդը կամ ապուշ է? կամ ստորին? կամ կեղծաւոր? պարագային համեմատ: Եւ սակայն, Քրիստոսի անդըրանիկ և ամէնէն հիանալի քարոզին աղամա՛նդն է խոնարհութեան սկզբունքը. «Երանի՜ հեզոց, զի նոքա ժառանգեսցեն զերկիր»:

Մարդու մեծութեան և բարձր արժանապատուութեան դէմ ելլող ամէ՛ն գործ, ամէ՛ն գաղափար կ՚արհամարհուի: Եւ ի զուր կ՚արհամարհուի խոնարհութիւնն ալ, իբր հականիշը մեծութեան և բարձրութեան: Այսօր՝ անհատներու յարաբերութիւնները դժուարացա՛ծ են բոլորովին: Ուղիղ դիտողութիւններ, անկեղծ արտայայտութիւններ,

իրաւացի պաշտպանութիւններ և դեռ ի՛նչ որ
կրնան ուրիշի մը սխալը մատնանիշ ընելու բնու-
թիւնն ունենալ, այս բոլորը՝ կ'զայրացնեն դի-
մացինը: Նա՛ պզտիկութիւն, ստորնութիւն կ'հա-
մարի իրեն՝ ճանչնալ իր սխալները. կ'կարծէ թէ
իր մեծութիւնն ու բարձրութիւնը կ'վիրաւորուի:
Եւ այս կարծեցեալ վիրաւորանքը ծածկելու գու-
նատ ջանքերով և ձեւաւոր դարձուածներով,
ներքնապէս ատելութիւն մը կ'շինէ, կարելի եղած
միջոցներով ուղղակի և անուղղակի վշտացնելու
կ'աշխատի դիմացինը, նոյն իսկ կ'ընէ այնպիսի
յիմարութիւններ, զորս՝ գիտէ թէ ուղիղ չէ՛ր ընել:
Մեծութիւնն ու բարձր արժանապատուութիւնը
ա՛յսքան խեղճ կերպով ըմբռնողներ, կ'վնասեն
ընդհանուրի գործերուն ա՛լ եթէ զանոնք մա-
տակարարելու կոչուած են պաշտօնապէս: Այս-
պիսիներ չա՛տ կ'ուզեն խօսիլ և քիչ լսել կամ բնա՛ւ
չլսել. աշխարհի ամէնէն մեծ մարդիկը իրե՛նք են.
քթի ծայրով կ'խօսին, կամ ծաղրանքով կ'վար-
ուին անոնց հետ, որ հե՛զ են իսկապէս, բայց ո՛չ
ապուշ, ո՛չ ստորին, ո՛չ կեղծաւոր. այլ՝ ճշմարտա-
պէս հեզ: Այս պատկերին մէջ տեսնուող դէմքեր,
եթէ նոյն իսկ լուսաւորեա՛լ ալ ըլլան, կատարե-
լապէս ամբարտաւա՛ն են և ամբարտաւանութիւնը կը
շփոթեն մեծութեան ու բարձր արժանապատուու-
թեան հետ: Եւ ճի՛շդ այս շփոթութեան պատճա-
ռով ալ՝ կ'շփոթեն հեզութիւնը ապշութեա՛ն հետ,
ստորնութեա՛ն հետ, կեղծաւորութեա՛ն հետ և աւելի
եւս կ'ուռեցնեն իրենց ամբարտաւանութիւնը:

Ցո՛րչափ՝ հեզութիւնը հիմնաքա՛րն է Քրիստո-
նէական կեանքին, Քրիստոնէից մէջ հեզութեան

սխալ ըմբռնումը՝ խոշո՛ր և տգե՛ղ կերպով աչքի
կ'զարնէ: Դժբախտաբար մարդու համար ամէնէ՛ն
բնական ախտ մըն է ամբարտաւանութիւնը, որ
միմիայն ընտիր կրթութեամբ կրնայ դարմանուիլ
և փոխանակուիլ մեծութեան և բարձր արժանա-
պատուութեան զգացումներով: Ամբարտաւանու-
թիւնը՝ կ'ջլատէ անհատական բոլոր ոյժերը. մարդ
չկրնար հասնիլ իր ամբարտաւան բաղձանքներուն
գոհացում տալու: Ընդհակառակը, մեծութեան
զգացումը, բարձր արժանապատուութեան գի-
տակցութիւնը, ո՛րչափ մշակուին անհատին ներսը,
ո՛րչափ գոհացում տրուի անոնց խոյանքներուն,
ա՛յնչափ կատարելութեան կ'հասնի մարդ և իր
էութեան մէջ կ'զգայ առոյգ կեանքի մը տիրա-
պետութիւնը, խաղա՛ղ, ծաւալո՛ւն, դիւրահա-
ղո՛րդ, համակրելի՛ և մագնիսո՛ղ: Ո՛չ ոք կ'վշտա-
նայ ա՛յսպիսի մեծ, ա՛յսպիսի բարձր անձնաւորու-
թենէ մը: Անոր մեծութեան ու բարձրութեան հիմ
եղած է հեզութիւնը: Անո՛նք են որ կ'տիրեն
սրտերու և մտքերու վրայ: Անո՛նք են որ բարո-
յական, անվնաս, անաշխատ տիրապետութիւն մը
կ'ծաւալեն ընկերութեան մէջ: Անո՛նք են որ կը
ժառանգեն երկիրը:

«Երանի՜ հեզոց զի նոքա ժառանգեսցեն զերկիր»,
անիմաստ նախադասութիւն մը կամ առեղծուած
մը չէ՛ Աւետարանի մէջ: Քրիստոս՝ որ այդ սկըզ-
բունքը հի՛մ դրաւ իր քարոզութեան, ապրեցաւ
նոյն ատեն հեզ կեանքը, ժառանգեց երկիրը և
այդ ժառանգութիւնը ապահովեց իր հաւատաց-
եալներուն համար: Չեմ յիշեր երբեք այսպիսի
ճշդութեամբ քարոզուած և նո՛յն ճշդութեամբ

ապրուած հեզ կեանք մը, զոր քարոզեց Քրիստոս ու ապրեցաւ։

Քրիստոս՝ ամէնէ՛ն գործնական, ամէնէ՛ն ապշեցուցիչ օրինակով մ՛ալ ցոյց տուաւ թէ մեծութիւնը ամբարտաւանութիւն չէ՛։ Այլ՝ հեզութի՛ւնն է մեծութիւնը։ Եւ իրապէս ալ՝ մեծ մարդիկ միշտ հեզերն են։

Քրիստոսի աշակերտները՝ այդ վարդապետութեան գործնականը կ'տեսնէին միշտ եւ կարելի չէ՛ր որ ըմբռնած չըլլային զայն։ Բայց, ինչպէս ըսի, ամբարտաւանութիւնը, այսինքն՝ սխալ հասկցուած մեծութիւնը, ամէնէ՛ն բնական ախտն է մարդու համար, եւ Քրիստոսի աշակերտները զերծ չէին այդ ախտէն։ Քանի՛ կ'մօտենար Փրկիչը Գողգոթային, քանի՛ կ'բարձրանար Նա՛ դէպի խաչ, աշակերտներն ալ նոյնքան կ'լարուէին գիտնալու թէ՝ «ո՞վ իցէ մեծ». որո՞ւն է իր ձախ կողմը, որո՞ւն է աջը։ Իրենցմէ ո՞վ պիտի ըլլար Քրիստոսին յաջորդը։

Հո՛ս՝ բնական հետաքրքրութիւն մը կայ որ ըն-նաւ չպախարակուիր։ Առանց մեծի, առանց առաջնորդի չէին կրնար երեւակայել համայնք մը. քանի որ Քրիստոս կ'երթար, պէ՛տք էր որ ուրիշ մ՛ալ յաջորդէր իրեն։ Իրողութիւնը տարբե՛ր էր սակայն։ Քրիստոս՝ օր մը չէ՛ր յաւակնած իր մեծութեան համար. հե՛զն էր մեծը. իր տե՛ղը, իր թագաւորութի՛ւնը՝ հեզերն են որ պիտի ժառանգէին։ Որպէս զի շատ շօշափելի օրինակով մը հաստատէ այս հայեցողութիւնը, անմիջապէս ծառայի մը նման ղենջակ կ'կապէ եւ կ'սկսի մեծութեան մէջ քալելու պատրաստուող ոտքերը լուալ։ Քրիստոս՝ բան-

մը չկորսնցուց իր մեծութենէն, իր բարձր արժանապատուութենէն՝ երբ ծառայի մը գործը կատարեց։ Եւ այդ վայրկեանէն՝ աւելի՛ եւս տարածուեցաւ իր տիրապետութիւնը. որովհետեւ իրեն հետ հաղորդութիւն պիտի չունենային անոնք, որ պիտի մերժէին այդ լուացումը։

Ամբարտաւանութիւնը խորտակուեցաւ Քրիստոսի տուած գործնական օրինակով. ամբարտաւանութի՛ւնը, այդ սխա՛լ հասկցուած մեծութի՛ւնը, որ աւերներ կ'գործէ ընկերութեան մէջ եւ բոլորովին կ'մթնցնէ քրիստոնէական կեանքի շինի՛չ եւ ծաւալո՛ւն նշանակութիւնը։

Ոտնլուայով ամէնէն հանդիսաւոր դաս մը տուաւ Քրիստոս իր հետեւողներուն՝ հաղորդութեան խորհուրդէն ետքը։ Իր խօսքերը բանելու, գրաւելու էին բոլո՛ր երկիրը. իսկ իր խօսքը՝ Առաքեալներն էին որ պիտի տանէին ամէն կողմ։ Յայտնի է որ միտքերն ու սրտերը Աւետարանի հնազանդութեամբ գերելու (Բ. Կորնթ. Ժ. 5) միջոցը ամբարտաւանութիւնը չէ՛ր։ Որովհետեւ ամբարտաւանութիւնը կ'վնասէ անհատական զարգացման։ Նա՝ ամբարտաւանը՝ չուզեր ո՛չ սորվիլ, ո՛չ ալ սորվեցնել. մարդատեա՛ց կ'ըլլայ, արհամարհո՛ղ ընկերական պարտականութիւնները. մէկը՝ որ կը կարծէ ամէ՛ն ինչ ըլլալ։ Ամբարտաւանութիւնը կը կործանէ ընտանեկան կեանքը. հո՛ն քմահաճոյքը, կիրքը, գէշ կազմուածքի մը միտումները կ'տիրեն՝ դժբախտութեան հետ միասին։

Ամբարտաւանութիւնը կ'անարգէ ուրիշներուն հեզ մեծութիւնը, անոր համար ուրիշ մը չկայ. եթէ

կայ՝ պէ՛տք է իրեն ըլլայ, ինքն ըլլայ։ Ու ա՛յս վիճակներէն, ա՛յս կործանումներէն, ա՛յս անարգանքներէն կ'ճիւղաւորուին ամէ՛ն տեսակ աններդաշնակութիւններ՝ մարդոց ներքին ու արտաքին կեանքին վրայ և ընկերական կենցաղավարութեան մէջ։ Կրօ՛ն, բարոյակա՛ն, նշանակութիւն չե՛ն ունենար ամբարտաւանութեան հետևանքներուն առջև։ Եւ հետևաբար ամբարտաւանութիւնը երբե՛ք չհամաձայնիր քրիստոնէական կրօնի, քրիստոնէական կեանքի հետ։ Քրիստոնէութիւնը կ'քարոզէ հեզութեան վրայ կառուցուած մեծութիւնն ու բարձր արժանապատուութիւնը. ինքը՝ հեզութեան վրայ հաստատուած կեանք մ'է և հեզութի՛ւն կ'քարոզէ. «Երանի՜ հեզոց»։

Իսկապէս բարձր գաղափար մ'է այս և մաքէ իսկ անցնելու չէ՛ հեզութիւնը բաղդատութեան դնել ապշութեան, ստորնութեան և կեղծաւորութեան հետ։ Անոնք տարբեր վիճակնե՛ր են և ո՛ և է աղերս կամ հանդիտութիւն չունին հեզութեան հետ, որ երկիրը կ'ժառանգէ։ Ապշութիւնը ունի՞ այսպիսի տիեզերական բնութիւն մը. ստորնութիւնը կրնա՞յ տիրապետութեան գաղափարը տալ. կեղծաւորութիւնը ո՞վ ըսաւ թէ սիրտ կ'շահի։

Քրիստոս՝ իր կենդանի օրինակովը մարմնացուց հեզութիւնը։ Շատ խօսքերէ ու քարոզներէ աւելի ազդեցի՛կ էր Ոտնլուայն։ Դուք ինծի «Վարդապետ» կ'ըսէք, «Տէր» կ'կոչէք. շա՛տ լաւ։ Եթէ ես՝ Տէրս և Վարդապետս՝ լուացի ձեր ոտքերը, խոնարհեցայ ձեր առջև, դուք ալ իրարու ոտքե՛րը պէտք է լուաք, պէ՛տք է խոնարհիք իրարու առջև։ Ահա՛ տուի ձեզի օրինակը, դուք ալ

այդպէ՛ս ըրէք (Յովհ. ԺԳ.)։ Ձեր մէջ՝ մեծ ու փոքր չկայ։ Աշխարհն է որ այդ տարբերութիւնները դրած է։ Դո՛ւք, իմ աշակերտները, Դո՛ւք այդպէս պիտի չխորհիք. ձեր մեծը պզտի՛կ և պզտիկը մե՛ծ պիտի ըլլայ, այսինքն՝ հաւասա՛ր էք դուք իրարու։ Եւ ստուգիւ ա՛յս է քրիստոնէական կեանքի ծրագիրը։

Քրիստոնէական տնտեսութեան մէջ և կրօնական բոլոր դրութիւններու մէջ, այսինքն՝ բարոյական աշխարհի մէջ ալ, երբե՛ք տեղ մը չունի ամբարտաւանութիւնը. խստիւ կ'պախարակուի։ Ստորին Եսի վահանն է ամբարտաւանութիւնը և այդ Եսը պէտք չէ՛ որ հեզերուն ժառանգած երկրին խաղաղութիւնը վրդովէ։ Այդպիսիներ եթէ ե՛ն Քրիստոնեայ, գիտնալու են թէ Քրիստոնէութիւնը հեզերո՛ւ կեանքն է, անոնք պէ՛տք է հրաժարին ամբարտաւանութենէն և ընդգրկեն խոնարհութիւնը (Հռովմ. ԺԲ. 16)։ Աստուած՝ հակառա՛կ է ամբարտաւան ոգիներուն, բայց հեզերուն վրայ կ'առատացնէ իր շնորհքը (Յակոբ Դ. 16։ — Ա. Պետր. Ե. 5)։

Ոտնլուային արարողութիւնը, ուրեմն, թո՛ղ ձեր մէջ նորոգէ ու վերահաստատէ հեզութիւնը, որ համանշանա՛կ է մեծութեան և բարձր արժանապատուութեան և հեռացնէ ձեր մէջէն ամբարտաւանութեան ոգին, որ կ'աւերէ, կ'ցրուէ ի՛նչ որ բարի է։

Քրիստոս իր Աստուածային բարձրութեան մէջ խոնարհեցաւ փոշիոտ ոտքերը լուալու համար. խաչին վրայ ալ բարձրացաւ իր հաւատացեալներու փրկութիւնը կնքելու համար։ Այդ երկու ծայրերու մէջ

ալ, թէ՛ կեանքին առջև, թէ՛ խաչին վրայ՝ նո՛յն Փրկիչն էր, հեզ, մեծ, բարձր, որ սիրտերը կ'գերէր իր Թագաւորութեան համար, կ'ժառանգէր տիեզերքը։

Թո՛ղ ձեր հեզութիւնը յայտնի՛ ըլլայ ձեր քրիստոնէի կեանքին վրայ, բոլոր մարդոց առջեւ (Փիլիպ. Դ. 5) ո՛չ թէ ցուցնելու համար թէ հեզ եմ, այլ հաստատելու համար թէ Քրիստոսի կեանքն էր այդ և պէ՛տք է ըլլայ քրիստոնէին ալ կեանքը։

Մարդուն ինչպէս մեծութիւնը, նո՛յնպէս ալ հանգիստը՝ ճշմարիտ հեզութեան՝ այդ գրաւի՛չ ու ժառանգող ոյժին մէ՛ջն է որ երևան կու գայ։

Դուք ո՛ յոգնածներ և ծանրաբեռնուածներ, դուք ինծի՛ եկէք. եկէ՛ք ձեզ հանգստացնեմ, եկէ՛ք իմ լուծին տակ մտէք, եկէ՛ք՝ ինձմէ՛ սորվեցէք հեզութիւնն ու խոնարհութիւնը, «զի հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ». ասով միայն կրնաք հանգիստ գտնել (Մատթ. ԺԱ. 28. 29)։

Ամբարտաւանութիւնը ձեզի հանգիստ չտար. եթէ լեռան պէս բարձր, Լիբանանու մայրիներուն պէս հպա՛րտ ալ ըլլայ այն, պահ մը ետքը «ո՛չ եւս է»։

Կ'ուզենք, ո՛վ Տէր, ժառանգել երկիրդ և Թագաւորութիւնդ, «սուրբ սի՛րտ» հաստատէ մեր ներսը և հեզ տիրապետութեանդ նշոյլներով ողողէ՛ մեր էութիւնը։ Այո՛ Տէր, Դո՛ւ որ երբեք չստորնացար խոնարհութեանդ մէջ և պինդ-գլուխ աշխարհին գործնականապէս սորվեցուցիր հեզութեան մեծութիւնը։ Մե՛ծ ես դու Տէր և կ'զգանք որ մեծութեանդ առջև կ'խորտակին մեր սրտի ամբարտաւանութիւնները։ Պահէ՛ զմեզ սիրոյդ և խոնարհութեանդ մէջ, որպէս զի բարձրանանք և փառաւորենք զՔեզ մեր կեանքով այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն։

ԺԸ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

«Եթէ ոչ լուացից զքեզ, ոչ ունիս ընդ իս մասն»։

(Յովհ. ԺԳ. 8)

Քրիստոսի վերջին օրերը, մա՛նաւանդ վերջին ժամերը խիտ խիտ գործերու շղթայում մըն է։ Ի՛նչ որ խօսած էր Նա և ի՛նչ որ գործած էր երեք տարուան Իր տնօրինական կեանքին մէջ,ատոնց ամէնքը կ'ուզէ խտացնել իր քարոզած և իր ապրած այդ մեծ կեանքի վերջին ժամերու արտայայտութիւններով։

Դուք շա՛տ լաւ գիտէք թէ ի՛նչ պարագաներու տակ լուաց Քրիստոս իր աշակերտներուն ոտքերը՝ զատկական սեղանը իր մահուան յիշատակով խորհրդաւորելէ ետքը։

Ոտնլուայի արարողութեան մէջ տիրող բուն սկզբունքը խոնարհութիւնն է։ Քրիստոս շա՛տ առիթներու մէջ ցոյց տուաւ թէ մեծութիւնը խոնարհութեան մէջ աւելի՛ լաւ կրնայ շեշտուիլ։ Ա՛յս է պատճառը որ՝ երբ ինքը կ'ողջունուէր իբր Մեսիա, առանց մերժելու ժողովրդեան այդ վերաբերութիւնը, մեսիական մեծութեամբ խոնարհեցաւ աղքատիկ յարկերու տակ. երբ իբր մեծ մարգարէ մը կ'նկատէին զինքը, ինքը կ'մօտենար թշուառութիւններ ամոքելու. երբ իբր Որդի-Աստուծոյ, Արդար, կ'խօսէին իր վրայ, ինքը մեղաւորներուն հետ կ'կենակցէր, զանոնք

ազատելու մեղքի կաշկանդումներէն եւ լծորդելու իր մեծ կեանքին գործունէութեան ։ Այսպէս իր բոլոր խօսքերուն եւ գործերուն մէջ մե՛ծ է Քրիստոս , Մեծ-խոնարհ մը , որ հիացո՛ւմ կ'առթէ անկեղծներուն , համակրա՛նք կ'ներշնչէ իր սիրելիներուն եւ ապշութիւն՝ անոնց, որ հպա՛րտ են եւ կ'կարծեն թէ մեծութիւն ըսուածը ամբարտաւանութիւնն է , անմատչելիութիւնն է , արհամարհանքն է ։

Բայց մեծութիւնը՝ Քրիստոսի բոլոր գործերուն մէջ խոնարհութիւնն է իսկապէս , եւ խոնարհութիւնը չէ՛ ստորնութիւն իրեն համար ։

Ինչպէս որ կ'տեսնենք Ռոնլուայի պատմութեան մէջ , Պետրոսն իսկ տարտամ գաղափար մ'ունի դեռ խոնարհութեան վրայ ։ Խոնարհութիւնը կ'նկատէ իբր ստորնութիւն եւ ճիշդ այս համար քօ՛լ է որ՝ երբ կարգը իրեն կու գայ եւ Քրիստոս կ'ուզէ իր ոտքերը լուալ՝ Պետրոս կ'խրտչի ։ —Ի՞նչ , Տէ՜ր . Դուն իմ ոտքե՞րս պիտի լուաս ։ Քրիստոս խորհրդաւոր կերպով մը կ'պատասխանէ . Ի՛նչ որ ես կ'ընեմ հիմայ , Պե՛տրոս , Դուն չե՛ս գիտեր , բայց ետքը պիտի գիտնաս ։ — Կարելի բան չէ՛ . երբեք չե՛մ թողուր որ Դուն իմ ոտքերս լուաս ։ — Ե՞հ , ըսաւ Քրիստոս՝ եթէ չլուամ ոտքերդ՝ ա՛լ Ինծի հետ գործ չունիս Դուն . «Եթէ ոչ լուացից զքեզ , ո՛չ ունիս ընդ իս մասն» ։ — Պետրոս՝ դէ՛շ կերպով կ'ցնցուի Քրիստոսի այս կտրուկ արտայայտութենէն եւ իր անկեղծ ընդդիմութեամբ կարծես Քրիստոսին ներսը իր վշտացուցած սիրտը շահելու համար կ'յարէ, ա՛հ Տէր, եթէ այդպէ՛ս է , ո՛չ միայն ոտքերս , այլ ձեռքս ալ , գլուխս ալ լուայ ։ Քրիստոս պէտք չը՛տեսնէր գլուխ լուալու.

պէտ՛ք է լուալ ոտքերը՝ լուացուած գլուխներու պէս , «ոտիցդ պէտք են մաքրութեան, յօդից ի գլուխս արքութեան» (Շնորհալի) ։

Այս պատկերին մէջ , ե՛ղբարք , ո՛չ միայն ես կ'տեսնեմ ծայրագոյն խոնարհութիւն մը , իսկապէս ծառայական գործ մը՝ գերազանցապէս Մեծ Յիսուսի կողմէն , այլ մա՛նաւանդ Անոր ազդեցութիւնը՝ զինքը սիրողներուն վրայ ։

Քրիստոս կ'ընտրէ ա՛յնպիսի եղանակ մը՝ ցոյց տալու համար աստուածային մեծութեան նշանակութիւնը , որ թէեւ տարօրինակ կ'թուի Պետրոսներու , բայց Ինքը կ'ուզէ որ այդպէ՛ս ըլլայ ։ Բուն տարօրինակութիւնը Պետրոսի հիասթափման մէջ է . երբ կ'լսէ թէ Ինքը դեռ չհասկնար Քրիստոսը եւ կ'ընէ մերժում մը՝ որ ո՛չ թէ իր ոտքը լուալ չտալու մերժումն է , այլ նոյն Ինքն Քրիստոսի հետ եղած ծանօթութեան ուրացումը , այս վիճակը սոսկալի կ'գտնէ Պետրոս եւ կ'ուզէ որ իր ձեռքերն ու գլուխն ալ մէկտեղ լուացուին ։ Ասի տարօրինակ առաջարկ մ'էր , վասն զի Քրիստոս կ'ուզէր միմիայն ոտքերը լուալ ։

Անշուշտ կ'յիշէք լուացման ուրիշ պարագայ մ'ալ , Յիսուսի եւ Յովհաննէս Մկրտչի մէջտեղ ։ Քրիստոս կ'ուզէ մկրտուիլ Յորդանանու մէջ , շա՛տ մը ապաշխարողներու պէս . Յովհաննէս չուզեր մկրտել , ետ ետ կ'քաշուի , կ'սոսկայ . — Ես պէ՛տք է քեզմէ մկրտուիմ , Դուն Ինծի՞ կու գաս մկրտուելու ։ Բայց Քրիստոս հո՛ն ալ միեւնոյն մեծ խոնարհութեամբ կ'համոզէ Մկրտիչը.—Թո՛յլ տուր , այսպէ՛ս պէտք է ըլլայ , ա՛յս է ուղիղը , պէտք է որ դո՛ւն մկրտես զիս ։

Այս երկու պարագաներն ալ նո՛յն են սկզբունքով։ Թոյլ տալ որ Քրիստոս ինքը ընտրէ իր ազդեցութեան եղանակը։ Յորդանանու եզերքին վրայ կ'ուզէ մկրտուիլ՝ լուացուիլ՝ Մեծ-Մարգարէին ձեռքով։ Վերնատան մէջ ինքն է որ կ'ուզէ մկրտել՝ լուալ՝ Պետրոսին ոտքերը։ Հո՛ն կ'նուիրագործէ Յովհաննէսի գործին կարեւորութիւնը և ապաշխարող մարդկութեան ցո՛յց կու տայ մաքուր կեանքը իր իսկ մկրտութեամբը, հո՛ս կը չեշտէ սա իրողութիւնը ո՛ր եթէ մարդիկ կ'ուզեն իրեն կապուիլ, իրեն բարեկամութիւնն ու եղբայրութիւնը վայելել մշտնջենաւոր հաղորդութեամբ մը, պէ՛տք է որ իր ցոյց տուած չափիզը բռնեն։ Եւ երկու պարագային մէջ ալ ցոյց կու տայ որ իրեն հետ «մասն» ունենալու համար՝ մաքո՛ւր պէտք է ըլլալ։

Քրիստոնէին մաքրութիւնը կ'կայանայ իր անարատ սիրուն մէջ դէպի Քրիստոս. իր հոգեւոր պայծա՛ռ կեանքին մէջ, որ երբեք չխառնուիր ամբարտաւանութեան և արհամարհանքի մրրիկներով ու խորշակներով։ Որովհետև այդ կեանքին մէ՛ջ է որ մարդոց կիրքերը կ'խաղաղին և կ'տիրէ հո՛ն Աստուծոյ Թագաւորութիւնը՝ իր օրհնութիւններով՝ երանաւէ՜տ և բերկրալից. «Երանի՜ այնոցիկ որ սո՛ւրբ են սրտիւ, զի նոքա զԱստուած տեսցեն» (Մատթ. 8)։

Սրտի մաքրութիւնը եթէ պայման կ'դնէ Քրիստոս՝ իր հետ «մասն» ունենալու համար, այդ պայմանը կ'ընդարձակուի և կ'ընդգրկէ բոլոր մարդոց յարաբերութիւնները իրարու և Քրիստոսի հետ։ Ես ձեզի օրինակ մը տուի. ես ի՛նչպէս որ

լուացի ձեր ոտքերը, դուք ալ իրարու ոտքե՛րը պէտք է լուաք. ես ի՛նչպէս որ խոնարհեցայ մաքրութիւնը հասկցնելու համար, դուք ալ պէ՛տք է որ նոյն մաքրութիւնը պահէք։ Ամբողջ Եկեղեցին պէտք է մաքո՛ւր ըլլայ, որպէս զի Քրիստոսի ազդեցութիւնը յայտնուի։

Խառնակ բաղձանքներով ուռած կուրծքեր՝ հոգեւոր կեանքի մեծութենէն համ չե՛ն առներ։ Սրտի մաքրութիւնը, որ կ'ենթադրէ խաղաղ էութիւն մը մարդուն ներսը, որու բաղձանքներու կ'առաջնորդէ։ Քրիստոնեայ մարդը սխալ քայլ չառներ երբեք, չվտանգեր իր կեանքը։

Քրիստոս կ'ուզէ մաքուր կեանքերու հետ հաղորդակցիլ. անոնք որ չե՛ն ըմբռներ այս վիճակը և չե՛ն ուզեր որ Ա՛ն մօտենայ իրենց, ազդէ իրենց, չե՛ն կրնար «մասն» ունենալ։

Շատե՜ր կ'շրջապատեն Քրիստոսի Եկեղեցին, շատե՜ր կ'պանծան Անոր անունովը և գործերովը, բայց Նա՛ գիտէ իր ընտրածները, գիտէ որ անոնց ամէնքն ալ հաւատարապէս կամ գոնէ պէտք եղածին պէս սուրբ չե՛ն, «Դուք սո՛ւրբ էք, այլ ո՛չ ամենեքին»։

Այո՛, ե՛ղբարք, Քրիստոս կ'խոնարհի, որպէս զի այդ սրբութիւնը հաստատէ իր ընտրածներու կեանքին վրայ։ Քրիստոս ծառայի գործը կ'կատարէ, որպէս զի տիրական մեծութիւնը ցայտեցնէ ատոր մէջէն. Քրիստոս՝ պայմա՛ն կ'դնէ սրբութիւնը իր և իր Եկեղեցւոյն մէջ, որպէս զի իր կենդանութիւնը գործէ և ներգործէ անընդհատ՝ իր անունը կրող անհատներուն և համայնքներուն վրայ։

Մաքրութիւնը, որ կ'խորհրդաւորուի սպիտակութեամբ, հոգեկան հիանալի վիճակ մ'է։ Ո՛ և է բիծ կամ աղտ՝ շատ գէ՛շ կ'երեւի սպիտակ գոյնին վրայ. ամբողջ մ'է ա՛ն եօթներփեան ճառագայթներով ձուլուած։ Տեսա՞ծ էք, դիտա՞ծ էք մա՛նաւանդ քաղաքներէն դուրս, սարերու և դաշտերու վրայ ձիւնի սպիտակափա՛ռ տարածութիւնը, ճե՛փ ճերմակ անհունութիւնը. երբ պայծառ արև թափէ իր ճառագայթները ձիւնի այդ տարածութեան վրայ՝ արևին եօթը գոյներն ալ կը բեկբեկին և իրենց գեղեցկութեամբը կ'պարարեն դիտող աչքերը, փառ փառ կ'վառին, կարծես թանկագին քարերու համախմբում եղած ըլլար ձիւնը։

Քրիստոս՝ այդ կեանքի Արևը՝ կ'ուզէ ճառագայթել սրտերու սպիտա՛կ մաքրութեան վրայ, որպէս զի առաքինութիւններ՝ եօթնարփեան շնորհներ՝ կայծե՛ր արձակեն։ Քրիստոս՝ կ'ուզէ ծագիլ սրտերու մէջ, ազդե՛լ այդ եղանակով։

Եւ ճիշդ ա՛յս է պատճառը որ՝ կ'խոնարհի Նա՛ ծառայական գործի մը. պէ՛տք էր այդ խոնարհութիւնը վերէ՛ն վար, ուղղաձիգ, արևէն երկնցող ճաճանչներու պէս, որպէս զի վարէն վե՛ր անդրադարձնէ գեղեցիկ գոյներու լուսաւոր խուրձերը։

Ոտքերու մաքրութիւնը պէ՛տք է ամբողջութեան համար. ոտքեր՝ որ մարդոց մէկ մասը կ'առնին ձախ կողմը.— աւազակի, գողի, մարդասպանի, ամբարտաւանութեան, աղտոտութեան ճամբա՛ն է այդ. ոտքեր՝ որ մարդոց ուրիշ մէկ մասը կ'առնին աջ կողմը.— աշխատութեան, ուղղութեան, մարդասիրութեան, խոնարհութեան, սրբութեան ճամբա՛ն է այդ, և այս ճամբան կ'առնի մարդկային արժանիքի բարձրաբերձ լեռներուն, յաւիտենական ժայռերուն, որու վրայ կ'փշրուին բուքը, ձիւնը, անձրևը, թօնը. ամէ՛ն տեսակ աղէտները և կ'մնան անխորտակելի. անդին, ձախ ճամբուն ծայրը անդո՛ւնդը կայ, յաւիտենական վի՛հը կայ, մոռացո՛ւմը կայ։

Քրիստոս կ'լուայ ոտքերը, որպէս զի աջ ճամբուն մէջ քալեն քրիստոնեայք՝ մի՛շտ բարձրանալու համար։ Միակ դէպքն է այս իր կեանքին մէջ և շա՛տ բանաւոր է ենթադրել թէ դիտմամբ այդ վերջին վայրկեաններուն կ'գործադրէ այդպիսի ծառայական սպասարկութիւն մը, որպէս զի խորապէս ազդէ, անջնջելի տպաւորութեան մը տակ թողու զանոնք։

Մեծ մարդիկ, պատուի դիրքի անձնաւորութիւններ, եթէ երբեմն սիրով կ'ձեռնարկեն հասարակ մահկանացուներու գործերուն, բնաւ չե՛ն պզտիկնար։ Ընդհակառակը կ'մեծնան ատոնք և այդ հասարակ գործերուն հասարակ տէրերը շա՛տ զօրաւոր պատճառներ կ'ունենան աշխատութեան և գործի նուիրականութեան իմաստը ըմբռնելու։ Մեծ մարդոց վարուելու այն կերպին մէջ՝ անհունապէս ազդեցիկ իրողութիւն մը, բուն ազդեցութիւնը կայ, որուն հետքերը չե՛ն ջնջուիր սրտի վրայ, այլ՝ կ'երթան անհատին հետ մինչև գերեզման։

Ուշադիր ուսումնասիրութիւն մը վերնատան մէջ տեղի ունեցած այդ լուացման պարագաներուն վրայ, կ'համոզէ մեզ թէ՝ դեռ մինչև հիմա, դարերէ ետքն ալ, նոյնքան ազդեցի՛կ է այդ դէպքը, նո՛յնքան կարևոր, նո՛յնքան չինիչ։

Եւ տարակոյս չկայ որ՝ Քրիստոս ազդե՛ց այդ ապաշաւորութեան մէջ և հասաւ իր նպատակին, ցոյց տալով անոնց մարդկային արժանապատուութեան վսեմութիւնը, որ երբե՛ք բան չկորսնցներ իր նշանակութենէն՝ եթէ խոնարհի, սիրէ, սիրուի, աշխատի ուրիշներու համար:

Եղբա՛րք. Ոտնլուայի պատմութիւնը խորհրդածութեան այդպէս լա՛յն հորիզոններ կ'բանայ մեր մտքին առջև և մենք այդ լայնութեան մէջ կ'տեսնենք հոգևոր կեանքի համար ամենախորհրդաւոր իրականութիւններ: Սրտի մաքրութիւն, առաջին պայմանը իր հետը «մասն» ունենալու. խոնարհութիւն, իրարու հետ «մասն» ունենալու համար:

Օրինակ մ'էր որ ձեզի տուի, դուք ալ այդպէ՛ս պէտք է ընէք իրարու:

Կ'մաղթեմ որ այդ կեանքը, որ իրապէս արևի մը պէս փայլեցաւ մարդկութեան մթագնած բարքերու հորիզոնին վրայ և լուսաւորեց աջ ճամբան, որպէս զի իր անունը փառաւորողներ քալեն անկից և ուահվիրայ ըլլան բովանդակ մարդկութեան համար անհրաժեշտ ազնիւ կեանք մը պատրաստելու, այո՛, այդ կեանքը կ'մաղթեմ որ նորոգուի Հայ. Եկեղեցւոյ իւրաքանչիւր զաւակին վրայ:

Այդ կեանքը մաքո՛ւր է, այդ կեանքը մե՛ծ է իր խոնարհութեան մէջ, այդ կեանքը երջանի՛կ է: Այդ կեանքին մէջ կ'յայտնուի Քրիստոսի ազդեցութիւնը, որ է օրհնեալ ընդ Հօր և ընդ Սրբոյ Հոգւոյն. Ամէն:

ԺԹ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՆ ՇՈՒՐՋԸ

«Առին զմարմինն Յիսուսի, եւ պատեցին կտաւովք խնկովքն հանդերձ, որպէս օրէն էր Հրէից պատել»:
(Յովհ. ԺԹ. 38—42)

ԳԻՇԵՐԸ բացատրեցի ձեզի թէ առանց խաչի Քրիստոնէութիւն պիտի չհաստատուէր: Քրիստոս՝ երբ մահապարտ խաչուեցաւ և մինակ մնաց խաչին վրայ. անոնք՝ որ քիչ ետքը քրիստոնէութի՛ւն պիտի քարոզէին, խաչո՛վ պիտի պարծէին, ցրուեցա՛ն՝ անհովիւ հօտի մը պէս. նայիլ անգամ չուզեցին Գողգոթային կողմը, լաւ ևս, չկրցան նայիլ: Կարծես յօդս ցնդեցան Քրիստոսին ա՛յնքան յուզիչ խօսքերն ու խրատները այդ խումբ մը Գալիլեացիներու վրայ, որոնք քիչ մը յառաջ մէյ մէկ կերպով կ'առաջադրէին մինչև մահը զանի չթողուլ:

Եւ սակայն՝ անդին ուրիշներ կային, որ քայլ առ քայլ կ'հետևէին Երկնից թագաւորութեան Վարդապետին. անոնք բնաւ ուխտած չէին մինչև ի մահ իրեն ընկերանալու, ո՛չ ալ աշակերտած էին երկոտասաններուն պէս: Յովսէփ Արեմաթացի և Նիկոդեմոս, երկուքն ալ նշանաւոր դէմքեր, ազդեցիկ թէ՛ ժողովրդեան և թէ՛ սանհետրինի

մէջ, կ՚հետեւէին Քրիստոսի, առանց աշակերտանալու բուն աշակերտներուն պէս ։ Եւ երբ Յիսուս աւանդեց իր հոգին խաչին վրայ ու երբ՝ ա՛լ մէկդի պիտի նետուէր անոր մարմինը ոճրագործներուն կեր ու գէշ ըլլալու համար՝ ըստ Հռոմէական սովորութեան, կամ երբ խաչուածներու յատուկ անպիտան տեղ մը պիտի թաղուէր այդ՝ Հրէից սովորութեան համեմատ, և ահա՛ Արիմաթացին Յովսէփ, «այր մեծատո՛ւն», Պիղատոսին կ՚ներկայանայ և կ՚խնդրէ Յիսուսին մարմինը՝ թաղելու համար ։ Պիղատոս կ՚զարմանայ թէ ի՛նչպէս շուտ մեռաւ Քրիստոս . ի՛նչ կրնար պատահած ըլլալ . բայց երբ ստուգեց մահուան պատիժը գործադրող հարիւրապետէն թէ իրաւ մեռա՛ծ էՅիսուս, շնորհեց մարմինը Յովսէփին։ Այսպիսի շնորհ մը չէ՛ր ներեր հրէութիւնը . բայց կը ներէր կայսեր օրէնքը . կայսր՝ որուն անուամբ Պիղատոսին սպառնալիք ըրաւ հրահանգուած խուժանը և խաչելու վճիռը արձակել տուաւ Քրիստոսի նկատմամբ ։ Նիկոդեմոս, որ գիշերները կը տեսնուէր Յիսուսի հետ, Հրէից սովորութեան համեմատ՝ պատանքի և թաղման ամէնէն ճոխ և նախապարավայել պատրաստութիւններով եկաւ Արեմաթացւոյն քով . առնք շուտով խնկեցին, պատեցին և որովհետեւ Ուրբաթ էր օրը և շաբաթամուտը եկած հասած էր, առժամանակեայ կերպով հանգուցին Քրիստոսի մարմինը մօտիկ պարտէզի մէջ պատրաստուած վիմափոր գերեզմանի մը մէջ։ Գալիլեացի կիներ, Երուսաղէմի աղջիկներ, որոնց պատուիրած էր Քրիստոս քիչ մ՚առաջ չլալ, կ՚հետեւէին Քրիստոսի՝ անոր Գողգոթայի կեանքին սկիզբէն մինչեւ վերջը . եկան մինչեւ պատանատեղին,

տեսան Յովսէփին և Նիկոդեմոսին խնամքը, տեսան գերեզմանն ալ, ո՛ւր դրուեցաւ Քրիստոսի մարմինը և մտադրեցին որ շաբաթը անցնելէն ետքը, Կիրակի առտուն կանուխ գան և իրենք ալ իրենց նուիրեն վերջին յարգանքը ։

Ահա, եղբարք, թաղման բոլոր պատմութիւնը, որ մեզ կ՚բերէ Քրիստոսի գերեզմանին շուրջը, դիտելու համար Անոր գործին տիրող եւ ծաւալուն մեծութիւնը ։

Արեմաթացիի և Նիկոդեմոսի պէս անձնաւորութեանց խնամքն ու հոգածութիւնը Անոր խաչուած մարմնին վրայ, թեթեւ իրողութիւն մը չէ՛ ։ Մինչ՝ Պիղատոսը կ՚տկարանար հրէական կանչւըռտուքներու առջեւ . մինչ Աննա և Կայիափա իրենց ազգին մե՜ծ ծառայութիւն մ՚ընելու երազով յանիրաւի կ՚դատապարտէին Արդարը և եթէ ո՛չ ազգի սիրուն, գոնէ իրենց քահանայապետական գերդաստանի շահուն համար իրենց ձեռքերը կը թաթխէին անմեղ արեան . մինչ իր իսկ, Քրիստոսի սիրելիները՝ շուարած շլմորած՝ շատո՛նց խոյս տուած էին այսպիսի արագ, շա՛տ արագ անակընկալներու առջեւէն, որոնց մէջ աշխարհի Փրկիչը, Օծեալը, Երկնից Թագաւորութեան Մեսիան կ՚անշնչանար խաչի վրայ, Յովսէփ և Նիկոդեմոս՝ երեւան կու գան, մեծաշուք պատանքով մը պատելու համար խաչեալը և ասով կ՚յանդիմանեն գործուած մե՛ծ անիրաւութիւնը. Քրիստոսի մահուան նկատմամբ ։ Քրիստոսը դատապարտող նախարարներ ու քահանայապետներ չէին գիտեր թէ անգիտակցաբար ծառայութիւններ կ՚մատուցանէին Քրիստոսի դա-

տին․ իսկ Անոր մարմնին վրայ գուրգուրացող նախարարներ՝ գիտակցաբար կ'ծառայէին Քրիստոսի, ի վեր հանելով սա պարագան թէ՛ Անոր քարոզած ճշմարտութիւնները լաւագոյն սրտերու մէջ տեղեր բռնած էին արդէն։

Ի՜նչ խորունկ համոզում և ի՜նչ անկեղծ սէր՝ դագաղի մ'առջև, ո՛ւր արդէն ամէն նկատում կ'լռէ․ Յովսէփ ու Նիկոդեմոս նկատում մը չունէին Քրիստոսի մասին և ի՛նչ որ կ'ընէին սրտի, պատուի պա՛րտք մ'էր իրենց համար։

Հասարակ դագաղներէն չէ՛ր այդ, դագաղներ՝ որոնց աղէկները կ'պատրաստեն մարդիկ և մեռնողները կ'փնտռուին իրաւի կամ յանիրաւի. չա՛տ անգամ կ'մեծնան անոնք իրենց մահուանէն ետքը։ Քրիստոսի գերեզմանին առջև այսպիսի խորհրդածութիւններ կարելի չէ՛ ընել։ Անոր մահը պայմա՛ն մըն էր Քրիստոնէութեան համար․ թաղումն ալ՝ այդ պայմանին մէջ ու այդ պայմանին հետեւանքը՝ Քրիստոնէութեան հռչակումն էր։

Հիմայ երբ դիտեցի ձեր ջերմեռանդ վերաբերութիւնը դէպ ի Քրիստոսի թաղման յիշատակին, խորհեցայ թէ արդեօք ի՞նչ կրնայ ըլլալ ձեզ տաքցնող պատճառը։ Այս շքեղ ոսկեզօծ կազմա՞ծը, այս լուսավառ ու լուսափառ ջահե՞րը, այս հանդէսնե՞րը․ անո՞նք են որ ջերմեռանդ կ'ընեն ձեզ։ — Բայց անոնք նորամուտ ձեւե՛ր են, մա՛նաւանդ Պոլսի համար․ ո՛ւր մեր Եկեղեցւոյն ոգին ձեւերու մէջ կ'արտայայտուի և ամէն Եկեղեցի իրենը ունի զատ զատ։ Եթէ դուք յիշէք թէ ա՛յն Եկեղեցիներ ներքին գաւառներու

մէջ, որ աղքա՛տ են և չե՛ն կրնար այսպէս դագաղներ ոսկեզօծել և աղքատ չեղողներն ալ, չունին առոնք և աւելի՛ տաք, աւելի՛ չինիչ է իրենց վերաբերութիւնը Աւագ Ուրբաթի յիշատակին նկատմամբ, երկա՞ր չունիչ պիտի առնէք, համոզուելու համար թէ այս զարդեր ու զարդարանքներ և առոնց սխալ ըմբռնումը բնաւ չե՛ն հաշտուիր Քրիստոսի գերեզմանին նշանակութեան հետ։ Թէ մենք, քրիստոնեաներս, Յովսէփ Արեմաթացիին և Նիկոդեմոսին չափ ալ չե՛նք ըմբռներ Քրիստոսը․ մենք՝ քրիստոնէութեան 20 դարերու սերնդեան՝ ամէնէ՛ն քրիստոնեայ մէկ հատուածը։

Ձեւերու տարօրինակութիւնները ո՛րչափ ալ շլացուցիչ ըլլան, անիմա՛ստ են բոլորովին եթէ գոնէ Արեմաթացիին և Նիկոդեմոսին զգացումներն ու պատկառանքը կ'պակսին այդ ամէնուն շուրջը։ Առոնք ա՛յն ատեն նշանակութիւն մը կ'ունենան երբ կ'արտայայտեն այդ զգացումն ու այդ պատկառանքը։ Այս կերպով կ'փափաքիմ որ հանդիսաւորուին արտաքին ձեւեր․ հակառակ պարագային՝ բնաւ պէտք չէ՛ ըլլան և ըլլալու չե՛ն։

Դուք, ե՛ղբարք, ի՛նչ հոգեւոր շինութեամբ պիտի վերադառնաք ձեր տուները․ փառաւոր դագաղ մը տեսա՞ծ ըլլալու կամ անոր պէս բանի մը տակէն անցած ըլլալո՞ւ մխիթարութեամբ։ — Կարծեմ թէ կ'սխալիք։ Պէ՛տք է որ ձեր տուները վերադառնաք՝ գոհութիւն տալով Տիեզերաց Արարիչին որ այս տարի ալ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի խաչելութեան ու թաղման յիշատակները հանդիսաւորապէս տօնելու ատեն, հանդիսաւորապէս ալ

խորհեցաք ձեր փրկութեան այդ մեծ վայրկեաններուն վրայ։ Տեսաք անոնց մէջ Փրկիչը, որ միմիայն ուրիշներու փրկութեան, ուրիշներու լուսաւորութեան համար անմռունչ կ՚տանի ամէն կտտանք ու մահ։ Տեսաք անոնց մէջ Օծեալը, որ տիրած է սրտերու մէջ։ — Յովսէփ ու Նիկոդեմոս վեհանձնօրէն կու գան իրենց յարգանքն ու երախտագիտութիւնը յայտնել՝ երբ ամէն ոք, նոյն իսկ իր սիրելիները, հեռացած էին Անոր քովէն, որ բոլոր հեռացածները իրարու պիտի մօտեցնէր՝ իր խաչի թեւերուն տակ։ Տեսա՛ք վերջապէս, քրիստոնեայք, թէ գոնէ այդ երկու մեծ մարդոց չափ բարձր զգացումներո՛վ պէտք է դիտել այս օրուան՝ Աւագ Ուրբաթի՝ այս հանդերձանքը, որոնք, ինչպէս ըսի, չե՛ն հաշտուիր Քրիստոսի փրկագործութեան յիշատակին՝ եթէ պարզ ձեւեր են ատոնք։

Դուք իբր որդիք լուսոյ, իբր Քրիստոսի ճշմարիտ հետեւողները և մա՛նաւանդ իբր հարազատ զաւակունքը Հայ. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ, սրտանց մխիթարուեցէ՛ք ձեր փրկութեան յիշատակովը, և Անոր Գերեզմանին առջեւ սրտապնդուեցէ՛ք մեծ յոյսերով։ Անոր գերեզմանը կենդանի՛ է, մեր կենդանութի՛ւնն է. եթէ Նա չմեռնէր, չթաղուէր՝ մենք մեռեալներ պիտի ըլլայինք հիմայ։ Քրիստոսի աստուածային գործերուն չըհաւատացող, պատմագիր մ՚ըսած է. մեր բոլոր բարի բաները Քրիստոսի կ՚պարտինք։ Այս խոստովանութիւնը հերի՛ք է մեր պարծանքին վրայ աւելի եւս պարծելու։ Եթէ աշխարհի մէջ մեր լաւագոյն բաները Քրիստոսին կ՚պարտինք, մեր հոգեւոր կեանքը, մեր հոգւոյն փրկութիւնը, մեր

բարձրութիւնը ամէնէ՛ն բարի բաներն են և այս բոլորը մենք կ՚պարտի՛նք Քրիստոսին։

Չե՛մ վարանիր կրկնելու. ձեր պարծանքը մի՛ նիւթականացնէք ձեւերու տարօրինակութիւններու մէջ. ատոնց մի՛ սեւեռէք ձեր ակնարկը, բեւեռեցէ՛ք ձեր հոգին խաչի խորհուրդին վրայ։ Այս հոգիո՛վ է որ եկեղեցին կ՚երգէ Փա՛ռք խաչելութեան քո Տէ՛ր։ Փա՛ռք թաղման քո Տէ՛ր։ Եւ քիչ ետքը պիտի ըսէ Փա՛ռք Յարութեան քո Տէ՛ր։

Կ՚մաղթեմ ձեզ, ե՛ղբարք, այս հոգիով նորոգուիլ, փառաւորուիլ, պարծիլ Քրիստոսի խաչովը, թաղումովը ձեր կեանքի բոլոր ընթացքին մէջ և արժանի ըլլալ միեւնոյն հոգւով տօնելու Անոր Յարութիւնն ալ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. Ամէն։

Թ.

ԵԿԵՂԵՑԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

«Հայեցուք ի զօրագլուխն հաւատոց եւ ի կատարիչն Յիսուս, որ փոխանակ ուրախութեանն, որ նմա առաջի կայր՝ յանձն առ զխաչն, արհամարհեաց զամօթն, նստաւ ընդ աջմէ աթոռոյն Աստուծոյ:»

(Եբր. ԺԲ. 2)

ՀԱՒԱՏՔԻ վրայ՝ Եբրայեցւոց ուղղուած ընդարձակ ճառի մը մէջ, Մեծ Առաքեալը ցոյց տալէ ետքը թէ ինչո՛վ մարդիկ տիեզերքի ստեղծագործութիւնը կ՚ըմբռնեն, թէ ի՛նչպէս Իսրայէլի մէջ՝ Աբէլի արդարութենէն մինչեւ Րախաբ. մինչեւ Դաւիթ, մինչեւ Սամուէլ, եայլն, հաւատացեալներու վրայ ամէնէն հրաշալի դէպքեր պատահեցան, իր խօսքը կ՚գլխաւորէ ու կ՚կեդրոնացնէ հաւատքի Զօրագլխին՝ Յիսուսի՝ վրայ, որ գլած անցա՛ծ է Հին Ուխտի բոլոր հաւատացեալ ներկայացուցիչները, անոր համար միայն որ խաչը յանձն առաւ՝ ամօթը ոտքի տակ առնելով։ Ի՞նչ հարկ որ հինէրուն օրինակներով համոզեմ ձեզ,—Քրիստոսի՛ն նայինք, անոնց ամէնուն գլուխը, կատարիչը, ամէնուն գերազանցը, մեր ճանչցածը, Անոր նայինք. — «Հայեցուք ի զօրագլուխն հաւատոց»։

Եւ ես կ՚աւելցնեմ, նայինք անոր եկեղեցւոյն, հաւատքի վրայ հիմնուած, հաւատացեալներու

համայնքին, բազմութեան ժողովոյն, բո՛ւն եկեղեցւոյն, որ իր կարգին ամէ՛ն խաչ յանձն առաւ խաչեցեալին հետեւելու համար. ամէ՛ն ամօթ կոխոտեց, խաչին փառքը ամբիծ և վա՛ռ պահելու համար, ո՛չ միայն սրբավայրերու բիւրալոյս ջահավառութեան մէջ, ո՛չ միայն կաթողիկէներու կատարին վրայ, այլ մա՛նաւանդ իր սրտին մէջ, իր ճակտին վրայ, որ աւազանի լուսածնունդ կեանքի սկիզբէն կ՚խորհրդաւորուի օծումով ու դրոշմով ։

Այո՛, եղբարք, պէ՛տք է որ Քրիստոսի եկեղեցւոյն նայինք, մա՛նաւանդ երբ օրուան տօնն ալ եկեղեցւոյն նուիրուած, կ՚նայի Եկեղեցւոյն, որուն մէկ պատուական քահանայութիւնը և մէկ ալ պանծալի աշխարհականութիւնը թող չտուին որ Ջրադաշտին ատրուշանը խոնարհեցնէ Քրիստոսի նշանը ։

Պէ՛տք է նայինք Եկեղեցւոյն մա՛նաւանդ, երբ ոմանք իրենց կռնակը կ՚դարձնեն անոր դռներուն առջև, երբ շատեր զանի դռնէն միայն կ՚ողջունեն, երբ ուրիշներ մոռցա՛ծ են զայն ։

Մեր՝ Հայոց՝ ամէնէն աւելի սիրած և ամէնէն աւելի անտարբեր աչքով դիտած մէկ հաստատութիւնը եթէ կայ, ա՛յն ալ Եկեղեցին է ։ Եւ այս շա՛տ հակասական, և սակայն, շա՛տ իրական սիրոյ արդիւնքն է որ՝ ոմանք կռնակ կ՚դարձընեն, շատեր դռնէն կ՚նային անոր և ուրիշներ ալ կ՚մոռնան զայն ։

Կ՚սիրեն, որովհետև աւանդական սովորութիւն մ՚եղած է այն. իրենց մանկութեան ատեն գրեթէ Եկեղեցւոյ մէջ մեծցած են, անոր պաշ-

տօնէութիւնն ու արարողութիւնները իրենց մանկական մտքին վրայ խորունկ, բարի, շինիչ տպաւորութիւններ ըրած են. կ՚սիրեն, որովհետև դեռ իրենց կատարեալ և հասուն հասակին մէջ ալ այդ տպաւորութիւնները կ՚մշակուին և պարզ հաւատացեալի մխիթարութիւններով շինուած կ՚զգան իրենք զիրենք՝ երբ Եկեղեցի կ՚երթան աղօթելու ։

Իսկ անտարբերները կռնակ կ՚դարձնեն, որովհետև չե՛ն ճանչցած Եկեղեցին՝ նոյն իսկ անոնց չափ, որ պարզ հաւատացեալներ են. դռնէն միայն կ՚ողջունեն Եկեղեցին, որովհետև ըսեն և ըսել տան թէ իրենք եկեղեցի կ՚երթան. կ՚մոռնան զայն, որովհետև պէտք չեն տեսներ Եկեղեցիի. աւելի բարձր խնդիրներով կ՚զբաղին. գիտեն արդէն թէ Եկեղեցին ռամիկներու ժողովարան է և հոն չե՛ն երթար լուսամիտները ։

Այս երևոյթը շա՛տ ցաւալի է. և դժբախտաբար տիրող երևոյթ մ՚է հայ-Քրիստոնէութեան վրայ և եկեղեցասիրութեան շուրջը ։ Ա՛յնչափ յառաջացած է այդ սխալ ըմբռնումը և խորունկ անտարբերութիւնը՝ որ ամէնէն տարրական ծանօթութիւններու նկատմամբ ալ, որոնք անհրաժեշտ են Քրիստոնէին համար, Հայ-Եկեղեցւոյ զաւակներուն համար, նո՛յնչափ խորունկ տգիտութիւն կը տիրէ այս լուսամիտներուն վրայ, որոնք սակայն իրենք զիրենք կ՚կարծեն ու կ՚ներկայացնեն բանգէտ, Եկեղեցական կամ կրօնական գործերու մէջ՝ վճիռ արձակելու ձեռնհաս ։ Եւ իրենց այս վիճակին մէջ ալ ամէնէն աւելի կ՚խառնուին և կ՚ուզեն խառնուիլ Եկեղեցւոյ գործերուն ու գործառնութիւններուն ։

Եւ ցո՛րչափ այս տեղ իջած է եկեղեցասիրու-թեան մակարդակը, ուր ռամկութիւն և անտարբերութիւն միայն կ'ցցուին դիտող աչքերուն առջեւ, կարելի չէ՛ որ սրտերու եւ մտքերու խօսի ա՛յն իրողութիւնը, որ Եկեղեցին կանգուն կը պահէ։ Ռամկութեան վրայ հաստատուած չէնք մը հիմնական չկրնար ըլլալ․ կարելի չէ՛ որ պէտք եղածին պէս հասկցուին ա՛յն սրտեռանդն արտայայտութիւնները, որոցմով ցոյց տուին նախնիք թէ իրենք եկեղեցին կ'սիրէին, որովհետև կ'հասկընային զայն։ Եկեղեցիին մէջ չե՛ն տեսներ նախապաշարումներ, աւելորդութիւններ, այլ՝ կ'տեսնեն Քրիստոսը, հաւատքի Զօրագլուխը, որուն քարոզած սկզբունքներով կրթուած, և անոնցմով չինած են իրենց բարոյական, իրենց հոգեւոր կեանքը։

Մարդ որչափ լա՛ւ ճանչնայ իր սիրած առարկան, իր սէրը ա՛յնչափ կ'զօրանայ։ Երբ չկայ լաւ ճանաչողութիւն՝ չկայ նաև հզօր սէր և այդ սէրը արտայայտելու կենդանութիւն։

Այս տեսութեամբ, անշուշտ, աւելո՛րդ է ուրիշ տեղ փնտռել եկեղեցասիրութեան նուաղումն ու նուաղումը մեր մէջ։

Քրիստոնեաներուն համար կարծես Քրիստոս, բոլորովին տարբեր է Անկից, որուն փրկագործութիւնը կ'պատմեն մեզի Աւետարանիչներ ու Առաքեալներ։ Անմատչելի, խորհրդաւոր միթոս մը, որուն ամէն մարդ կրնայ իր ուզած կերպովը հաւատալ կամ չհաւատալ։

Բայց ո՜րքան տարբեր է իրողութիւնը։ Եթէ մարդ մտածէ վայրկեան մը կուապաշտական ժամանակի վրայ, ո՛ւր մարդուն պատիւը, զգացումները, արժանիքը այնպէս չէին, ինչպէս որ կ'հասկնանք այժմ, միմիայն այս տեսակէտը պիտի բաւէր ամէնէն խիստ և ամէնէն յաւակնոտ անտարբերներն ալ սարսելու։

Կեանքի այդ ազնուացումն է ահա՛ քրիստոնէութիւնը, իր վարդապետական ամէնէն բարձր մթնոլորտին մէջ ալ։ Այս ճշմարտութիւնը լա՛ւ պէտք է հասկցուի։ Բնութեան մէջ անկախ գոյութիւն մը չկայ․ ամէն բան իրարմէ կախուած են ո՛ւէ կերպով․ ա՛յս է որ կ'կազմէ տիեզերական հիանալի ներդաշնակութիւնը, այս կարգով ու օրէնքով այդ բոլորն ալ կախում ունին միակ Արարչէն։

Քրիստոս այս սկզբունքի վրայ քարոզեց, ազնուացուց մարդկային կեանքը, հաստատեց եկեղեցին ա՛յդպիսի ազնուացած կեանքերու համայնքով և խոստացաւ մնալ իր Եկեղեցւոյն հետ. «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչեւ ի կատարած աշխարհի»։

Այս եկեղեցին է ահա՛ որ պէտք եղածին պէս չճանչցուիր հիմայ։ Որովհետև, ինչպէս ըսի, անոր մէջ ռամկութենէն զատ բան մը չե՛ն ուզեր տեսնել։ Բայց ո՛րչափ սխալ է։

Նոյն իսկ փիլիսոփայութիւնը, որուն համար կ'ըսուի թէ կրօններէ անկախ է, անկա՞խ է։ — Չեմ կարծեր։ Արդէն կրօններու շփումով զարգացած է փիլիսոփայութիւնը և փոխադարձաբար ամէ՛ն կրօն բան մ'առած է անկէց և բան մը տուած է անոր։ Հելլէն իմաստասէրներ ի՛նչեր կ'պարտին Հելլէն իմաստասիրութեան։ Եւ Քրիստոնէութիւնը ի՛նչ

մղումներ չտուաւ Անտիոքի, Աղեքսանդրիոյ, Դպրոցներուն, և եկեղեցւոյ հայրերը ի՞նչեր չըրին պարտիր այդ Դպրոցներուն՝ իրենց ընդարձակ, չա՜տ ընդարձակ գրուածներուն մէջ, որոցմով բացատրեցին քրիստոնէութեան թէ՛ վարդապետականը և թէ՛ բարոյականը ։ Եւ դեռ մինչև հիմայ ի՞նչ է իրաց վիճակը. այն մեծ միտքեր որոնք արեւմտեան հորիզոնին վրայ ջահաւորեցան, ցոյց տալով թէ մինչև ո՛ւր կրնայ բարձրանալ մարդկային մտաւորականութեան զարգացումը, չէ՞ք գիտեր որ ատոնք ալ քրիստոնեայ աշխարհներու մէջ զարգացած, թելադրուած միտքեր են. նոյն իսկ իրենց հակակրօնական, աւելի ճիշտ կ'ըլլայ ըսել, հակավարդապետական սկզբունքներով ։

Եթէ հիները բոլո՛ր իմաստութեան, բոլո՛ր գիտութեան հիմ կ'դնէին Աստուծոյ երկիւղը, այսինքն՝ կրօնը, Աստուածը, ա՛յս էր պատճառը. ամէ՛ն խորհուրդ, ամէ՛ն իմաստութիւն կէտի մը կ'յանգէր՝ իր ծագման և վախճանին մէջ. և ասոր համար Աստուծոյ գիտութեանը կ'ապաւինէին ամէն բանէ առաջ ։

Եւ հիմայ որ ուսումներու և գիտութիւններու աւանդման եղանակները ա՛յնքան փոխուած ու նորոգուած են և հազարումէկ դիւրութիւններով մարդիկ որոշեալ միջոցներու մէջ կ'տիրանան չա՜տ մը նիւթերու և ծանօթութիւններու, զոր Պղատոններու և Սոկրատներու ատեն ձեռք բերելու համար երկա՜ր երկա՜ր տարիներ պէտք էր մաշեցնել, պէ՛տք է խոստովանիլ որ նոր դարու փիլիսոփայութիւնն՝ ալ քրիստոնէական կեանքի ծնունդն է և սնունդը ։ Հետևաբար ամէն քրիս-

տոնեայ անհատ, որ յաւակնո՛տ է իր գիտցածներուն վրայ, և հպա՛րտ՝ պարզ հաւատացեալներուն վրայ, արհամարո՛տ՝ հայրենի աւանդութիւններու մասին, պէ՛տք է գիտնայ թէ սկզբունքով իր զարգացումն ալ բուն քրիստոնէական է ։

Ահա՛ թէ ի՛նչպէս Քրիստոսի փրկագործութիւնը տարածուած կ'գտնենք նոյն իսկ մեր մտաւոր զարգացման պատճառներուն մէջ ։

Ո՛րչափ պարզ հաւատացեալը, նո՛յնչափ և աւելի իսկ լուսամիտ քրիստոնեան, պէ՛տք է սիրեն Քրիստոսը, մարդկային կեանքի ազնուացման, մարդկային արժանիքի բարձրութեան պատճառը. պէ՛տք է սիրեն Քրիստոսի Եկեղեցին, քրիստոնէական բարոյականին և վարդապետականին այդ Աստուածային դպրոցը, որ իր հաստատութենէն ի վեր կը տեւէ, տալով իր կուրծքը թշնամիներուն ու սպառնալիքներուն, տանելով նոյն իսկ այնպիսի բանեբու, զոր իր ծոցէն ծնածները կ'հայթայթեն իրենց անտարբերութեամբ, իրենց ոգիտութեամբ ։

Երբ այդպէս դիտենք եկեղեցին՝ ամէն առարկութիւն կ'վերնայ ալ ։ Մարդ երախտապա՛րտ է բարոյական և բնական օրէնքով, ինչպէս իրենց բնախօսական կեանք տուող ծնողաց, տան, երկրին, նոյնպէս և աւելի երախտապարտ է և պարտաւոր՝ իր բարոյական կեանքի վերածնութեան սրբավայրին, Եկեղեցւոյն, որ Քրիստոնէութեան կնիքը դրոշմած է անոր ճակտին, պահպանած է զանի իւր թեւերուն տակ, լուսաւորած է անոր միտքը առողջ և չինիչ վարդապետականով մը, միշտ պատրաստ գտնուած է ու կ'գտնուի անոր

կեանքի հանդիսաւոր վայրկեանները իր հովանաւորութեամբը փառաւորելու՝ ծնունդէն մինչև գերեզմանին եզերքը, և դեռ ո՞ր մէկը թուեմ. ահա՛ եկեղեցին ն՛զբարք, որուն պէ՛տք է նայինք միշտ։

Եկեղեցին՝ ռամկութիւններու, հինցած գաղափարներու աւանդատուն մը չէ՛։ Բարոյական կեանքի, հոգեւոր կեանքի սրբավա՛յրն է. վա՛յր մշտատև՝ իր բարձր սկզբունքներով, վա՛յր մշտավառ՝ իր կենսատու սիրով. վա՛յր մշտամրմունջ՝ իր հայրենի երաժշտութեամբը։ Ուսեալ մարդը, ուրեմն, ամէ՛նէն աւելի պէ՛տք է սիրէ եկեղեցին, իբր լուսաւորութեան առաջին վառարանը, որ մարդկութեան մէջ իրեն տեղը որոշած է պաշտօնապէս, իր բարոյական զարգացման դաստիարակութիւնը սահմանած է, և որ մա՛նաւանդ իբր ամէնէն պատրաստական Մայր՝ ամէն կողմ կ՛վազէ իր ցրուած զաւակներուն ետևէն, և երբ անոնք լքուած են հիւանդագին կամ մահամերձ կ՛հիւծին, երբ անշնչացած են բոլորովին, զանոնք իր բազուկներուն մէջ կ՛առնէ Մայր-Եկեղեցին։

Ես միշտ զարմանքով, մա՛նաւանդ ցաւով դիտած եմ տիրող անտարբերութիւնը Եկեղեցւոյ հանդէպ։ Ա՛յն գիտութիւններն ու դրութիւնները, որոնց վրայ իբր թէ կ՛կռթնին անտարբերներ, զանխուլ չէ՛ մեզի, վարդապետներուս, և կրնանք ըսել համարձակապէս, որ թերևս աւելին ալ տեսած ենք և կ՛ճանչնանք հաւատքի և կրօնի նշանաւոր հակառակորդներ, բայց ատոնց և ո՛չ մէկը կ՛արհամարհէ եկեղեցին՝ ա՛յնպէս ինչպէս կ՛արհա-

մարհէ Քրիստոնեան։ Անոնք դէ՛մ են վարդապետականին ա՛յն դժուարութիւններուն, որոնք կրօնը կ՛խրթնացնեն և բարոյականի ըմբռնումը կ՛դժուարացնեն։ Եւ ո՞ր գիտութիւնը, ո՞ր դրութիւնը պիտի հակառակէր հաստատութեան մը, որ մեծ սիրոյ կեդրոն մըն է միշտ, իր դռները բա՛ց են անխտիր ամէնուն առջև։

Թողո՛ւնք այս բոլորը. Հայ. Եկեղեցին ըստ ինքեան չա՞րժեր որ սիրուի հաւասարապէս մեր ամէն աստիճանի զարգացածներէն ալ։ Ի՞նչ է որ կ՛խրտչեցնէ իրենց իմաստութիւնը. արդեօք ընկերական սէ՞րը, որ հիմն է բարոյական կեանքի. արդեօք Աւետարա՞նը Յիսուսին, որուն փրկագործութիւնը տիեզերք մէկ անգամ միայն տեսաւ իր անհուն և անվախճան գոյութեան մէջ. արդեօք այն գիտակցութի՞ւնը, որով Հայ Ազգը 20 դարերէ ի վեր, Քրիստոսի քարոզած ժամանակէն կրցաւ Աւետարանին լոյսը վա՛ռ պահել Հայ. Եկեղեցւոյ մէջ։

Մեր եկեղեցին, է՛ նաև հայրենի աւանդութիւններու գանձարանը։ Լուսաւորչէն սկսեալ մինչև Շնորհալի, նոյն իսկ մինչև այս վայրկեանը անցնող սերունդներու գործերուն և մեծագործութիւններուն շղթայումը կ՛տեսնենք այս Եկեղեցւոյ մէջ. լեզու, բարք, սովորութիւններ ու աւանդութիւններ, ըլլա՛յ զուտ մեր Եկեղեցւոյն յատուկ, ըլլա՛յ հասարակաց ընդհանուր Եկեղեցիներու համար, կ՛պահուին Հայ. Եկեղեցւոյ մէջ։

Ա՛հ, ինչպէս պէտք է արտայայտել Եկեղեցւոյ սէրը. հիմայ մարդիկ շա՛տ աւելի զբաղած են

քան երբեք, և Քրիստոնեայն ա՛յնչափ հոգածու չէ՛ իր հոգեւոր կեանքին, ո՛րչափ շուկայի կեանքին։ Ոմանք կու գան Եկեղեցին և կ՚վառեն մոմ, կամ քանի մը կաթիլ ձէթ կանթեղին, լրացած կ՚ըլլայ ուխտը. — այսչափով կ՚գոհանայ անծի՜ր բաղձանքներով լարուած հոգին։ Իսկ անտարբերներ կամ նոյնը աւելի տարօրինակ հեռաւորութեամբ մը կ՚ընեն և կամ բոլորովին կ՚ծիծաղին բարեպաշտութեան այդ կերպով արտայայտութեան վրայ։ Բայց ես, այս կերպերէն և ո՛չ մէկուն մէջ կ՚տեսնեմ ճշմարիտ եկեղեցասիրութիւնը։ Եւ ո՛չ թէ ես չեմ տեսներ, այլ՝ թէ այդ չէ՛ եկեղեցասիրութիւնը։

Եթէ Եկեղեցին իմ բացատրած կերպով, այսինքն՝ իր ստոյգ նպատակին մէջ հասկցուի, ինքնին աչքի կ՚զարնէ սխալ արտայայտութիւնը։ Այդ սխալը պէտք չէ՛ որ շարունակուի։

Ո՞ւր են մեր հայրենի սովորութիւնները, հնաւանդ նախանձախնդրութիւնները, Եկեղեցիի բարեկարգ ու պայծառ վիճակը ամուր բռնելու համար. ո՞ւր են ա՛յն ջանքերը՝ Եկեղեցւոյ պաշտօնէին փառքն ու պատիւը իր բարձրութեան մէջ պահելու համար։ Ո՞ւր ա՛յն բարեպաշտութիւնը, որ Եկեղեցւոյ ամենօրեայ մխիթարանքով կ՚զօրանար, և ա՛յնչափ բարեպաշտ՝ որ Եկեղեցւոյ շինիչ, խրախուսիչ աղօթքներուն մէկ մասը տան մէջ անպատճառ կ՚կատարուէր. և ո՞ւր, սուրբ համբոյրն ու ողջոյնը Եկեղեցւոյ լրութեան մէջ։

Այո՛, անցա՛ծ են այդ ամէնքը, անցա՛ծ։ Բայց միեւնոյն կերպերը, միեւնոյն եղանակները չէ՛ որ կ՚պահանջենք հիմայ քրիստոնեաներէն։ Ո՛չ, ո՛չ։

Գոնէ կիրակինե՛րը բաւէին եկեղեցասիրութիւնը լա՛ւ արտայայտելու համար։ Եւ սակայն կիրակիներուն իմաստն ալ փոխած են՝ եկեղեցասիրութեան իմաստին հետ։ Այդ օրը սո՛ւրբ է, միա՛կ օրը, զոր քրիստոնեայ մարդը պիտի յատկացնէ իւր հոգեւոր կեանքին համար։ Շուկայի զբաղումները կ՚դադրին իրաւ, բայց ո՛չ թէ հոգեւոր կեանքի համար, ո՛չ. Աստուած գիտէ միայն թէ ինչո՛ւ համար։ Եկեղեցին կ՚մնայ մէկդի. անոր երաժշտութիւնը համ չտար. բեմը ձանձրո՛յթ կ՚ազդէ. ընթերցուածները առեղծուածներու հիւսուա՛ծք կ՚ըլլան։ Իրաւ այդպէ՞ս է եկեղեցին. ի զո՞ւր ուրեմն դարերու սրբուհիներ սիրեցին զայն. տգիտութիւնը, նախապաշարո՞ւմը սիրել տուաւ Աստուծոյ Տունը։ Ո՛չ, ե՛ղբարք, ո՛չ։ Եթէ երաժշտութիւնը չհամակեր էութիւնդ, որովհետեւ շա՛տ անգամ եղանակ մըն է որ կ՚լսես և երբեք չե՛ս գիտեր երգուածը, երգը։ Եթէ բեմէն կ՚ձանձրանաս, թերեւս իրաւունք ունենաս՝ տեսնելով որ շա՛տ անգամ լո՛ւռ է ա՛ն. և լուռ չեղած ատենն ալ սին, սի՛ն նաև քու սիրտդ։ Եթէ ընթերցուածները առեղծուածներու հիւսուածքի մը տպաւորութիւնը կ՚ընեն, պատճառը եկեղեցին չէ՛. — քու նախնիքդ հասկցան զայն և հասկնալու համար թարգմանուեցան անոնք պանծալի աշխատութիւններով, որ Հայ Գրականութեան կոթողն է և անմահ յիշատակարա՛նը՝ Սահակ-Մեսրոպեան Դպրոցի միաչունչ եկեղեցասիրութեան. — այո՛, պատճառը եկեղեցին չէ՛, այլ մենք՝ որ չե՛նք փնտռեր անոր մէջ հաւատոյ Զօրագլուխը. Նա չէ՛ մեր նայուածներուն առարկան, մեր մտածողականին

յարացոյցը ։ Մենք չե՛նք ուզեր մենք զմեզ քննել թէ կ'նայի՞նք Անոր ։

Փնտռեցէ՛ք եկեղեցւոյն մէջ կատարիչ Յիսուսը. ձեր բոլոր տեսածներուն ու լսածներուն մէջ դիտեցէ՛ք Անոր փառքը, խա՛չը, պիտի սիրէք զայն. որովհետեւ պիտի խոստովանինք որ, Անոր կ'պարտինք մեր հոգեւոր և բարոյական վերածնութիւնը ։ «Հայեցցուք ի զօրագլուխն հաւատոց եւ ի կատարիչն Յիսուս, որ յանձն առ զխաչն» ։

Եթէ ա՛յս գիտակցութեան, ա՛յս հաւատքի վրայ հիմնուի Եկեղեցւոյ սէրը, շա՛տ շուտ կրնանք մեր տկարութիւններուն աստիճանը չափել և կը հասնինք Եկեղեցասիրութեան այն մե՛ծ օրինակներուն, այն նշանաւո՛ր դէպքերուն և դէմքերուն վրայ, որոնք Յիսուսի՛ նայեցան, հաւատքի Զօրագլո՛ւխը դիտեցին միշտ, կրեցի՛ն անոր խաչը, որպէս զի եկեղեցին մնայ անվի՛շտ՝ իր ծաւալուն և կենդանի սիրոյն մէջ ։

Թո՛ղ, ուրեմն, նայի՛ն պարզ հաւատացեալները Յիսուսին՝ և աւելի համարձակ սիրով գրկեն Մայր-Եկեղեցին. Թո՛ղ նայի՛ն լուսամիտներ Քրիստոսին՝ և լեցնեն իրենց սիրտերը սի՛րով. Թո՛ղ նայի՛ն անտարբերները հաւատքի Զօրագլխին՝ և հաւատան թէ իրենք պարտաւոր են սիրելու Մայր-Եկեղեցին։

Կ'մաղթեմ որ ձեր կեանքը բեղնաւորէք Եկեղեցասիրութեան ընտի՛ր և գիտակի՛ց արտայայտութիւններով ։ Օրհնե՛նք մեր նախնեաց սրբազան յիշատակը և աշխատինք որ իրենց աւանդն ընդհանուր՝ Մայր-Եկեղեցին, մնայ ամուր ի փառս Փրկչին, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. Ամէն ։

ԽԱ.

ՍՐԲԱՎԱՅՐԻՆ ՊԱՏԿԱՌԱՆՔԸ

«Զի եթէ զանձինս քննէաք, ապա ոչ դատապարտէաք»։
(Ա. Կոր. ԺԱ. 31)

Եթէ մենք զմեզ քննէինք, պիտի չդատապարտուէինք ։

Ըրածը գիտնալ՝ մարդու համար շա՛տ մեծ արժանիք մ'է ։ Վասն զի երբ մարդ գիտէ իր ըրածը՝ ապահովաբար կ'վարուի, իբր հեղինակ կ'շարժի իր բոլոր գործառնութիւններուն մէջ ։ Ա՛ն որ չգիտեր իր ըրածը, այսինքն՝ կ'ընէ սովորութեամբ, հետեւողութեամբ՝ չկրնար ապահով ընթացք մը ցոյց տալ և կ'տկարանայ իր բոլո՛ր գործառնութիւններուն մէջ ։

Այս երկու տարբեր վիճակները՝ մարդու կեանքին վրայ միշտ աչքի կ'զարնեն և մարդու արժանիքը կ'աստիճանաւորեն ։ Խնդիրը բնաւ չտարբերիր հոգեւոր և նիւթաւոր աշխարհներու մէջ ։ Ամէ՛ն տեղ և ամէ՛ն գործի մէջ նո՛յն է իրողութիւնը։

Քրիստոնեայ մարդու հոգեւոր կեանքին մէջ կա՛ն շա՛տ մը իրողութիւններ, որոնց մասին եթէ գիտակցաբար կազմած է ա՛ն իր գաղափարը, բարձր արժանիք մը կ'շեշտէ իր վրայ. արժանի՛ք մը՝ որ կ'կայանայ իր ըրածները գիտնալու մէջ ։

Կորնթոսի նորադարձ քրիստոնեաները կ'երեւի թէ շատ շո՛ւտ մոռցած էին հաղորդութեան նշանակութիւնը։ Պօղոս Առաքեալ՝ աւանդած էր անոնց թէ Քրիստոս ա՛յն գիշեր, «յորում մատնէր», ի՛նչպէս հացն ու բաժակը առաւ իր ձեռքը և իր յիշատակով նուիրագործեց զանոնք. տուա՛ւ անոնց՝ հացին և գինիին՝ նշանակութիւն մը, որ իր մահը պիտի յիշեցնէր մինչ։ Պօղոս մասնաւորապէս դիտել կու տայ թէ՝ ես այս հաղորդութեան մասին գիտցածներս ի՛նչպէս որ ընդունեցի Տիրոջմէ, այնպէս ալ աւանդեցի ձեզի. հետեւաբար՝ երբ դուք կ'մոռնաք ձեզի աւանդուածին հարազատ իմաստը և երբեք տարբերութիւն չէ՛ք դնէր հաղորդութեան հացին և ձեր տունը կերած հացին մէջ, հաղորդութեան բաժակին և ձեր գինիի գաւաթներուն մէջ, մե՛ծապէս կ'սխալիք։

Կ'լսեմ թէ, կ'ըսէ Առաքեալը, դուք, Կորը՛նթացիք, երբ մէկտեղ ժողովուիք, ձենէ իւրաքանչիւրը կ'փութայ իր կերակուրը ուտել, մէկը անօթի, մէկը գինով. Աստուծոյ տունը ձեր ճաշարանը չէ՛. ուտելու խմելու համար տուն չունի՞ք, եթէ ոչ Աստուծոյ Եկեղեցին արհամարհելու համար կ'ընէք այդ անկարգութիւնները։

Գիտցա՛ծ եղիք՝ որ ասկից ետքը երբ ձենէ մէկը անարժանութեամբ կ'ուտէ այդ հացը կամ կ'խմէ այդ բաժակը, «Պարտակա՛ն եղիցի մարմնոյ եւ արեան Տեառն». վասն զի չգիտեր այդպիսին թէ ի՛նչ նշանակութիւն ունին հաղորդութեան հացն ու գինին, վասն զի այդպիսին չգիտեր այդ հացին և գինիին տարբերութիւնը. և ա՛յս է, այս տկարութի՛ւնն է պատճառը՝ որ ձենէ շատեր հի-

ւա՛նդ են և ախտաժէտ, դատապարտուա՛ծ են, պատժուա՛ծ են։ Այսպէս պիտի չըլլար, սակայն, եթէ դուք զձեզ քննէիք. «Եթէ զանձինս քննէաք, ապա ո՛չ դատապարտէաք»։

Պօղոսի թուղթերուն նշանաւոր հատուածներէն մէկը կ'կազմէ այս օրուան ընթերցուածը, ուսկից առի բնաբանս և բացատրեցի։ Եւ նշանաւո՛ր է անոր համար որ՝ մինչև հիմայ կ'յանդիմանէ զանոնք, որ չե՛ն յարգեր Աստուծոյ Եկեղեցին, զանոնք՝ որ անարժանութեամբ, առանց քննելու իրենց անձը, կ'մօտենան Սեղանին։

Յարգել Եկեղեցին՝ կ'նշանակէ յարգել ի՛նչ որ կ'ներկայացնէ, կ'խորհրդաւորէ Եկեղեցին։ Եւ ասի կ'նշանակէ նաև գիտնալ իր ըրածը՝ հոգեւոր կեանքի հանդիսաւոր արտայայտութեան մէջ, Եկեղեցւոյ սա՛ արտաքին կեանքին մէջ։

Եւ Եկեղեցին՝ կ'խորհրդաւորէ Քրիստոսի բո՛լո՛ր տնօրէնութիւնները, աստուածային գործերու լո՛ւմը Քրիստոսի կեանքին վրայ։ Եկեղեցւոյ յարգանքը, Եկեղեցւոյ պատկառանքը կ'բղխի իր խորհրդաւորած իրողութիւններէն և քրիստոնեայն կ'պարտաւորուի յարգել զայն, պահե՛լ Անոր պատկառանքը՝ երբ գիտէ այդ իրողութիւնները։ Չգիտցած ատենը՝ կ'զեղծանի և զեղծումը դատապարտութեան կ'տանի։

Մարդիկ չափազանց խի՛ստ են կենցաղագիտութեան պայմաններուն մէջ։ Ամէ՛ն տուն իր սովորութիւններն ու աւանդութիւնները ունի և սկզբունքով միեւնոյն սովորութիւններ ու աւանդութիւններ տուներու կողմէն կ'յարգուին փոխա-

դարձաբար։ Տեսակցութեան ժամանակները, խօսակցութեան եղանակները, ընդունելութեան կերպերն ու ձեւերը, մարդոց հագուստն ու կապուստը, նոյն իսկ քալուածքն ու նստուածքը ամէնէն մեծ խնամքով կ'դիտուին։ Անպատշաճութիւն ու անպատեհութիւններ՝ սաստիկ նեղութիւն և զայրոյթ կ'պատճառեն երկու կողմին ալ։

Միեւնոյն իրողութիւնները, սակայն, չե՛ն դիտուիր Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ, ո՛ւր ամէն մարդ ազա՛տ կ'զգայ ինքզինք՝ ուզածին պէս մտնելու և ելլելու և միայն ինքզի՛նքը տէր կ'կարծէ հո՛ն, այո՛, հո՛ն, ո՛ւր Քրիստոսի ներկայութի՛ւնը պէտք էր զգալ, Անոր անուան և Անոր յիշատակին եղած բոլո՛ր կարգադրութիւններով։

Ասի անհրաժեշտ է մա՛նաւանդ այս Եկեղեցիին համար, ո՛ւր ամէն Հինգշաբթի ա՛յնքան մեծ բազմութիւն մը կ'ներկայանայ ամէն կողմէն և ընդհանրապէս տեղի կու տայ արդա՛ր դիտողութիւններու՝ ա՛յնպիսի արարքներու համար, որոնց պատմութիւնը պէտք չէ՛ որ ընեմ այս բեմէն։

Միայն կ'ուզէի առիթէն օգտուելով հարցնել առաքելական շեշտով թէ միթէ տուն չունի՞ք տեսակցութիւններու համար, եթէ ոչ Ս. Լուսաւորիչը, Աստուծոյ Եկեղեցին, արհամարհելու համար կ'որդեգրուին այն ընթացքները, որոնք Եկեղեցիէն դուրս, տուներու մէջ իսկ չե՛ն կրնար ներելի ըլլալ։

Ամէն Հինգշաբթի այս սրբավայրին մէջ, հաւատացեալ և բարեպաշտ հոգիներու մխիթարութեան և շինութեան համար կ'քարոզենք և Ս. Պատարագի արարողութեամբ՝ կ'պատմենք Քրիստոսի մահը։ Բայց ո՛վ կ'խորհի այս տեղ մտնելու ատեն թէ Եկեղեցին սո՛ւրբ տեղ մ'է. թէ արժանապատուութեա՛մբ պէտք է մտնել հո՛ն և օգտուիլ և մա՛նաւանդ շինուա՛ծ ու վերանորոգուա՛ծ դուրս ելլել անկից՝ հոգեկան զուարթութեամբ մը։

Եկեղեցին ուրիշ կերպով պիտի կորսնցնէր իր նշանակութիւնը։ Պէ՛տք է յարգել զայն կատարելապէս, պէ՛տք է պատկառիլ և չընել հո՛ն, ինչ որ պիտի չուզէիք ընել Եկեղեցիէն դուրս, նոյն իսկ ձեր տուներուն մէջ։ Եթէ քննէիք դուք զձեզ, եթէ անդրադառնայիք Եկեղեցւոյ մէջ անցած ու դարձածին վրայ, պիտի չդատապարտուէիք։ Վասն զի անարժանութեամբ մտնել Եկեղեցի, անարժանութեամբ մասնակցիլ Անոր խորհուրդներուն և արարողութիւններուն, դատապարտելի՛ է միշտ, և ճիշդ այս դատապարտութեան հետեւանքո՛վ է որ Եկեղեցին խորթ և անիմանալի հաստատութիւն մը կ'դառնայ, որուն մէջ ամէն ոք կ'ուզէ իր ուզածին պէս վարուիլ և երբեք չանդրադառնար թէ այդպէսով կ'անարգուի Եկեղեցին, կ'վերնայ ամօթն ու պատկառանքը և Պատարագի խորհուրդը փոխանակ պատմելու Քրիստոսին մահը, դատապարտութեան պատճառ մը կ'ըլլայ լոկ և ինչ որ կ'խօսուի՝ պարզ ղօղանջիւն մը։

Ուրեմն ցո՛րչափ չանդրադառնանք, չքննենք, չգիտնանք սրբավայրին յարգն ու պատիւը, միշտ անարժանութեամբ արհամարհած պիտի ըլլանք Աստուծոյ տունը և Հաղորդութեան Սեղանը։

Անդրադարձցէ՛ք, ուրեմն, և ձեր մտքին առջե՛ւ բերէք Վերնատունը, ո՛ւր Քրիստոս իր ամէնէն

արտառուչ խօսքերը կ՚խօսի իրեններուն եւ Զատկին ամէն մեկ վայրկեանի մերձեցումը կ՚նշանակէ իր զենումը։ Եւ Ինքը՝ Քրիստոս՝ իր բոլո՛ր գործերը, իր բոլո՛ր կեանքը կ՚դնէ հացի եւ գինիի յիշատակութեան մէջ եւ զայն կ՚կտակէ զինքը սիրողներուն, իր սէրը հասկցողներուն։ Ինծի այնպէս կը թուի թէ՝ Վերնատան մէջ, զատկական սեղանի շուրջը, Քրիստոսի խօսած խօսքերը ամէ՛ն բան կերպարանափոխ կ՚ընէին։ Վերնատան լռութեան մէջ՝ Առաքեալներ ապիշ ապիշ Անոր կ՚նայէին, կախուած Անոր շրթներէն՝ սրտի բնական հատնումով կ՚դիտէին Անոր շարժումները. վերնատունը ինքնին կ՚ըլլար սրբավայր մը՝ Զատկական ամէնէն անմեղ Գառին պատրաստութեամբը եւ սեղանը կ՚խորհրդաւորէր Անոր կեանքը. — ո՛չ, Անոր մահը. վասն զի իր մա՛հն է որ կեանք է. վասն զի իր մահովը կենդանացուց մեռած հոգիները։

Անդրադարձէ՛ք նաեւ Պօղոսի խօսքերուն վրայ եւ քննեցէ՛ք զանոնք։ Եթէ Քրիստոս ըսաւ՝ այս սեղանը կրկնեցէք միշտ իմ յիշատակին համար, Պօղոս առանց այլաբանութեան կ՚շեշտէ միեւնոյնը. անոր մա՛հը պատմեցէք։ — Ո՛հ, քիչ մը խիստ չէ՞ այսպիսի շեշտ մը մա՛հ բառին վրայ։ Չունէ՞ր Քրիստոս՝ մարդոց սիրտը հրապուրող ու կեանքէ առնուած ուրիշ գործեր, զոր յիշատակէին։ Մա՛հը. ինչո՞ւ. անոր համա՞ր որ մարդոց երազները կ՚ցրուէ, սիրելիները կ՚զատէ իրարմէ. անոր համա՞ր որ մահուան տուած կորուստը անդարմանելի է բացարձակապէս, դժխե՛մ եւ դժոխայի՛ն։ Քրիստոսի մա՛հը պատմել, ինչո՞ւ արդեօք։ Կարելի չէ՞ որ Անոր Ծննդեան փառաւոր գիշերը յիշատակուէր, Անոր

Մկրտութեան յայտնութիւնը արձագանգ տար, ա՛հ, ինչո՞ւ Թաբոր լեռան պայծառափա՛յլ, դրախտայի՛ն տեսիլները չկրկնուէին. կարելի չէ՞ր որ Անոր հրաշքները պատմուէին. ինչո՞ւ միայն եւ միայն մա՛հը. այնքան սիրո՞ւն երեւոյթ մըն է մահը կեանքի վրայ։ — Չե՛նք գիտեր։ Գիտենք միայն որ Հաղորդութեան Սեղանը Քրիստոսի մա՛հը կ՚խորհրդաւորէ. ա՛յս է իր կտակը, ա՛յս է Պօղոսին պատուէրը, ա՛յս է իրողութիւնը. վասն զի Քրիստոսի մահէ՛ն ծնաւ Քրիստոնէութիւնը. Ինքը մեռաւ, որպէս զի ապրեցնէ մարդիկը, կեա՛նք տայ անոնց, հոգիի՛ կեանքը, մե՛ծ կեանքը, բո՛ւն կեանքը։

Անդրադարձէ՛ք անգամ մըն ալ, ուրեմն, ձեր քրիստոնէական կեանքին վրայ. քննեցէ՛ք եւ տեսէ՛ք թէ աղերս մը, կապ մը կա՞յ Քրիստոսի մահուան եւ ձեր քրիստոնէութեան մէջ։ Ահա՛ խնդիրը, ահա՛ գիտնալիք բանը, ահա՛ արժանաւորութեան պայմանը։

Եթէ Կորնթացիք զեղծում մը կ՚ընէին խտիր չդնելով իրենց կերած հացին եւ հաղորդութեան սեղանի հացին մէջ, իրենց խմած գինիին եւ Քրիստոսի արիւնը խորհրդաւորող գինիին մէջ, դո՛ւք՝ որ կ՚դնէք այդ խտիրը, գիտէք այդ տարբերութիւնները, արդեօք կրնա՞ք ըսել թէ բաւակա՛ն է ճանչնալ միայն այդ տարբերութիւնները՝ դատապարտութենէ ազատ մնալու համար. հերի՞ք է այսչափը արժանաւորութիւնը ապացուցանելու համար։ — Չե՛մ կարծեր։ Այո՛, չե՛մ կարծեր որ քրիստոնեայն անմատչելի դիրք մը տալով Հաղորդութեան Ս. Սեղանին՝ կատարած ըլլայ իր պարտքը. չե՛մ կարծեր որ խորհրդաւորութեան թանձր քօ-

ղին տակ ընդնշմարելով ա՛յն բանը, զոր ընդհակառակը կորովաբիր նայուածքո՛վ պէտք էր յայտնի՛ տեսնել, կարելի ըլլայ պատմել Քրիստոսի մահը։

Ո՛չ, Քրի՛ստոնեայք, ո՛չ. ասի կ'նշանակէ իր բրածը չգիտնալ։ Վարանոտ վիճա՛կ մը։ Հետեւակի գո՛րծ մը։ Քրիստոնեայն պէտք չէ՛ վարանի իր հոգեւոր կեանքի կալուածին մէջ. արձակ համարձա՛կ պէտք է ապրի ան՝ գիտնալով որ իրեն այդ ապրիլը՝ այդ կեանքը՝ Քրիստոսի մահուան պտո՛ւղն է։ Քրիստոնեայն պէտք չէ՛ որ հետեւակ ըլլայ, այլ՝ հեղինակ. Եկեղեցին իր համայնքովը գաղտնիք մը պէտք չէ՛ ըլլայ իրեն համար. ինքը զաւա՛կն է Աստուծոյ, բարեկամն ու եղբա՛յրն է Քրիստոսին։ Այս տեսակ բարեկամութեան և եղբայրութեան մէջ չկա՛յ վերապահում, չկա՛յ գաղտնիք։ Շատ պա՛րզ է խոկութիւնը. — Քրիստոսի մահը՝ իր Եկեղեցւոյն կեա՛նքն է։

Կ'զգա՞ք դո՛ւք, քրիստոնեա՛յ եղբայրներ, այս խոկութիւնները սա՛ վայրկենին, դուք՝ որ եկած էք մասնակցելու Հաղորդութեան Ս. Սեղանին. պիտի կրնա՞ք պատմել Անոր մահը։ Պիտի կրնա՞ք վկայել այդ արժանաւորութեան, որ միակ պայմանն է հաղորդութեան։ Ըրա՞ծ էք այդ ինքնաքննութիւնը. վասն զի «եթէ զանձինս քննէաք, ապա ո՛չ դատապարտէաք»։

Օ՛ն, ուրեմն, ե՛ղբարք, միշտ ատեն ունիք գիտակցութեամբ վկայելու ձեր արժանաւորութեան։ Նոյն իսկ վայրկեան մըն ալ հերիք է՝ մտքի և սրտի տրամադրութիւնները լուսաւորելու և օծելու

համար։ Գիտցէ՛ք վայրկեաններու յարգը, որ շատ անգամ ամբողջ կեա՛նք մը կ'արժեն։

Սիրեցէ՛ք ձեր եկեղեցին, որ Քրիստոսի մահուան պտուղն է։ Ա՛յս է պատճառը, որ սրբավայրի պատկառանքը և հաղորդութեան սեղանը միևնոյն խորհուրդը ունին։ Ի՛նչ որ ներելի չէ՛ դուրսը, պէտք չէ՛ որ ներելի ըլլայ հո՛ս, այս սրբավայրի՛ն մէջ։ Զարաչար գործածութիւնն է այս Քրիստոսի բարեկամութեան և եղբայրութեան. անարգա՛նք մ'է այսպիսի ընթացք ու վարք Անոր մահուա՛ն դէմ։

Կ'տեսնէք թէ մինչև ո՛ւր կ'յանգին մեր տկարութիւնները՝ հոգեւոր կեանքի մէջ։

Զգո՛յշ, զգո՛յշ, քրի՛ստոնեայք։ Քննեցէ՛ք դուք զձեզ, քննեցէ՛ք որ չդատապարտուիք նոյն իսկ հո՛ն, ուր պարզերես պէ՛տք է ըլլալ։

Յիշեցէ՛ք Քրիստոսին սէրը, որ զինքը տարաւ մինչև խաչին կեանքը. անդրադարձէ՛ք Քրիստոսի յիշատակին վրայ. պատմեցէ՛ք Անոր մահը։ Եկէ՛ք ճաշակեցէ՛ք անոր սեղանէն, պիտի տեսնէք որ քա՛ղցր է, բարի՛ է։ Նորոգեցէ՛ք ձեր ուխտը, ձեր բարեկամութի՛ւնը, ձեր եղբայրութի՛ւնը՝ պատմելով Անոր մահը և փառաւորելով զամենասուրբ Երրորդութիւնն, զՀայր, և զՈրդի և զՍուրբ Հոգին, յաւիտեանս. Ամէն։

ԻԹ.

ԿԻՆԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

«Ասէ ցնա Յիսուս. Մի՛ մերձենար յիս, զի չեւ եւս ելեալ եմ առ Հայր իմ. այլ երթ դու առ եղբարսն իմ, եւ ասա ցնոսա, Ելանեմ ես առ Հայրն իմ եւ առ Հայր ձեր, եւ Աստուածն իմ եւ Աստուած ձեր:
Գայ Մարիամ Մագդաղենացի եւ պատմէ աշակերտացն եթէ եսես նա զՏէր, եւ զայս ինչ ասաց ցնա:»
(Յովհ. Ի. 17. 18):

ՆՈՐ Կտակարանի, մասնաւորապէս Աւետարանի խնամոտ ուսումնասիրութեան մէջ՝ անկարելի է որ աչքի չզարնէ ա՛յն նշանակելի իրողութիւնը, որ երեւան կու գայ Քրիստոսի դէպ ի կիները ունեցած վերաբերութեան մէջ։

Կ'տեսնենք որ՝ Քրիստոս՝ իր փրկագործութեան մե՛ծ ծրագրին մէջ պատահական և հարեւանցի կերպով չգիտեր կանանց վիճակը. շա՛տ լուրջ և շա՛տ գործնական ձեռնարկներ կ'ընէ՝ կիները հաստատելու համար իրենց արժանաւո՛ր, իրենց բո՛ւն դերին և դիրքին մէջ։

Նշանակելի է մա՛նաւանդ սա՛ իրողութիւնը որ Քրիստոսի շուրջը գտնուած կիներ՝ ընդհանրապէս հիւանդոտնե՛ր են, այրինե՛ր են կամ աղքատներ և մասնաւորապէս մեղաւորներ. և ինքը՝ Քրիստոս

կանանց դասը կ՚պաշտպանէ ա՛յս իրապէս կնոջ իրաւունքներէ զրկուած դասակարգի կիներուն վրայ։

Ինչպէս որ պիտի տեսնենք, Քրիստոս կ՚ուզէ կինը կի՛ն տեսնել և ճիշդ ա՛յս է պատճառը որ՝ կնոջ բուն դերին մէջ զեղծանողները կ՚վերականգնէ ու կ՚վերահաստատէ՝ նոյն իսկ իր Աւետարանի քարոզութեան լաւ հաղորդիչներ ընելով զանոնք։

Կրօնական աշխարհի մէջ կանանց բարեպաշտութիւնը ամէնէն հզօր ազդակներէն մէկը եղած է՝ հաւատալիքներու պահպանութիւնը ապահովելու համար առտնին բարքերու մէջ։ Կին-Մարդու այս հոգեխօսական վիճակը՝ արդի՛ւնք է թէ՛ իր կազմուածքին, թէ՛ իր բացարձակապէս առտնին կեանքին և թէ՛ մա՛նաւանդ իր կնոջական պաշտօնին, լա՛ւ եւս, իր կեանքի նպատակին։ Եւ միմիայն հաւատքի և հաւատալիքներու խնդիրներու մէջ չէ՛ որ կինը ա՛յնքան մեծ դեր մ՚ունի։ Նէ՝ տոհմային և տնական կեանքի մէջ ալ կ՚պահպանէ աւանդութիւններ, սովորութիւններ։ Վերջապէս մարդկային բարքերու մէջ, այր մարդու հաւասար և անկի՛ց ալ աւելի բարոյական մեծ գործե՛ր ստանձնած է Կին-Մարդը։ Եւ ուրիշ կերպ չէ՛ր կրնար ըլլալ, քանի որ իբր հայր ու իբր մայր, տան մէջ բունը կ՚կազմեն այր ու կին և այդ տան մէջ ծնունդ առնող կեանքերու ամբողջին մէջ, երկուքն ալ հաւասարապէս բաժին ունին. մէկը կամ միւսը առանձինն չկրնար կազմել այդ բունը և այդ ամբողջը. ահա՛ նոյն իսկ այս տեղէն

կ՚սկսի կնոջ դերին նշանակութիւնը մարդկային կեանքի բոլո՛ր կողմերուն վրայ։

Այս սկզբունքով՝ կարելի չէ՛ որ՝ այր մարդու յատկութիւնները իրեն համար առաւելութիւններ նկատուին. ո՛չ ալ կին մարդու յատկութիւնները՝ իրեն համար։ Երկուքին մէջ եղած տարբերութիւնները մէկուն համար առաւելութիւն և միւսին համար թերութիւն մը չէ՛ և պէտք չէ՛ որ այդպէս ալ նկատուի։

Երկու կողմին իրարմէ ունեցած տարբերութիւնները, թերութի՛ւն նկատել, ա՛յս է ահա բուն թերութիւնը, սխա՛լը։ Եւ այսպէս նկատելու արդիւնքո՛վ է որ կնոջ խնդիր, կնոջականութիւն (féminisme) կ՚ծագի և այս խնդիրը կու գայ կ՚զբաղեցնէ Հայոց արդի սերունդը Պոլսի մէջ և Պոլսէն դուրս՝ Պոլսի նման զարգացած կեդրոններու մէջ։

Կինը՝ իր կնութեան մէջ, այրը՝ իր այրութեան մէջ, երբ շիտակ կ՚քալեն, երբեք գոյութիւն չունի ֆեմինիզմը. իսկ երբ կինը՝ չգտնուիր իր կնութեան պայմաններուն մէջ, ա՛յն ատեն է որ երեւան կու գայ ֆեմինիզմը։ Կինը ըստ ինքեան իր կոչման մէջ և ո՛չ թէ կինը՝ այր մարդու կոչման մէջ։

Այս կարեւոր խնդրին վրայ կ՚ուզեմ խօսիլ՝ կինը դիտելով իր կոչման մէջ. վասն զի ուրիշ կերպով բացարձակապէս անկարելի՛ է գաղափար կազմել այս մասին։

Քրիստոս և հետեւաբար՝ Քրիստոնէութիւն այդ տեսակէտո՛վ միայն կարեւորութիւն կուտան խնդրին։ Աւետարան կ՚ուզէ որ կինը՝ կի՛ն ըլլայ։

Աչքի առջեւ բերէ՛ք այն բոլո՛ր պատմութիւնները, ո՛ւր Քրիստոս կիներու հետ կ'խօսի։

Ա՛յն միջավայրին մէջ, ո՛ւր Քրիստոս հաստատեց իր կրօնը, նախանձելի չէ՛ր կնոջ վիճակը։ Կինը արհամարհուա՛ծ էր ամէնէն յառաջ իր ամուսնական կեանքին մէջ. հրէական ապահարզանը ջըլատա՛ծ էր անոր կորովը, մոռցուցա՛ծ էր անոր՝ իր կոչումը. նէ վստահ չէ՛ր իր վաղուանին վրայ։ Քրիստոս՝ որպէս զի կնոջ իրաւունքը վերադարձնէ իրեն, ըսաւ որ՝ այր եւ կին մի են, ամբո՛ղջ մը կ'կազմեն հաւասար կերպով. պէտք չէ՛ որ այրը արձակէ զանի եւ քանդէ առանին կեանքի ամբողջութիւնը՝ երբ անանկ պատճառ մը չկայ մէջտեղ, որ մէկ կամ միւս կողմին համար աններելի ըլլայ եւ աւրէ ամբողջը։ Սկիզբէն այդպէս չեղաւ. եւ եթէ Մովսէս ապահարզանի հրաման տուաւ պահ մը՝ այն ալ ձեր խստասրտութեան համար էր։

Կնոջ իրաւունքը քրիստոնէութեան մէջ բարձրացնող եւ պաշտպանող այդ համարը՝ ադամանդէ հիմերու վրայ հաստատուած է նոյն ինքն Քրիստոսի ձեռքով։ Ի՞նչ պիտի ըլլար կանանց վիճակը, եթէ անոր բախտը կախուած ըլլար այր մարդու «այո՛»էն կամ «ո՛չ»էն։

Այրը եւ կինը մի են. միութիւնը պէտք չէ՛ որ խախտի, որպէս զի երկուքն ալ իրենց դերը լա՛ւ կատարեն։

Եւ ճիշդ այս մեծ սկզբունքո՛վ եւ այս մեծ պաշտպանութեա՛մբ է որ՝ աշխարհի իբր մեղաւոր դատապարտուած կիները, Քրիստոս կ'արդարացնէր՝ պայմանաւ որ անգամ մ'ալ չմեղանչէին։

Արդարութեան եւ պաշտպանութեան բոլոր

դուները գոցուա՛ծ էին այդ կիներու առջեւ. եւ անոնք երբ կ'տեսնէին թէ Քրիստոս կ'գթայ իրենց վրայ, կ'վերականգնէ իրենց կործանած էութիւնը, կի՛նը, ամէն կողմէ կ'դիմէին Փրկչին, որպէս զի նորէն տիրանան իրենց կնոջական իրաւունքին։

Ապահարզանի ջնջումը էական էր կնոջ իրաւունքները հաստատո՛ւն, տրա՛մ գետնի մը վրայ դնելու համար։ Այն յարկը, ո՛ւր այր եւ կին կ'միանան եւ պարտականութիւններ կ'ստանձնեն իրենց խղճին առջեւ, մարդկութեան առջեւ, Աստուծոյ առջեւ, պէ՛տք է որ տեւականապէս երաշխաւորուի կնոջ համար։ Նա՛ պէ՛տք է գիտնայ թէ ի՛նքն է տիրուհին այդ յարկին, մէկ վայրկեանէն դէպ ի միւսը ո և է՛ կասկած պէտք չէ՛ ըկէ անոր սիրտն ու միտքը։

Մեղքերու ջնջումը նոյնչափ էական էր, որպէս զի կնոջ համար օրինաւոր եւ պատուաւոր կեանքի շաւղին մէջ գթողներ՝ վերականգնէին. ա՛յս էր արդարութեան նպատակը։ Գթումը՝ արդէն պատի՛ժ մ'էր անոնց համար, իսկ արդարացումը՝ պայմա՛ն մը։

Քրիստոս՝ իր փրկագործութեան փառաւո՛ր ջահովը մտած մարդկութեան մէջ, երբ այսքան արդա՛ր, այսքան անհրաժե՛շտ վերաբերութեամբ մը կ'նայէր կնոջ դատին վրայ, յայտնի մեղաւորներու համայնքը ինքզինքը կ'գտնէր. իսկ կեղծ անմեղներու համայնքը կ'ցրուէր ամօթահար՝ Արդարութեան Արեւին լուսաւորած մթութիւններու առջեւ։

Կ'յիշէ՞ք այն մեղաւոր կինը, զոր Դպիրներ եւ Փարիսեցիներ եւ Քահանայապետներ բերին Քրիս-

տոսի առջև և կ'ուզէին Մովսիսական օրէնքով քարկոծել զանի . և տեսնելով որ Քրիստոս չա'տ ներողամիտ է , կ'ուզէին գիտնալ թէ այսպէս յայտնի մեղքի մէջ բռնուած մեղաւորի մը համար ի՛նչ պիտի ըսէր ։

«Դու զի՞նչ ասես վասն դորա» . Ասոր համար ինչ կ'ըսես

— Ձեր մէջէն ո'վ որ անմեղ է , նախ ա'ն թող նետէ քարը ։

Մարդ չէ'ր մնացած Քրիստոսին դէմը , բայց մեղաւոր կնոջմէ ։

Իր կազդուրիչ խօսքերը այդ խեղճ կնոջ ուղղելով ըսաւ , «Կի՛ն դու» , ո՞ւր են քեզ դատապարտողներ , մէկը չդատապարտե՞ց քեզ ։

— Այո' , Տէր ։

Ուրեմն ե'ս ալ չեմ դատապարտեր քեզ. գնա', ա'լ ասկէ'ց ետքը «մի' մեղանչեր» (Յովհ. Ը.) ։

Կ'յիշէ՞ք , անշուշտ , փարիսեցի և բորոտ Սիմոնի տան մէջ ուրիշ մեղաւոր մ'ալ , որ շիշ մը նարդոսի ազնիւ և թանկագին իւղով եկաւ հոն . Քրիստոսին ոտքերը կ'օծէր նէ, արցո'ւնք կ'թափէր և իր գեղեցիկ ու փափուկ մազերով կ'սրբէր ։

Քրիստոս կարծես դիտմամբ թոյլ տուաւ որ այդ կինը ուզածին պէս վարուի՝ մինչև որ ուշադրութիւն հրաւիրէ։ Եւ իրաւ՝ Փարիսեցիներ , Սիմոնին ազանդակիցները , սկսան քրթմնջել . եթէ Քրիստոս մարգարէ մ'է , ըսին , պէ'տք է գիտնայ թէ ո'վ է այդ կինը , «զի մեղաւո'ր է» ։

Քրիստոս անմիջապէս հարցուց իր փարիսեցի ասպնջականին . Սի'մոն , մարդ մը երկու հոգիի վրայ առնելիք ունէր , մէկուն վրայ հինգ հար-

իւր դահեկան , միւսին վրայ՝ յիսուն . այս մարդիկ աղքատ էին և երբ չկրցան վճարել իրենց պարտքերը , մարդը բաշխեց , նուիրեց անոնց իր առնելիքները . Ի՞նչ կ'կարծես Սի'մոն , հիմայ ասոնց ո՞րը աւելի կ'սիրէ նուիրողը . — կարծեմ թէ , պատասխանեց Սիմոն , հինգ հարիւր դահեկան պարտք ունեցողը ։— Շա'տ «ուղիղ դատեցիր». Սի'մոն , կ'տեսնե՞ս այս կինը . ես տունդ եկայ , դուն ոտքերս լուալու ջո'ւր իսկ չտուիր ըստ սովորութեան . բայց սա' իր արցունքով լուաց ոտքերս և մազերովը սրբեց . դուն համբո'յր մը չտուիր ինձ , Սի'մոն , բայց այս մեղաւոր կինը այս տեղ մտնելէս ի վեր ոտքերս կ'համբուրէ չարունակ ։ Դուն , Սի'մոն , գլուխս չօծեցիր իւղով , բայց այս կինը , անուշահոտ իւղով օծեց զիս ։ Եւ ճիշդ այս պատճառով կ'ներե'մ այս կնոջ իր չա՜տ մը մեղքերը , վասն զի չա'տ սիրեց զիս . վասն զի որուն որ շատ կ'ներես՝ շատ կ'սիրէ , որուն որ քիչ կ'ներես քիչ կ'սիրէ ։ Ո'վ կին , քեզի կ'ըսեմ . «Թողեա՛լ լիցին քեզ մեղք քո . . . ։ Հաւատք քո կեցուցին զքեզ , ե՛րթ ի խաղաղութիւն» (Ղուկ. Է. հմմտ. Մատթ. ԻԶ. — Մրկ. ԺԴ.) ։

Այս երկու պատկերները բաւակա'ն են Քրիստոսի ըմբռնումը բացատրելու համար կիները բարձրացնելու և իրենց իրաւունքներուն տիրացնելու՝ մեծ , չա'տ մեծ , գործին մէջ ։

Եւ կ'կարծէ՞ք որ սքանչելի արդիւնքներ չտուաւ Քրիստոսի այս ուղղութիւնը նոյն իսկ այդ ժամանակէն ։ Եւ ի՞նչ արդիւնքներ չտուաւ ։

Այս կերպով մաքրուած և արդարացած , Աւետարանի լոյսով լուսաւորուած կիներ էին որ

քրական ծառայութիւններ ըրին ա՛յն ատեն և իրաւա՛մբ՝ Քրիստոնէութեան ամէնէն հաւատացեալ առաքելուհիները եղան ատոնք ։

Քրիստոս ըսաւ անուշահոտ իւղով զինքը օծող կնոջ համար․ անոր յիշատակը ամէն տեղ, ո՛ւր կ՚քարոզուի Աւետարանը, յաւիտեանս յաւիտենից թո՛ղ պատմուի ։ Քրիստոսին այդ խօսքերը իրմով վերականգնած, իրմով բարձրացած բոլոր կիներու համար կրնայ ընդարձակուիլ ։

Քանի՜ Մագդաղենացիներ, եօթնպատիկ մեղսային, եօթն անգամ դիւական կեանքերէ ազատուեցան․ քանի՛ Յովհաննաներ և քանի՛ Շուշաններ բոլորեցան Երկնաւոր Վարդապետին շուրջը և իրենց ունեցածը, ինչքը, Անոր տրամադրութեան տակ դրին (Ղուկ․ Ը․) ։

Յիսուս՝ ո՛չ միայն Իսրայէլի կորուսեալ կիներուն վրայ տարածեց իր Աստուածային պաշտպանութիւնը, այլ նաև հեռուները ։ Ներելի չէ՛ր Սամարացիներու հետ յարաբերութիւն ընել․ ա՛հ, Քրիստոս ո՛չ միայն բարի Սամարացին մեծցուց, գովեց քան Սողոմոնեան տաճարի քահանայն, այլ նաև Յակոբի ջրհորին վրայ, բացաւ իր անմահ բերանը, աղբերացուց կենդանի ջուրը, Սամարացի կնոջ մը փրկութեան համար ։ Փիւնիկ Ասորի կնոջ, չան մը հաւատարմութեամբ արդարութեան փշրանքներուն կարօտը քաշող այդ մեծահաւատ կնոջ, սի՛րտը փղձկեցուց, շնորհելով անոր իր աղջիկը (Մրկ․ Է․) ։

Քրիստոս՝ այսքան բա՛րձր միջոցներով դիտեց կանանց խնդիրը ըստ ինքեան և լուծեց զայն՝ վերահաստատելով անոր իրաւունքները, որպէս զի

կարո՛ղ ըլլայ կին մարդը, իր կնութեան բոլոր պայմաններուն մէջ ապրիլ ։

Քիչ մ՚ալ առջև երթանք և շուտով դիտենք կիները Քրիստոսի գերեզմանին շուրջը ։

Մի՛շտ կինե՛րն են որ Յովսէփներէ և Նիկոդեմոսներէ ետքը կ՚ուզեն իրենց Բարերարին, իրենց Փրկչին մարմինը պատել թանկագին պատրաստութիւններով․ կ՚վազեն Ջատկի առտուն, արեւածագին ։ Մարիա՛մ Մագդաղենացին, եօթն անգամ մեղանչող և եօթն անգամ արդարացող այդ կի՛նն է առաջին անգամ, որ իր ընկերուհիներուն գլուխը անցած՝ թափուր կ՚տեսնէ գերեզմանը․ իրար կ՚անցնի, յուզում, զայրոյթ, լացք․ ա՜հ, իմ Տէրս վերցուցեր են գերեզմանէն և չեմ գիտեր թէ ո՛ւր դրած են զԱնի ։ Հրեշտակներուն պատասխանը գոհացում չտար իրեն և իր ընկերներուն․ Յիսուս նոյն պահո՛ւն հո՛ն, իր ետին է․ իր քովը․ Մարիամ ա՛յնքան այլայլած է որ չկրնար ճանչնալ Յիսուսը, պարտիզպան կ՚կարծէ Փրկիչը և կ՚հարցնէ անոր․ ըսէ՛ ինծի, պա՛րտիզպան, դո՞ւն վերցուցիր իմ Տէրը այս գերեզմանէն․ ո՞ւր դրիր զԱնի, ըսէ՛ ինծի ։ Յիսուս այն ատեն ըսաւ, Մա՛րիամ՝ մի՛ մերձենար յիս․ վասնզի դեռ ելած չեմ Հօրս քովը․ գնա՛ դուն, ըսէ՛ եղբայրներուս թէ ես կ՚ելլեմ իմ և ձեր Հօր, իմ և ձեր Աստուծոյն քով․ Մարիա՛մն է որ՝ Մարիամեաններու հետ Քրիստոսի Յարութիւնը կ՚աւետեն մահահանգոյն քունի մէջ խորդացող աշխարհին ։ Անոնց խօսքերը շաղփաղփութիւն կ՚կարծեն նոյն իսկ Քրիստոսի եղբայրները կամ աշակերտները, և սակայն իրենք

ալ կ՚ստիպուէին կրկնել Ցարութեան աւետիսը հիացումներու մէջ ։

Գնա՛ դուն եղբայրներուս քով եւ ըսէ՛ անոնց. ահա՛ կանանց ըրածը և ընելիքը քրիստոնէութեան մէջ ։

Անոնց ամէնէն կարեւոր իրաւունքները Քրիստոս պաշտպանեց և նուիրագործեց ամուսնական կեանքի մէջ. անոնց կնոջականութեան, ֆէմինիզմի, խնդիրը Քրիստոս լուծեց ո՛ղջ և լուսաւո՛ր սկզբունքներով և ցոյց տուաւ կինը՝ կնոջ դերին մէջ և իբր առաւելութիւն՝ օգտակարապէս գործածեց Աւետարանի ծառայութեան համար անոնց փափուկ սիրտը, երկիւղած ոգին և համակերպող էութիւնը, մեղմացնելով նաև մարդկութեան տառապանքը տուներէն ներս և տուներէն դուրս, աշխարհի՛ մէջ ։

Գնացէ՛ք, ըսէ՛ք իմ եղբայրներուն, ես կ՚ելլեմ Հօրս՝ Աստուծոյ քովը՝ որ ձե՛ր ալ Հայրն է, ձե՛ր ալ Աստուածն է,

Եւ այս սկզբունքո՛վ է որ քրիստոնեայ կինը տէ՛րը եղած է իր իրաւունքներուն, լուծուա՛ծ է իրեն համար կնոջ խնդիրը ։

Այս սկզբունքո՛վ է որ հայ կնոջ համար ալ կնոջ խնդիրը չկայ. կա՛յ ըստ ինքեան, ինքն իր կոչման, իր նպատակին մէջ ։ Հայ-Քրիստոնեայ կինը պէտք չէ՛ ունենայ իրեն համար ուրիշ ֆեմինիզմ ։

Բնութեան օրէնքը կարելի չէ՛ խախտել. կինը ամէն տեղ կի՛ն, այրը ամէն տեղ այր ։ Իրարու դերը չե՛ն կրնար փոխել ։ Ամազոններու պատմութեան մէջ կ՚գտնենք թէ անոնք մարտիկ մարդոց

պէս աղեղ քաշելու համար՝ ստիպուած էին իրենց աջ ստինքները կտրել նետել ։ Շա՛տ իմաստալից է այս զրոյցը ։ Կին մարդը՝ իր բոլոր բնական, կնոջական շնորհներէն կ՚զրկուի՝ եթէ կ՚ուզէ այր մարդու գործ տեսնել. փոխադարձաբար ալ ստոյգ է նոյնը ։ Ո՛չ միայն արարչական բնական պայմանները թո՛յլ չե՛ն տար՝ որ կինը այր մարդու գործերը ստանձնէ ո՛ եւ է կերպով, ֆէմինիզմի ո՛ և է կողմնակի իմաստով, այլ նոյն իսկ բնութիւնը ապշեցուցիչ երեւոյթներ դրած է միեւնոյն սեռի անհատներուն մէջ. — ամէն այր մարդ՝ միեւնոյն կարողութիւնը, միեւնոյն ընդունակութիւնը չունի շատ անգամ. ամէն կին մարդ՝ միեւնոյն յատկութիւններով և միտումներով չէ՛ օժտուած ։ Այրը ըստ ինքեան, կինը ըստ ինքեան. ա՛յս է բուն իրողութիւնը և ասոր մէջ պէ՛տք է փնտռել իւրաքանչիւր սեռին բարձրացման և բարգաւաճման խնդիրը ։

Կնոջ համար բաւական չե՞ն իր պարտքերն ու աշխատութիւնները ։

Նէ՝ իբր Մայր՝ մարդկութեան մանկութիւնը կ՚պատրաստէ ։ Մարդկային սերունդին առողջութիւնը, բարքն ու վարքը, մէկ խօսքով, խմորը մօր ձեռքն է և ասկից աւելի մեծ գործ մը կրնա՞յ երեւակայուիլ ։ Ո՞վ կապտած է կնոջ բուն այս գործը իր ձեռքէն ։

Նէ՝ իբր Մայր-Դաստիարակ՝ մանկութեան միտումներուն ուղղութիւն կու տայ և կ՚պատրաստէ ապագայ մարդը մանուկին վրայ ։ Ո՞վ գլացած է կնոջ՝ իր այս բա՛րձր հեղինակութիւնը ։

Նէ՝ իբր Մայր-Տիրուհի՝ տան մը ներքին կազմակերպի՛չն է։ Տան տնտեսական կեանքը, տղոցներուն համերաշխութիւնը Տանտիկինէն կախուած են։ Ատանին կեանքի հրեշտա՛կն է Մայրը․ անոր գո՛ւթը, գորո՛վը, կարեկցութի՛ւնը, խնա՛մքը, ուրիշ մէկը չկրնար տանիլ։ Ո՜վ զրկած է կինը տանուտիրական այս կալուածէն։

Կինը՝ իբր կին՝ այր մարդուն ալ կեանքն է․ բաւակա՛ն է որ գիտակցութեամբ և քրիստոնէական սիրոյ վրայ ամրացած ըլլայ ամուսնական կեանքի շինուածքը։

Մայր-Կի՛ն մը, Մայր-դաստիարա՛կ մը, Մայր-Տիրուհի՛ մը, կատարեալ կի՛ն մը, երբ կ՚յարգէ իր կոչումը, երբ հաւատարի՛մ է իր նպատակին, անոր համար լուծուա՛ծ է կնոջ խնդիրը, ֆեմինիզմը։

Անոնք որ գիտակ չե՛ն իրենց էութեան, անո՛նք են որ այր-մարդու գործունէութեան մէջ կ՚ուզեն ստնձգութիւններ ընել և ի՛նչ որ իրենցը չէ՛ կ՚ուզեն սեփականել։ Այս խնդրին մէջ կ՚կորսուի կնոջ բուն դերը։

Պօղոսի ըսածին պէս ի՛նչ տգեղ և անչնորհ բան մ՚է կնոջ մազերը կտրել և այր մարդուն երեսը ծածկել քօղով՝ կնոջ մը երեսին պէս։ Ամէն մէկը իր տեղը «բայց ոչ կին՝ առանց առն եւ ոչ այր՝ առանց կնոջ ի Տէր» (Ա. Կորնթ. ԺԱ.)։ Այս այսպէս է յաւիտեանս։

Եւ սակայն, ցաւալի՛ երեւոյթ․ այսօր կիներ կ՚դժկամակին իրենց բուն դերը կատարելու․ իրենցմէ ծնունդ առնող մանուկներ՝ մանկական սնունդը, կաթը, ուրիշներէն կ՚առնեն․ այսօր

կիներ՝ շատ չե՛ն ուզեր նայիլ ասեղի մկրատի վրայ, այսօր կ՚խորշին անոնք խոհանոցէն և առտնին ամենակարեւոր գործերը կ՚ուզեն որ ուղղակի ուրիշներ կատարեն․ բարեբախտաբար այս վտանգաւոր երեւոյթը հայերու համար չէ՛ առ այժմ․ բայց օր մը հայ կնոջ համար ալ կրնայ վտանգաւոր ըլլալ՝ եթէ նէ մոռնայ իր կոչումը։

Հայ․ Եկեղեցին գորովով կ՚դիտէ Հայ կանանց վիճակը։ Կ՚սպասէ որ Հայ կիներ ամո՛ւր պահեն Քրիստոսի պատուէրը, Մագդաղենացիին տրուած պատուէրը, «Գնա ըսէ՛ եղբայրներուս, եւ Հօրս քով կ՚ելլեմ»։ Այո՛, կիները պէ՛տք է ըսեն իրենց զաւակներուն Քրիստոսի բոլոր գործերը․ վասն զի կինե՛րն են որ իրենց կնոջականութիւնը կ՚պարտին Քրիստոսի։ Կինե՛րն են որ պիտի պատմեն թէ Քրիստոսի գործերն են՝ աշխատութի՛ւնը, սէ՛րը, յառաջդիմութի՛ւնը, բարգաւաճո՛ւմը, կատարելութի՛ւնը՝ իրենց առտնին կալուածին մէջ։ Կիներն են որ այս յատկութիւններով պիտի ապրին և պիտի մեծցնեն իրենց զաւակները և այսպէս պիտի օգնեն իրենց տոհմին և Եկեղեցւոյն կենդանութեան, ի փառս Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ․ Ամէն։

ԻԳ.

ՊԱՀՔԻ ԸՄԲՌՆՈՒՄԸ

(ԱՌԱՋԱՒՈՐԱՑ ՊԱՀՈՑ ԱՌԹԻՒ)

Յայնժամ մատեան առ նա աշակերտքն Յովհաննու եւ ասեն. Ընդէ՞ր մեք եւ Փարիսեցիքն պահեմք յաճախ, եւ քո աշակերտքդ ո՛չ պահեն: Ասէ ցնոսա Յիսուս. Միթէ մարթ ինչ իցէ որդւոց առագաստի սուգ առնուլ, մինչ փեսայն ընդ նոսա իցէ. այլ եկեսցեն աւուրք, յորժամ բարձցի ի նոցանէ փեսայն, եւ ապա պահեսցեն:

(Մատթ. Թ. 14-15. համմ. Մարկոս, Բ. 18-20)

ՊԱՀՔԸ քրիստոնէական կեանքի պարտաւորութիւններէն մէկը եղած է սկիզբէն ի վեր: Բայց ո՛րքան սխալ հասկցուած ու ո՛րքան գէշ ըմբռնուած է պահքը, որու խօսքն անգամ ընել՝ տգիտութիւն, նախապաշարում կ'համարուի այսօր: Պահքը սխալ ըմբռնողներ, միմիայն կրօնքի անտարբերներն ու կարծեցեալ լուսաւորուածները չե՛ն, այլ՝ նոյն իսկ խորին (սօֆու) քրիստոնեաներն ալ պէտք եղածին պէս չե՛ն ըմբռնած պահքը: Այնպէ՛ս որ երբ մէկ կողմին համար բնաւ նշանակութիւն չունի՝ այդ չա՛փ խելացի պատճառներով կազմուած և հետզհետէ եղանակաւորուած դրու-

թիւնը, միւս կողմին համար չափազա՛նց նշանակութիւն ունի. որովհետեւ պահքով կերակուրներու խտրութենէն զատ բան չըմբռներ։

Ըմբռնումներու այդ երկու եզրերն ալ բնակա՛ն են՝ ցո՛րչափ ՊԱՀՔԸ զուտ կերուխումի մէջ կ'կայանայ. և այս պարագային՝ կ'յիշեմ ա՛յն ապուշ հարցումը, զոր Յովհաննէս Մկրտչի աշակերտները ուղղեցին Քրիստոսի. — Մենք և Փարիսեցիներ կ'պահենք (=ծոմ կ'բռնենք), քու աշակերտներդ ինչո՞ւ չեն պահեր։ Միթէ՝ անոնք հրեայ չե՞ն. ինչո՞ւ ուրեմն իրենց կրօնքն ու օրէնքը չե՛ն յարգեր. Մովսիսականներուն համար ներելի՞ է այսպիսի զանցառութիւն մը։ Քրիստոս, Ս. Գրոց միտքը լա՛ւ հասկնալու նախանձախնդիր և «իշխանութեամբ» քարոզող մը, ինչպէս թոյլ կու տար իր աշակերտներուն, որ դարերէ ի վեր հաստատուած, նուիրագործուած օրէնքներն ու կանոնները ոտնակոխ ընէին ու գայթակղեցնէին Աստուծոյ ժողովուրդը։ Այս կէտը՝ տարօրինա՛կ էր ստուգիւ և կրնար նոյն իսկ լուրջ գլուխները շփոթեցնել։ Քրիստոս պէ՛տք էր որ բացատրութիւն մը տար. համոզի՛չ, չինի՛չ բացատրութիւն մը. — Հարսնիքի տունը, փեսայի քով, ծոմ կ'պահուի՞. անիկա կարելի՞ բան է։ Իբր թէ ուղղակի ըսէր՝ դուք պահքը սխա՛լ հասկցած էք, գէ՛շ ըմբռնած էք։

Աւետարանի այս խօսքերը և մեր մէջ պահքի մասին տիրող գաղափարներու տարտամութիւնը, սա՛ Առաջաւորաց պահքին առթիւ կ'թելադրեն ինծի՝ որ պահքի ճշմարիտ նշանակութիւնը բացատրեմ ձեզի։ Առաջաւորաց պահքը, ընտիր զուգադիպութիւն մ'է, որ հայ քրիստոնեային սիրտն ու միտքը կ'վերացնէ մինչև Լուսաւորչի ըրած հանդիսաւոր մկրտութիւնը՝ Եփրատի ափունքը, ո՛ւր հազարաւորներ ու բիւրաւորներ Լուսաւորչի կարգադրութեամբ հինգօրեայ «պահօք եւ աղօթիւք» կ'պատրաստուէին մկրտուիլ ջրով և հոգւով, հագուելու համար քրիստոնէութեան լո՛յս զգեստը։ Հայոց Առաջին պա՛հքն է այս՝ Լուսաւորչի ձեռքով հաստատուած։ Ընտիր զուգադիպութիւն մ'է Առաջաւորաց պահքը, այս նիւթին վրայ խօսելու. որովհետև քիչ ետքը Մեծ պահքը իր խորհրդաւոր ներշնչումը պիտի սարքէ բարեպաշտ ոգիներու վրայ՝ իր յիսնօրեայ լրջութեամբը։

Ըսի թէ՝ պահքը քրիստոնէական կեանքի պարտաւորութիւններէն մէկը եղած է։ Եւ ո՛չ միայն քրիստոնէական կեանքի, այլ՝ բոլո՛ր կրօններու մէջ պարտաւորութիւն մ'է այդ. իր զանազան ձեւերուն ու եղանակներուն տակ։ Այսպիսի ընդհանուր երևոյթ մը անիմաստ ու աննշան չէ՛ և չկրնար ըլլալ։ Եթէ զուտ ուտելիքի խտրութեան վրայ ըլլար խնդիրը, պահքը իր կարևորութիւնը պիտի կորսնցնէր. քանի որ՝ ի՛նչ որ մեզի համար պա՛հք է, ուրիշներուն համար չէ՛։ Պահքի ձեւերու ու եղանակներու մասին՝ տարբեր յարանուանութիւններ համաձայն չե՛ն իրարու հետ։ Պահքը, ուրեմն, իր զանազան ձեւերուն տակ սկզբունքի՛ խնդիր է և ո՛ւր որ սկզբունք կայ, պէ՛տք է որ լա՛ւ հասկցուի, լա՛ւ ըմբռնուի և վերջապէս լա՛ւ յարգուի այդ սկզբունքը. այսինքն՝ ըլլայ պա՛րտք ու պարտաւորութի՛ւն մը անհատին համար։

Ի՞նչ է, ուրեմն, պահքի սկզբունքը. — Չափաւորութիւն։ Կեանքի մէջ Չափաւորութիւն՝ պարապ խօսքերէն չէ՛։ Մարդու առողջութիւնը, յառաջդիմութիւնը, յաջողութիւնները, ինչպէս Չափաւորութեան արդիւնք են։ Եւ երբ կրօնքը կը միջամտէ մարդու կեանքին ամէնէն կենսական հանգամանքին, երբ իր միջամտութիւնը կ'ընէ Աստուծոյ անունով, Եկեղեցիի հեղինակութեամբ, այո՛, այս բոլորին նպատա՛կն է կեանքի փրկարար պահպանութիւնը։ Պէ՛տք է որ ռամիկին ու գիտունին միտքն ալ, սիրտն ալ գերագոյն գաղափարներու վրայ սեւեռուին և կեանքի ազնուութեան յարացոյցը (իտէալը) միշտ վե՛րը, միշտ բա՛րձրը մնայ՝ զե՛րծ փոփոխութիւններէ ու քմահաճոյքներէ։

«Առողջ միտք՝ առողջ մարմնի մէջ» ըսուած է. միտքը իր կեդրոն՝ մտածութիւններու, խորհուրդներու, համոզումներու և սկզբունքներու՝ իր առողջութիւնը մարմնին կ'պարտի և փոխադարձաբար մարմինն ալ՝ մտքին. իսկ ՉԱՓԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ միայն և բացարձա՛կ պայմանն է Առողջութեան։ Հոգեւոր կեանքն ալ, մտքի և սրտի հաշտութիւնը՝ առողջ մարմնի մէջ կրնայ զգացուիլ։

Երբ պահքը այսպէս իր հարազատ ծագումով, իր հարազատ նշանակութեամբ՝ ՉԱՓԱՒՈՐՈՒԹԵԱՄԲ՝ կ'ըմբռնուի, կարծեմ՝ ա՛լ խնդիրը իր կենսական կարեւորութեա՛ն մէջ պէտք է դիտուի։

Միշտ ուտել խմել, պէտքէն աւելի սնունդով չուայտիլ՝ ապրելու պայմաններէն չէ՛։ Մարդիկ՝ ապրելու, իրենց կեանքը կանոնաւոր կերպով պահելու և զարգացնելու համար ուտել խմելու են և ո՛չ թէ ապրելու են՝ ուտել խմելու համար։ Այսպիսի կեանք մը անասնականէն ալ ստորի՛ն է։ Որովհետև պէտքէն ու չափէն աւելին՝ ո՛ և է կերպով կ'վնասէ կեանքի կանոնաւորութեան և եթէ ոչ այսօր, գոնէ վա՛ղը, մի՛ւս օրը, վերջապէս օ՛ր մը, երեւան կու գայ գեղծումներուն արդիւնքը, գերեզմանի ճամբան կարճցնելու համար, թերեւս ա՛յնքան անուշ կեանքը՝ ցաւերով ու հեծեծանքով անտանելի ընելէ ետքը։

Ի՞նչ կրնայ սպասուիլ այսպիսի չուա՛յտ, ախտակի՛ր անհատներէ՝ ընկերութեան մէջ, այդպիսի քրիստոնեաներէ՝ եկեղեցւոյ լրութեան մէջ։

Հոգեւոր կեանքը, մե՛ծ, բարոյակա՛ն կեանքը, մարդը ուզէ չուզէ կ'ապրի։ Զուտ կեղծի՛ք մ'է հոգեխօսական ա՛յսպիսի վիճակի մը ուրացումը։ Դէպ ի բարին ձգտումը, ազնիւ գաղափարներու մէջ խորասուզումը՝ լծո՛րդ են հոգեւոր կեանքին։

Այսպիսի վիճակ մը ձեռք բերելու համար մարդուն բնախօսական (ֆիզիքական) դրութիւնը կատարելապէս կանոնաւո՛ր պէտք է ըլլայ և թերեւս չա՛տ մը հասարակ հաճոյքներէ ալ պէտք է զրկէ ինքզինքը՝ բարձրագոյն հաճոյքը վայելելու համար։ — Չէ՞ք տեսած բանաստեղծութեան, գրականութեան, գեղարուեստի, գիտի սիրահար, զոհուած մարդիկը, որոնք շատ անգամ ո՛չ թէ օրերով, շաբաթներով ու ամիսներով կարեւոր սնունդն ալ կ'մոռնան, ա՛յնքան յափշտակուա՛ծ, լարուա՛ծ են բարձր կեանքի յարացոյցին։

Պահքը այս նպատակի՛ն կ'ձգտի։ Եւ որովհե-

տեւ մարդիկ կերուխումով կ'ապականեն իրենց էութիւնը, պահքը իր կրօնական հանգամանքով կու գայ չափաւորելու մարդը: Կրօնի բարձրագոյն հաճոյքները կարելի չէ՛ որ մարդ գտնէ իր խանգարած էութեան մէջ: Ինչպէս կ'տեսնուի՝ պահքի այս հասկացողութեան մէջ կերակուրը միջոց մ'է և ո՛չ նպատակ. հետեւաբար՝ մարդ ի՛նչ կերպով ու ի՛նչ չափով կրնայ իր կեանքը կանոնաւորել, հոգեւոր կամ բարոյական կեանքը զգալ, ապրիլ, պահքը յարգած կ'ըլլայ:

Բայց այս տեսութիւնը կարելի՞ է որ առհասարակ ամէն մարդ ըմբռնէ: Բաւական դժուարի՛ն խնդիր: Կարելի չէ՞ որ ընդհանուր միջոց մը գործածուի առհասարակ, որ միեւնոյն նպատակին տանի: Ինչու չէ՛: Ահա Եկեղեցին այդ միջոցը ընտրած է ուտելու և խմելու կերպերն ու եղանակները ճշդելով՝ միջավայրի և աւանդութեան համեմատ: Հո՛ս կատարելապէս բժշկական տածում մը կայ. բժիշկներ՝ պահք (փէհրիզ) կ'որոշեն անոնց, որոնց առողջութիւնը ո՛ եւ է կերպով խանգարա՛ծ է. մարդ իր կանոնաւոր վիճակը ձեռք բերելու համար կատարեալ հպատակութեամբ կ'յարգէ իր բժիշկին պատուէրները, դրամ կ'ծախսէ. ի՞նչ է իր փափաքը, — առողջանալ: Ըստ երեւոյթին հիւանդ չկարծուողներ ալ կ'դիմեն բժիշկին. զոր օրինակ, գէր մարդիկ՝ նիհարնալու միջոցներ, դեղեր կ'փնտռեն. պատճա՞ռ, — որպէսզի իրենց մարմինը իր կանոնաւոր վիճակը գտնէ, առո՛ղջ ըլլան:

Կերակուրներու խտիրը պահքի ստոյգ նշանակութեան հանդէպ՝ ո՛րչափ ալ իր կարեւորութիւնը

կորսնցնէ մա՛նաւանդ ինքզինքը կառավարելու և միշտ կանոնաւոր պահելու կարող անհատներու համար, դարձեալ պէ՛տք է որ լրջօրէն յարգուի:

Շատե՛ր իրենց համար, զոր օրինակ, միմիայն չամիչով կամ կաթով և կամ ո՛ և է պարզ սննունդով ուտելու և խմելու յատուկ եղանակ մը (ռեժիմ) չինած են, ա՛յնքան կանոնաւորութեամբ որ, կատարելապէս ԶԱՓԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ կ'ցայտէ: Այնպէս որ՝ եթէ ուրիշ մը հետեւի նոյն եղանակին, թերեւս պիտի վնասուի: Ամէն կազմուածք, ամէն միջավայր իրենց պահանջումները ունին: Կենցաղավարութեան պայմաններուն փոփոխութիւններն ալ մեծապէս կ'ազդեն խոհանոցի վրայ: Այս բոլոր պատճառներ ու իրենց երեւոյթները՝ բնակա՛ն է որ ՊԱՀՔԻ կերակուրներուն վրայ ալ ազդեն: Այս չո՛ւրացուիր: Այսպէս՝ նախնեաց համար ի՛նչ որ պարարտեցուցիչ, գրգռիչ էր՝ պահոց ուտելիք չէ՛ր կրնար ըլլալ. ձէթը (ձիթաիւղը) պահք էր, հիմայ շատոնց դադրած է պահք ըլլալէ, թէեւ ամէնէն գրգռիչ սնունդ մը եղած ըլլայ:

Խնդիրը, ուրեմն, կերակուրի խտրին մէջ չկայանար, կ'կայանայ չափաւորութեան մէջ:

Զափաւորութեան արդիւնքը, ըսի արդէն, մարմինը առողջ կ'պահէ: Բայց քրիստոնէական Եկեղեցւոյ բարոյագէտները մարմնի առողջութեան մէջ չափաւորութիւն կ'պահանջեն. — ցանկութիւնը, հեշտութիւնը՝ բնականութեան և մա՛նաւանդ օգտակարութեան շրջանակներուն մէջ հաստատո՛ւն բռնող Զափաւորութիւնը՝ Պահքը. և ճի՛շդ այս տեսակէտո՛վ է որ կերակուրներու խտրութեան

կարեւորութիւն կու տան ։ Կրնամ համարձակօրէն ըսել որ, եթէ մարդիկ կարող ըլլային իրենց ցանկական ու հեշտութեան կեանքը զսպել, կերակուրի խտիրը բնաւ պիտի չդրուէր ։ Բայց ի՞նչ օգուտ, մարդիկ որ շատերուն կ'հրամայեն, արտաքին ուժերը կ'զսպեն, ընդհանրապէս չե՛ն կրնար իրենց կիրքը, հեշտանքը զսպել և կեանքը կ'դառնացընեն՝ ներքին հեծկլտանքներու մէջ, որ եթէ յայտնուին, խորին արգահատանքով կ'դիտուին ։

Պահքի մէջ այս փափուկ կէտը ծանրութեան կեդրո՛նն է. կրօնը կ'միջամտէ հո՛ն, բարձրէն ազդելու. բարձրէն հսկելու համար հաւատացեալներու կեանքին մաքրութեան ու կանոնաւորութեան ։

Պահքի արգիլանքով, բարոյական կեանքի ազնուացում ալ կ'սպասէ կրօնը ։ Ընկերութեան չարիքը բազմապատկող անհատներ ո՛րչափ կերակուրի խտիր դնեն, պահք ծոմ բռնեն՝ նշանակութիւն չունի ։ Ուրիշին պատիւը վտանգել և պահք պահել՝ չունի՛ նշանակութիւն ։ Կեղծաւորութիւնը՝ տեսակ մը խելագարութի՛ւն է, հիւանդութի՛ւն է, պահքով չփոխարինուիր։ Ճիշդ ատոր համար է որ Քրիստոս ըսաւ, բերնէն մտածը՝ կերակուրը՝ չէ՛ որ կ'պղծէ մարդը, այլ բերնէն ելածը. ա՛յն խօսքերը, որ սո՛ւտ են, կեղծի՛ք են, վնասակա՛ր են և ընկերութեան ներդաշնակութիւնը կը խանգարեն ։

Պահքի՛ն այդպէս բարոյական իմաստը ըստուգիւ աւելի՛ մեծ է, աւելի՛ իրական և աւելի՛ շինիչ։

Մենք և Փարիսեցիները կ'պահենք, քու աշակերտները ինչո՞ւ չե՛ն պահեր ։ Այո՛, չեն պահեր,

որովհետեւ ձեր հասկցած պահքը նշանակութիւն չունի . չե՛ն պահեր իմ աշակերտները, որովհետեւ ես իրենց հետն եմ և ուսուցած եմ իրենց թէ ո՞րն է պահքը ։

Նոյն կերպով չվարուեցաւ Պօղոս, երբ կերակուրի խտիրը անհագին խնդիր մ'ըրած էին Հռոմայեցիք, որոնց ընտիր դաս մը տուաւ Մեծ Առաքեալը . **«Իւրաքանչիւր ոք զիւր միտս հաճեսցէ»** (Հռովմ. ԺԴ. 5), որովհետեւ **«Զայս գիտեմ եւ հաստատեալ ի Քրիստոս Յիսուս, զի ոչինչ է պիղծ նովաւ»** (Անդ 14. հմմտ. Ա. Կրնթ. ԺԱ. 14-33) ։

Զափաւորութիւնը, զոր մարդիկ կ'կորսնցնեն ընդհանրապէս կերուխումի հետեւանքով և այսպէս ո՛չ միայն վատառողջ կ'ըլլան բնախօսապէս, այլ և անտարբե՛ր ու անզգա՛յ կ'ըլլան բարոյապէս, և երբ պահքը՝ ժուժկալութիւնը՝ նախապաշարում կ'համարուի մէկ մասին համար, խոհանոցի չեմքէն անդին չանցնիր՝ միւս մասին համար ։

Պէ՛տք է զտէք ի՛նչ որ պահքի ըմբռնումը կը խանգարէ, եւ Զափաւորութիւնը՝ **Բուն Պահքը**՝ ձեռք բերելու և ամուր բռնելու համար՝ իբր ճշմարիտ քրիստոնեայ՝ պէ՛տք է ամէն ճիգ ընել, որպէս զի **«իւրաքանչիւր ոք զիւր միտս»** հաճեցնէ և Եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն հաւատարիմ մնայ։

Կ'զգա՞ք Քրիստոսի խօսքերուն ոյժը . ցո՛րչափ փեսան անոնց հետ է, անո՛նք չե՛ն պահեր . բայց երբ փեսան վերնայ, ա՛յն ատեն պիտի պահեն ։ Ահա՛ Եկեղեցին, որու հիմը Ինքն Քրիստո՛սն է և Եկեղեցին՝ Անոր սկզբունքներուն վրայ միայն կանգո՛ւն է և կենդանի ։ Եթէ կ'զգաք զանի,

հոգ մի՛ ընէք Յովհաննէսի աշակերտներուն հարցումին հանդէպ․ անոնք չէ՛ն գիտեր թէ ինչո՛ւ չէ՛ն պահեր Քրիստոսի աշակերտները ։

Պահեցէ՛ք Քրիստոսի պէս, աղօթեցէ՛ք Անոր նման, գիտցէ՛ք պահել Բուն Պահքը, զգացէ՛ք Հայ․ Եկեղեցիին ըմբռնումը Առաջաւորաց յիշատակով․ պատրաստուեցէ՛ք Մեծ-Պահոց, Մե՛ծ չափաւորութեամբ ապրելու ձեր կեանքը, ի պատիւ Ձեր անհատական մեծութեան և ի փառս Հայ․ Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ, որ իր հաւատացեալներուն սրբութիւնը, բարգաւաճումը և մեծութիւնը կ'ուզէ, զա՛յն կ'մշակէ, զա՛յն կ'քարոզէ ։

Ըլլա՛յ որ Քրիստոս վերնայ ձեր մէջէն․ այն ատեն պիտի բռնադատուիք պահել, պահե՛լ անհանդուրժելին ։ Քրիստոս-Փեսան միշտ իր Եկեղեցի-Հարսին հետ է․ հոգեւոր կեանքի խնճոյքն ու խրախճանքը պատրաստ է հո՛ն անոնց համար, որ վայելել գիտեն, որ համ կ'առնեն ։

Պիտի ուզէի՞ք որ Փեսան վերնար ։

— Չեմ կարծեր ։ Նա՛ միշտ հետն է իր սեփական և սուրբ ժողովուրդին, իր Եկեղեցւոյն, որ կ'փառաւորուի Իրմով և կ'փառաւորէ զԻնքը այժմ և միշտ և յաւիտեանս․ Ամէն ։

ԻԳ․

ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ

«Եթէ ոչ գիտէք զի որ միանգամ մկրտեցաք ի Քրիստոս Յիսուս՝ ի մահ անդր նորա մկրտեցաք:
Թաղեցաք ընդ նմին մկրտութեամբն ի մահ, զի որպէս յարեաւ Քրիստոս ի մեռելոց փառօքն Հօր, նոյնպէս և մեք ի նորոգութիւն կենաց գնասցուք»: (Հռովմ. Զ. 3-4)

Մեծ պահոց մէջ ենք ։ Քրիստոնեաներուն համար ուրիշ օրերէն աւելի հոգեւոր կեանք մ'ունենալու շրջանին սկիզբը ։ Մեծ պահոց աստուածպաշտական բոլոր կազմակերպութիւններն ու կարգադրութիւնները ա՛յդ հոգեւոր կեանքը շինելու նկարագիր մ'ունին ։ Թէ՛ Եկեղեցւոյ մէջ երգեր ու ընթերցուածներ կ'պաշտուին դրութեամբ մը՝ լո՛ւրջ և հոգեցո՛ւնց, թէ՛ տան մէջ, եթէ պահուա՛ծ են հո՛ն հայրենի աւանդութիւններ ու սովորութիւններ, կեանքը կ'լարուի համակերպութեամբ մը՝ խորհրդազգա՛ծ և հոգեկի՛ր ։ Մեծ Պահոց մէջ Քրիստոնեայն ձանձրոյթ չզգար կարծես Եկեղեցւոյ երկար երկար կարդացմունքէն եւ խօսքերէն, իսկ տան մէջ՝ աւելի համբերատա՛ր է ա՛ն և սիրաշահող ։

Մեծ Պահքը իր կրօնական այս ամբողջով՝ ամէնէն յարմար շրջանը կ'նկատեմ, խօսելու հա-

մար ա՛յն իրողութիւններու վրայ, որոնք մեր Քրիստոնէական կեանքը կ'պատրաստեն, կ'շինեն ու կ'բարգաւաճեցնեն ։ Յարմար կ'նկատեմ Մեծ պահքը, այո՛, խօսելու այդ իրողութիւններու վրայ, որովհետև Քրիստոնեայն արդէն ինքնիրեն ամփոփուած, ուշադի՛ր՝ իր հոգեւոր ըզբաղումներուն, յօժարութեամբ և դիւրութեամբ պիտի հետեւի իր կրօնական՝ հոգեւոր՝ կեանքի կազմութեան ու անոր պահպանութեան վրայ ։

Ի՛նչ որ քրիստոնէական կեանքի իրողութիւններ անուանեցի՝ Եօթը Խորհուրդ Եկեղեցւոյ ասացուածին տակ կ'ճանչնանք արդէն ։ — Ամէն Հինգշաբթի պիտի խօսիմ այս բեմէն մէկ նիւթի վրայ, առանց հետեւելու հաստատուն կարգի մը ։ Եօթը Հինգշաբթի և ահա՛ Մեծ Պահոց ամբողջ ընթացքը բոլորած պիտի ըլլանք, ուսումնասիրած ըլլալով նիւթերու ամբողջութիւն մ'ալ՝ հոգեւոր կեանքի մշակութեան տեսակէտով ։

Այսօր պիտի խօսիմ Մկրտութեան վրայ. որովհետեւ ո՛չ միայն մեր քրիստոնէական կեանքը ատով կ'սկսի, այլ նաև գեղեցիկ զուգադիպութեամբ մը՝ օրուան ընթերցուածն ալ Մկրտութեան բուն իմաստը կ'բացատրէ ։

Ի՞նչ է ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ....։

Զարմանալի՛ հարցում ։ Ո՛վ չգիտեր Մկրտութիւնը ։ Ամէն օր կ'տեսնենք. փոքրիկ տղաքները քահանան կ'լուայ աւազանին մէջ, կ'օծէ միւռոնով, ետքը կ'հաղորդէ. ահա՛ Մկրտութիւնը. սա՛ պզտիկներն անգամ գիտեն ։ Եթէ այդ ըլլար Մկրտութիւնը, հոգ չէ՛ր. — Մկրտութեան ձե՛ւն է

այդ — . բայց ես կ'հարցնեմ թէ ի՛նչ է ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ։

— Չէ՞ք գիտեր, կ'պատասխանէ հեթանոսաց Առաքեալը, երբ միանգամ մկրտուեցաք Յիսուսի Քրիստոսի անունով, անոր մահուան մկրտուած եղաք, թաղուեցաք անոր մահովը. և ի՛նչպէս որ Քրիստոս՝ Հայր Աստուծոյ փառքով Յարութիւն առաւ, նոյնպէս դուք ալ կեանքի նորոգութեամբ՝ նո՛ր կեանքով՝ պէ՛տք է նորոգուիք և ապրիք ։

Առեղծուած մ'է կարծես Մեծ-Առաքեալին բառը ։ — Ընդհակառակը սակայն, ո՛րչափ պարզ են՝ ուշադի՛ր, դիտո՛ղ քրիստոնէին համար ։ — Քրիստոնէին մկրտութիւնը՝ ճիշդ Քրիստոսի մահուան կ'նմանի. ի՛նչպէս որ Քրիստոս թաղուեցաւ հողին տակը և յարեաւ Աստուծոյ փառքովը, նո՛յնպէս քրիստոնեան՝ որ ջուրի մէջ կ'թաղուի՝ նոր կեանքի մը մէջ յարութիւն կ'առնէ ։ Մկրտութիւնը այդ նոր, բոլորովին նորոգուած կեա՛նքն է, վերածնութի՛ւնն է քրիստոնէին համար։ Հին կեանքէն այս նոր կեանքի անցքը, իրողութիւն մ'է, խորհրդաւո՛ր իրողութիւն մը և կամ պարզապէս Խորհուրդ մը՝ եկեղեցական բացատրութեամբ ։

Եւ այս Խորհուրդը՝ Քրիստոսի եկեղեցւոյն կազմակերպութեան ու հաստատութեան կնիքն է։ Այսինքն՝ ա՛յն անհատներու համայնքը, որոնք մկրտուած են, կ'կազմեն Քրիստոսի եկեղեցին՝ ապրելով նոյն ինքն Քրիստոսի կեանքը ։

ՄԿՐՏՈՒԱԾ ԱՆՀԱՏԸ. — Մարդ կ'ծնի աշխարհի մէջ. իր դիրքն ու տեղը ո՛րն է, յայտնի՛ պէտք է ըլլայ հո՛ն ։ Մարդկային ցեղերու այլազան խում-

երը բաւական չե՛ն անհատին տեղը ցուցնելու և որոշելու համար աշխարհի մէջ։ Բաւական չէ՛ որ անհատը իր դիրքն ունենայ միմիայն մարդկային ցեղերու այս ինչ կամ այն ինչ խումբին մէջ։ Միեւնոյն ցեղախումբին մէջ ա՛յնքան բաժանումներ կան, բարքերու սովորութիւններու ա՛յնքան զանազանութիւններ ու տարբերութիւններ կան, որ անհատը կ'կորսուի ատոնց մէջ։

Կրօնները, ընդհակառակը, այնպիսի՛ նկարագիր մ'ունին՝ որ տարբեր ցեղերու մէջ ընդհանուր որոշ կապ մը կ'հաստատեն. և անհատը՝ այդ կրօնի մէջ իր որոշ դիրքն ու տեղը կ'ունենայ։ Եւ տարբեր ցեղերէ համակրօն անհատներ՝ ընդհանրապէս նոյն բարքով ու դիրքով աւելի որոշ տեղ մը կ'գրաւեն մարդկային ընկերութեան մէջ։

Ամէ՛ն կրօն որոշ իրողութեամբ մը՝ խորհրդով մը՝ այդ դիրքն ու տեղը կ'որոշէ իր անհատներուն համար։ Հրէից մէջ, զոր օրինակ, այդ որոշ դիրքը կ'տրուէր թլփատութեամբ ու ընծայութեամբ, տարօրինակ խտիր մը դնելով երկու սեռերու մէջ։ Այսպէս ամէ՛ն կրօն ունի իրեն յատուկ խորհրդաւոր դրութիւն մը, թլփատութիւն, ընծայում, եւայլն եւայլն։

Քրիստոնէութիւնն ալ իր Մկրտութիւնը ունի, որ սակայն բոլորովին կ'տարբերի կրօնական ուրիշ դրութիւններէն։ Քրիստոնէական Մկրտութիւնը միմիայն կրօնական դիրք մը չտար մկրտուածին, պարզապէս քրիստոնէի անունը չտար անոր. նոր կեանքի մը ալ կ'փոխադրէ զանի։ Ա՛յնքան նոր և տարբեր, որ նոյն իսկ Յովհաննէսի մկրտութիւնն ալ նոյն խորհուրդը չունէր։ Պարզ լուացում մ'էր Յովհաննէսի մկրտութիւնը, ապաշխարութեան մկրտութիւնը։ Քրիստոնէականը՝ թէև ուղղակի անկից ծագում առաւ և անոր նմանութեամբ հաստատուեցաւ նոյն ինքն Քրիստոսի մկրտութեամբը, բայց ո՛չ միայն իր հիմը փոխուեցաւ, այլ մա՛նաւանդ նշանակութիւնը։ Յիսուս Քրիստոս պատուիրեց. «Մկրտեցէ՛ք յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ». ահա՛ հիմնական փոփոխութիւնը։ Պօղոս Առաքեալ բսաւ. «Ոչ գիտէ՞ք ... ի մահ նորա մկրտեցաք». ահա՛ նշանակութեան փոփոխութիւնը։ Այս մկրտութեամբ մկրտուած անհատներուն դիրքը չէ՞ք զգար թէ ո՛րչափ որոշ է, ո՛րչափ փափուկ, ո՛րչափ խորհրդաւոր։

Մկրտուած անհատը պարզապէս կրօնական այս ի՛նչ խումբի մը չպատկանիր. միմիայն իր որոշ դիրքն ու տեղը չէ՛ որ կ'յայտնուի մարդկային ընկերութեան մէջ. այլ մա՛նաւանդ նոյն իսկ Քրիստոնէութեան մէջ ալ, մկրտուածներուն մէջ ալ իր որոշ դիրքն ու տեղը կ'բռնէ. որովհետեւ մկրտուիլը բաւական չէ՛. պէ՛տք է մա՛նաւանդ իր կեանքին մէջ պահել, գործադրել մկրտութեան հիմն ու նշանակութիւնը։ Այդպէս կ'որոշուի մկրտուած անհատներուն մէջ ալ՝ բուն քրիստոնէին դիրքն ու տեղը։

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄԸ. — Ըսի արդէն թէ քրիստոնէական Մկրտութեան հիմն է Քրիստոսի պատուէրը, «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» կամ Երրորդութիւնը։ Մկրտողը պէ՛տք է հաւատայ միակ Աստուծոյ գոյութեան, բովանդակ Տիեզերքի Արարչին։ Այս տեղ պիտի չխօսիմ Աս-

տուածաբանօրէն, Աստուծոյ գոյութեան և Երրորդութեան վարդապետութեան վրայ։ Մեր ընտրած նիւթէն դո՛ւրս է այդ։ Սաչափը միայն անհրաժեշտ է գիտնալ թէ անհա՛տը՝ անկախ, ինքնիրեն արարած մը չէ՛. բոլոր տիեզերքի հետ, ունի արարիչ մը, որուն գոյութիւնը ամէն վայրկեան փառքերով կ'շեշտուի բնութեան համատարած մեծվայելչութեան մէջ, ո՛ւր կ'տիրէ չափ, կշիռ, հաշիւ, իմաստութիւն, սկզբունք, նպատակ, անճառելի ներդաշնակութի՛ւն մը, ազբի՛ւրը մեր յափշտակութիւններուն ու հիացումներուն։

Այս հաւատքը, որ կ'ուսուցուի Մկրտութեան ատեն ու կ'հաստատուի պաշտօնապէս, զարգացած մտքի մը, լուսաւորուած էութեան մը համար ամուր խարիսխ մըն է։ Քրիստոնեայ անհատը եթէ տգէ՛տ է մտքով կամ տկա՛ր՝ մարմնով, իր ներքին կեանքի հետաքրքրութիւնները, իր բաղձանքները կ'մնուցանէ ա՛յդ հաւատքով. նա՛ չըլլար յուսակտուր, իր գոյութիւնը չանիծեր. կ'ապրի՛։ Քրիստոնեայ անհատը, եթէ զօրաւո՛ր է մտքով և առողջ՝ մարմնով, տգէտներէ աւելի շատ գաղտնիքներու խելամուտ, ամէն օր նո՛ր գիւտերով աւելի խորը կ'թափանցէ, բնութեա՛ն խորը. այդ մեծասքանչ դրութեան հաշիւներուն խելք հասցնելով կ'հրճուի, չհպարտանար. ա՛յդ ամէնուն ներդաշնակչին առջև պատկառանքով մը կ'լեցուի, փա՜ռք կու տայ լա՛յն սրտով մը և կը շարունակէ իր հետազօտութիւններն ու խուզարկութիւնները։

Մարդու համար՝ կեանքը ազնուացնող, ամրացնող սկզբո՛ւնք մը պէտք է ա՛յն բազմադիմի

բարոյական և նիւթական վտանգներու և անակընկալներու հանդէպ, որոնցմով շրջապատուա՛ծ է ան։ Ա՛յդ սկզբունքը, ա՛յդ հաւատքն է որ Մկրտութեան Խորհուրդին մէջ կ'պահանջուի և կ'հաստատուի։

Եւ ա՛յն աշխարհին, ա՛յն տիեզերքին մէջ, ո՛ւր միակ հաստատուն իրողութիւնը՝ տիրող անյեղլի, հիանալի օրէնքնե՛րն են՝ օրինադրին հետ, մարդը՝ արարածներուն ամէնէն տկարը՝ նոյն ատեն ամէնէն զօրաւորը, միակ ըմբռնողը այդ օրէնքներուն, չա՞րժեր որ իր տկարութիւնը զօրացնէ հաստատուն սկզբունքով մը կամ հաւատքով մը։ Հաւատքը, անեզրին եզրն է և անսահմանին սահմանը, որուն կ'կռթնի մարդ իր բոլո՛ր ձեռնարկներուն և իր բոլո՛ր առաջադրութիւններուն մէջ, որոնք եթէ յաջողին ու եթէ ձախողին՝ չե՛ն կրնար խախտել հաւատքի խարիսխը։

Կ'տեսնէ՞ք թէ ո՛րչափ կենսական է Մկրտութեան հիմը։

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ. — Մկըրտութեան հիմը Քրիստոս դրաւ. մեր կրօնական կեանքի շինուածքին հիմն է այդ։ Քրիստոս՝ այդ հիմը դնելու համար պարզ պատուէր մը չտուաւ միայն։ Ինքը ապրեցաւ այդ հաւատքի կեանքը, ցոյց տուաւ ապրելու պայմանները։ Իր կեանքին պատմութիւնը՝ բոլոր Աւետարաններու մէջ, իր կեանքին նշանակութիւնը՝ Առաքելական ընդարձա՜կ գրուածներու մէջ, ծայրէ ի ծայր կատարեա՛լ մարդու, տիպա՛ր մարդու, կեանքն է։ Գերագոյն էակին սէրը, ընկերական սէրը, անձին սէրը ա՛յնպէս մը կապուած էին հաւատքին, որ չսասանե-

ցաւ խաչին ալ վրայ ։ Եւ Քրիստոս իր խաչովը, իր մահո՛վը արժեցուց իր քարոզած կեանքը, և պատուիրեց որ այդ կեանքի համար մկրտուին իրեն հետեւողները «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» ։

Մկրտուած քրիստոնեայն պէ՛տք է զգայ իր ներսը՝ թէ իր դիրքն ու տեղը շատ որո՛շ է մարդկային ընկերութեան մէջ. որովհետև իրեն համար գծուած կեանքին ծրագիրը չնմանիր հասարակ կեանքերու ծրագրին ։

Մկրտուած մարդը կ'ջանայ Քրիստոսի կեանքը ապրելու, կեանք մը որ ամբողջ բարութի՛ւն է, ամբողջ մարդասիրութի՛ւն, ամբողջ ազնուութի՛ւն ։

Ասոնք, ե՛ղբարք, պարզ բառեր կամ գաղափարներ չե՛ն. ապրուած և խաչին մահուամբ կնքուած կեանք մ'է ։ Եւ քրիստոնեայն կ'մկրտուի այդ մահով, այդ մահուան համար, որ իր նորոգութիւնն է ու վերածնութիւնը ։ Քրիստոսին մահը կորուստ մը չէ՛ր, ինչպէս շեշտեց Առաքեալը. մկրտուողը կ'թաղուի ջուրի մէջ, նոր, վերածնեալ կեանքով մը ելլելու խորհրդով ։

Ա՛յս է մկրտութեան նշանակութիւնը ։

Կրցա՞յ արդեօք պարզ արարողութեան մը խորհուրդը բացատրել, և դուք կրցա՞ք, արդեօք, ըմբռնել թէ Քրիստոնէութիւնը անուն մը կամ տիտղոս մը չէ՛ լոկ, այլ իսկապէս ապրուած կեա՛նք մը, որուն վրայ միայն այսօր չէ՛ որ կ'խօսիմ ձեզի ։

Եթէ հասկցաք Մկրտութեան հիմն ու նշանակութիւնը կրնաք դիւրութեամբ յանգիլ պերճախօս հետեւութիւններու ։

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ԿԵՆԴԱՆԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ.—Եկեղեցին կ'կազմեն անոնք, որոնք մկրտուած են ու կ'մկրտուին մկրտութիւն բառին բացատրուած իմաստովը ։ Եկեղեցին ուրիշ կերպով չկրնար բացատրուիլ ։ Ո՛րչափ կ'գործադրուի Մկրտութեան սկզբունքն ու նշանակութիւնը, ա՛յնչափ կենդանի՛ է, ոգեւորուա՛ծ է Եկեղեցին. որովհետև Եկեղեցին հաւատացեալոց ամբողջութիւնն է իր արտաքին և ներքին կեանքովը ։

Եկեղեցին իր գոյութենէն և իր էութենէն կ'կորսնցնէ միշտ՝ ցո՛րչափ զինքը կազմող տարրները կեանք չունին, ցո՛րչափ կեանքը կ'թուլնայ Եկեղեցւոյ մէջ. այսինքն՝ մկրտութեան հիմն ու նշանակութիւնը չարտայայտուիր եկեղեցւոյ ամբողջ կեանքին վրայ, կեանք մը ախտակիր և միշտ նուաղման հակամէտ ։

Հոս կ'բռնադատուիմ մատնանիշ ընել տկարութիւն մը, ախտ մը, որով կ'վարակուի եկեղեցին առ հասարակ. այսինքն՝ շատեր չե՛ն զգար թէ իրօք մկրտուած են, նոր կեանքի մը մտած են ։ Այս վիճակը պարզապէս արդիւնքն է անտարբերութեան մը, որուն մէջ կ'կաշկանդուի բարոյական կեանքը. այս վիճակը կ'սպաննէ՛ Եկեղեցին ։ Մկրտուած անհատը չկրնար ազատուիլ հետեւանքէն ա՛յն կեանքին, ո՛ւր նետուած է. կամ կը ճանչնայ զայն և կ'ապրի այս ինչ կեանքով և կամ կ'հրաժարի անկէ ։ Ստո՛յգ է որ այս վիճակին գիտակցութիւնը շա՛տ նպաստաւոր պիտի ըլլայ թէ՛ անհատին համար, որովհետև պիտի ապրի այդ կեանքը զգալով ու գիտնալով, և թէ՛ Եկեղեցիին համար, որովհետև իր կազմակերպութիւնը պիտի

վերստանայ կենդանութիւն և ոգեւորութիւն ։

Այդ գիտակցութիւնը, որ մեռած չէ՛, այլ մարած, արծարծելու միջոցներն ունի Եկեղեցին, — որուն վրայ պիտի խօսիմ երբ կարգը գայ Ապաշխարութեան —, այդ գիտակցութիւնը այո՛, կրնայ արթննալ ամենապարզ անդրադարձումով ։

Յիշէ՛, ո՛ քրիստոնեայ, թէ դուն մկրտուած ես Քրիստոսի մահով, նոր կեանքով մը վերածնելու համար. այդ կեանքը հիմնական հաւատքի, բարութեան, մարդասիրութեան, յառաջդիմութեան կեանքն է. կեա՛նք մը, եթէ ոչ անվիշտ, գոնէ իրական սփոփանքներով օծուն. կեա՛նք մը եթէ ոչ անմահ, գոնէ յաւիտենական տենչանքներով տոգորուած ։

Յիշէ՛ մանաւանդ, որ Քրիստոնէական կեանքի մշակումն ու բարգաւաճումը պա՛րտք մ'է թէ անձիդ հանդէպ և թէ՛ ընկերոջդ ։ Պէտք չէ՛ որ քու ձեռքով գայ գայթակղութիւնը. ամէն քրիստոնեայ իր մասին այդպէ՛ս պէտք է մտածէ, վա՜յ անոր «յոյր ձեռն գայցէ գայթակղութիւն» (Մատթ. ԺԸ. 7) ։

Այսչա՛փ խօսքերուն հանդէպ կրնայ մտածուիլ թէ, ի՛նչպէս ուրեմն, եկեղեցին այդպիսի բա՛րձր, խորո՛ւնկ, իմաստալի՛ց խորհուրդ մը կ'կատարէ նորածին մանուկներու վրայ. խորհուրդ մը, որուն ըմբռնումն ու գործադրութիւնը խելահասներո՛ւն միայն կ'յարմարի ։

Շատ ճի՛շդ է այդպիսի մտածութիւն մը ։ Եւ ստուգիւ սկիզբէն ալ թէ՛ Յովհաննու Մկրտութիւնը և թէ՛ Քրիստոնէական մկրտութիւնը ա-

սուեցա՛ծ, կատարեա՛լ մարդոց համար էին և ե՛ն տակաւին ։ Մկրտութիւնը, հաւատքի վրայ հիմնուած է. արդ՝ մկրտուողը պէ՛տք է հաւատայ Աստուծոյ գոյութեան, Երրորդութեան և մա՛նաւանդ Քրիստոսի փրկագործութեան. ասոնք մտքի սրտի խնդիրներ են և կատարեալ մարդը պէ՛տք է մտածէ, վճռէ և ըստ այնմ մկրտուի, հաստատելու համար թէ ինքը հաւատացած է Քրիստոնէական կրօնի սկզբունքներուն ։

Այս պայմաններու տակ քարոզուեցան քրիստոնէութիւնը և հաւատացեալներ՝ այդ պայմաններով մկրտուեցան ։ Եւ անշուշտ այդ մկրտուողներու մէջ ո՛չ միայն անհատներ կային, այլ նաև ամբողջ տուներ ու գերդաստաններ. այսինքն՝ մեծ ու պզտիկ, ո՛րչափ զարգացաւ ու ծաւալեցաւ Աւետարանը ։ Խնդիրը արդէն այս ամբողջ տուներու և գերդաստաններու մկրտութեան վրայ է, ո՛ւր մինչ խելահասները, մեծերը նկատի կ'առնուէին և փոքրիկները չհասուած կ'նկատուէին այս և ասոր նման բոլո՛ր պարագաներու մէջ ։ Թո՛ղ որ երբ քիչ ժամանակի մէջ բոլոր տուներ ու գերդաստաններ, մեծ ու փոքր, հետզհետէ մկրտուեցան քրիստոնէացան, բնական էր որ ա՛լ քրիստոնեայ տուներուն զաւակները, պէ՛տք է մկրտուէին իրենց փոքրիկ հասակէն ։ Ինչո՞ւ մկրտուէին սակայն ։ — Եկեղեցին ամէնէն բնական և ամէնէն բանական դրութիւն մը կ'գործադրէ այս մասին ։ Ի՞նչ պէտք էր ընել մանուկը. թողո՞ւլ անորոշ կեանքի մը մէջ, որ մեծնայ և իր խելքը հասած ատենը մկրտուի կամ չմկրտուի, ի՛նչպէս կ'պահանջեն սկիզբէն ի վեր անոնք, որ հակառա՛կ

են մանկամկրտութեան . որովհետև փոքրիկներու մկրտութեան մէջ ո՛չ միայն անչափահասութիւնը կ'նկատեն իրօք , այլ նաև բռնաբարում մը անհատական ազատութեան խանձարուրքի մէջ . փոքրիկը՝ որ կրնար իր մեծցած ու խելահաս եղած ատենը որոշել իր համոզումներն ու հաւատքը ։ Այս ըստ ինքեան ուղիղ կարծուած մտածութիւնը շատ սխա՛լ է, կործանո՛ւմն է ընկերական կեանքի ։ Վասն զի , եթէ ուղիղ չէ՛ փոքրիկները մկրտել , քրիստոնէացնել , ինչո՞ւ ուղիղ կ'ըլլայ փոքրիկները խնամել մեծցնել հօր մը և մօր մը բարքին ու վարքին ազդեցութեան տակ , ծննդավայրի սովորութիւններու մէջ , տոհմային պահանջներուն համեմատ . որովհետև տղան երբ խելահաս ըլլայ՝ կրնայ ըլլալ որ չհաւնի իր ծնողաց կեանքին ու կենցաղին, իր միջավայրին եայլն, և միշտ աւելին և լա՛ւը ընտրէ ։ Այս մտածութեամբ փոքրիկը պէ՞տք է ձգել իր բնական վիճակին մէջ ։ Ի՛նչ տարօրինակ բան ։

Կա՞յ աւելի մեծ բարեբարութիւն մը , քան ա՛յն նախատեսութիւնը , քան ա՛յն փորձառութիւնը , որոնցմով ծնողք կ'մեծցնեն իրենց զաւակները , անոնց սրտին ու մտքին տալով այնպիսի ուղղութիւն մը, որ փոքրիկը խելահաս եղած ատեն, արդէն պատրաստուած կ'ըլլայ կեանքի համար , որ պայքար մ'է ինքնին ։ Քանինե՜ր ձեզմէ և քանիներ բոլոր մարդկութեան մէջ , աշխարհի մէջ , իրենց գլուխը շատ մը քարերէ զարնելէ ետքը , «ա՜հ» մը , խորո՛ւնկ «ա՜հ» մը չե՛ն քաշած, և չե՛ն փափաքած նորէն մանկանալ , որպէս զի անգամ մըն ալ ապրին կեանքը , անվտա՛նգ ու ապահով ։ Ասի ցնորք մ'է իրաւի . բայց հոգեխօսական շա՛տ նպաստաւոր երևոյթ մ'է , որ ծնողները արմատապէս կ'համոզէ իրենց փոքրիկներու կեանքին վրայ հսկելու և անոնց պատրաստութեան փափուկ և կենսական գործին հոգ տանելու ։

Ի՛նչ դժբախտութիւն է անհատի մը համար , որուն կեանքը տգէտ , անխնամ բոյնի մէջ սկսած է . ի՛նչ կրնայ ըլլալ այսպիսի կեանք մը , որ ըստ ինքեան կերպով մը ազատ թողուած է . ո՞ւր կը յանգի վերջը , ո՞ւր ։ — Գիտէք արդէն ։

Ուրեմն մանուկը , որ կ'ծնի տան մը մէջ , չկրնար զատուիլ անոր ազգութենէն, անոր աւանդութիւններէն , անոր կրօնքէն ։

Եւ ի՛նչ կերպով որ փոքրիկը կ'վարժուի իր ծնողքին , իր տան , իր միջավայրին, ա՛յն կերպով ու ա՛յն չափով ալ կ'վարժուի կ'ընտելանայ անոնց կրօնքին , Եկեղեցւոյն ։

Մկրտութեան խորհուրդը կ'կատարուի մանուկին վրայ . ծնողքը կ'բերեն զանի Եկեղեցին և հո՛ն մկրտիչ քահանան կ'հարցնէ ծնողացը , ինչո՞ւ բերիք այս փոքրիկը , այս երախայն ի՞նչ կ'ուզէ ։ Մանկիկը լուր չունի . ծնողքը կամ խնամակալը և կամ կնքահայրը կ'պատասխանեն . Հաւատք, Յոյս, Սէր. այսինքն՝ իրենք կ'երաշխաւորեն որ Քրիստոնէական հաւատքի , քրիստոնէական յոյսի , քրիստոնէական սիրոյ մէջ պիտի կրթեն , պիտի մեծցնեն փոքրիկը ։ Կ'մկրտուի փոքրիկը այդ երաշխաւորութեան տակ, կ'զգենու լուսաւոր կեանքը սպիտակ զգեստներու պէս և կամաց կամաց կ'մեծնայ , կ'զարգանայ ծնողական գիրկին մէջ , իր ցեղային , իր իր քրիստոնէական աւանդութիւններուն մէջ , իր առտնին սովորութիւններուն մէջ ։ Մկրտութիւնը

այսպէս կ՚ընդգրկէ ամբո՛ղջ կեանքի մը պատրաստութեան հիմը՝ անհատական և ընկերական գըլխաւոր տեսակէտներով ։

Եթէ Աւազանէն չդրուի հիմը հոգեւոր կեանքին, ծնողք ո՛ր կրօնի սկզբունքներով պիտի մեծցընեն իրենց փոքրիկները ։ Կեանքը ա՛յնպիսի անակնկալներու հիւսուածք մըն է որ, կարելի չէ՛ անոր մէջ նետել անհատ մը իր ճղճիմ հասակէն, բոլորովին անփո՛րձ ու անգէտ ։ Ծնողաց պարտականութիւններն այնքան փափո՛ւկ են ։ Ա՜հ. քանիներ գիտենք, կ՚ճանչնանք, որ իրենց գըլխուն ձգուած են և զոհուած իրենց այս ինչ կամ այն ինչ մոլութիւններուն. ծնողքը չե՛ն հսկած, չե՛ն զգուշացուցած զանոնք մարմնի կամ մտքի հեշտութիւններէն. գաղտնի գաղտնի մշակուա՛ծ են ատոնք պատանիին ներսը և ահա՛ փտած կեանք մը. ծնողք չե՛ն նայած անոնց խելացնոր վազքով ապրած արձակ համարձակ կեանքին և ահա՛ ընկերութեան չարիքները կրկնապատկուած ։ Եւ ընդհակառակը՝ միշտ կանոնաւոր հսկողութեան, փորձառու ղեկավարութեան տակ զարգացած յառաջ եկած կեանքը օրհնութի՛ւն մ՚է թէ՛ տան համար, որուն ծոցէն ծնաւ մանուկը, թէ՛ Եկեղեցիի համար, որու աւազանէն վերածնաւ ա՛ն, թէ՛ ընկերութեան համար, որուն մէջ ապրելու իրաւունք ունի նա՛ կատարելապէս՝ զանի վայելելու համար ։

Մնա՞ց արդեօք, կարեւոր կէտ մը, զոր մոռցած ըլլամ Մկրտութեան Խորհուրդը բացատրած ատենս ։

Չե՛մ կարծեր ։

Ի՞նչ է Մկրտութիւնը ։

— Քրիստոսի մահը ։

Ո՞րն է Քրիստոսի մահը ։

— Քրիստոնեաներուն կեանքը ։

Ո՞րն է քրիստոնեաներուն կեանքը ։

— Քրիստոսին կեանքը ։

Օ՛ն ուրեմն, ե՛ղբարք, դո՛ւք որ մկրտուած էք «Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ», ապրեցէ՛ք կամ գոնէ աշխատեցէ՛ք ապրիլ Քրիստոսի պէս ։ Օ՛ն, դո՛ւք որ մկրտել կու տաք ձեր զաւակները, հսկեցէ՛ք անոնց վրայ, մեծցուցէ՛ք զանոնք հաւատքով, յոյսով, սիրով. պատրաստեցէ՛ք զանոնք ապրելու Քրիստոսի կեանքը՝ աշխարհիս վտանգաւոր կեանքին մէջ ։

Օ՛ն, լուսո՛յ զաւակունք, անդրադարձէ՛ք ձեր մկրտուած կեանքին վրայ սա՛ օրերուն և օրհնեցէ՛ք զԱմենասուրբ զԵրրորդութիւն, զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ Հոգի. Ամէն ։

ԻԵ.

ԴՐՈՇՄ

«Դա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ»:
(Մտթ. Գ. 17 Հմմտ. Մրկ. Ա. 11.
—Ղուկ. Գ. 22. — Յովհ. Ա. 30-34)

Ա՛ՅԴ *խորհրդաւոր ձայնը, ե՛ղբարք, անգամ մը միայն հնչեց Յովհաննէս Մկրտչի Մկրտութեան բոլո՛ր ընթացքին մէջ, զոր կ'կատարէր ապաշխարողներու վրայ: Քրիստոս եկաւ Յորդանան, մկրտուեցաւ առանց ապաշխարութեան, բացառիկ անմեղութեամբ մը: Յովհաննէս, այդ խի՛ստ, բայց սուրբ և նուրբ անապատականը, բացառութիւն չէ՛ր սիրեր. բայց այնքան պզտիկ կ'զգար ինքզինքը Քրիստոսի Մեծութեան առջեւ, Անոր անմեղութեան առջեւ, որ պահ մ'ընկրկեցաւ, և չուզեց մկրտել Աստուծոյ Գառը. — Պէ՛տք է որ ես քեզմէ մկրտուիմ և դու ինծի՞ կուգաս մկրտուելու: Քրիստոս, համոզեց Մկրտիչը, «Թո՛ղ հիմայ, այդպէ՛ս պէտք է ըլլայ»: Համակերպեցաւ Յովհաննէս և մկրտեց Քրիստոսը: Այս բացառիկ մկրտութեան՝ Հայր Աստուած իր հաճութիւնը տուաւ՝ նոյն ինքն Յովհաննէս Մկրտչի վկայութեամբ. «Դա՛ է որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ»: Քրիստոսի մկրտութեան այս պարագան, որ Ս.*

Հոգւոյն աղաւնակերպ իջման հետ կի՛ց է, Եկեղեցին շա՛տ հին ատենէն խորհրդաւորեց Սրբալոյս Միւռոնով, որով կ'օծուին բոլոր մկրտուածներ, նոյն իսկ աւազանին վրայ։

Յովհաննէս Մկրտչի մկրտածները, պէ՛տք էր որ ապաշխարէին և անձամբ անձին վկայէին թէ իրենք ապաշխարա՛ծ են և արժանի՛ են Մկրտութեան։ Քրիստոսի՝ առանց ապաշխարութեան և լոկ արդարութիւնը տեղը բերելու համար՝ յանձն առած մկրտութիւնը, կ'վկայուի, կ'հաստատուի Երկնային հաճութեամբ։ Պէ՛տք էր որ՝ Քրիստոսի հետեւողներն ալ, Քրիստոսի անուամբ մկրտուողներն ալ, նոյն կերպով վկայուէին և հաստատուէին։ Ասի պարզ ջրով մկրտութիւն մը չէ՛ր. այլ նաև հոգիի մկրտութիւնը կամ հոգեւո՛ր մկրտութիւնը։ Որովհետև պարզ ջրով մկրտուածը մարմի՛ն է և հոգիով մկրտուածը՝ հոգի։ Եւ ի՛նչպէս որ մկրտութեան վրայ խօսած ատենս բացատրեցի, քանի որ քրիստոնէական մկրտութիւնը նոր կեանքի մը՝ վերածնութեա՛ն մը՝ մկրտութիւնն է և թէ՛ այդ մկրտութիւնը կ'կատարուի «յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ», այսինքն՝ որոշ սկզբունքով մը, պէ՛տք է որ միեւնոյն սկզբունքով ալ կնքուի. հաստատուի եղած մկրտութիւնը։

— Ա՛յս է Դրոշմ ըսուածը՝ Եկեղեցւոյ մէջ. Դրոշմ, զոր ուրիշ եկեղեցիներ «Հաստատութիւն» կ'անուանեն և Հայերը աւելի կ'գործածեն կնիք, կնունք (կնքեղ, կնքահայր կամ կնքապապ) ձեւերը։

Կնիք և իր բոլոր ածանցումները կ'նշանակեն Մկրտութիւն և Դրոշմ միանգամայն. որովհետև առանց Դրոշմի Մկրտութիւն չը՛մբռնէր եկեղեցին։

Եւ նախնիք՝ նորէն կնիք բառէն՝ շա՛տ կ'գործածէին կնքաւոր բառը, որ կ'նշանակէ մկրտուած և կընքուած հաւատացեալ քրիստոնեայն։

Հո՛ս՝ պէ՛տք է կանգ առնել ԿՆԻՔ բառի նըշանակութեան վրայ, Դրոշմի խորհուրդը լա՛ւ հասկընալու համար։

Եւ, իրաւի, ի՛նչ նշանակութիւն կրնայ ունենալ կնիքը՝ եթէ պարզ արարողութիւն մ'ըլլայ այդ, զոր մկրտիչ քահանայն կ'կատարէ մկրտուածին գլխաւոր մասերը օծելով։ Ա՛հ, թերեւս մաքէ իսկ չանցնիր թէ կնիքը կ'տրուի՝ հաստատելու համար իւրաքանչիւր մկրտուածին վրայ Աստուծոյ հաճութիւնն ու վկայութիւնը։ Այս վկայութիւնը կ'զգան, կ'ըմբռնեն անոնք, որ կ'հաւատան Քրիստոսի և անոր փրկագործութեան։ Իսկ անոնք որ չե՛ն հաւատար Քրիստոսի, չե՛ն հաւատար նաև ա՛յն վկայութեան, զոր Աստուած տուաւ «ի վերայ Որդւոյն իւրոյ» (Ա. Յովհ. Ե. 10–12)։ Բայց արդէն այս հաւատքը հի՛մն է Քրիստոնէութեան, գիտէք արդէն, հիմը նաև մկրտութեան, որով անհատը կ'մտնէ քրիստոնէական վերածնութեան մէջ.

Այս հաւատքը, սակայն., որպէս զի առանց նախապաշարումներու, առանց մոլորութիւններու զօրացնէ կատարեալ մարդը և բողբոջի նորածին մանուկին ներսը, պէ՛տք է որ կնքուի գիտութեամբ մը։

Հոգին Սուրբ, քրիստոնէական դրութեան մէջ, այդ գիտութեան, այդ իմաստութեան և այդ շնորհաց մարմնացո՛ւմն է։ Եւ իրաւի, ի՛նչպէս որ Ս. Հոգին կ'իջնէր Յորդանան՝ Քրիստոսի վրայ,

միեւնոյն Հոգին՝ խորհրդաւորուած սրբալոյս միւռոնով՝ կ'թափուի նորածին մանուկին վրայ։ Փոքրիկներու մկրտութենէն և կնքումէն ետքը, չա՛տ սովորական դարձած բարեմաղթութիւններ կ'ընենք. «Աստուծոյ շնորհքը իր վրան ըլլայ. Աստուած իր շնորհքովը պահէ» եւն.։ Միեւնոյն իմաստութիւնն է որ կ'մաղթենք այդպէսով։

Եւ կրնա՞ք մտածել թէ բացի գերագոյն իմաստութենէ կամ գիտութենէ, ուրիշ գիտութիւն մը կրնա՞յ հաւատացեալը լուսաւորել իր կրօնին, իր հաւատքին և անոր պայմաններուն վրայ։ Ս. Հոգին առհաւատչեայ մ'է քրիստոնէից համար, որով կ'կնքուին, կ'օծուին մկրտութեան ատեն (Եփես. Ա. 14. Բ. Կորնթ. Ա. 22)։ Այս աշխարհի մէջ քրիստոնէին ապրելիք կեանքին գիտութի՛ւնն է այդ, տարբեր, չա՛տ տարբեր ա՛յն կեանքէն, զոր աշխարհը կ'ապրի։ Երեւակայութիւններու կեանք մը չէ՛ այս. բարոյական, ազնուական կեանքն է, ո՛ւր կ'դատապարտուի ինչ որ չէ՛ բարի, ինչ որ բարութեան չա՛ռաջնորդեր ուղղակի կամ անուղղակի։ Մեծ Առաքեալը՝ ընտիր տեսութիւն մ'ունի քրիստոնէի կեանքին և աշխարհի կեանքին նկատմամբ. չա՛տ մը մանրամասնութիւններէ ետքը կը կեդրոնացնէ իր տեսութիւնը տգեղ խօսքերու վրայ. ձեր բերնէն տգեղ խօսք թող չելլէ՛, որովհետև այդպիսի խօսքերով կ'տրտմի Սուրբ Հոգին, որով կնքուած են քրիստոնեայք. «Եւ մի՛ տրտմեցուցանէ՛ք զՀոգին Սուրբ Աստուծոյ, որով կնքեցարուք յաւուրն փրկութեան» (Եփես. Դ. 17-32)։

Ս. Հոգին չտրտմեցնել, ա՛յս պիտի ըլլայ կնքաւոր մարդուն գործը իր կեանքին մէջ։ Ուրիշ խօսքով՝ պէտք չէ՛ որ տրուած կնիքը եղծուի և քակուի ա՛յնպիսի գործերով, որոնք դէ՛մ են Ս. Հոգւոյն, դէ՛մ են իմաստութեան՝ ճշմարիտ գիտութեան. և գիտէք Աւետարանէն որ՝ ամէն տեսակ մեղք կ'ներուի քրիստոնեայ մարդուն. ա՛յն միակ մեղքը, զոր այս չա՛տ ներողամիտ կրօնը՝ քրիստոնէութիւնը՝ չներեր, ա՛յն ալ Ս. Հոգւոյն դէմ եղած մեղքն է։

Եւ իրաւ՝ ո՛րչափ ծանր է մեղանչել Ճշմարտութեան դէմ։ Մեր ամենօրեայ գործերուն և գործողութիւններուն մէջ չե՞նք տեսներ գիտակցութեամբ գործադրուած զեղծումներուն ձեւերը. խիստ չէ՞ խթանի դէմ աքացել։ Մարդու այս վիճակը փոխադրեցէ՛ք իր կրօնական կեանքին մէջ և դուք չա՛տ պարզ կերպով կ'ըմբռնէք ա՛յն պատճառները, որոնցմով կ'տրտմի Ս. Հոգին. արագ կ'տեսնէք հետեւանքները ա՛յն ծանր մեղքերուն, զոր քրիստոնեայն կ'գործէ ճշմարտութեան հոգւոյն դէմ, իմաստութեան հոգւոյն դէմ, երկիւղածութեան հոգւոյն դէմ. աստուածպաշտութեան հոգւոյն դէմ, սրբութեան հոգւոյն դէմ, մէկ խօսքով՝ Ս. Հոգւոյն դէմ։

Ա՛յն հաւատքը, որուն վրայ կ'շինուի մեր քրիստոնէական կեանքը նոյն իսկ աւազանէն, կը կնքուի, ուրեմն, Ս. Հոգիով, որ կ'մարմնացնէ գերագոյն իմաստութիւնը, շնորհքը։

Ասոնք ալ բարձր խնդիրներ են, հետեւաբար չե՛ն կրնար մկրտուած փոքրիկին համար նշանակութիւն ունենալ. — Նոյն առարկութիւնը, ինչ որ էր մանկամկրտութեան առթիւ։ Մեր պատաս-

խանները, լա՛ւ հէս, մեր խորհրդածութիւններն ալ նո՛յն են։ Ի՛նչպէս Մկրտութիւնը, նո՛յնպէս Դրոշմը՝ ճղճիմ ութօրեայ նորածին մանկան համար չէ՛ն, ո՛չ ալ 10-15 տարեկան պատանեակներուն համար։ Բայց ա՛յն պարտքը, որ ծնողաց վրայ կ'ծանրանայ իրենց զաւակները մեծցնելու մասին եւ ա՛յն երաշխաւորութիւնը, զոր Մկրտութեան ատեն կնքահայրեր կու տան, ապահովա՛ծ են մանկիկին ապագան։

Երաշխաւորութեան ներկայացուցչին, այսինքն՝ կնքահօր ներկայութեամբ չխօսեցայ Մկրտութեան ատեն, որպէս զի Դրոշմի խորհուրդը բացատրելէ ետքը խօսիմ։ Եւ սա ալ առանց պատճառի չէ՛։ Սաւլ կնքահայրը կամ կնքապապը կրկնապատկուած պիտի տեսնէ իր պարտաւորութիւնները։

Կնքահա՛յրը։ Եւ այդ փոքրիկ տղաքնե՞րն են կնքահայրերը, որ կու գան երաշխաւորել իրենցմէ աւելի փոքրիկներուն. ա՛յն հասակաւորնե՞րն են կնքահայրերը արդեօք, որ լուր իսկ չունին իրենց պաշտօնէն եւ ասոնց բոլորին պաշտօնը ժամկոչներ կամ լուսարարներ են որ կ'կատարեն՝ պատասխանելով մկրտիչ քահանայի հարցումին. Երախայս զի՞նչ խնդրէ։

Ցաւալի՛ է տեսնել որ Եկեղեցւոյ մէջ կնքահօր նշանակութիւնը մոռցուած է։ Մկրտութեան խորհուրդը. կ'պահանջէ որ կատարեալ մարդիկ ըլլան կնքահայրերը. և ո՛չ միայն կատարեալ, այլ և քրիստոնեա՛յ մարդիկ, որոնք անբասի՛ր են իրենց կեանքին ու հաւատքին մէջ, որոնք գիտե՛ն քրիստոնէութեան խորհուրդը և կրնան ի հարկին ուսուցանել ուրիշներուն։ Այս պաշտօնը ա՛յնքան

բարձր է, ա՛յնքան մերձաւորութիւն կ'հաստատէ կնքաւորին եւ կնքահօր մէջտեղ որ, նախնիք մէկ կողմը անուանեցին հոգեւոր հայր, միւս կողմը՝ հոգեւոր որդի կամ սան եւ աւելի յառաջ երթալով՝ ասոնց մէջ արգիլեցին ամուսնական միութիւնը՝ որոշ աստիճանէ մը յառաջ։ Կնքահայրը պէ՛տք է գիտնայ գոնէ տարրական կերպով ի՛նչ որ խօսեցայ Մկրտութեան եւ Դրոշմի վրայ, եւ ըստ այնմ կրթէ իր հոգեւոր զաւակը, երբ սա կ'սկսի կամաց կամաց մե՛ծ ըլլալ։

Բայց, Աստուա՛ծ իմ, ինչե՞ր կ'խօսիմ։ Յիմարութիւններ չե՞ն ասոնք։ Ո՞վ պիտի ընէ այսչափ գործ. Ամէն մարդ իր բանը գործը պիտի ձգէ եւ պզտիկներուն ետեւէ՞ն պիտի իյնայ։ Օ՛հ, տարօրինակ է մարդոց դատողութիւնը երբ խնդիրը սկզբունքի վրայ է. իսկ ձեւի արարողութեան վրայ խօսուած ատեն՝ հոգ չէ՛. ի՛նչպէս ուզես կ'ըլլայ։

Ի՛նչ օգուտ սակայն. Եկեղեցին այսպիսի էական կէտերու վրայ ամո՛ւր կ'մնայ։ Եւ կ'փափաքի որ նոյնութեամբ գործադրուին ասոնք։ Եթէ մենք կ'մոռնանք, կարեւորութիւն չե՛նք տար՝ մենք կ'վնասենք, մե՛նք, այսինքն՝ բուն ժողովուրդը։ Որովհետեւ ո՞վ պիտի կատարէ ճշմարիտ կնքահօր մը պաշտօնը։ Երբ փոքրիկը կ'մեծնայ կամաց կամաց եւ իրեն թող կ'տրուի ալ ղատուիլ, ընտանի յարկէն դուրս ելլել ինքնին, երբ արբունքի հասնի, երբ իր ներքին ույժերը արթննան, երբ արտաքին աշխարհէն հրապուրուի եւ այս ամէնուն թափին տակ՝ պատանեակը յա՛նկարծ փոփոխութիւններ մը տեսնէ իր ներսը եւ իր շուրջը, երբ,

Կ՚ըսեմ, հոգեւոր որդի՛ս այդ վիճակին մէջ է։ Ո՞վ կ՚կարծէք, ո՞վ, որ մտերմաբար մօտենայ անոր, համարձակութիւն ունենայ դիտելու, խօսելու, ուղղելու, կարելի եղած բոլո՛ր միջոցներով։

Դպրոցնե՞րը. — մեր դպրոցները ընդհանրապէս քիչ ուշադրութիւն կ՚դարձնեն այն վիճակին վրայ. իսկ դպրոցի շրջանակէն դուրս երաշխաւորութիւն չե՛ն ստանձներ։ Ծնողքնե՞րը. — այո՛. երանի՛ թէ անոնք կարող ըլլային այդ կենսաւէտ հսկողութիւնը ընել. բայց մեր ծնողքներ անփո՛յթ են առհասարակ և եթէ անփոյթ ալ չըլլան, չե՛ն ուզեր ներքին կեանքի մտերմութիւններ մշակել իրենց և իրենց զաւակներուն մէջտեղ։ Եղբայրնե՞րը. — եթէ եղբայրներ զիրար չմոլորեցնեն՝ ամէնէն մեծ բարիք մը կ՚ընեն թէ՛ առտնին կեանքի և թէ՛ անհատական կեանքի տեսակէտով։ Եւ մինչ նախախնամական անփոխարինելի պարգեւ մըն է մե՛ծ, խելացի՛, դիտո՛ղ եղբօր մը գոյութիւնը տան մը մէջ, եթէ երբեւք գտնուի։ Բայց ասոնք բացառութիւններուն բացառութիւննե՛րն են՝ երբ հայր մը կամ մայր մը, կամ մեծ եղբայր մը կամ մեծ քոյր մը գտնուին տան մէջ՝ կարո՛ղ կատարելու կնքահօր մը պարտականութիւնները պատանեակներու հանդէպ։

Բայց ամէնէն լաւը իրենք կնքահայրներն են, որոնք ապրա՛ծ են կեանքը, գիտեն անոնց փորձանքներն ու տկարութիւնները, գիտե՛ն պատանիներու և երիտասարդներու միտումներն ու մոլութիւնները և կրնան հիանալի բարիքներու պատճառ ըլլալ։

Ինչպէս թողուլ փոքրիկը անխնամ, որուն

վրայ Մկրտութեան և Դրոշմի խորհուրդները կատարուած են. ի՞նչ կ՚արժէ այդպիսի խորհուրդ մը, և ի՞նչ օգուտ ունի մա՛նաւանդ այսպիսի կնքահայրութիւն մը։ Երբ կնքահօր պաշտօնը, եթէ մի միայն այս կողմէ դիտէք, աւելի պիտի պարզուի ձեր մտքին առջև խորհուրդներուն գաղտնիքը. դուք աւելի դիւրաւ պիտի ըմբռնէք թէ լա՛ւ հսկուած պատանիներ, մարմնի և մտքի աւելի՛ ամուր առողջութիւն պիտի ունենան և ասոնց վրայ կատարուած խորհուրդները աւելի՛ շուտ պիտի արդիւնաւորուին, եկեղեցին աւելի՛ զօրաւոր հաւատացեալներէ պիտի կազմուի. քրիստոնէական մաքո՛ւր, սո՛ւրբ, առո՛ղջ և առո՛յգ կեանքը իր բոլոր բարութիւններով պիտի արտափայլի ամէն կողմ։

Այնչափ փափո՛ւկ է կնքահայրութիւնը և մարդու բնախօսական և հոգեւոր կեանքին հետ շատ սերտ յարաբերութիւն մ՚ունի. կնքահայրը պարտականութիւն մը կ՚ստանձնէ մարդկութեան առջեւ, Եկեղեցւոյ առջև, Աստուծոյ առջեւ։ — Բայց ի՞նչ կ՚ընեն հիմայ մեր ծնողները . . . — հարկ չկայ ըսել։

Ըսել պէ՞տք է արդեօք թէ կնքահայրեր հոգեւոր պատրաստութիւններով կ՚զօրանային երբեմն. այսինքն՝ նախ կ՚խոստովանէին, կ՚հաղորդուէին և կատարեալ երկիւղածութեամբ և պարտաճանաչութեամբ կ՚գրկէին փոքրիկները՝ նոր կեանքի առաջնորդելու համար։ — Եւ հիմակուան ո՞ր սխալը, ո՞ր թերութիւնը մատնանիշ ընեմ։

Պէ՛տք է վերադառնալ, եղբարք, ստոյգին և խօ՛յս տալ ստուերէն։ Մկրտութեան խորհուրդը

և կնիքը՝ որպէս զի իրենց ներգործութիւնն ու արգասաւորութիւնը ապահովեն, պէ՛տք է որ գիտակցութեամբ կատարուին անոնք . պէ՛տք է որ թէ՛ ծնողք և թէ՛ կնքահայրք լա՛ւ ըմբռնեն իրենց դերը երբ իրենց զաւակները կ'առաջնորդեն վերածնութեան կեանքին ։

Անշուշտ դիտեցիք թէ Մկրտութեան և Դրոշմի վրայ խօսելու ատեն, գրեթէ մէկ կողմ դրի արարողական մանրամասնութիւնները . ատոնք կրնան հետաքրքրական ըլլալ, բայց ո՛չ էական այն ծրագրի համար, որուն կ'հետեւիմ խորհուրդները բացատրելու առթիւ . սակայն, արագ ակնարկով մը կ'փորձեմ այս հետաքրքրութիւնն ալ գոհացընել ։

Մկրտութիւնը ինչպէս կատարելու է և ե՞րբ ։

Այս հարցումները և ատոնց մանրամասնութիւնները երբեմն ծանր ծանր խնդիրներու կարգէն էին . ամէն Եկեղեցի իր ձեւն ու արարողութիւնները ունէր , ինչպէս որ ունին դեռ և ատոնց տարբերութիւնները սաստիկ վիճաբանութիւններու պատճառ կ'ըլլային և աւիթ գժտութեան ու հակառակութեան ։ Թերեւս մինչև հիմայ ալ գտնուին տեղեր , ո՛ւր գործադրուին այդպիսի չիմարութիւններ ։

Մկրտութիւնը՝ Հայ. Առաքելական Ս. Եկեղեցին կ'կատարէ ընդհանրապէս ութօրեայ մանկան վրայ և եթէ վտանգ կայ՝ աւելի կանուխ ։ Քահանայն՝ նախապէս պատրաստութիւններ ունի ։ Նախ կ'հրաժարեցնէ երախայն աշխարհային կեանքի բոլոր աղտեղութիւններէ . աւազանը ջրով կ'լեցնէ , կ'օրհնէ , Ս. Միւռոն կ'թափէ հո՛ն, կնքա-

հօր բերնէն ուղղափառ դաւանութիւնը կ'առնէ , կ'հարցնէ փոքրիկին անունը և անունը տալով՝ երեք անգամ կ'թաղէ կամ կ'ընկղմէ աւազանին մէջ « յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ », յօրինակ Քրիստոսի երեքօրեայ թաղման . որովհետեւ «թաղեցաք ընդ նմին մկրտութեամբ ի մահ » ։ Մկրտութեան ջուրը բացարձակապէս հասարակ մաքուր ջուր պէտք է ըլլայ և ո՛չ ուրիշ ջուր մը ։ Մկրտութենէն ետքը՝ քահանայն Ս. Միւռոնով անմիջապէս խաչաձեւ կ'կնքէ փոքրիկին ճակատը ի նշան Քրիստոնէութեան , պարզ և բարձր ճակատով մտնելու և հաստատուելու համար նոր կեանքի մէջ ։ Կ'կնքէ անոր աչքերը՝ մաղթելով որպէս զի անոնք լուսաւո՛ր ըլլան միշտ և խորաթափանց . կ'կնքէ ականջները՝ որպէս զի լա՛ւ ուշադրութիւն ընեն Աստուծոյ խօսքերուն . կ'կնքէ քիթը՝ որպէս զի նոր կեանքին անուշ հոտը առնէ . կ'կնքէ բերանը կամ շրթները՝ որպէս զի Ս. Հոգին շնորհամեցընէ ազեղ խօսքերով ։ Կ'կնքէ ձեռքերը՝ որպէս զի բարեգործութեան վարժուին ատոնք . կ'կնքէ կուրծքը կամ սիրտը՝ որպէս զի նորոգուած սիրտը հաստատո՛ւն մնայ իր նորոգութեան մէջ . կ'կնքէ քամակը կամ կռնակը՝ որպէս զի ամո՛ւր մնայ զաղտնի՝ ետեւէն եկող՝ թշնամիներուն դէմ . կը կնքէ ոտքերը՝ որպէս զի յաւիտենական կեանք տանող ճամբէ՛ն քալէ միշտ ։ Եւ վերջապէս՝ ըսպիտակ , ձիւնի՛ պէս սպիտակ , զգեստներ կ'հագցնեն մկրտուածին ի նշան սո՛ւրբ, մաքո՛ւր, հրեշտակայի՛ն կեանքի , և շնորհքով օծուած գլխին ալ կ'հիւսեն նարօտ մը գեղեցիկ՝ խորհրդաւորելու համար քրիստոնէական կեանքի լուսապսակը ։ Եւ զոյգ մը մոմ

Կ՚տրուի կնքահօր ձեռքը, ի նշան քրիստոնէական լուսաւորութեան։ Ա՛յս է մեր Հայ. Ս. Եկեղեցւոյ սովորութիւնը սկիզբէն ի վեր։

Ուրիշ Եկեղեցիներ մկրտութիւնը սրսկումով կ՚ընեն, այսինքն, ճակտին վրայ քանի մը կաթիլ ջուր կ՚սրսկեն։ Դրոշմը, զոր օրինակ, Հռոմէական Եկեղեցիին մէջ միշտ եպիսկոպոսը կու տայ, հետեւաբար Մկրտութենէն շատ ետքը։ Նոր Եկեղեցիներէն՝ բողոքականներ՝ դրոշմ բնա՛ւ չունին։ Բոլոր հին Եկեղեցիներ՝ Արեւելեան թէ Արեւմտեան՝ իրենց ծիսական և արարողական սովորութիւններն ունին, որոնց ամէնքն ալ նոյնչափ հի՛ն են, և լաւը այն է որ ամէն Եկեղեցի պահէ իր սովորութիւնը։

Կնիքը կամ Դրոշմը միւռոնով կ՚տրուի. Միւռո՛ն, որուն բուն նիւթը ձէթն է՝ հոտաւէտուած անուշահոտ ծաղիկներով, գլխաւորապէս բալասանով։ Ձէթը, որ օրհնութեան և օծութեան իւղն էր Հին Ուխտի մէջ ալ, իր պարարտացուցիչ, զուարթացուցիչ յատկութեամբը շա՛տ մեկնութիւններու և այլաբանութիւններու առիթ տուած է։ Իսկ մեր խորհրդապա՛շտ Նարեկացին՝ երկար ներբողներու մէջ ամէնէն ջերմեռանդ զգացումներով օծած է օծութեան իւղը։ Երբեմն ամէն եպիսկոպոս իր վիճակին համար կ՚օրհնէր այդ միւռոնը. Հայ. Եկեղեցին շա՛տ կանուխ ժամանակէն Կաթողիկոսին վերապահեց Միւռոնի օրհնութեան իրաւասութիւնը՝ Եկեղեցւոյ վարչական միութիւնը զօրացնելու համար։ Ս. Միւռոնը կ՚օրհնէ Հայոց Կաթողիկոսը և կ՚տարածէ բոլոր

Հայ. Եկեղեցիները։ Եւ որովհետեւ օծումը՝ սրբագործութիւնը՝ խորհրդանշանն է Ս. Հոգւոյն, ասկից զատ, որովհետեւ թէ՛ Մկրտութեան ատեն և թէ՛ Ձեռնադրութեան ատեն Ս. Հոգին աղաւնակերպ իջաւ Յորդանանու վրայ, մեր Ս. Եկեղեցին ալ հնուց ի վեր սովորութիւն ըրած է թանկագին մետաղներէ շինուած աղաւնիներու կամ աղաւնակերպ անօթներու մէջ պահել սրբալոյս Միւռոնը։

Հարկ չկայ աւելի մանրամասնութիւններու իջնել, որոնք ինչպէս ըսի, դուրս են մեր ծրագրէն։

Գիտցէ՛ք միայն որ՝ երբ մկրտուեցաք «յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ», մկրտուա՛ծ եղաք «ի մահ անդր նորա». Եւ ձեր իւրաքանչիւրի մկրտութեան Աստուած վկայեց երկինքէն՝ «Դա՛ է որդի իմ սիրելի». դուք դրոշմուեցաք, կնքուեցաք Ս. Հոգիով, աշխատեցէ՛ք որ չտրտմեցնէք Ս. Հոգին։ Լա՛ւ ուշադրութիւն ըրէք որ՝ ձեզի տրուած կնիքը չվնասուի, չաղարտի և չեղծուի ո՛և է կերպով. այլ՝ փայլի՛, ծաւալի՛ ձեր կեանքի բոլո՛ր տեւողութեան վրայ քրիստոնէական օծութեամբ, որպէս զի «շնորհք, սէր եւ Աստուածային արարար զօրութիւնն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, եղիցի ընդ ձեզ ընդ ամենեսեան. Ամէն»։

ԻԶ.

ՎԵՐՋԻՆ ՕԾՈՒՄ

> Հիւանդանայցէ ոք ի ձէնջ, կոչեսցէ զերիցունս Եկեղեցւոյն, եւ արասցեն ի վերայ նորա աղօթս, օծցեն իւղով յանուն Տեառն եւլն:
> (Յակոբ. Ե. 14)

ՀԱՒԱՏԱՑԵԱԼՆԵՐԸ իրենց ամէնէն դժբախտ վայրկեաններուն ալ կ'մխիթարուին Եկեղեցւոյ մէջ։ Ա՛յն անձը՝ որ մկրտուած է և լա՛ւ անցուցած է իր քրիստոնէական կեանքը, երբեմն կ'հասնի այնպիսի վայրկեաններու, ո՛ւր իր բոլո՛ր բարի կեանքը, իր բոլո՛ր հաւատքը կարծես կ'լուծուին։ Դժուարութիւններ, դժբախտութիւններ այդ վիճակին կը հասցնեն քրիստոնեայ մարդը, որ սակայն, չո՛ւտ կ'արթննայ իր մոլար մտածութիւններէն, եթէ ողջամի՛տ է և ընտիր հաւատացեալ մը. որովհետև ա՛յսպիսի քրիստոնեայ մը կրնայ լա՛ւ որոշել ի՛նչ որ չկրնար վերագրուիլ Աստուծոյ՝ իր դժբախտութիւններուն մէջ և ըստ այնմ կ'համակերպի անոնց կամ կ'յաղթէ։ Քրիստոնէի համար ամէնէն ջլատիչ վայրկեանները կ'կազմեն հիւանդութիւնները, որոնք աւելի եւս խորհիլ կու տան կեանքի վրայ, ա՛յն սկզբունքներու վրայ, որոնց հաւատացած է, Աստուծոյ վրայ, անոր նախախնամութեան վրայ, եւայլն։ Այսպիսի վիճակի մը մէջ ընկած քրիստոնեայն պէ՞տք է ձգել երեսի վրայ։ Ի զո՞ւր,

ուրեմն, նա Քրիստոսի Եկեղեցւոյն միացա՛ւ, խաբուեցա՞ւ, ուրեմն, սնոտի և մոլոր վարդապետութիւններով։ Եկեղեցին ի՞նչ միջոցներ ունի իր անդամները այդպիսի դժուարին կացութեան մէջ մխիթարելու համար։

Բոլոր կրօնները ունին իրենց միջոցները։ Քրիստոնէութեան սկիզբներն ալ կ'տեսնենք թէ Յակոբ Առաքեալ կ'պատուիրէ. «Եթէ ձեզմէ մէկը հիւանդանայ, Եկեղեցւոյ Երէցները թո՛ղ կանչէ, ատոնք թող աղօ՛թք կարդան անոր վրայ. և յանուն Տեառն՝ իւղով թո՛ղ «օծեն»։ Այս սովորութիւնը՝ մշակուեցաւ Եկեղեցւոյ մէջ և խորհուրդներուն կարգը անցաւ։ Ա՛յս է վերջին օծում ըսուածը։

Հիւանդութեան տառապանքները անտանելի՛ են և մարդ ո՛րչափ ալ զօրաւոր նկարագրի տէր ըլլայ, կարելի է որ թուլնայ և թերեհաւատի, և բարձր բարոյականով, ազնիւ գաղափարներով, սուրբ զգացումներով ապրած քրիստոնեայ մը, հիւանդութեան մահճին մէջ՝ ըլլայ բոլորովին տարբեր արարած մը։ Սարսափելի վիճակ մ'է այս իմ մատնանիշ ըրած քրիստոնէին համար։ Եկեղեցին հո՛ս ալ իր բարերար դերը, լա՛ւ եւս, իր պարտքը կ'կատարէ, — կ'վազէ հիւանդին մօտ և բժշկական դարմաններուն քով, բարոյական, հոգեխօսական դարմաններն ալ կ'գործածէ, կ'խաղաղեցնէ հիւանդին տագնապած ներսը. եթէ յուսահա՛տ է նա՝ կ'յուսադրէ, եթէ դողացո՛ղ է նա մահուան առջեւ՝ կ'ամրացնէ զանի, կ'ցուցնէ Խաչը, որուն անբնական մահը յանձն առաւ Քրիստոս. կ'ընէ Եկեղեցւոյ պաշտօնեայն ի՛նչ որ կարելի

է ընել հաւատացեալ հիւանդը մխիթարելու համար։

Հո՛ս՝ շատ կարեւոր կէտ մը կայ։ Գիտէք թէ միշտ դեղերը չե՛ն որ աւելի արդիւնք յառաջ կը բերեն հիւանդներուն վրայ։ Իրենց տեսքով ու նայուածքով, իրենց վարմունքով ու բերմունքով, իրենց խօսքով ու այցով սիրուած բժիշկներ ստուգիւ աւելի եւս բարեփոխութիւններ բերած են ու կ'բերեն հիւանդներու վրայ։ Անժխտելի իրողութիւն մ'է այս։ Հոգեխօսապէս ալ նոյնը կրնանք մտածել հիւանդի մը վրայ, որ հաւատքով ու եկեղեցիով սնած է, և իր առողջութեանը մէջ օգտուած է իր եկեղեցիէն։ Ո՛րչափ օգտակար է այսպիսի հիւանդի մը մօտ՝ բարի, բանգէտ, սիրելի, համակրելի, հաւատացեալ քահանայի մը աղօթքին մրմունջները, հայրական յորդորները, անոր խաչը և այդ խաչը բռնել գիտցող աջը։

Խնդիրը այս վիճակին մէջ շատ պա՛րզ է անտարակոյս և ամենակարեւոր։ Եթէ Եկեղեցին միմիայն իր առողջ և հասունցած համայնքին ուշադրութիւն դարձնէ, աննպատակ պիտի ըլլար այսպիսի Եկեղեցիի մը, այսպիսի կրօնի մը գոյութիւնը։ Եթէ նպատակ ալ ունենար, չա՛տ անձուկ, չա՛տ ժամանակաւոր նպատակ մը պիտի ըլլար այդ։ Եկեղեցւոյն ամէնէն աւելի նուիրական նպատակն է «կորուսեալները փնտռել», փնտռել նաեւ անոնք՝ որ կրնան կորսուիլ։ Այսպէս իր առողջ և հասունցած համայնքին վտանգները աւելի՛ կ'զբաղեցնէ զինքը. և իսկապէս այս չէ՞ եկեղեցիին պաշտօնը. այսինքն ուշադրութիւն ընել որ իր ամբողջութիւնը չվիրաւորուի, չվնասուի այլ և այլ կորուստներով։ Իսկ վիրաւորուած ատենն ալ

փութո՛վ հասնի և իր կարելի եղած բոլոր միջոցները գործածէ ու գործադրէ զանոնք վերականգնելու համար, նոյն իսկ մահճի մէջ, նոյն իսկ մահուան մէջ։

Այսչափ չինիչ իմաստ մ'ունի Յակոբոս Առաքեալին պատուէրը։ —«Հիւանդանայցէ՞ ոք ի ձէնջ, կոչեսցէ զերիցունս Եկեղեցւոյն եւ արասցեն ի վերայ նորա աղօթս, օծցեն իւղով յանուն Տեառն»։

Ի՛նչպէս կ'կատարէ Հայ. Եկեղեցին այս խորհուրդը։ —Սկիզբէն՝ ճիշդ այսպէս, ի՛նչպէս որ պատուիրած էր Առաքեալը. այսինքն՝ քահանային աղօթքը, ձեռնադրութիւնը և իւղով օծումը։ Այս իւղը, սակայն, սրբալոյս միւռոնը չէ՛ր, այլ՝ պարզ ձէթը (ձիթաիւղ), զոր քահանաները կ'օրհնէին, ճիշդ այսպէս ինչպէս է դեռ հիմայ, զոր օրինակ, Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ մէջ (*)։ Այս իւղի օրհնութիւնը կ'յիշեցնէ Ռոմլուայի իւղին օրհնութիւնը, զոր քահանայն ալ կրնայ ընել։ Միւռոնը, ըստ տիրող սովորութեան, երբեմնեպիսկոպոսներ և քահանաներ կ'օրհնէին մեր մէջ ալ՝ պէտքին համեմատ. սովորութիւն մը՝ որ կ'մնայ դեռ ուրիշ եկեղեցիներու մէջ։

Քրիստոնեայ հիւանդը կ'խոստովանէր, կ'հաղորդուէր և ետքը քահանային օրհնած իւղով կ'օ-

(*) Սարգիս Շնորհալի՝ դեռ ԺԲ. դարուն մէջ կ'յիշատակէ տարբեր իւղեր, զոր կ'գործածէ Հայ. Եկեղեցին. «Առաջին իւղ և մեծ ասեմք զիւղն աւազանին՝ զօրինակ շնորհաց Հոգւոյն՝ զոր Միւռոնն Սուրբ անուանեմք. այսինքն՝ մեռուցիչ բոլոր ախտից. որով և մարդիկ մեռեալք ի մեղաց՝ ի մեծ պատիւն ի վեր ելանեն և որդիք Աստուծոյ անուանին։

Եւ այլ իւղ օծութեան եռախայից ըստ օրհնութեան քահանայից, և ոչ՝ հիւանդացն, այլ՝ վախճանելոցն»։

(Մեկն. Կթղ. տպ. Կ. Պոլիս 1828, էջ 166)

ծէր անոր, բաց ի ճակտէն, աչքերը, ականջները, քիթը, բերանը, ձեռքերը և ոտները (Հմմտ. Մայր-Մաշտոց, էջ 233, երկրորդ սիւնակ)։ Դեռ այսպէս կ'օծեն ուրիշ եկեղեցիներ։ Ճակատը չե՛ն օծեր, որովհետև Դրոշմի ատեն օծուած ու կնքուած է արդէն։ Հետեւաբար ի սկզբան՝ կնունքի ատեն՝ մեր Եկեղեցին ալ Մկրտուածին միմիայն ճակատը կ'կնքէր։

Բայց Հայ. Ս. Եկեղեցին՝ վերցնելով իւղի խտիրն ալ՝ Մկրտութեան Դրոշմին հետ միացուցած է Վերջին Օծումը (Հմմտ. Մայր-Մաշտոց էջ 15. Բրդ. սիւնակ, ծանօթ.), անշուշտ ա՛յն պատճառաւ որ դիպուածական և անակնկալ մահերու համդէպ քրիստոնեայն զրկուած չըլլայ Վերջին Օծումէն։ Այդ օծումը հիմայ մնացած է միմիայն եկեղեցականներու վրայ. բայց ա՛յն ալ անոնց անշնչացումէն ետքը. օծում մը, որ մահիճէն դագաղ՝ տարօրինակ տեղափոխութիւն մ'է. արդիւնք, հաւանաբար, ապաժամութեան։

Հիմայ, սակայն, իսկապէս տարբեր է խնդիրը և Վերջին Օծումի խորհուրդ չկատարեր Մեր Ս. Եկեղեցին, այլ կ'կատարէ Հիւանդաց Կարգը աղօթքով։ Այս աղօթքը կ'կատարուի զանազան պարագաներու մէջ և այլեւայլ ձեւերով։ Հիւանդներուն քահանայ տանիլ, բժշկութեան աւետարաններ կարդալ, խաչհանգիստ (=խաչալուայ), Եկեղեցւոյ մէջ «Տէր ողորմեա» ըսել տալ, եւայլն։ Այս բոլորը Հիւանդաց Կարգին կամ Այցելութեան զանազան ձեւերն են։

Եթէ դարերու ընթացքին մէջ կ'փոխուին ու կ'եղանակաւորուին շա՛տ մը սովորութիւններու ձեւերն ու ծէսերը, բայց չե՛ն փոխուիր անոնց ոգին։

Աղօթքը, որ վերջին օծման բուն հիմն է, ամէն ատեն կ'ընէ Եկեղեցին իր բովանդա՛կ լրութեամբը:

Եթէ հիւանդ Քրիստոնեայն հաւատքով կը խնդրէ աղօթքը և հաւատքով կ'մասնակցի ինքն ալ, արդեամբ կ'օգտուի. կ'զօրանայ և կ'քաղէ իր հաւատքին պտուղը: Հակառակ պարագային, երբ հիւանդը հաւատաւոր չէ՛, մեր աղօթքները, կ'վախնամ որ պէտք եղած օգուտը չբերեն իրեն:

Երջանիկ չէ՞ քրիստոնեայն, որ իր մահճին մէջ ալ կ'վայելէ եկեղեցւոյ սփոփանքը. երբ ամէն ոք կ'թողու այդ մահիճը ու կ'հեռանայ, դեռ հո՛ն է Աստուծոյ պաշտօնեայն, եթէ մեռնի՝ դարձեալ, անոր շիրմին վրա՛յ է նա, երբեք չմոռցուիր ա՛ն: Եկեղեցին միշտ կ'յիշատակէ զանոնք կենդանիներուն հետ՝ եթէ տարիներ ու դարեր ալ անցած ըլլան անոնց մահուանը վրայ. «ողորմեա՛ հարց եւ եղբարց մերոց, կենդանեաց եւ հանգուցելոց»:

Ահա՛ ծիսապէս բոլորովին փոխուած խորհուրդ մըն ալ, որուն հիմը առաքելական պատուէրով ամրացած է և նշանակութիւնը ա՛յնքան մխիթարակա՛ն է հիւանդութիւններու մէջ տառապող քրիստոնէից համար:

Երանի՜ այն քրիստոնէին, որ կ'զգայ իր վերջին վայրկեաններուն իր հաւատքին ոյժը և երբ իր աչքերը կ'փակէ յաւիտենապէս, մխիթարուա՛ծ է արդէն Եկեղեցիէն, որուն ծոցը ծնաւ, հո՛ն սնաւ և գոհ սրտով կ'ննջէ անոր հովանաւորութեան ներքև: Երանի՜ ա՛յն քրիստոնեաներուն, որոնք «ի Տէր ննջեցին», որոնք փառաւորեցին իրենց եկեղեցին, փառաւորեցին քրիստոնէական կեանքը՝ ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան. Ամէն:

ԻԵ.

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

«Զի ոչ եթէ որ զանձն իւր ընծայե-
ցուցանէ, նա է ընտրեալ, այլ՝ զոր
Տէրն ընծայեցուցանէ»:
(Բ. Կոր. Ժ. 18)

ԵԿԵՂԵՑԻՆ՝ հաւատքի վրայ շինուած կազմակերպութիւն մ'է, որուն աճումը ու բարգաւաճումը այդ հաւատքի պարզ և չինիչ ըմբռնումէն կ'բղխի: Այսպիսի կազմակերպութիւն մը վարելու և պահելու համար յատկապէս պատրաստուած պաշտօնէութի՛ւն մը պէտք է: Ձեռնադրութեան խորհրդով, յարմար քրիստոնեաներ կ'կոչուին այդ պաշտօնին ու կ'կազմուի պաշտօնէութիւնը:

Քրիստոնէութիւնը, միշտ քարոզած եմ ձեզի, կեանք մ'է, զոր կարելի է ապրիլ. զուտ վարդապետական խնդիրներու բեռ մը չէ՛: Վարդապետութիւնները ա՛յնչափ գործ ունին քրիստոնէութեան մէջ, ո՛րչափ անոնք կ'ամրացնեն ու կ'ազնուացնեն քրիստոնէին կեանքը: Եկեղեցին այս նպատակին հասնելու համար՝ պէտք ունի աշխատութեան ընդարձա՛կ բաժանումներու, հետևաբար զանազան պաշտօնական անհատներու: Ինչպէս որ կա՛ն

մարդկային ընկերութեան բոլոր կազմակերպութիւններու մէջ աստիճաններ, իրաւասութիւններ, նոյնը եկեղեցւոյ մէ՛ջ ալ կայ, սա՛ տարբերութեամբ որ, հո՛ս, Եկեղեցւոյ մէջ, զուտ կրօնական-բարոյական սկզբունքներով է, մինչ աշխարհի մէջ միեւնոյն սկզբունքները չե՛ն տիրեր միշտ։

Եկեղեցւոյ նպատակը դիտել, անոր ոգւոյն թափանցել, անոր բարերար դերը կատարել և հաւատքը, Եկեղեցւոյն այդ հիմը, հաւատացեալները իրարու և միեւնոյն նպատակին միացնող այդ սկզբունքը, իր պարզ ու ջինջ վիճակին մէջ պահել, ասոնք են ահա՛ բուն պաշտօնը անոնց, որ կ'ձեռնադրուին։

Կարծուածէն աւելի փափուկ և շա՛տ դժուարին պաշտօն մ'է, զոր կ'ստանձնէ ձեռնադրուողը։ Եւ անշուշտ, քիչեր մօտէն կրնան անցնել Հայ. Եկեղեցւոյ եկեղեցականներուն պաշտօնը. որովհետև ըմբռնումները երկու կողմէն ալ փոխուած են գործնականին մէջ։

Հաւատքի արտայայտութիւնը՝ քրիստոնեայն ո՛չ միայն իր կեանքին վրայ կ'ապացուցանէ առանձինն, որ բարոյական կողմն է կրօնին, այլ նաև՝ քրիստոնեաներ հաւաքաբար կ'արտայայտեն զայն, որ թէ՛ բարոյական և թէ՛ աստուածպաշտական կո՛ղմն է կրօնին և այս կողմը աւելի՛ հանդիսաւոր եղած է միշտ ու պիտի ըլլայ. — Եկեղեցւոյ կազմակերպութեան գործօն վիճա՛կն է այս. այսինքն՝ Եկեղեցւոյ շէնքերուն ճարտարապետական հոյակապ կառուցուածքը, արարողութիւնները, քարոզութիւնը, տօներն ու յիշատակները, են. են., հաւատքի տիեզերական արտայայտութիւնը կ'կազմեն։

Եկեղեցին ո՛րչափ աճեցաւ, ա՛յնչափ ալ իր պէտքերը բազմապատկուեցան։ Այնպէս որ նոյն ինքն Քրիստոսէն մինչև հիմա, ահագին, ահագի՛ն տարբերութիւններ կան քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ և նոյն իսկ ազգային Եկեղեցիներու մէջ։ Տարբերութիւնները արդիւնք են ա՛յն փոփոխութեան, որուն կ'ենթարկուի ամբո՛ղջ մարդկութիւնը՝ դարերու ընթացքին մէջ։ Ազգային սովորութիւններ ու աւանդութիւններ՝ նոյն իսկ նախաքրիստոնէական ժամանակներէն, ազգերու մէջ եղած խորհելու և ապրելու եղանակներուն տարբերութիւնները, վարչական ձեւի մէջ զիրար գերազանցելու ճիգերը, իրարու հետեւելու և չհետեւելու խնդիրները. գիտութիւններու ազդեցութիւնը, եւայլն եւայլն, ասոնք կ'ծանրաբեռնեն ա՛յն ասպարէզը, զոր կ'ընդգրկեն ձեռնադրուողներ։

Երբ պա՛րզ էր Եկեղեցին և իր պէտքերը՝ քիչ, պաշտօնեութիւնն ալ համեմատական էր այդ վիճակին։ Զոր օրինակ. Աւետարանի քարոզութիւնը, որ քրիստոնէութեան առանցքն է, միշտ ամէնէն կենսական, ամէնէն կեդրոնական տեղը կ'գրաւէր առաջին Եկեղեցւոյ մէջ և անոր պաշտօնեաները իրենք Առաքեալներն էին և ուղղակի և հաւասարապէս Քրիստոսէ առին իշխանութիւնը։ Բայց երբ Եկեղեցին սկսաւ մեծնալ և անոնց նիւթական ու բարոյական պէտքերուն չկրցան հասնիլ Առաքեալներ, մասնաւոր սպասաւորներ ընտրեցին հասարակաց սեղանը հոգալու համար. ասոնք էին Սարկաւագ ըսուածները։ Երբ Երուսաղէմէն դուրս Եկեղեցին տարածուեցաւ, երբ Յոյն, Լատին, Ասորի, եւայլն ազգերը ընդգրկեցին քրիստոնէու-

թիւնը՝ Առաքեալներու քարոզութեամբ, հարկ եղաւ որ առաքելական նոյն պաշտօնն ալ ընդարձակուի, և առաքեալներ ինչ որ հաւաստապէս և ուղղակի առին Քրիստոսէն, նոյնը տուին արժանաւոր անձերուն և տալու ձեւը որոշեցին ձեռնադրութեամբ և աղօթքով։ Այս ձեռնադրութիւնն է որ Առաքեալներէն ի վեր կ'տևէ Եկեղեցւոյ մէջ և Եկեղեցին, վաղեմի ժամանակներէն. Ձեռնադրութեան և աղօթքին կցեց օծումն ալ, խորհրդանշանը Ս. Հոգւոյն, որ քրիստոնէական անտեսութեան մէջ ամէն բանի լրումն է։

Այս տեսութեամբ, ուրեմն, ձեռնադրուողներ առաքելական պաշտօ՞նն է որ կ'ստանձնեն Քրիստոսի Եկեղեցւոյն մէջ։ — Անտարակոյս։ Հետևաբար, հարկ չմնար շատ երկար ճառերու՝ Եկեղեցականին պաշտօնը բացատրելու համար։

Առաքեա՜լ։ Պօղոսի Պետրո՞սի պէս, Յակոբոսի և Յովհաննէսի՞ նման, Թադէոսի և Բարթողիմէոսի՞ հանգոյն։ Անո՞նց, որ բոլանդակ ծանօթ աշխարհի վրայ նետեցին Աւետարանի ուռկանը՝ բարեամանը լեցնելու համար։ Այդ բոլո՛ր ձեռնադրեալներ՝ այդ առաքելական պաշտօ՞նը ստանձնած են ուրեմն։ — Այո՛։

Պէտք չէ՛ որ այնքան չփոթինք. նոր յայտարարութիւններ չե՛ն ասոնք. բուն իրողութիւննե՛ր են։

Եւ ճիշդ այս կէտին վրա՛յ է որ դիւրաւ պիտի ըմբռնենք Ձեռնադրութեան խորհուրդը, անոր կարեւորութիւնը։

Մարդոց հոգեկան կեանքի՛ն առաջնորդել,

դիւրին գործ մը չէ՛. բայց ձեռնադրուածներուն գործը բոլորովին հոգիներու հետ է։ Ինկած, լքուած մարդոց կեանքը վերականգնելու համար պէ՛տք է իջնել ստորին վայրեր, ո՞վ կ'զիջանի այսքան տարապարտ հոգածութեան մը. բայց Աստուծոյ պաշտօնէին մեծ զբաղումը ինկածներ ու լքուածնե՛ր պէտք է ըլլան։ Հնարամիտ, աշխարհի ամէն ծակը փնտռող մարդիկ, վտարա՜ն իրենց խելքին ու մտքին, կ'արհամարհեն ինչ որ Քրիստոսէն կու գայ, ինչ որ Եկեղեցիէն կ'աւանդուի, և կ'վիրաւորեն պաշտօնէին սուրբ էութիւնը, առնակոխ կ'ընեն անոնց անձնուիրումը, բայց միշտ պիտի գտնուին ա՛յսպիսիներ Եկեղեցիէն դուրս, Եկեղեցւոյ մէջ, նոյն իսկ քրիստոնեայ անուան տակ. և սակայն ձեռնադրուողներ՝ ասոնց հետ ալ պիտի զբաղին։ Եւ դեռ շա՛տ մը երևոյթներ Եկեղեցւոյ մէջ, որոնց ամէնուն ալ առջև պատրա՛ստ պէտք է գտնուին ձեռնադրուողներ և արդիւնաւորեն իրենց կոչումը։

Թո՛ղունք այս բոլորը. եթէ ձեռնադրուողներուն պաշտօնը ամփոփենք նոյն իսկ, պահ մը, զուտ արարողութիւններու և ծիսակատարութիւններու մէջ, — հիմակուան մոլա՛ր հասկացողութեամբ —, դեռ հո՛ս ալ կարծուածէն շա՛տ աւելի բարձր է անոնց պաշտօնը։ Եթէ պաշտօնին աստուածպաշտական կողմն է այս, ինչպէս ըսինք, ա՛յնպիսի փափկութեամբ և ա՛յնպիսի բնականութեամբ պէտք է կատարուին արարողութիւններ ու ծէսեր՝ որ չինիչ եղանակ մ'առնեն հաւատքի հանդիսաւոր արտայայտութիւնները։

Ամէն կողմէ բարձրութիւններ ու դժուարու-

թիւններ, որ կարծես անմատչելի և նոյն իսկ առասպելական դիրք մը կու տան եկեղեցական պաշտօնին, վեր, շա՛տ վեր հասարակ մահկանացուներու կարողութենէն։

Ընդհակառակը այդպէս չէ՛ իրողութիւնը։ Միակ պայման մը բաւակա՛ն է այդ բոլոր դժուարութիւնները հարթելու և բարձրութիւնները մատչելի ընելու համար։ — Քանի որ կրօնական հի՛մ մը կայ պաշտօնէութեան մէջ, պէ՛տք է որ ընտրողներ ու ընտրեալներ՝ ընտրութեան մէջ ոտնակոխ չընեն այդ հիմը։ Բաւական չէ՛ ինքզինքը ընծայել, այդ ընծայումը Աստուծոյ կողմէն ալ պէտք է ըլլայ. «Զի ոչ եթէ որ զանձն իւր ընծայեցուցանէ, նա՛ է ընտրեալ, այլ՝ զոր Տէրն ընծայեցուցանէ»։ Այս է հիմը, հո՛ս է գաղտնիքը։

Ո՛չ ազնուատոհմութիւնը, ո՛չ բարձրագոյն զարգացումը, ո՛չ ալ ճոխութիւնը, ասոնք չե՛ն ընտրեալին արժանիքը կազմող տարրները։ Շա՛տ մարդիկ շա՛տ բաներ կ'զգան իրենց ներսը, կամ զգալ կ'կարծեն, բայց չե՛ն կրնար անոնց գործադրութիւնը յաջողցնել. որովհետև հո՛ն չյայտնուիր գերագոյն ընծայումը։ Այս ըսել չէ՛ թէ մարդկային արժանիքը նշանակութիւն չունի, թէ մշակուած կամ ժառանգական մասնաւոր կարողութիւններ ու առաւելութիւններ անարժէք իրողութիւննե՛ր են։ Երբե՛ք։ Ասոնք ըստ ինքեան չե՛ն կրնար յաջողիլ կրօնական կալուածի վրայ. վերինը անհրաժե՛շտ է։ Ի՛նչպէս որ միմիայն Աստուծոյ կողմէն եղած ընծայումն ալ ապարդիւն կ'մնայ, եթէ անհատը պատրաստուած չէ՛ զանի զգալու համար։ Աստուած՝ արեւուն կենսատու ճառագայթները

հաւասարապէս կ'թափէ արդարներուն ու մեղաւորներուն վրայ, անձրեւին կաթիլները հաւասարապէս կ'թրջեն զանոնք, ինչպէս նաև ապառաժի վրայ ու արգաւանդ հողի վրայ հաւասարապէս կ'թափուին ու կ'ճառագայթեն։ Այս օրինակներուն մէջ աւելի կ'պարզուի Առաքեալին միտքը. բաւական չէ՛ որ մարդ ինքզինք ընծայէ. այսպիսին չէ՛ ընտրուածը, այսինքն չէ՛ հոգեւոր պաշտօնին կոչուածը, այլ Նա՛՝ զոր Տէրը կ'ընծայէ։

Մարդկային կարողութիւններն ու առաւելութիւնները պէտք է, ուրեմն, միանան Աստուածային ընծայումի հետ, որպէսզի Ձեռնադրութեան Խորհուրդը թէ՛ գործադրուի և թէ՛ մա՛նաւանդ արդիւնաւորուի։

Եթէ անկում կ'տեսնուի եկեղեցականութեան մէջ, եթէ շատեր չե՛ն յաջողիր այս այգիի մշակութեան մէջ, ո՛ր պահուն, ո՛ր ժամուն ալ ղըրկուած ըլլան հոն, պատճառը ուրիշ տեղ պէտք չէ՛ փնտռել միայն, գիտելու է թէ Աստուծոյ ընծայումը զգացա՞ծ են այդ պաշտօնը ընդգրկելու ատեն։

Եւ ի՞նչպէս կ'զգացուի թէ՝ Տէրը կ'ընծայէ։ Հրաշքներ և արտաքոյ կարգի իրողութիւններ չե՛ն որ պիտի բացատրեն այս կէտը։ Այլ՝ ա՛յն հաւատքը, որուն վրայ շինուած է Եկեղեցին, ա՛յն հաւատքը, զոր ամրապէս ունենալո՛ւ է ձեռնադրուողը. որովհետև իր բովանդակ գործը և գործունէութեան վայրը այդ հաւատքո՛վ շինուած են։ Կոյր հաւատքը չէ՛ ասի. այլ՝ գիտակից, օգտակար հաւատքը, որ բովանդակ տիեզերքէն կ'բղխի արդէն և գերագոյն էակին գոյութիւնը կ'շեշտէ.

Անոր, որուն ապաստանիլ՝ հրճուանքներու և խնդութիւններու մէջ, մարդուն մխիթարութիւնն է. Անոր՝ որուն դիմել թախիծներու և լքումներու մէջ՝ մարդուն համար միեւնոյն մխիթարութիւնն է։ Մարդուն բոլո՛ր կեանքն է։ Այդ հաւատքն է որ կ'ապրեցնէ մարդկութիւնը։

Այսպիսի հաւատք մը, զե՛րծ բոլոր ախտէ և խեղճ մոլորութիւններէ, անպայման կերպով կ'ազնուացնէ քրիստոնէին էութիւնը ու կ'պատրաստէ զայն բարձրագոյն կոչումներու. և նա՛ որ այդպիսի քրիստոնեաներու մէջէն ինքզինքը կ'ուզէ ընծայել Եկեղեցւոյ, թող վստա՛հ ըլլայ թէ Տէրն ալ կ'ընծայէ ա՛յդպիսին։

Ձեռնադրութեան Խորհուրդը այս պայմաններուն մէջ՝ կ'հասնի իր նպատակին. բիրտ ժայռին վրայ արձակուած արեւու ճառագայթներուն կամ ատոնց վրայ չչոր անձրեւի կաթիլներուն պէս չմնար։

Ի՞նչ օգուտ սակայն։ Ո՞ւր այս առաքելական ըմբռնումը, ո՞ւր այս կենսական պարագային ուշ դարձնողները։ Դժգոհելը, գանգատիլը, յոռեբիլը բաւական չէ՛. այդչափը շա՛տ դիւրին, բայց շա՛տ ալ անօգուտ գործ մ'է։ Խնդիրը զգալու մէջ է թէ ո՞վ է ընծայողը, ինքը՝ ընտրեա՞լը՝ թէ Տէրը։

Ձեռնադրութեան արարողութիւնը հանդիսաւոր ձեւով մը հասած է մեզ։ Ձեռնադրութիւն կատարելու իրաւունքը Եպիսկոպոսին վերապահուած է։ Եւ քրիստոնէական Եկեղեցւոյ ընդհանուր սովորութեան համեմատ նախնիքներէն աւանդուած աղօթքի և արարողութեան ձեւերով,

որոնք կ'ամփոփուին Մաշտոց անուանուած Ծիսարանի մէջ, Եպիսկոպոսը կ'կատարէ ձեռնադրութիւնը։

Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը եօթը աստիճաններով՝ երկու գլխաւոր խումբի բաժնուած է. փոքր պաշտօնէութիւն և մեծ պաշտօնէութիւն։ Փոքր պաշտօնեայ են՝ ԴՌՆԱՊԱՆԸ, ԸՆԹԵՐՑՈՂԸ, ԵՐԴՄՆԵՑՈՒՑԻՉԸ, ՋԱՀԸՆԿԱԼԸ (=Լուսարար), ԿԻՍԱՍԱՐԿԱՒԱԳԸ, ՍԱՐԿԱՒԱԳԸ. իսկ մեծ պաշտօնէութիւնն է ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԻՒՆԸ։ Հիմայ փոքր պաշտօնէութիւնը, բացի սարկաւագութենէն, ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ անուան տակ կ'իմացուի. իսկ Սարկաւագութիւնը՝ որոշ քայլ մը եղած է դէպի մեծ պաշտօնէութիւն, այսինքն՝ քահանայութիւն։ Վարդապետ, Եպիսկոպոս, Կաթողիկոս, իսկապէս քահանայութեան աստիճանաւորներն են՝ առաւել կամ նուազ իրաւասութիւններով՝ Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ։

Աստիճանի այս բաժանումները, որ կ'համապատասխանեն աշխատութեան ընդարձակ բաժանումներուն, բնական է որ հաւասար կարողութեամբ, նոյն իսկ հաւասար տարիքով պաշտօնեայ չե՛ն ենթադրեր. ընդհակառակը պատանիներէն մինչեւ կատարեալ մարդիկ կ'մտնեն այդ պաշտօնէութեան մէջ։

Փոքր պաշտօնէութիւնը հիմայ, բացի Սարկաւագութենէն, վճռական դիրք մը չունի անհատի համար. այսինքն՝ անոնք թէեւ ձեռնադրուած են, բայց ազատ են երբ ուզեն չծառայել Եկեղեցւոյն կամ եթէ ուզեն կրնան կարգուիլ։ Ընդհակառակը Սարկաւագութենէ սկսեալ այդպէս չէ՛ եղած.

հո՛ս Սարկաւագը ազատ չնկատուիր ա՛լ թօթափելու հոգեւորականութեան լուծը ։

Իսկ քահանայութիւնը, եօթներորդ և վերջին աստիճանը հոգեւոր պաշտօնէութեան, որ կը տրուի ձեռնադրութեամբ և կ'կնքուի սրբալոյս միւռոնի օծումով, բոլորովին կ'կապէ քահանայն իր պաշտօնին ։ Այս պարագայն ա՛յնքան խիստ նկատուած է որ, քահանայն նոյն իսկ չկրնար երկրորդ ամուսնութիւն կնքել, եթէ զրկուի իր երէցկինէն ։

Քահանայութեան կոչուածներուն ընտրութիւնը շատ մը պայմաններ ունի. քանի որ նա փափուկ պաշտօնի մը կ'կոչուի, միշտ ընդհանուրին հետ է իր գործը և մա՛նաւանդ Եկեղեցիին ամէնէն գործունեայ պաշտօնեայն է, իբր միջնորդ և առաջնորդ ժողովրդեան՝ Աստուծոյ և Եկեղեցւոյ մէջ, բնախօսապէս և հոգեխօսապէս անթերի պէտք է ըլլայ ։ Ո՛րչափ իր կազմուածքը, իր առողջութիւնը, իր տոկունութիւնը, նո՛յնչափ իր բարոյական և մտաւոր զարգացումը, անհրաժեշտ պայմաններ դրուած են ։ Ասոնք պէ՛տք են իրաւ, որպէս զի թէ՛ պաշտօնեայն ծիծաղելի չըլլայ իր ո՛և է թերութեամբ և թէ՛ ձեռնադրութիւնը հասնի իր նպատակին ։ Այս սկզբունքին դէմ գործուած ո՛և է զանցառութիւն՝ ճակատագրօրէն կ'վնասէ Եկեղեցւոյն և մասնաւորապէս անոր, որ ձեռնադրուած է, բայց անյա՛րգ ու անազդեցի՛կ ձեռնադրուած մը ։ Այս պարագային մէջ ալ կ'դիտուի անկման պատճառն ու ձեռնադրութեամբ բաշխուած շնորհաց ապարդիւն ճապաղումը Եկեղեցւոյ մէջ ։

Ձեռնադրութեամբ քահանայն ո՛չ միայն նոր կեանքի, նոր գործի մը կ'սկսի, այլ նաև իրեն կ'տրուի աստիճան մը, որուն բոլոր իրաւունքներուն կ'տիրանայ ։

Նա՛ կ'մատակարարէ Եկեղեցւոյ խորհուրդները, ըսել է իրաւունք կ'ունենայ միջամտելու հաւատացեալներու կենսական խնդիրներուն մէջ ։ Ո՛չ միայն իր, այլ նաև Աստուծոյ կողմէն պաշտօնի կոչուած քահանայ մը, որ գիտէ իր պաշտօնին բոլո՛ր կողմերը, հաւատացեալներուն համար ամէնէն մեծ բարերար մ'է այս աշխարհին մէջ ։ Քահանա՛յն է որ Ս. Աւազանի մկրտութեամբ, լոյս կեանքին կ'առաջնորդէ քրիստոնեայն, քահանայն կ'մխիթարէ զանի իր տառապանքներուն մէջ, քահանայն՝ քրիստոնէից ամուսնական միութիւնը կ'վաւերացնէ իր օրհնութեամբը. ամէնէն կարեւոր պարագայ մ'է այս. քահանայն՝ կ'հանդարտեցնէ ցաւած սրտերն ու շուարած խելքերը, քահանայն՝ կ'զօրացնէ հաւատացեալը բարոյական կեանքի մէջ և Աւետարանի սկզբունքներով կը կրթէ իր ժողովուրդը, քահանայն՝ միջնո՛րդն է Աստուծոյ և մարդկան մէջ, քահանայն՝ ամէն ինչ է Եկեղեցւոյ մէջ և պէտք է ամէն ինչ ըլլայ հո՛ն, Աւազանէն մինչև գերեզման՝ իր ժողովուրդին հետ է ա՛ն ։

Ձեռնադրութիւնը այս աստիճանին, այս իրաւունքներուն կ'հասցնէ զանի, որ ո՛չ միայն ինքզինքը կ'ընծայէ, այլ՝ կ'ընծայուի Աստուծոյ կողմէ ։

Քահանայութեան բարձրագոյն աստիճաններն ալ միեւնոյն նպատակի կ'ձգտին ։

Վարդապետը, արդէն ձեռնադրուած ու օծ-

ուած քահանայ, պարզ ձեռնադրութեամբ կամ տըւչութեամբ կ'առնէ քարոզելու ուսուցանելու իշխանութիւնը, իր բոլոր գործը բեմի հետ պէ՛տք է ըլլայ։ Երբ չա՛տ գործ կայ եկեղեցւոյ մէջ և քարոզութեան գործը, քրիստոնէութեան զսպանակը, պէ՛տք էր որ իր յատուկ պաշտօնեայն ունենար. Հայ. Ս. Եկեղեցին մասնաւոր կարեւորութիւն տուած է քարոզութեան։

Եպիսկոպոսը, քահանայութեան վերին աստիճանաւորն է, որ ձեռնադրութեամբ ու օծումով կ'առնէ իշխանութիւն՝ եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը լա՛ւ պատրաստելու և զարգացնելու համար, և առաւել կամ նուազ ընդարձակ շրջանակի մէջ շատ մը եկեղեցիներու կամ վիճակի մը ընդհանուր Դէմն է և Տեսուչը։

Կաթողիկոսը, քահանայապետութեան ծայրագոյն աստիճանաւորն է. եպիսկոպոսներու համախումբ ձեռնադրութեամբ և օծումով կ'առնէ իր իշխանութիւնը և կ'հսկէ Հայ. Ս. Եկեղեցւոյ ամբողջին վրայ (*)։ Կաթողիկո՛սն է որ կ'ձեռնադրէ եպիսկոպոսները, նա՛ կ'օրհնէ ու կ'սրբագործէ սրբալոյս Միւռոնը և լրումն է Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան և բոլոր պաշտօնէութեան, իշխանութեան ու իրաւասութիւններուն կատարեալ տէ՛րն է և աղբիւրը։ Այսպէ՛ս է Հայ. Եկեղեցւոյ նուիրապետական կազմակերպութեան ձեւը, որ կ'պահուի հիմայ։

(*) Գեղեցիկ սովորութիւն մ'է 12 եպիսկոպոսներով ձեռնադրել Հայոց Կաթողիկոսը։ Եպիսկոպոսներուն Թիւը երեքէն վար չկրնար ըլլալ, երբ դժուար ըլլայ 12ը գտնել։

Եւ այս բոլորը յառաջ կու գան կամ պէ՛տք է գան Աստուծոյ կողմէն եկած ընծայումներով. այսինքն՝ Ձեռնադրութեան խորհուրդին իրական գործադրութեամբը, որուն բարոյականն է արդիւնաւորութիւնը. արդիւնաւորութիւն՝ թէ՛ պաշտօնէի անձին համար և թէ՛ պաշտօնին համար։ Անձին համար՝ որպէս զի ինքզինք ընծայելը, անձնանուիրումը ապացուցուի. պաշտօնին համար, որպէս զի Աստուծոյ կողմէն եղած ընծայումը վկայուի։

Ի՞նչու վարանիլ երբ այս պայմաններու տակ կ'կազմուի Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը։ Ո՛վ պիտի յանդգնի արհամարհել Աստուծոյ պաշտօնեայն, ծիծաղիլ անոր վրայ։ Այս պայմանները հերիք չէ՛ որ միայն ընծայուողները գիտնան. անոնց չափ գիտնալու են ընծայողներն ալ, ձեռնադրողներն ալ, որպէս զի պաշտօնը չարատաւորուի։

Անհասկնալի եղած են Եկեղեցւոյ շա՛տ մը կենսական խնդիրները և Ձեռնադրութեան մատչողներ ընդհանրապէս չե՛ն յարգեր պայմանները ու կ'անարգուին. չե՛ն զգար կոչումը, կ'մտնեն Աստուծոյ այգին և կ'ըլլան ծիծաղելի. հովիւ եղած են ու չե՛ն կրնար հօտին հասկցնել իրենց սրնգին յուզիչ երգերը. շնորհ կ'բաշխեն՝ և անփո՛յթ են ձեռնադրութեամբ իրենց տրուած շնորհի մասին։

Քահանայութիւն անարա՛տ, ընտի՛ր, սեփական, ահա՛ հիմը, ահա՛ կնիքը այդ պաշտօնին։ Հայ. Եկեղեցւոյ փառքն ու բարեկարգութիւնը այսպիսի քահանայութեան մը մէջ կրնայ ապահովուիլ։

Ձեռնադրութեան խորհուրդին նշանակութիւնը հասկցուեցա՞ւ արդեօք։

Մաղթենք որ ճշմարիտ քահանայապետին, Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի կեանքը, անարա՛տ, սո՛ւրբ, սեփակա՛ն քահանայութեան այդ մարմնացումը, մարմնանա՛յ իր սեղանին ծառայութեան ընծայուողներուն վրայ՝ Հայ. Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ, շնորհօք ամենասուրբ Հոգւոյն այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն։

ԻԲ.

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆ

«Եթէ ումեք թողուցուք զմեղս, թողեալ լիցի նոցա, եթէ զուրուք ունիցիք, կալեալ լիցի։»

(Յովհ. Ի. 23. Համ. Մատ. ԺԸ. 18.)

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅՆ չերծ չէ՛ ա՛յն տկարութիւններէն, որոնք կ'խանգարեն մարդու հոգեկան հաւասարակշռութիւնը։ Մերթ կամայ և մերթ ակամայ՝ քրիստոնեայն ինքզինք մատնուած կ'գտնէ ա՛յնպիսի վիճակներու, որոնց բնաւ չհաճիր իր առողջ ու անկիրք էութիւնը։ Ամէն անգամ որ նա կ'զգայ այդ տկարութիւններուն ազդեցութիւնը՝ կ'ցնցուի. կ'ուզէ վայրկեան մ'առաջ ազատիլ այդ վիճակէն։ Եթէ կամքը՝ գիտակցութիւնն՝ է իր տկարութեան պատճառը, ժամանակ անցնելէ ետքը, երբ աւելի՛ լայն և աւելի՛ հանդարտ միջոցի մը մէջ կ'կշռէ թէ նոյն իսկ իր գիտակցութեամբ յառաջ բերած տկարութիւնը ուղիղ չէ՛ր, դէ՛մ էր իրեն կամ իր ընկերին, դէ՛մ էր ընդհանուր, որոշ, յայտնի օրէնքներուն, այն կ'ըսէ «Լա՛ւ էր չըլլէր այդ բանը»։ Վեհանձնօրէն կ'զգայ, կ'ճանչնայ իր սխալը։ Եթէ կամք՝ գիտակցութիւն՝ չէ՛ իր տկարութեան պատճառը, աւելի շուտ կ'անդրադառնայ արթուն մարդը՝ իր անփութութեան

յառաջ բերած սխալներուն վրայ և կ'ըսէ, «ինչու ըրի»։ Խորունկ ցաւ մը կ'զգայ և կ'առաջադրէ անգամ մըն ալ չիյնալ այդ տկարութեան մէջ։

Ահա՛ ապաշխարութեան սկզբունքը՝ քիչ խօսքով։

Բայց ամէն մարդ չկրնար կամ չուզեր ըսել, «չա՛ւ էր չըսել այդ բանը» կամ թէ «ինչու ըրի»։ Ընդհակառակը մարդուն սխալ քայլերը՝ ընդհանրապէս ո՛րքան հեշտալի, ո՛րքան հրապուրիչ կերպարանքով կ'հմայէ իր էութիւնը, որ ուզէ չուզէ կ'քշուի անոնց հոսանքէն...։

Անշուշտ տկար կեանք մ'է այս և անտանելի կենցաղ մը, որ մինչև վերջը չկրնար պահել իր հմայքը, նոյն իսկ սերունդէ սերունդ անցնելով։ Վասն զի օրէնքներ ու կանոններ աւելի՛ տեւական են և ատոնք ուշ թէ կանուխ իրենց իրաւունքը կ'պահանջեն։

Քրիստոնեայն եթէ մոլի՛ն է նոյն իսկ բնախօսապէս իր մարմինը ախտաւորող միտումի մը, ցաւագին հեծկլտանքով՝ օր մը կ'զգայ իր մոլութեան արդիւնքը։ Եթէ անիրա՛ւ մըն է քրիստոնեայն, գիտակցութիւնը, սիրտը մինչև վերջը չեն կրնար տանիլ իրենց անունով եղած այդպիսի զեղծումի մը և կ'սկսի ներքին խռովքը, ևլն. ևլն.։

Քրիստոնեայն աւելի մեծ պատճառներ ունի իր տկարութիւններուն յաղթելու։

Իր աշակերտած կրօնը, զինքը ծնող Եկեղեցին՝ Աւազանէն իսկ անոր կեանքը հաստատա՛ծ են հաւատքի մը վրայ, որ բովանդակ արդարութի՛ւն է, ամբողջ ճշմարտութի՛ւն է, համակ Սէր է։ Եւ ցո՛րչափ կ'խոտորի՝ քրիստոնեայ մարդը իր

հաւատքը արտայայտող այս երեք սկզբունքներէն, կ'սպաննէ իր ներքին կեանքը, կրօնական բացատրութեամբ կ'մեղանչէ, մեղք կ'ընէ։ Որովհետև կարելի՞ է արդարութեան դէմ գործել և հանգիստ հանգիստ քնանալ, ճշմարտութիւնը կոխկռտել և չվնասուիլ, սէրը ուրանալ և սրտի ցաւը չզգալ։

Եթէ՝ «աշխարհ այսպէս եկած է, այսպէս կ'երթայ»ի գաղափարով շատե՛ր, շատե՛ր կ'խորասուզուին տկար կեանքի պատրանքներուն մէջ և քրիստոնեայք, իբր մասը այդ աշխարհին, կ'տարուին այդ հոսանքէն, բայց ասդին ունին կեդրոն մը, ո՛ւր միշտ կոչում մը կայ իրեն, որ իր խղճի ձայնը կ'շեշտէ. Աւետարան մը կայ, որ տկարութիւններու մէջ իր հոգնած ու լքուած էութիւնը կը վերակենդանացնէ։

Կրօնական կեանքի այս սփոփանքը զգալ կը նշանակէ ապաշխարել։ Հոգեխօսական երևոյթ մըն է այդ, զոր կրօնքը՝ բարեբարօրէն կ'մշակէ գերագոյն արդարութեան հանդէպ, որուն հետ մարդ իր արդարութիւնը բաղդատելո՛վ է որ կ'ըմբռնէ սխալը, կ'զղջայ, կուլայ, կ'ապաշխարէ, և այլեւս չգթելու յուսով կ'վերականգնի, կ'վճռէ ալ չկրկնել իր սխալը, կարծես նոր կեանքի մը մտնէ։

Իր սխալները ճանչնալու վիճակը, քրիստոնեայ մարդու համար գերագո՛նց առաւելութիւն մը, անհամա՛ն մեծութիւն մ'է, Սխալներու վրայ պնդել և անոնցմէ չզգուշանալ՝ մտքի և սրտի յարմարող գործողութիւններէն չե՛ն, Լա՛ւ կրթուած բանականութիւն մը, խնամքով շինուած բարոյական նկարագիր մը չե՛ն կրնար հաշտուիլ ա՛յն մոլո-

րումներու հետ, որ մարդուն տկարութիւնները երեւան կ'բերեն. ու այս տկարութիւններուն վրայ յամառիլ, թաթխուիլ անոնց մէջ՝ վեհանձն մարդու գործ չէ՛ ։

Նոյն իսկ ա՛յնպիսի մարդիկ, որոնց համար կ'ըսեն թէ անբարոյակա՛ն են, անզգա՛յ են, անուղղա՛յ են, այո՛, այնպիսի մարդոց մասին իսկ կարելի չէ՛ վճռել թէ չե՛ն ճանչնար իրենց սխալը։ Ընդհակառակը, այսպիսիներ ուրիշներէն աւելի իրենք կ'զգան, գիտեն թէ ի՛նչ կ'կրէ մարդը, և այսպիսի վիճակ մը աւելի կ'վատթարացնէ անոնց կեանքը և բոլորովին անձնատուր կ'ըլլան իրենց տկարութիւններուն. հո՛ս բանականութիւնը ճնշման տակ է. չարին միտումը իր յաղթանակներով կ'չահատակէ մարդու էութեան մէջ և այսպիսիներու փրկութիւնը անհնար կ'կարծուի։ Բայց այս չէ՛ իրողութիւնը ։ Ամէնէն աւելի աչքի զարնող վատթարացած կեանքերը նկատի առէք. դիտեցէ՛ք սա մարդը, որ անձնատուր եղած է գինեմոլութեան. ընտանիքի հայր մ'է դա՛ կամ զաւակ մը, կարող աշխատելու. կ'տապլտկի իր տկարութիւններուն մէջ. կ'կարծէ՞ք որ նա երբեք գիտակից չէ՛ իր վիճակին. ընդհակառակը, գիտակցութիւնն է որ կ'մղէ զանի աղտոտ կեանքի մէջ, տեսակ մը յուսահատութեան գիտակցութիւնը. վասն զի կ'կարծէ որ լմնցա՛ծ է իր գործը ։ Նոյն երեւոյթը կրնանք հաստատապէս մատնանիշ ընել աւազակի մը վրայ, մարդասպանի մը վրայ, դաւաճանի մը վրայ, ամէն անոնց վրայ, որոնց բովանդակ գործունէութիւնը այլ և այլ ոճիրներու շարքեր են ։

Բարեբախտաբար՝ բովանդա՛կ մարդկութիւնը ոճրագործներու ամբողջ մը չէ՛, թէեւ կ'փայփայէ իր մէջ ոճիրները ։ Հետեւաբար թէ՛ անոնք՝ որ կը տկարանան մերթ ընդ մերթ, և թէ՛ անոնք՝ որ յուսահատական գիտակցութեամբ անձնատուր կ'ըլլան տկարութիւններու, կ'ուզեն վերականգնիլ և պէ՛տք է որ վերականգնին ։

Այս վերականգնումը ապահովել տկարին համար, ամէնէն մարդասիրական և ամէնէն աստուածային իրողութիւն մ'է, զոր Եկեղեցին ամուր կ'պահէ ։

Աշխարհի մէջ ամէնէն աւելի փորձանքը մարդու համար՝ խղճի փորձանքն է ։ Հիւանդութիւններ ու տառապանքներ չե՛ն կրնար խղճի տանջանքներուն հետ բաղդատուիլ ։ Խղճատանջը ի՛նչ կարողութիւններու և ի՛նչ առաւելութիւններու ալ տէր եղած ըլլայ, ընկճուած կ'զգայ ինքզինք, իր չորս դին կ'նայի, պաղատանքի նայուածքով օգնութիւն կ'խնդրէ. օգնութիւն մը, շուտով ազատելու իր ներսը խռովող վրդովմունքէ. կ'փնտռէ անկեղծ բարեկամ մը, որպէս զի անոր գիրկը նետուի, բանայ իր սիրտը, խօսի, վերցնէ իր լանջքին վրայ կապարի պէս ծանրացող բեռը, ըսենք կրօնական բացատրութեամբ, կ'վազէ խոստովանելու ։

Սխալը ճանչնալ կ'նշանակէ զղջալ, ապաշխարել ։ Զղջում կ'արտայայտուի խոստովանութեամբ, իսկ ապաշխարութիւն և խոստովանութիւն կ'արդիւնաւորեն քրիստոնէին ներսը՝ խղճի կատարեալ հանդարտութեամբ ։

Զուտ հոգեխօսական այս վիճակը, կրօնքով

ալ անհրաժեշտ է ։ Հաւատացեալները կրնա՛ն սխալիլ ո՛չ միայն իրենց անձին, իրենց ընկերին, այլ նաեւ Աստուծոյ առջեւ, կրնան մեղանչել արդարութեան դէմ, ճշմարտութեան դէմ, սիրոյ դէմ և այսպէս տանջանքի մէջ դնել իրենց խիղճը ։ Պէտք է դո՛ւրս ելլել այդ վիճակէն, շուտո՛վ ազատուիլ անկից ։

Կատարելութեան հասնելու տենչը, մարդուն ամէնէն գեղեցիկ և ամէնէն գերազանց յատկութիւնն է ։ Մարդ այնչափ կ'մօտենայ կատարելութեան, ո՛րչափ զերծ զգայ ինքզինքը սխալներէ, տկարութիւններէ, մեղքերէ, որոնք իր հոգեկան կարողութիւնները կ'նուազեցնեն, կ'թուլցնեն իր բարձրագոյն ձգտումները ։ Քրիստոնէին կատարելութիւնը, Քրիստոսի կեա՛նքն է ։ Ի՛նչ որ կ'հեռացնէ զինքը այդ կեանքէն՝ ա՛յն է սխալը, ա՛յն է տկարութիւնը, ա՛յն է մեղքը, որոնց համար պէ՛տք է զղջայ քրիստոնեա՛ն, պէ՛տք է խոստովանի, հանդարտ խղճով շարունակելու համար իր կեանքը ։

Կ'տեսնէք թէ Ապաշխարութեան Խորհուրդը մեր կեանքի ամէնէն կենսական խնդիրներու հետ յարաբերութիւն մը ունի ։ Խղճի հանդարտութեան խնդիրը ։

Հաւատացեալը ի՞նչպէս կ'հանդարտեցնէ իր խիղճը ։ Մեղաւորը կամ խղճահարը, ինչպէս որ ցոյց տուի, իր անձին, իր ընկերին, իր Աստուծոյն դէմ կրնայ մեղանչել ո՛ եւ է կերպով, և այս երեք պարագաներուն մէջ ալ ներողութիւնը կամ թողութիւնը միակ հիմն է խղճի հանգստութեան ։

Ինքնիրեն դէմ մեղանչող մարդը՝ կրնայ իր

սխալները լաւ չափել և միեւնոյն սխալները չը կրկնելու որոշումով կ'ներէ իր առաջին սխալներուն ։ Այս անհատական գործողութիւններուն ըստ ինքեան ամէնէն անձուկ ըմբռնումն է . որովհետեւ կարելի չէ՛ որ մարդ ինքնիրեն մեղանչած ատեն ուրիշին մեղանչած չըլլայ ուղղակի կամ անուղղակի . — անխուսափելի հետեւանքն է այս ընկերականութեան ։ Անձնասպանը, որ կ'կարծէ ինքնիրեն վնասել, ինքզինքը փճացնել, կ'սխալի բոլորովին. նա կ'վնասէ ընկերութեան, կ'մեղանչէ կեանքի տիեզերական օրէնքին, կ'մեղանչէ Աստուծոյ ։ Կեանքին տէրը ինքը չէ՛. իր անհատական փճացումը չփճացներ կեանքը, ինչպէս նաեւ կեանքը չփճանար նոյն իսկ անհատին ճակատագրական մահովը ։ Բնական և բռնի մահերուն մէջ եղած տարբերութիւնը՝ տիրող օրէնքի մը ինքնին գործադրութիւնն է, որուն դէմ մեղանչել անարգա՛նք մըն է մարդկային կեանքին և անարգանքը մեղք մ'է ։

Քրիստոնեան, այդ սկզբունքով, իր բոլոր բոլոր սխալներուն մէջ ուղղակի կամ անուղղակի կրնայ մեղանչել, թո՛ղ իր ըրած դիտաւորեալ վնասներն ու մեղքերը, որոնք անտարակոյս պիտի տանջեն իր խիղճը ։

Թողութիւնը կամ ներողութիւնը սակայն, անհատներուն մէջ և Աստուծոյ կողմէն, կ'փրկեն քրիստոնէին ներքին կեանքը՝ այդ հիւծիչ վիճակէն ու կ'վերակենդանացնեն ։

Բարեկամութիւնը, անհատներու այս խղճատանջ վայրկեաններու մէջ իր ամէնէն բարերար ու ամէնէն հանդիսաւոր դերը կ'կատարէ ։

Տե՛ս սա շուար, մոլար մարդը. կարծես իր խորհելու և զգալու բոլոր կարողութիւնները ընդարմացած են, կ'ճզմուի անտեսանելի ոյժերու մէջ ։ Կ'դիմէ իր բարեկամին, կ'բանայ իր սիրտը, կ'խոստովանի անկեղծօրէն զինքը տանջող պատճառները և անոր խորհրդով ու խրատով կ'թեթեւնայ բոլորովին ։ Ա՛յսքան բնական, ա՛յսքան ընկերական վիճակներու հարկաւ քանի մ'անգամ ենթարկուած էք ձեր կեանքին մէջ, այնպէս չէ՞ ։

Անդին ալ նայեցէ՛ք, դիտեցէ՛ք սա քրիստոնեայն, որ խղճի տանջանքներուն մէջ արթընցած՝ կ'յիշէ իր հանդարտիկ, խաղաղ օրերը, կ'անդրադառնայ իր հաւատքին վրայ, կ'զգայ թէ ո՛րչափ հեռացած է Քրիստոսի կեանքէն, աւազանի գծած լուսաւոր ճանապարհէն. մտամոլոր, ցաւագար կերպարանք մ'ունի նա. հո՛ն, եկեղեցւոյ մէջ մէկը կ'փնտռէ, իր հոգեւոր բարեկամը. վստա՛հ է անոր փորձառութեան, անոր անկեղծութեան, անոր պատրաստակամութեան, մա՛նաւանդ անոր բուժիչ, քաջալերիչ խօսքերուն ու խորհուրդներուն. և ահա՛, պահ մը ետքը, փոխուա՛ծ է այդ մտամոլոր ու ցաւագար մարդը. վստահօրէն կ'առնէ իր քայլերը, երեսը ժպտուն, նայուածքը խորհրդաւոր, որ ներքին խաղաղութիւն մը կ'արտափայլէ ։ Ի՞նչ եղաւ այս մարդուն, ի՞նչպէս կրցաւ վերակենդանանալ ։ — Խոստովանահայրը, իր սրտակից բարեկամը, Աւետարանի պաշտօնեայն սրտապնդեց զանի, անոր յիշեցուց Քրիստոսի փրկագործութիւնը, հնչեցուց անոր սրտին խորերը՝ «Եկա՛յք առ իս ամենայն վաստակեալք եւ բեռ-

նաւորք եւ ես հանգուցից զձեզ» ։ Անառակ որդւոյն կենդանի օրինակով, ցոյց տուաւ Հօր Աստուծոյ անսահման գթութիւնն ու արդարութիւնը, և նա՛ սթափեցաւ բոլորովին, խոստովանեցաւ իր պզտիկութիւնը աստուածային մեծութեան առջեւ. — «Հա՛յր, մեղայ յերկինս եւ առաջի քո» ։

Ներողամտութիւնը, որ ընկերութեան հիմն է, կ'ծաւալի, կ'իրականանայ իր անսահման բարիքներով և արդիւնքներով Քրիստոսի Եկեղեցւոյն մէջ ։ Եւ ցոյց կու տայ որ Եկեղեցին միակ անվրդով կեդրոնն է, որու հովանիին տակ կ'խաղաղին ամէն վրդովմունք, կ'լռեն ատելութիւնք. հո՛ն կ'տիրէ հաճութիւնը, հոն երկնքի խաղաղութիւնը, աստուածային փառաբանութիւններով և հրեշտակային երգերով ։

Հայ. Առաքելական Ս. Եկեղեցին, իր հաստատութեան վայրկեանէն իսկ չուզեց և չուզեր որ իր հովանիին տակ ապրող քրիստոնեաները մարդկային սովորական տկարութիւններու մէջ բռնուին միայն. չուզեր որ անոնց ճակատը գրուած կնիքը եղծուի և տրտմի Ս. Հոգին ։ Մեր Ս. Եկեղեցին՝ հիմնուած Քրիստոսի սա խօսքերուն վրայ, «Եթէ ումեք թողուցուք զմեղս, թողեալ լիցի նոցա, եթէ զուրուք ունիցիք կալեալ լիցի», Ապաշխարութեան Խորհուրդը ընդունած է և մասնաւոր կարգադրութիւններով հաւատացեալները կ'յորդորէ ապաշխարել, խոստովանիլ. այսինքն՝ անդրադառնալ իրենց սխալներուն վրայ և յուսահատաբար անձնատուր չըլլալ մոլութիւններու և գէշ կիրքերու հրահրանքին ։ Ներել իրարու, խոստովանիլ իրա-

րու «Խոստովա՛ն եղերուք միմեանց զմեղս» (Յակոբ. Ե. 16. Համեմ. Գործք ԺԹ. 18.)։

Քրիստոսի սեղանին պաշտօնեայն սիրով կ'լսէ խոստովանութեան դիմողները և ինքն ալ դեռ Քրիստոսի սեղանին չբարձրացած հրապարակաւ կ'խոստովանի իր մեղքերը և թողութիւն կ'խնդրէ բարձրաձայն։ Ապաշխարութեան մասնաւոր կարգը, զոր Սուրբ Հինգշաբթիին կ'կատարէ մեր Ս. Եկեղեցին անոնց համար, որոնք սրտանց զղջացած են իրենց սխալներուն վրայ և պատրաստուած են բոլորովին մօտենալ Քրիստոսի՝ Հաղորդութեան Խորհրդով, պէ՛տք է որ իրենց նշանակութիւնը ունենան Քրիստոնեաներու կրօնական կեանքի վրայ։

Ո՛րչափ ալ մեր աչքերն ու ականջները վարժուած ըլլան այս հանդիսաւոր արտայայտութեան, միշտ պերճախօս հանգամանք մ'ունի, որ քրիստոնէական ներողամտութեան իմաստը կ'շեշտէ։

«Ապաշխարեցէ՛ք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից» քարոզը՝ Հին Ուխտի խորերէն, Յորդանանու ափերէն, Քրիստոսէն ու Առաքեալներէն մինչև հիմայ ամէնէն շա՛տ կրկնուող ազդն է կրօնական տնտեսութեան մէջ։ Ո՛չ միայն ընդհանուր եկեղեցւոյ հայրերը, ա՛յլ մա՛նաւանդ Հայ. Եկեղեցւոյ հայրերն ու հայրապետները՝ իրենց խօսքն ու գրիչը նուիրած են ապաշխարութեան հրաւիրելու սխալած ու տկարացած քրիստոնեաները։

Մանդակունի հայրապետին հիանալի խորհրդածութիւնները, Շարականին ապաշխարութեան կանոնները, Նարեկացիին «ի խորոց սրտից» խօսքերն ու ողբերը, Շնորհալիին աղօթքները՝ իսկապէս հոգիէն բղխած ապաշխարութիւններ են։

Եւ Մեծ Պահոց ապաշխարանքի սա՛ օրերուն հրաւէրները, նո՛յնքան կենդանի չե՞ն։ Ամէն կողմէն նոյն «ապաշխարեցէ՛ք»ն է որ կ'լսուի։

Թո՛ղ չըսեն մարդիկ. «Ո՞վ կ'խառնուի իմ խղճին ու գործին. ես այսպէ՛ս կ'ուզեմ ապրիլ. ի՞նչ ըսել է թողութիւն. ի՞նչ կ'նշանակէ ապաշխարութիւն. ինչո՞ւ գաղտնիքներս պիտի բանամ քահանային»։

Սոսկալի տկարութիւն մ'է այս քրիստոնէին համար։ Դուն սխալ կ'խորհիս, ո՛վ քրիստոնեայ։ Ապաշխարութիւնը քու շահերուդ գաղտնիքը չուզեր. հոգւոյդ խաղաղութիւնն է անոր արդիւնքը։ Դուն պարտաւո՛ր ես քու գործերդ ու շարժումներդ այնպէս մը կարգադրել՝ որ ծածկել ուզած նկատումներդ չվնասեն ընկերութեան շահուն, չհակառակին բարոյական սկզբունքներուն, չհեռացնեն քեզ քրիստոնէական կեանքէ։ Եթէ դուն ծածկես, անոնք կ'յայտնուին ինքնին. եթէ դուն հոգւոյդ հեծեծանքը չլսես, խղճիդ տանջանքները ուզես զսպել, կարելի չէ՛ որ երկար տեւեն ջանքերդ. տանջուող խիղճը շո՛ւտ կ'մատնուի։ Եթէ շա՛տ հնարագէտ, ամենարուե՛ստ ալ ըլլաս և խաբես թէ՛ ինքզինքդ և թէ՛ քու շրջանակդ, չե՛ն խաբուիր արդարութի՛ւնը, ճշմարտութի՛ւնը, սէ՛րը։ Ճանչցի՛ր, ուրեմն, քրիստոնէական պարտքերդ, և պէտք եղածին պէս օգտուէ՛ ա՛յն բոլոր միջոցներէն ու առիթներէն, զոր քու սիրելի Եկեղեցին կարգադրած ու պատրաստած է ուղղակի քեզ ցոյց տալու համար խաղաղ և պատուաւոր կեանքին շաւիղը։

«Լա՛ւ էր չլինել այդ բանը», «ինչո՞ւ ըրի» խոր-

հրդածութիւնները թող տիրե՛ն ձեր կեանքի մէջ. անոնք պիտի հեռացնեն զձեզ սխալներէն ու տկարութիւններէն. Դուք միշտ ապաշխարո՛ղ, այսինքն՝ միշտ արթո՛ւն պիտի ըլլաք։ Ո՛րչափ հեռանաք սիրտը տանջող պատճառներէ, ա՛յնչափ կ'մօտենաք Քրիստոսի կեանքին. Անոր՝ որ մինչեւ վերջը ներեց, թողութի՛ւն տուաւ, նոյն իսկ հո՛ս, այս խաչին վրայէն։

Այո՛, ո՛վ Տէր, քու կենդանի խօսքերը մահուան խաչին վրայ ալ գործադրեցիր՝ ներելով անիրաւութիւններուն։ Եւ այդ անիրաւութիւնները պատուանդան ըրիր ու բարձրացար խաչին վրայ և հո՛ն բարձրացումդ եղաւ մեր փրկութիւնը։ Մարդկային միտքը չկրնար համբերել ա՛յնքան խորունկ նիրողամտութեան մը. բայց դու ի՛նչ որ կ'քարոզէիր, կ'գործադրէիր ու գործադրեցիր Խաչին ա՛լ վրայ և արիւնովդ գնեցիր մեր փրկութիւնը։

Այս եկեղեցին, մենք՝ քու ժողովուրդը՝ կ'հաւատանք մեր փրկութեան համար թափած արեանդ արդիւնքին։ Այս եկեղեցին՝ Քեզմո՛վ հաստատուեցաւ. իր ծնունդն ալ, իր սնունդն ալ Քեզմէ՛ է։ Թո՛ղ որ խաչիդ վրայէն տուած թողութիւնդ կակղեցնէ քարացած կուրծքերը և մենք ապաշխարութեան պտուղը՝ հոգեւոր արթնութեան արդիւնքը՝ քաղենք միշտ խաչիդ հովանիին տակ, ո՛ Գառն Աստուծոյ, «որ բառնէր զմեղս աշխարհի», որ ես օրհնեալ ընդ Հօր և ընդ Սրբոյ Հոգւոյն. Ամէն։

ԻԹ.

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

«Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի»:
(Եփես. Ե. 32)

(Պէտք է լա՛ւ ուսումնասիրել Ե. 21-23ը, այդ երկու տողը լաւ ըմբռնելու համար:)

ԱՇԽԱՐՀԻ մէջ և աշխարհի համար՝ եթէ կայ ամէնէն մեծ խնդիր մը, որ մարդկային կեանքի հիմն ու նպատակը կազմէ, ամուսնութիւնն է այդ։ Տիեզերական օրէնք մըն է ամուսնութիւնը, զոր մարդիկ իրենց ծագումէն ի վեր կ'գործադրեն, կ'հպատակին Եհովայի ձայնին, Սուրբ Գրոց բանաստեղծական մէկ պատկերին համեմատ, որ դրախտային փափկութիւններն ու անհոգ և անաշխատ կենցաղի մը բոլոր հեշտութիւնները՝ ամուսնական կեանքի հաճոյքներուն հետ չփոխանակող զոյգերու ականջին հնչեց. «Աճեցէ՛ք եւ բազմացարո՛ւք»։

Անհատական կեանքի գծին վրայ, ուր երկարութիւնը չկրնար վճռել մարդը, հանդիսաւոր հանգրուան մ'է ամուսնութիւնը. անհատը հո՛ն, այդ հանգրուանին հասնելու համար կ'ծնի ու կը պատրաստուի և հո՛ն հասնելէն ետքն ալ՝ կ'ուզէ ամո՛ւր բռնել իր դիրքը։ Այդ կեանքի մէջ այլ եւս

մինակը չէ՛ ան ։ Իր գոյութիւնը, իր հաճոյքն ու տրտմութիւնը փոխադարձաբար կ՚չափակցին իր ընկերի գոյութեան բոլոր պայմաններուն հետ։ Իրենց միութիւնը կ՚արգասաւորուի, նոր կեանքերու արշալոյսներ կ՚սփռեն իրենց ընտանեկան բոյնին մէջ և կ՚դիմեն իրենց նպատակին, «աճեցէ՛ք եւ բազմացարո՛ւք» ։

Անհատը այդ նպատակին դիմած ատեն՝ երկու որոշ կանոններ կ՚գործադրէ, պէտք մը և պարտք մը ։ — Պէտքը՝ իր անհատական, բնախօսական կեանքի ընդհանուր կանոններուն ու պայմաններուն հանդէպ. պարտքը՝ մարդկային ընկերութեան հանդէպ ։ Այս երկու կանոններ չե՛ն զատուիր իրարմէ. երկուքն ալ միեւնոյն են ու եթէ զատեցի երեւութապէս՝ պայծառ կերպով ցոյց տալու համար է ամուսնական կեանքի սկզբունքը, զոր կատարեալ ճշդութեամբ կ՚ըմբռնէ Եկեղեցին ։

Ասկից կ՚հետեւի որ՝ մարդիկ ամուսնութեան մէջ ուրիշ հաճոյք մը կամ տարբեր նպատակ մը պիտի չփնտռեն, բայց եթէ պէտք մը և պարտք մը կատարելու բնական հաճոյքը, որ կ՚երթայ կ՚յանգի «աճեցէ՛ք և բազմացարո՛ւք»՝ յաւիտենական օրէնքին ։

Այդ օրէնքին գործադրութեան հի՛մն է առն և կնոջ օրինաւոր միութիւնը ։ Ամէն ազգի և ցեղի մէջ ամուսնական օրինաւոր միութիւնը պաշտօնապէս ճանչցող և վաւերացնող սովորութիւններ ու օրէնքներ կան ։ Քրիստոնէական Եկեղեցին՝ ինքն է որ կ՚վաւերացնէ ա՛յդ միութիւնը, բոլորովին տարբեր ա՛յն վաւերացումներէն, որոնք քրիստոնէական չե՛ն ։ Որովհետեւ քրիստոնէական Եկե-

ղեցւոյ վաւերացուցած միութիւնը՝ միմիայն առն և կնոջ ամուսնական կեանքին օրինաւորութիւնը կամ պարզ միութիւնը չէ՛ որ կ՚հաստատէ, այլ՝ նաեւ այդ միութիւնը կ՚ըմբռնէ ճիշդ այնպէս, ինչպէս Քրիստոսի միութիւնը իր Եկեղեցւոյ հետ ։ Ա՛յս է պատճառը որ Եկեղեցին խորհուրդ կ՚ընդունի ամուսնութիւնը. «Խորհուրդս այս մե՛ծ է, բայց ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յԵկեղեցի» ։

Առաքեալ՝ ա՛յս եղրակացութեան յանդելու համար՝ ամուսնական միութեան մասին իր միտքը կ՚բացատրէ Եփեսացիներուն ։ Քրիստոնեաներ՝ ամուսնութիւնը նկատելու են կատարելապէս սիրոյ արտայայտութիւն մը. եթէ այր և կին սիրով չե՛ն միացած, Եկեղեցին կ՚արատաւորուի. Եկեղեցին, զոր Քրիստոս ա՛յնքան սիրեց որ ինքզինքը զոհեց անոր համար ։ Այր մարդիկ պէտք չէ՛ որ յոխորտան իրենց կենակցին վրայ. պէտք չէ՛ որ կիներ ճնշուին ։ Որովհետեւ ո՛չ ոք ինքզինք կ՚անարգէ, ընդհակառակը լա՛ւ կ՚նայի ինքնիրեն. կ՚դարմանէ իր անձը. և այր՝ կինը իրեն միացած, իր անձն է, յայտնի է հետեւանքը ։ Միութեան այսպիսի բարձր ըմբռնում մը, ա՛յնքան գեղեցիկ նմանութիւն մը Քրիստոսի և իր Եկեղեցւոյն միութեան հետ, այո՛, այսպիսի միութի՛ւն մը կրնայ ամուսնութիւնը հասցնել իր նպատակին և նոյն իսկ բացատրել թէ ինչո՛ւ ամուսնալուծութիւն չընդունիր Եկեղեցին ։ Քրիստոս՝ իր Եկեղեցիէն չզատուիր. «միշտ ընդ ձեզ եմ» ըսաւ. չե՛ն կրնար զատուիլ նաեւ այր և կին, որոնք միացած են ա՛յնպէս, ինչպէս Քրիստոս իր Եկեղեցւոյն հետ ։

Ամուսնութեան հիմը կազմող այս միութիւնը հաստատելու համար կարեւոր պայմաններ կան ։

Ա. ՍԷՐԸ. — Այս բառին ա՛յնքան սովորական գործածութիւնը պէտք չէ՛ որ իր բուն իմաստը փոխէ ։ Սէրը՝ ամուսնութեան հանդէպ կիրքերու և ցանկութեան յառաջ բերած հասարակ միտումը չէ՛։ Այսպիսի սէր մը շա՛տ չապրիր. ծիածանի չափ կ'ապրի այդ՝ թէև հիանալի՜, հրապուրի՜չ, գունագե՜ղ ։ Ամուսնութեան հիմը կազմող սէրը՝ աւելի կեանքն ունի. նա՛ կ'տաքցնէ, կ'կենդանացնէ այդ միութիւնը, նոյն իսկ միացածներու ծերութեան օրերուն, երբ այլ եւս իրենց զաւակներուն ու թոռներուն փթթումով կ'ցնծան անոնք ։

Ամուսնութեան համար հիմ դրուած այդ սէրը՝ կ'պարունակէ երկու էակներու անտրտում կեանքին բոլոր պայմանները ։ Հաւատարմութիւնը, կարեկցութիւնը, անձնանուիրութիւնը, իրարու համար ապրելու հաւատքը, շատ լա՛ւ կ'արտայայտեն ամուսնական սէրը ։ Ամուսնութիւնը երկու կողմէն մէկուն առաւելութեան արդիւնքը չէ՛. այր և կին երբեք չե՛ն կրնար իրենց անհատական պայմաններուն մէջ կեդրոնացնել ամուսնութիւնը և յաւակնութիւններ չունենալ իրենց համար ։ Երկուքին միացումն է առաւելութիւնը. այդ միութի՛ւնն է կեդրոնը։ Իւրաքանչիւր անհատ կրնայ բարձր զարգացում կամ ո՛ եւ է առաւելութիւններ ունենալ ուրիշներու վրայ. ամուսնութիւնը այսպէս չէ՛ ։ Եթէ առաւելութիւն մը պէ՛տք է ընդունիլ, ա՛յն ալ Առաքեալին բացատրած սիրով միացած կեանքէն կ'բղխի։ Ուրեմն հոն, ուր կարեւորութիւն չէ՛ տրուած աւելի կեանք ունեցող սէրը փնտռելու և շուտով հմայուած և հրապուր-

ուած են ծիածանի կեանք ունեցող սէրէն, առանց երբեք մօտէ անցնելու թէ աւելն իր մէջ ունի արդէն ծիածանի բոլոր գոյներն ալ, պահ մը ետքը երբ անձրեւին կամ փոթորիկին յաջորդող խաղաղութեան նշանը անհետանայ հորիզոնէն, կ'սկսին հնհնուքը, ամուսնական կեանքին տառապանքները, ներքին անտանելի ցաւերը ։ Քրիստոնեայ ամուսնացեալներ կ'վշտանան ու Եկեղեցին կ'աբաստաւորուի. որովհետեւ միութիւնը չհիմնուեցաւ Առաքեալին բացատրած սիրոյ վրայ ։ Ամուսնութիւնը դադրեցա՛ւ պէտքի և պարտքի ծառայելէ, ամուսիններ հեռացան աճեցէ՛ք եւ բազմացարո՛ւք աստուածային նպատակէն ։

Բ. ՀԱՃՈՅՔԸ. — Մարդկային բոլոր ձեռնարկներու, բոլոր ծրագիրներու յաջողութեան մէջ իրաւացի և անմեղ հաճոյք մը կայ, որուն կը սպասեն մարդիկ ։ Անժխտելի, անխուսափելի է այս ։ Խելացի մարդը, այս հաճոյքը վայելելու համար իր կարելի եղած բոլոր միջոցները կ'գործածէ և երբ չյաջողիր՝ կ'տրտմի, թախիծը կու գայ և փառաւորապէս կ'մթնցնէ փայլուն տեսարանները սեւ վարագոյրի մը պէս, որ յանկարծ կ'իջնէ վերէն վար ։ Ամուսնութիւնը երկու անհատներու կեանքին մէջ նոր կեանք մը կ'հաստատէ. ո՛չ թէ երկուքին համար զատ զատ կեանք մը, ո՛չ, այլ՝ երկուքին համար նոր կեանք մը, որ այլ եւս մէկուն կամ միւսին չէ՛ առանձինն. իրենք իրենց անհատականութիւնները ի մի ձուլած՝ նոր կեանք մը կ'ապրին, նոր կեանք մը կ'ստեղծեն ։ Երազներ ու անուրջներ իրողութեան փոխուած են բոլորովին, շա՛տ անգամ տրամագծօրէն հակառակ

կերպով։ Ամէն շարժում, ամէն վայրկեան հզօր նշանակութիւն մ'ունի ալ իրենց համար. քանի՛ կ'ապրին այդ կեանքը՝ ինքնին արդէն կ'հասկնան այս քարոզուած ճշմարտութիւնները։ Միութիւն մը, որ էապէս կ'փոխէ երկու անհատներուն ապրելու եղանակը, նորութիւն մը կ'ստեղծէ. իրաւամբ, ուրեմն, այս կեանքի հաճոյքը վայելելու են ամուսինները։

Ի՞նչ է այդ հաճոյքը. — այս բառին ալ սովորական ըմբռնումէն պիտի հեռացնեմ ձեր միտքը։ Հո՛ս զգացուած հաճոյքը մարդկային ընկերութեան բարգաւաճման մէջ է։ Ամուսնական միութեան նպատակը, որ կ'պտղաբերի սիրուն փոքրիկներու կեանքին մէջ, սիրոյ այդ թարմ ու համեղ կեանք բուրող ծաղիկներուն մէջ, կ'շարունակեն առնուք իրենց ծնողաց արեւը, վա՛ռ կ'պահեն հայրենի օճախը, կ'շէնցնեն եկեղեցին, իբր ընտիր տարրներ՝ կ'պահեն իրենց ցեղային համայնքը, կ'կազմեն մարդկութիւնը, և այսպէս Աստուած կ'փառաւորուի իր պատուէրին ուղիղ գործադրութեան մէջ. «աճեցէ՛ք եւ բազմացարո՛ւք»։ Կ'հարցնեմ ձեզի, Քրի՛ստոնեայք, ամուսնութեամբ միացողներու համար ասկէ՞ց աւելի տեւական հաճոյք մը կրնա՞յ երեւակայուիլ. հաճոյք մը, զոր կ'վայելեն անձամբ մինչեւ գերեզմանին դուռը. հաճոյք մը, որ իրենց մահէն վերջն ալ կ'տեւէ իրենց հաստատած սերունդին մէջ։

Գ. ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ. — Ամուսնութեամբ՝ մարդիկ պատասխանատուութիւն մը կ'ստանձնեն, որուն ծանրութիւնը դժբախտաբար շատեր չեն զգար։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻ՛ՒՆ երկու ամուսիններու մէջ. մէկուն ո՛ և է թերութիւնը, ըլլա՛յ բնախօսական, ըլլա՛յ զուտ բարոյական, միւսին համար դառնութիւն մ'է։ Միութենէն յառաջ այսպիսի թերի կամ ախտակիր վիճակը ծածկել և դառնացընել ամուսնական կեանքը ոճի՛ր մ'է պարզապէս։ Խնդիրը կ'տարբերի բոլորովին, երբ այսպիսի վիճակ մը յառաջ գայ միութեան արդիւնքով, որուն դարմանումը կամ անոր համակերպութիւնը անտրտունջ կ'տանին և պէ՛տք է տանին ամուսիններ։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻ՛ՒՆ ամուսնութեան յարացոյցին՝ Քրիստոսի և իր Եկեղեցւոյն՝ առջեւ, որուն բարձր, շինիչ և մարդկութեան համար օգտակար կերպով քարոզած միութիւնը կ'արատաւորուի անհատի մը կամ անհատներու անխոհեմութենէն։

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻ՛ՒՆ աւելի ընդարձակ շրջանակի մը, մարդկութեա՛ն առջեւ, որուն ցաւերն ու տառապանքները բազմապատկելու համար կ'կնքեն միութիւնը, առանց իսկ մտքէ անցընելու թէ այսպիսի միութիւն մը ամբողջ չարիք մ'է մարդկութեան համար. բայց ի՛նչ կ'ըսեմ, այսպիսիներ եթէ կարող ըլլային դիտելու այս կէտերը իրենց միութեան պահուն, մարդկութեան տառապանքը, ազգերուն վնասը, Եկեղեցւոյն արատը, տան ցաւերը, անհատներուն յուսահատութիւնը՝ թերեւս գոյութիւն իսկ պիտի չունենային։

Քրիստոնեայք՝ մարդկութեան ամէնէն նրբատես մէկ հատուածը՝ պարտաւո՛ր են ամէնէն աւելի

ուշադրութիւն ընծայելու ամուսնական կեանքի պայմաններուն. պայմաններ, որոնք անտանելի ու անհասկնալի վարդապետութիւններ չեն։ Բաւակա՛ն է գիտնալ քրիստոնէին համար թէ ինքը պատասխանատուութիւններ կ'ստանձնէ թէ՛ ուղղակի և թէ՛ անուղղակի՝ երբ կ'ամուսնանայ։

Տարակոյս չունիմ որ ա՛յսչափ խորհրդածութիւններ ու բացատրութիւններ ձեր միտքը պատրաստեցին թէ ինչո՞ւ եկեղեցին իր խորհուրդներու շարքին մէջ կարեւոր տեղ մը տուած է Ամուսնութեան և թէ ինչո՞ւ ինքը կ'հաստատէ այդ միութեան օրինաւորութիւնը և կ'օրհնէ զայն՝ կրկնելով Աստուծոյ խօսքերը, «աճեցէ՛ք եւ բազմացարո՛ւք»։

Եկեղեցին, ինչպէս որ դիտեցիք խորհուրդներուն վրայ մեր ըրած խորհրդածութիւններու ընթացքին մէջ, իր պարտքը լիովին կ'ըմբռնէ իր անդամներէն իւրաքանչիւրին հանդէպ, աւազանի կեանքէն մինչեւ գերեզմանի կեանքը և այս երկու կէտերը միացնող գծին վրայ ալ միշտ անոնց հետ է։ Հետեւաբար՝ երբ քրիստոնեայք պատրաստուած են ամուսնական կեանքն ընդգրկելու և կու գան Աստուծոյ տաճարին մէջ հրապարակաւ ուխտելու, Աստուծոյ պաշտօնեայն վկայ կ'ըլլայ, կ'քաջալերէ, կ'օրհնէ Յիսուսի Քրիստոսի անունով և կը հաստատուի միութիւնը։

Հարկ չկայ որ այս խորհուրդին շա՛տ ծանօթ արարողական մասերով զբաղինք։

Անշուշտ կ'սպասէք որ՝ ամուսնութեան վրայ խօսած ատենս, խօսիմ նաեւ Ամուսնալուծութեան և Ամուրիութեան վրայ։

Ի՞նչ պէտք է խօսիմ, սակայն, Ամուսնալուծութեան վրայ, երբ արդէն կանխեցի ըսել թէ առն և կնոջ ամուսնական միութիւնը չզատուիր, քանի որ այդ միութիւնը կ'խորհրդաւորէ Քրիստոսի միութիւնը, Իր եկեղեցւոյն հետ ունեցած միութիւնը, և Քրիստոս չզատուիր իր Եկեղեցիէն։ Եւ երբ դուք գիտէք արդէն ծանօթ վճիռը. —«զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ»ն։

Որպէս զի դիւրաւ հասկնաք ամուսնալուծութեան իմաստը, պէ՛տք է որոշէք զանի կնաթողութենէն, ամուսնալուծութեան ա՛յն ձեւէն, որ ծանօ՛թ է Հին Ուխտի մէջ։

ԿՆԱԹՈՂՈՒԹԻՒՆԸ կամ ԱՊԱՀԱՐՋԱՆԸ դըժգոհութեան ո՛ և է առիթին մէջ այրը կրնար գործադրել, բաւակա՛ն էր որ իր շարժառիթները գրի առնէր և ներկայացնէր պէտք եղած տեղը, զոր օրինակ, այսպէս էր Հին Ուխտի մէջ։ Այրաթողութիւնը, որ օրինաւորուած չէ՛ր, բայց տեղի կ'ունենար կնոջ ա՛յն դըժումով, որով կ'քակէր ամուսնական կեանքը, կ'թողուր իր ամուսնութեան օրինաւոր յարկը և օտար կեանքի կ'ըլլար անձնատուր։

Ընդհակառակը, քրիստոնէութեան ամուսնալուծութիւնը տարբե՛ր է բոլորովին։ Ա՛յն պայմանները, որոնք անհրաժեշտ կերպով պէ՛տք են քրիստոնէական ամուսնութիւնը կնքելու համար և չե՛ն գործադրուիր, կ'լուծուի ամուսնութիւնը։ Այսպէս տղոց ամուսնութիւնը (?), առն և կնոջ միութիւնը խախտող յայտնի և վկայուած անհաւատարմութիւնը, երկար տարիներու մէջ ո՛ և է կողմին անյայտիլը, եւայլն, եւայլն, ա՛յնպիսի պատ-

ճառնէր, որ ամուսնական միութիւնը կ՚հեռացնէ իր նպատակէն ։ Քրիստոնէական ամուսնութեան մէջ միութիւնը չէ՛ որ կ՚լուծուի, այլ այդ միութիւնը իսկապէս չէ՛ եղած․ ա՛յս է լուծուողը․ այդպիսի սխալ միութիւն մը հեռացա՛ծ է աճեցէ՛ք եւ բազմացարո՛ւք՝ աստուածային պատուէրէն ու օրհնութենէն ։

Այսպիսի դժբախտութիւններ քրիստոնէից ամուսնական կեանքի մէջ, որ ընդհանուր չե՛ն, ցոյց կու տան որ մինչև ո՛ւր հասած է քրիստոնէութեան ազդեցութիւնը մարդոց բարքին ու քրիստոնեայ վարքին վրայ ։ Մե՛ծ, շա՛տ մեծ ծառայութիւն մ՚է ա՛յս մարդկութեան համար, որուն կեանքը թշուառութեան ու տառապանքի տարտարոս մը պիտի ըլլար եթէ ամուսնութիւնը ստորին հաճոյքներու մէջ կաշկանդուէր և ամէն մարդ ազատ ըլլար ուզած ատենը արձակման թուղթ մը դնել իր կնոջ ձեռքը ։

ԱՄՈՒՐԻՈՒԹԻՒՆԸ, բացի անոնցմէ, որ աղէկ կամ գէշ դրութեան մը հետևելով այդ զոհողութիւնը յանձն առած են մասնաւոր նպատակով մը, ուրիշներուն համար բոլորովին անբնական կեանք մ՚ է։ Այսպէս ճգնաւորներ կամ անապատականներ, որոնց կեանքին իբր թէ եղանակաւորուած մէկ կողմն է մեր մէջ կուսակրօնութիւնը ։ Հո՛ս տեղը չէ՛ այդ դրութեան վրայ խօսելու ։ Միայն դիտեցէ՛ք որ նպատա՛կ մը կայ հոս ։ Ասոնք, սակայն, ընդհանուր օրէնք մը չե՛ն ու չե՛ն կրնար ըլլալ․ հետևաբար մարդիկ, մանաւանդ քրիստոնեայ մարդիկ, երբ կ՚հասնին ա՛յն վիճակին, ո՛ւր կրնան

հասկնալ այլ ևս ամուսնութեան նպատակը, հետևիլ աստուածային պատուէրին, թափանցել Մեծ Խորհուրդին խորերը, ՊԷ՛ՏՔ Է ԿԱՐԳՈՒԻՆ ։

Կեանքին հիւթեղ և զուարթ ժամանակը քամել և անցնել մթին անկիւններու մէջ, նիւթական և բարոյական շահերը ոտնակոխ ընել, կեանքի մարգարիտը խոզերու առջև նետել, պարկեշտ կեանքը չէ՛, մարդու կեանք չէ՛։

Դժբախտաբար ա՛յս կեանքն է որ կարծես կը ժպտի հիմայ երիտասարդութեան, որուն անդամները արդէն վաղհաս ծերեր են եղած, որովհետև չե՛ն ըմբռնած Աւետարանի սուրբ կեանքը․ չե՛ն ուզած անանիլ դալարագեղ վայրերու և վճիտ աղբիւրներու քով․ արհամարհա՛ծ են նոյն իսկ իրենց կեանքին թարմութեան օրէնքներն ու պայմանները ։ Այս կեանքը ո՛չ այնքան պախարակուած ամուրիութիւնն է, ո՛չ ալ օրհնուած, սրբացած ամուսնութիւնն է, այլ կեանք մը, որուն ո՛չ սկսուածը յայտնի է, ո՛չ ալ վախճանը․ մութի կեանքը, անարի նկարագիրներու կեանքը ։ Որոնք իրենց վաստակը, իրենց առողջութիւնը կ՚վատնեն և կ՚սպասեն որ հարստանան և ետքը կարգուին ։ Լա՛ւ ևս, կ՚սպասեն որ գան իրենց աղաչեն, առատ օժիտ տան որ բարեհաճին պարկեշտասուն, մաքուր կոյսի մը ձեռքը խնդրել ։ Բայց արդէն իրենց վատնած դրամով կրնան ապրիլ այդպիսիներ։ Ո՞վ ըսաւ թէ դրա՛մն է ամուսնութեան սկիզբը և վախճանը ։ Ի՞նչ ընեն համեստ և պարկեշտ աղջիկներ, որոնք գո՛հ են իրենց քիչովը ։ Սխալ, սխա՛լ է այս դրութիւնը, ե՛ղբարք․ կ՚աւերէ անհատականութիւնը, կ՚կոխկռտէ կեանքի պայմանները, մեղք

մ՚է այս ամուսնութեան նպատակին դէմ : Այօրէն կեանքի մէջ յափրացածներու ամուսնութիւնը վտա՛նգ մ՚է մարդկութեան համար : Ինչո՞ւ պարտաւոր ըլլայ մարդկութիւնը առանց թշուառութիւնը կրելու, առանց թողած գացած վատախտարակ սերունդին հոգերով տաղտապելու : Հերիք չե՞ն իր ունեցած չարիքները, որ այս կողմէն ալ զօրանայ :

Ո՛չ Հին Ուխտը, ո՛չ Նորը, ո՛չ կրօնքը, ո՛չ քրիստոնէութիւնը, ո՛չ ընկերական պարտքը, ո՛չ բնութիւնը, ո՛չ ալ Աստուած, առանց և ո՛չ մէկը, կ՚ներեն այսպիսի կեանքի մը, որ չունի՛ նպատակ, չունի՛ յատակ :

Հայրե՛ր ու մայրեր, ձեր ուշադրութիւնը լարեցէք այդ նորութեան վրայ, որ ընտանեկան սրբութեան բոլոր հիմը պիտի խախտէ՝ եթէ չդարմանուի :

Աշխատեցէ՛ք որ ամուսնութիւնը ըմբռնէք իր բարձրութեան մէջ. առն և կնոջ միութեան մէջ՝ դիտեցէ՛ք Քրիստոսի և իր Եկեղեցւոյն միութիւնը :

Այս միայն պիտի փրկէ նոր սերունդը և պիտի վարէ ա՛յն ճամբուն մէջ, որ կ՚յանգի աստուածային պատուէրին ու օրհնութեան հաստատուն գետնի վրայ. աճեցէ՛ք եւ բազմացարո՛ւք :

Անոր օրհնութեամբը լի՛ են արդէն երկինք և երկիր : Կ՚աղօթեմ որ առատանայ այդ օրհնութիւնը ձեր տուներուն և յարկերուն մէջ, որպէս զի կարող ըլլաք ապրիլ այդ օրհնեալ կեանքը և օրհնել զԱմենասուրբ Երրորդութիւնն այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն :

Ա.

ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

«Իբրեւ ընդ իմաստունս խօսիմ. ընտրեցէ՛ք ձեզէն զոր ասեմս: Բաժակն օրհնութեան զոր օրհնեմք՝ ո՛չ ապաքէն հաղորդութիւն է արեանն Քրիստոսի. հացն զոր բեկանեմք՝ ո՛չ ապաքէն հաղորդութիւն է մարմնոյն Քրիստոսի»: (Ա. Կրնթ. Ժ. 15. 16)

ՀԱՍԱՆՔ, վերջապէս, խորհուրդներու ամէնէն խորհրդաւորին և նոյն ատեն՝ ամէնէն պարզ խորհուրդին, Հաղորդութեան :

Շա՛տ խորհրդաւոր է հաղորդութեան խորհուրդը, վասն զի մկրտութենէն ետքը միութեան կապ մ՚ալ ա՛յդ է, թէ՛ հաւատացեալներու մէջ և թէ՛ հաւատացեալներու և Քրիստոսի մէջ:—Շա՛տ ալ պարզ է հաղորդութեան խորհուրդը, վասն զի նոյն ինքն Քրիստոսի ձեռքով հաստատուեցաւ իր յիշատակին (Ղուկ. Իբ. 19. 20) : Անոր յիշատակը՝ Իր մահն է, Անոր մահը՝ հաւատացեալներու կեանքն է և փրկութիւնը : Քրիստոնէական Եկեղեցին՝ նոյն իսկ իր օրրանին մէջ Քրիստոսի խօսքերուն թարմ տպաւորութեան տակ, պահեց Անոր պատուէրը և ամէնէն աւելի կենդանացուցիչ և չինիչ խորհուրդ մ՚եղաւ այդ նորափթիթ Եկեղեցւոյ համար. այսպէս՝ քանի՛ անգամ որ կրկնուէր հացի և բաժակի խոր-

հուրդը, մինչ Անոր մահը ՊԷ՛ՏՔ ԷՐ պատմել և ՊԷ՛ՏՔ Է պատմել. ա՛յս է առաջին պայմանը։ Երկրորդն է, արժանաւորութեա՛մբ մօտենալ խորհուրդին. անարժանները պարտակա՛ն են Անոր խաչին. վասն զի մեծ խտիր կայ հասարակ հացի և այդ հացին մէջ (Ա. Կրնթ. ԺԱ. 23–31)։

Ո՞ր իմաստուն քրիստոնեայն չհասկնար խորհուրդս իր պարզութեան մէջ. բաժակը, զոր կ'օրհնենք մասնակցութիւն (= հաղորդութիւն) չէ՞ Քրիստոսի արեան. և հացը, զոր կ'բեկանենք միևնոյն մասնակցութիւնը չէ՞ Անոր մարմնին. մարմինը, որ խաչուեցաւ և արիւնը, որ թափուեցաւ ատոր վրայ։

Հաղորդութի՛ւն. չա՛տ ծանօթ բառ մը, որ Ս. Խորհուրդին տրուած անուններուն մէջ, ամէնէն ժողովրդականն է և ամէնէն իմաստալիցը։ Իւրաքանչիւր Եկեղեցի, բովանդա՛կ Եկեղեցին, իր տեսական յարաբերութիւնն ու հաղորդութիւնը պէ՛տք է ունենայ իր հիմնադրին հետ։ Եւ Քրիստոնեայն պէ՛տք է զգայ այդ հաղորդութիւնը ո՛ւր որ ալ ըլլայ, երբ ալ ըլլայ. որովհետև առանց Քրիստոսի չկայ Քրիստոնէութիւն, չկայ Եկեղեցի։

— Սակի դժուար գործ մ'է սակայն։ Այսչափ գործերու և մտատանջութիւններու մէջ ո՞ կրնայ յիշել իր քրիստոնէութիւնը։ Ա՛հ, անտանելի կրօն մ'է այս...։

Հացը, մարդկային սննդեան կենսական և գլխաւոր տարրը, ամէն օր մեր սեղանին վրայ՝ առանց անոր չկրնար ապրիլ մարդ. հա՛ց պէտք է մեր մարմինը սնուցանելու և դարմանելու համար՝

մեր ներքին մարդն ալ սնուցանելու համար պէ՛տք է հաց մը։

Քրիստոս չէ՛ր կրնար ուրիշ բան մը յանձնարարել՝ աւելի՛ հաղուագիւտ, աւելի՛ թանկագին։ Թերևս, այո՛, թերևս կրնար. բայց այսպիսի հաղուագիւտ ու թանկագին բան մը ահագին խրամատներ պիտի բանար մարդկային ընկերութեան մէջ ունևորին և չքաւորին մէջ, կարողին և անկարողին մէջ. տկարին և զօրաւորին մէջ, և կամ արդէն բացուած խրամատները պիտի լայնցնէր և իր քարոզած կեանքին՝ քրիստոնէութեան՝ բոլորովին հակառակ կարգադրութիւն մը, անխորհուրդ խորհուրդ մը հաստատած պիտի ըլլար։

Հացը ո՛րչափ հասարակաց սնունդ մը, ա՛յնչափ նուիրական է բովանդա՛կ մարդկութեան համար։ Մարդ ամէն ատեն պէտք ունի անոր, ո՛ւր ալ գտնուի։ Իր կեանքէն անբաժա՛ն է այդ։ Կրնայ դիւրաւ հասկցուիլ թէ այսպիսի նիւթ մը, մատչելի ամէնուն, նուիրական, անխտիր ու առատ, երբ խորհրդաւորուի Քրիստոսի մահուան յիշատակով՝ նշանակելու համար Անոր մարմինը և երբ այս նիւթը, այս հացը, ամէն ատեն պատրաստ գտնուի Եկեղեցւոյ մէջ, ի՛նչչափ կ'դիւրանայ Քրիստոսը յիշելու և Անոր հետ մեր ունեցած հաղորդակցութիւնը անվթար և ամուր պահելու խնդիրը։

Գինին՝ ամէնէն ազնիւ և առատ պտուղի մը բերքը, նոյնպէս իր զուարթացուցիչ ու կազդուրիչ յատկութեամբը, հաճելի և մատչելի ըմպելի մը, միմիայն սեղանի վրայ, երբ խորհրդաւորի արեան հետ, կեանքի այդ բուն նիւթին հետ,

և երբ այս բաժակը հացով մէկտեղ գտնուի Եկեղեցւոյ մէջ և կրկնուին ու հնչեն սեղանի վրայ նոյնինքն Քրիստոսի խօսքերը՝ «Առէ՛ք, կերէ՛ք այս է մարմին իմ» եւայլն, և «Արբէ՛ք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի» եւայլն, պարզ չէ՞ հաղորդութեան խորհուրդը։

Ինչպէս որ կ'զգանք մեր մարմնին անօթութիւնն ու ծարաւը և հաց ու բաժակով կ'դարմանենք, դարմանելու ենք նաև մեր հոգեւոր կեանքը, Քրիստոսի հաստատած հացով ու բաժակով։ Հացի խնդի՛ր պէտք է ըլլայ այս քրիստոնէին համար։

Եկեղեցւոյ հնագոյն և պատկառելի հայրերը, ինչպէս նաև մեր Հայ. Առաքելական Ս. Եկեղեցին, ա՛յնքան յստակ, ա՛յնքան վճիտ կերպով կ'ըմբռնէին Հաղորդութեան Խորհուրդը, որ բնաւ չթոյլատրեցին հացը խմորել և գինին ջրել։ Մէկը հաց անխմոր՝ սուրբ բաղարջ, միւսը՝ անապակ, բուն գինի՛, պէտք է ըլլայ անպատճառ՝ հակառակ սովորութիւններու և աւանդութիւններու հետեւանքով յառաջ եկած տարբերութիւններու։

Այս չա՛տ երկրորդական համարուած պարագային մէջ իսկ, բաց ի պատմական պատճառներէ, ես կ'տեսնեմ պարզութեան և յստակութեան ըմբռնումը, որ տիրելու է ո՛չ միայն Քրիստոսի անարատ մարմինն ու արիւնը յիշեցնող նիւթերու մէջ, այլ նոյնիսկ մեր քրիստոնէական կեանքի վրայ, որ Քրիստոսի հետ հաղորդակցութեան մէջ պէ՛տք է ըլլայ միշտ։

Արդեօք առանց հացի ու բաժակի, քրիստոն-

եայն չկրնա՞ր լաւ Քրիստոնեայ մ'ըլլալ. այսինքն՝ միշտ հաղորդութեան մէ՞ջ պէտք է գտնուիլ Քրիստոսի հետ։

Թերեւս չա՛տ դժուար խորհրդածութիւն մը ըրի. — Ոչ։ Հաղորդութեան խորհուրդին մասնիլ՝ արդէն կ'նշանակէ ընտիր քրիստոնեայ մ'ըլլալ։ Եթէ մէկը չուզեր կամ չկրնար հաղորդուիլ, կը նշանակէ թէ ինքը լաւ յարաբերութիւն չունի Քրիստոսի հետ. իր հաղորդութիւնը՝ ընդհատուած է, մոռցա՛ծ է Անոր մահը, իր փրկութիւնը։ Որովհետև հացն ու գինին՝ կնի՛քը, վաւերացո՛ւմն է մեր հաշտութեան ու հաղորդութեան Անոր հետ։

Առանց Քրիստոսի ապրի՞լ, կարելի չէ՛ որ այսպիսի վիճակ մը մտածուի ճշմարիտ քրիստոնէի համար։ Չհաղորդուիլ կ'նշանակէ չճանչնալ Քրիստոսը։ Աւազանի անմեղ, լուսաւոր կեանքին հետ ըղհետէ թաթաղումը հասարակ կենցաղի ծովին մէջ, կ'մոռցնէ ի՛նչ որ բա՛րձր է, ի՛նչ որ գերազա՛նց։ Եթէ չմշակուի ու չզարգանայ աւազանի կեանքը, քրիստոնէութիւնը պարզ տիտղո՛ս մը կ'մնայ մկրտուածին վրայ։ Ա՛յս է առանց հաղորդութեան կեանքը։ Անզգամներուն յաջողութիւններն ու փառքերը կ'ամբոխեն ներսդ, ո՛ քրիստոնեայ, և դուն կ'բանադատուիս քրիստոնէութեանդ պայմանները բաղդատել անոնց յաջողութիւններուն հետ ու կ'չուարիս, կ'աւրուիս և խուլ տենչանք մը՝ բոլոր էութիւնդ դէպի հո՛ն կ'միտեցնէ. ա՛յս ալ կեանք մ'է առանց Քրիստոսի։ Ու դեռ բազմադիմի պատկերներ ու տեսարաններ, որոնք կ'ծիծաղին՝ կարծես քրիստոնէութեան լրջութիւնը դժխե՛մ ընելու համար։ Ու-

տանք չե՛ն Քրիստոսին կեանքը, քրիստոնէին կեանքը։

Անոնք որ կրցա՛ծ են Քրիստոսի պէս ապրիլ այս աշխարհի մէջ, անկե՛ղծ ու անխարդա՛խ, կ'զգան միշտ այդ կեանքին անուշութիւնը, հաղորդութի՛ւնը Քրիստոսի հետ և կ'փափաքին այս հաղորդութիւնը արտայայտել հացով ու բաժակով։

Արդէն ա՛յս է ամէնէն դժուարին խնդիրը։ Կա՛ն շատեր, որ չե՛ն ըմբռնած այս խորհուրդը կամ բոլորովին սխալ ըմբռնած են և իրենք զիրենք անպատրաստ կ'զգան հաղորդուելու համար։ Հարեւանցի կամ թէ ժամանակաւոր պատրաստութիւնը չէ՛ որ կ'բացատրէ հաղորդութեան խորհուրդը։ Ասի սխա՛լ է բոլորովին։ Տարունակ ապրուած քրիստոնէական կեանքի մը արտայայտութի՛ւնն է հաղորդութիւնը։ Եւ այս ըմբռնումո՛վ է որ Ս. Սեղանին չմօտեցած՝ մասնաւոր պատրաստութիւններ ալ իրենց նշանակութիւնը կ'ունենան։ Եթէ մէկը լաւ քրիստոնեայ մը չէ՛ և իր բովանդակ արժանիքը իր մանկութեան մկրտուելուն մէջ կ'կեդրոնանայ, երբ այսպիսի մէկը, կ'ըսեմ, պարբերաբար ո՛ և է եղանակով կ'պատրաստուի և կ'հաղորդուի, կարելի չէ՛ որ ճշմարիտ քրիստոնէական կեանքը արտայայտած ըլլայ։ Ինքնախաբութիւն մ'է այս պարզապէս։ Պարբերական պատրաստութիւնները՝ հանդիսաւոր վկայութիւննե՛ր են քրիստոնէին կեանքին վրայ։ Ահագին տարբերութիւն կայ իրապէս, ճշմարիտ քրիստոնէի մը պատրաստութիւններուն և ո՛չ ճշմարիտ քրիստոնէի մը պատրաստութիւններուն մէջ։ Առաջինին համար պատրաստութիւն կ'նշանակէ ար-

տայատութիւն քրիստոնէական կեանքին. երկրորդին համար կ'նշանակէ, պարբերական քրիստոնէութիւն, որ չէ՛. չը՛լլար այդպիսի քրիստոնէութիւն։ Որովհետեւ հոս տիրող ըմբռնումը կամ հաւատքը սա՛ է. ուզածս կ'ընեմ և ետքը կ'խոստովանիմ ու կ'հաղորդուիմ, ա՛լ կ'սրբուիմ, կ'արդարանամ բոլորովին։ Եւ դժբախտաբար հաւատացելոց մէջ այսպիսի հաւատք մ'է որ կ'տիրէ խորհուրդներու մասին։

Այս կէտը աւելի լաւ պարզելու համար պէտք է խօսինք արժանաւորութեան վրայ, որ նոյն իսկ առաքելական պայմանն է հաղորդուելու համար։

«Ասկից ետքը ո՛վ որ անարժանութեամբ կ'ու-
«տէ այս հացը ու կ'խմէ այս բաժակը, պարտակա՛ն
«թող ըլլայ մարմնոյ և արեան Տեառն... որով-
«հետեւ եթէ մենք զմեզ քննէինք, պիտի չդատա-
«պարտուէինք» (Ա. Կրնթ. ԺԱ. 27, 31)։

Արժանաւորութիւնը՝ անհատի համար իրաւունք չինող յատկութիւն մը, առաւելութիւն մ'է մարդկային բոլոր գործառնութիւններու մէջ։ Այս մարդը արժանաւո՛ր է, արժանի՛ է ըսուած ատեն, իրաւունք մը կ'տրուի անոր՝ իր արժանիքին պտուղը քաղելու և վարձքը վայելելու համար։ Եւ արժանաւորութիւնը հաղորդութեան հանդէպ, հարեւանցի ու ժամանակաւոր պատրաստութեամբ չէ՛ որ կ'չինուի։ Քրիստոնէին բովանդա՛կ կեանքը պէտք է ըլլայ ա՛յդ արժանաւորութիւնը։ Անշուշտ ճիշդ այսպէս կ'խորհի Առաքեալը՝ երբ կ'ըսէ թէ ամէն մարդ ինքզինք փորձէ և այնպէս հաղորդուի, որովհետեւ անարժանաբար հաղորդուողը

կ՚դատապարտուի, պարտական կ՚ըլլայ մարմնոյ եւ արեան Տեառն։ Ինքզինքը փորձել, ինքզինքը քննել թէ ապրա՞ծ է արդեօք քրիստոնէական ողջ կեանք մը։

Դատապարտուի՜լ. ինչո՞ւ, ի՞նչ կ՚ըլլայ փշուր մը հացի ճաշակումով. ա՛յնքան մեծ մե՞ղք մ՚է այդ ալ։

— Խնդիրը փշուր մը հացի վրայ չէ՛ անշուշտ։ Շինա՞ծ ես քեզի ո՛ և է իրաւունք՝ զայն վայելելու համար։ Դատապարտութի՛ւն մ՚է քեզի համար մօտենալ անոր, որ կ՚խորհրդաւորէ Փրկչին խաչուած մարմինը և անոր թափած արիւնը, երբ չե՛ս կրցած պատմել կեանքիդ վրայ՝ խաչին խորհուրդը ու չե՛ս կրնար յիշել Քրիստոսի մահն ու թաղումը՝ այդ փշուր մը հացը ճաշակելու ատեն։

Դատապարտութի՛ւն, այո՛, որովհետեւ արժանաւոր հաղորդութիւն մը չէ՛ այդ. այսինքն՝ լա՛ւ հաղորդութեանդ արտայայտութիւնը չէ՛ Քրիստոսի մարմնոյ և արեան մերձեցումդ։ Եթէ առանց ճանչնալու կ՚մօտենաս այդ սեղանին, կ՚դատապարտես ինքզինքդ. իսկ եթէ կ՚ճանչնաս ու անարժանաբար կ՚մօտենաս՝ դարձեալ կ՚դատապարտուիս։ Չե՛ս կրնար պրծիլ։

Պարզապէս պատուէր մը չէ՛ Առաքեալին տուածը կամ նախապաշարող հրաման մը։ Հաղորդութեան խորհուրդին բոլոր բացատրութի՛ւնն է որ կ՚խտացնէ արժանաւորութեան մէջ։

Ի՞նչ կ՚արժէ, իրաւի, պարբերական հաղորդութիւն մը, եթէ քրիստոնէին բովանդակ կեանքը չէ՛ լարուած Քրիստոսով։ Եթէ Քրիստոսի փրկագործութիւնը չըգգար մէկը իր կեանքին վրայ, չկրնար կշռել ու հասկնալ անոր խաչին և մահուան նշանակութիւնը և յստակ գաղափար մը մը, ողջ հաւատք մը չունի Աստուածորդւոյն տնտեսութեան վրայ, այո՛, երբ այս բոլորը պայմաննե՛ր են հանդիսաւոր հաղորդութեան համար ու չե՛ն գործադրուիր, կ՚հարցնեմ ձեզի հաղորդուողը պարտական չմնա՞ր մարմնոյ և արեան Տեառն։

Խօսքս իմաստուններուն հետ է. քանի որ հացն ու բաժակը Քրիստոս կ՚ներկայացնեն, դատապարտութիւն չէ՞ հակառակէն առնուած ո՛ և է քայլ, այսինքն՝ անարժան հաղորդութիւնը։

Հաղորդութեան և արժանաւորութեան իմաստները նոյնքան պարզ են՝ նոյն իսկ խորհուրդի հաստատութեան պատմութեան մէջ։ Քրիստոս ընթրեաց սեղանին վրայ էր, ա՛յն սեղանը որ պատմական մեծ նշանակութիւն ունէր Հրէից մէջ և որուն շուրջը տեսնել գերդաստանին բոլոր անդամները՝ անհուն հրճուանք և գոհունակութիւն մ՚էր Մովսէսի հետեւողներուն համար. տարին մէկ անգամ յիշատակներ կ՚արթնցնէր այդ սեղանը, յիշատա՛կը եգիպտական պանդխտութեան, յիշատա՛կը՝ իրենց կրօնական կեանքին կազմակերպութեան երկար տարիներուն ընթացքին մէջ, յիշատա՛կը՝ գերդաստանի մը ողջ ու մեռած անդամներու կեանքին, եւայլն, եւայլն, որոնք ա՛յդ սեղանին հրապոյրն ու նշանակութիւնը կ՚աւելցնէին։ Այս վիճակը անծանօթ չէ՛ մեզի՝ նոյն իսկ մեր առտնին սեղաններուն շուրջը, ո՛ւր յուզումի բերկրանք առանձին կամ միանգամայն կ՚տիրեն՝ պարագային համեմատ. պատմութիւններ և յիշատակու-

թիւններ ինքնաբերաբար կուգան սեղանին վրայ. բաղձանքներ կ'արտայայտուին և մաղթանքներ կ'բղխին, արցունք կամ խրախճանք զիրար կ'համբուրեն, կտակներ ու յիշատակութիւններ կ'հաստատուին բոլորովին պարզ և ինքնաբերական պայմաններով, առանց ձևի, առանց արարողութեան: Կենդանի խօսք մը, խորհրդաւոր նայուածք մը, արտայայտիչ շարժում մը և սեղանակիցներու նոյնքան պարզ, բուղխ և պատրաստ՝ յարուած վիճակը նշանակութիւն մը կ'ունենան որ անջինջ կերպով կ'տպաւորուի մտքերու վրայ: Քրիստոս՝ այսպիսի սեղանի մը վրայ, այո՛, որ ամէն տարի նոյն օրը պիտի կազմուէր, սիրելիներ պիտի բոլորուէին անոր շուրջը, բնականաբար պիտի յիշէին շա՛տ մը յիշատակներու մէջ ամէն տարուան բերած փոփոխութիւններն ալ, խօսեցաւ, յայտնեց իր փափաքներն ու բղձանքները. ըսաւ թէ պիտի պիտի չարչարուիմ, պիտի մեռնիմ խաչի վրայ, բայց ամէնէն մեծ փափաքս էր այսօրուան սեղանին շուրջը նստիլ սիրելիներուս հետ. բայց ա՛լ վերջին ընթրիքը, պասեքի վերջին սեղա՛նն է այս ինձ համար. հետեւաբար դուք որ պիտի ապրիք և դեռ պիտի վայելէք այսպիսի սեղաններ, առէ՛ք այս հացը, առէ՛ք այս բաժակը և յիշեցէ՛ք զիս. չմոռնա՛ք, ամէն անգամ որ նստիք այս սեղանին շուրջը ա՛յս հացով յիշեցէ՛ք իմ մարմինը, զոր կ'զոհեմ շատերուն համար:
— Յիշեցէ՛ք այս բաժակով իմ արիւնը, զոր կ'թափեմ ձեր փրկութեան համար: Ա՛լ Առաքեալներուն համար փոխուեցաւ զատկական սեղանին նշանակութիւնը: Աւելի գերազանց նշանակութիւն

մը ունեցաւ, Քրիստոսի խաչն ու մահը: Տխո՛ւր բայց կազդուրի՛չ, շինի՛չ նշանակութիւն մը, զոր ամո՛ւր պահեցին և յաճախ կենդանացուցին և միեւնոյն կերպով աւանդեցին անոնց ալ, որ քրիստոնէութիւնը կ'ընդունէին:

Եւ ա՛յն քրիստոնեաներ, որ անպատկառօրէն կ'բոլորուէին այդ սեղանին շուրջը, այսինքն՝ չէին կրնար խտիր դնել իրենց սովորական կերած ու խմածին ու Քրիստոսի յիշատակին մէջ: Առաքեալը իրաւամբ կոչում կ'ընէր անոնց խելքին, անոնց իմաստութեան, իբր թէ ըսէր. չէ՞ մի որ ձեզի խօսած, բացատրած, հասկցուցած ենք արդէն. մեր օրհնած բաժակը Քրիստոսի արեան չէ՞ր նշանակ, մեր օրհնած ու բաշխած հացը Քրիստոսի մարմնոյն չէ՞ր յիշատակ: Այդ հացն ու բաժակը Քրիստոսի և ձեր մէջ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ կ'ապացուցանեն: Հաղորդութի՛ւն անոր խաչի՛ն, անոր մահուա՛ն, անոր յարութեա՛ն: Ա՛յս է հաղորդութիւնը, ե՛ղբարք:

Կարծեմ թէ խորհուրդին խորհրդաւորութիւնը և պարզութիւնը զգալի եղաւ: Զմարթափեցանք անիմանալի խրթնութիւններու և անմատչելի վերացումներու մէջ: Ա՜հ, ինչ տգեղ հակասութիւն մը պիտի ըլլար, եթէ անիմանալի ըմբռնումներու մէջ պահուըտէր Քրիստոսի հաստատած խորհուրդը:

Ինքը՝ Քրիստոս՝ պա՛րզ, յայտնի՛, թափանցի՛կ, Ի՛նքը պէտք է տիրէ քրիստոնեաներու կեանքին վրայ, Ի՛նքը պէտք յիշատակուի հաղորդութեան խորհուրդին մէջ և մենք պէ՛տք է որ միշտ պատրաստութեամբ, միշտ արժանաւորութեա՛մբ արտայայտենք մեր հաղորդութիւնը Անոր հետ:

Այս խորհրդածութիւններու հանդէպ, անշուշտ ձեր միտքը կ'զբաղեցնէ հիմայ սա՛ հարցումը. եթէ մշտական պատրաստութի՛ւնն է արժանաւորութեան պայմանը, ուրեմն ի՞նչ նշանակութիւն կ'ունենան պարբերական պատրաստութիւններ, Ծոմ, Պահք, Աղօթք, Ապաշխարութիւն, եւայլն։ Կարելի՞ է որ մարդ բնաւ չսխալի, անպատրաստ չըլլայ։

— Շա՛տ իրաւացի հարցում մը։ Եթէ քրիստոնեայն այնչափը գիտէ, կ'խորհի, ասի կ'նշանակէ որ միշտ պատրա՛ստ է Նա։ Որովհետև դիտել տուած եմ ձեզի Ապաշխարութեան վրայ խօսած ատենս, թէ մարդու ամէնէն բարձր արժանիքն է իր սխալները ճանչնալ. ասո՛վ է որ կը փրկուի մարդ։

Ծոմ, Պահք, այլեւայլ զրկումներ, ասոնք արտաքին միջոցներ են՝ Քրիստոնեայն իր սովորական կենցաղէն կասեցնելու և ներգործելու անոր հոգեկան վիճակին վրայ, որպէս զի ճանչնայ իր սխալները, ընդգրկէ ուղիղը։ Քրիստոնեայ մարդը՝ այս բոլոր պայմաններու մէջ կ'անդրադառնայ իր կեանքին վրայ, կ'դիտէ իր խոտումները, կ'զգայ որ՝ ինքը հաղորդութեան մէջ չէ՛ Քրիստոսի հետ ու կ'սկսի այդ հաղորդութիւնը չտկել, կ'պատրաստուի, կ'չինէ արժանաւորութեան իրաւունքը եւ հանդիսաւորապէս կ'արտայայտէ իր հաղորդութիւնը Քրիստոսի հետ՝ ճաշակելով Անոր մարմինն ու արիւնը։

Եւ հո՛ս է որ նոյն ատեն կ'արտայայտուի հաղորդութեան սրբարար և մաքրիչ ազդեցութիւնը՝ Որովհետև այս պարագային մեղաւոր Քրիստոնեայն ո՛չ թէ խզած է իր բոլոր յարաբերութիւնն ու հաղորդութիւնը Փրկչին հետ, այլ մոռցա՛ծ է իր պարտաւորութիւնը, տկարացա՛ծ է քրիստոնէական կեանքի ընթացքին մէջ. և այսպէս՝ իր պատրաստութիւնները կ'ծառայեն մոռցուածը յիշեցնելու և տկարութիւնները դարմանելու։

Լոյսի կեա՛նքն է, լուսաւո՛ր կեանքն է այս։ Աստուածայի՛ն է այս կեանքը, որովհետև Աստուած Լո՛յս է և եթէ մէկ կողմէն ըսենք թէ Անոր հետ հաղորդութիւն ունինք և միւս կողմէ խաւարի, մութի մէջ քալենք, սո՛ւտ խօսած կ'ըլլանք. բայց երբ լոյսի մէջ կ'քալենք, ինչպէս որ Նա լոյսի մէջ է, իրարու հետ հաղորդութիւն ունեցած կ'ըլլանք և Յիսուս Քրիստոսի արիւնը մեր բոլոր մեղքերը կը սրբէ, կ'մաքրէ (Ա. Յով. Ա.)։ Յիսուս Քրիստոսի արիւնը կ'սրբէ քրիստոնեայն, երբ Նա կ'թողու մութ կեանքը, կ'պատրաստուի աւազանին լոյսը վերարծարծել իր վրայ, կ'մտնէ լոյսի, Քրիստոսի կեանքին մէջ, և այն ատեն միայն Քրիստոսի մարմինը և արիւնը կ'սրբէ զինքը, կ'վերահաստատէ այդ լուսաւորութեան մէջ։

Ի զո՛ւր է ըսել «Ես քրիստոնեա՛յ եմ»՝ երբ քրիստոնեայն չապրիր Քրիստոսի կեանքով։ Շեշտե՞մ նորէն՝ քարոզութեան այս բաժնին իմ շա՛տ կրկնած սկզբունքը. — քրիստոնէութիւնը վարդապետական խնդիրներու բեռ մը չէ՛, այլ՝ կեանք մըն է զոր պէ՛տք է ապրիլ։ Քրիստոս ճանչնալ, կ'նշանակէ ապրիլ Անոր կեանքը. «Որ ասիցէ ի նմա բնակել՝ այնպէս պարտի գնալ, որպէս եւ նայն գնաց» (Ա. Յով. Բ)։

Հաղորդութեան ճիշդ այս պարզ և բարձր

ըմբռնումին արդիւնքն է որ եկեղեցին ամէնօրեայ պատարագով կ'արտայայտէր իր հանդիսաւոր հաղորդութիւնը Քրիստոսի հետ. և ինչպէս մինչեւ հիմայ, հիւանդներն ու ախտաժէտներն իսկ, որոնք չէին կրնար Եկեղեցի գալ, անհաղորդ չէին և չե՛ն մնար։ Քրիստոսի հետ խըղուած հաղորդութիւնն ու յարաբերութիւնը ա՛յնքան խորունկ կ'ազդէր հաւատացեալներուն վրայ որ, իրենց նոյն իսկ մարմնական հիւանդութիւններու մէջ կ'զգային հոգեւոր կեանքի թերութիւններուն, մեղքերուն հետեւանքը, հետեւաբար սրտագին զղջում մը, ուշադիր արթնութիւն մը կ'ողողէր իրենց ներսը և տենչանքով կ'հաղորդուէին հանդիսաւորապէս։

Եկեղեցւոյն ամբողջութիւնը կնքող խորհուրդ մ'ալ է Հաղորդութիւնը. ըսի արդէն, մենք ո՛չ միայն Քրիստոսի հետ, այլ նաեւ իրարու հետ լաւ հաղորդութեան մէջ կ'գտնուինք ճաշակելով միեւնոյն սեղանէն. ինչպէս աւազանը, նո՛յնպէս սեղանը՝ միութեան ու ամբողջութեան կնիքն ու դրոշմը կ'դնեն քրիստոնեաներու կեանքին վրայ և անոնց մէկուն գթումը, մոլորումը կ'ցաւցնէ ամբողջ մարմինը։ Եղբայրութեան ու ամբողջութեան այս գաղափարն ալ խորունկ արմատ ձգած է քրիստոնէական կեանքին մէջ. այնպէս որ երբ քրիստոնեաներ կ'հրաժարին այս աշխարհէն, կ'հեռանան եկեղեցիէն, կ'իջնեն գերեզման, դեռ եկեղեցին չմոռնար զանոնք։ Հոգեւորապէս կ'ըզգայ անոնց ներկայութիւնը, միշտ կ'յի՛շէ ու կ'յիշատակէ զանոնք։ Ա՛յս է պատճառը որ մասնաւորապէս Հաղորդութեան՝ Պատարագի՝ ատեն կ'յիշ-

ուին անոնք և նոյն իսկ անոնց յիշատակին համար կ'պատարագէ Եկեղեցին։ Այսքան սերտ, այսքան սիրով ընդհանուր կապ մը դրած ու հաստատած է Հաղորդութիւնը՝ Քրիստոսի և իր հաւատացեալներուն մէջ։ Մահն իսկ չկրնար ջնջել այդ ամբողջութիւնը, կտրել այդ յարաբերութիւնն ու հաղորդութիւնը Եկեղեցւոյ մէջ։

Եւ ա՛յնքան ճոխութիւն, ա՛յնքան յատուկ ձեւ և արարողութիւն (որոնք ժամանակի ընթացքին մէջ սարքուած են հաւատացելոց հաղորդութիւնը Քրիստոսի և իրարու հետ հանդիսաւորելու համար), անիմաստ պիտի ըլլային բոլորովին՝ եթէ չշեշտէին ա՛յն կեանքը՝ որ լո՛յսն է, կեա՛նքը Քրիստոսին, զոր կ'ապրին քրիստոնեայք և չքեղօրէն ալ կ'արտայայտեն զայն հանդիսաւոր արարողութեամբ։

Ահա՛ այդ խորհուրդին բուն հաստատութեան օրը, եթէ ուզէք 20րդ դարադարձը և օրադարձը։ Ամբողջ Քրիստոնէութեան համար մե՛ծ օր մը, որ կ'պատկերացնէ քրիստոնէից աչքին առջեւ ընթրեաց Սեղանը, որուն շուրջ բազմած է Քրիստոս իր աշակերտներով։ Տխրութեան ու համակրութեան վայրկեանները Փրկչին, որ սակայն իր հանդարտ, անխռով խօսքերով, կ'յուզէ իր աշակերտներուն էութիւնը. ինքը պիտի երթայ, ա՛լ պիտի չուտէ այդ հացէն. ա՛լ պիտի չխմէ այդ բաժակէն, մինչեւ որ Երկնից արքայութիւնը տիրէ, իր հովանիին տակ առնէ իր արիւնով փրկուած հոգիները։

Ինքը պիտի չուտէ, այո՛, այդ հացը, զոր այլեւս իր մարմնին տեղը կուտայ. — «առէ՛ք, ա՛յս է

մարմին իմ»․ պիտի չխմէ ա՛յդ բաժակէն, զոր կու-տայ փոխանակ իր արեան. — «առէ՛ք, ա՛յս է արիւն իմ» և քիչ ետքը պիտի թափէ զայն խաչին վրայ՝ կարմիր կայլակներով՝ շատերու փրկութեան համար ։ Տուաւ իր մարմինն ու արիւնը պատուիրելով՝ «Զայս արասջի՛ք առ իմոյ յիշատակի» ։

Այդ վայրկեանէն իսկ Եկեղեցին ընդունեցաւ խորհուրդը, իր յիշատակին համար կրկնեց ու պիտի կրկնէ դեռ ։ Յիշեցէ՛ք, ուրեմն, ե՛ղբարք, թէ խօսքս իմաստուններու հետ է, թէ մեր օրհնած բաժակը՝ հաղորդութի՛ւն է Քրիստոսի արեան, մեր բեկանած հացը, հաղորդութի՛ւն է Քրիստոսի մարմնոյն ։ Երբ մօտենաք սեղանին արժանաւորութեամբ, պատրաստութեամբ, «Զմահ Տեառն պատմեցէք» ։ Չըլլայ որ առանց գիտնալու խորհուրդին խորհուրդը՝ մօտենաք անոր անարժա՛ն ու անպատրաստ և պարտակա՛ն ըլլաք խաչի վրայ թափուած արեան ։

Ո՛ն ուրեմն, երբ քիչ ետքը լսէք սա ձայնը, «Երկիւղիւ եւ հաւատով յառաջ մատիք եւ սրբութեամբ հաղորդեցարուք», մօտեցէ՛ք պատկառանքով, սիրով, ցնծութեամբ․ նորոգեցէ՛ք ձեր հաղորդութիւնը Քրիստոսի հետ և նորոգուեցէք ։

«Ճաշակեցէ՛ք եւ տեսէք զի քա՛ղցր է․ օրհնեցէ՛ք զնա․ օրհնութիւն և փառք Հօր և Որդւոյ և Սրբոյ Հոգւոյն, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից․ Ամէն ։

ԼԱ.

ԵԿԵՂԵՑԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՈԼՈՏ

ՔԱՐՈԶՈՒԱԾ

ԿՈԼՈՏ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՄԱՀՈՒԱՆ
161ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

(† 1741 Փետր. 13 — 1902 Փետր. 13)

«Զի՞ խնդրէիք զիս. ո՛չ գիտէիք եթէ
ի տան Հօր իմոյ պա՛րտ է ինձ լինել»:
(Ղուկ. Բ. 48)

Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի քառասնօրեայ Տաճար ընծայման առթիւ՝ ձեր ուշադրութեան կ'ընծայեմ պատանի, երկոտասնամեայ Յիսուսի, իմաստուն խօսքերը՝ որուն ընթերցուածէն. «Ինչո՞ւ զիս կ'փնտռէիք․ չէի՞ք գիտեր որ ես Հօրս տունը գտնուելու եմ» ։

Եւ երբ ինքն Յիսուս, Աստուծոյ՝ իր Հօր՝ տաճարին կ'ընծայուի այսօր ու Ծերունին կ'տեսնէ հեթանոսաց Լոյսը, Աստուծոյ ժողովրդեան փառքը, երբ դո՛ւք, ե՛ղբարք, այդ լոյսով ու այդ փառքով վառուած, կ'ողջունէք այս նուիրական օրը Աստուծոյ տանը մէջ, հո՛ս, Ս. Լուսաւորչի մէջ, կ'փափաքիմ որ նոյն ատեն ձեր ուշադրութիւնը լարէք Մե՛ծ անձնաւորութեան մը յիշատակին, որ

է մէջի այլոց, սիրեց մնալ «ի տան Հօր իւրոյ», ո՛չ միայն պարզապէս իր քրիստոնէական անբիծ զգացումներով, այլ մանաւանդ հո՛ն իսկ թաղուելով։

Աստուծոյ տուն, Եկեղեցւոյ սէրը, հազուագիւտ կարողութիւն մը, ճանաչող մտքով չինուած գիտակցութիւն մ՚է, որով մարդ ուղղակի կը կապուի Աստուծոյ՝ գերագոյն կատարելութեան՝ և կ՚զգայ իր անկից ունեցած կախումը։

Այս գիտակցութիւնը ամէն հաւատացեալի մտքին մէջ կ՚գործէ առաւել կամ նուազ չափով, կ՚լեցնէ անոր սիրտը անծի՜ր տենչանքներով և քրիստոնեայ մարդը՝ կ՚փութայ իր իսկ միջոցներով արտայայտել, գործադրել իր տենչանքները։

Քրիստոնէին համար գործունէութեան կեա՛նքն է այդ, որուն շրջանակը՝ սիրտը միայն կրնայ չափել. ուրիշ կեդրոն մը չունի։ Քրիստոնեայ մարդուն մեծութիւնը և մե՛ծ մարդուն արժանիքը ու արժանիքին ալ կշիռը՝ ա՛յդ կեդրոնէն կ՚ճառագայթեն՝ կենսատու շառաւիղներով, մթին գիշերը պատռող հիանալի արշալոյսի մը պէս։

Եկեղեցասիրութիւնը քանի որ գիտակցութիւն մ՚է, քանի որ քրիստոնեայ մարդուն մեծութեան կշիռն է, ուրեմն նախապաշարում մը չէ՛։ Մարդիկ՝ երբ աւելի՛ համոզում, աւելի՛ գիտակցութիւն ունէին իրենց կրօնական կեանքին վրայ, աւելի արժանաւոր հպարտութիւն մը կ՚զգային զանոնք արտայայտելու առեն։ Երբ մարդիկ հիմայ այդ համոզումին տեղ կ՚դնեն ձրի ծիծաղը, գիտակցութեան տեղ՝ կոյր արհամարհանքը, կրօնական կեանքը, բարոյական կեանքը, կ՚կորսնցնէ իր նշանակութիւնը։ Ամէն մարդ իր կեանքին, իր ճաշակին համեմատ կրօն մը, բարոյական մը կ՚կարծէ ստեղծել, ու այս թեթե՛ւ, այս սխա՛լ դրութիւնը այդ արժանաւոր հպարտութեան զգացումն ալ կ՚ցամքեցնէ։ Ա՛յս է պատճառը որ ժամանակի հետ ճշգրիտ ծանօթութիւններն ալ կ՚հիննան անցեալի մասին, եթէ չմոռցուին բոլորովին, և այսպէս մարդիկ հազի՛ւ ուշադիր կ՚ըլլան՝ հոյակապ հաստատութիւններու պատմութեան և զանոնք յառաջ բերող դէպքեր ու դէմքեր՝ շատ շատ թուականով մը կ՚նշանակուին ա՛լ։ Մեծ գերեզմաններն իսկ, եթէ մարմարի մը, արձանի մը արժանացած են, գոնէ երկրի արգանդին մէջ իրենց տեղը բռնելու համար, շա՛տ անգամ պարզ հետաքրքրութիւն մ՚ալ չեն արթնցներ։

Ահա՛ այդ գերեզմաններէն մէկը, հո՛ն, Աւագ դրան հարաւային կողմը, որուն վարժուա՛ծ են ձեր աչքերը. բայց ճանչցա՞ծ էք արդեօք, — Կոլոտին գերեզմանը։

Ո՞վ է Կոլոտ։

Վարդապե՛տ մը։ Հայ. Ս. Եկեղեցւոյ ընտիր Վարդապետներէն մէկը, ճշմարտապէս քրիստոնեա՛յ մարդ մը, համոզուա՛ծ, գիտակի՛ց, գործունեա՛յ, որ անսպառ գործերու մէջ ցոյց տուաւ իր ոյժն ու աշխոյժը, փայլեցուց իր հնչուն քանքարն ու հզօր հանճարը, գործածեց իր գրիչն ու բրիչը։

Կոլոտ-Յովհաննէս Պատրիարք, ծնաւ Պիթլիսի մէջ, 1678ին։ Բախտաւո՛ր իր պատանի հասակէն, Պիթլիսի Ամրտոլ Վանքին ամէնէն յառաջադէմ, ամէնէն զարգացած մէկ շրջա-

նին, — աւա՜ղ վերջին շրջանին, կրթուեցաւ հռչակաւոր Վարդան Վարդապետի ձեռքին տակ։

Ամրտոլի Վանքին Դպրոցը կամ Դասարանը, զոր ինքն Կոլոտ Համալսարան կ'անուանէ, միակ կեդրոնն էր այն ատեն հայ վանքերու մէջ, ո՛ւր սրբազան գիտութիւններու հետ արտաքիններն ալ կ'մշակուէին։ Բարսեղ Աղբակեցին՝ իր դարուն մէջ գտի՛չը արտաքին գիտութիւններուն՝ Ամրտոլէն հանեց իր համբաւը և իր աշակերտները մինչև Էջմիածին տարին այդ գիտութեան սկզբունքները՝ յաջող պատուաստ մը ընելու համար Մայր-Աթոռի մէջ։ Վարդան, Աղբակեցիին յաջորդն ու Ամրտոլի շինողը, պահե՛ց հայ համալսարանին ուղղութիւնը, հակառակ ա՛յն շըշուկներուն, որոնք աննպա՛ստ էին, չարաշունչ բերաններէ կուգային. հակառակ ա՛յն խուլ և յայտնի դժուարութիւններուն, զոր նախանձոտները կ'յարուցանէին արտաքին գիտութեանց ոյժ տուող այդ վանքը խանգարելու համար։ Ի՛նչ պէտք էին արտաքին գիտութիւնները հայ վարդապետներու համար. ինչո՞ւ ա՛յնքան լայն և առողջ կրթութիւն։ Պէ՛տք էր փակել Համալսարանը։

Վարդան Վարդապետին մահը (1705), փութացուց նախանձոտներու ծրագրին գործադրութիւնը, ցրուեցաւ ողջմիտ գառներուն հօտը։ Եւ Կոլոտ՝ նոյն տարին, դեռ 27 տարեկան նորընծայ մը, իր սրտակից ընկերներէն, Շիրվանցի Գրիգոր Վարդապետի հետ ձեռք ձեռքի տուած, իրենց շունչը առին վերջապէս Մուշ՝ Սուրբ Կարապետի Վանքը։ Երիտասարդ վարդապետներուն համար ո՛րչափ ցաւալի էր իրենց ընտանի, տաքուկ բոյնը

թողուլ, բայց ա՛յնչափ յաջող էր իրենց ապագան։ Առաջին ցաւերու և դժուարութիւններու մէջ յաջողութեան կ'դիմէին։

Ս. Կարապետը, սակայն, հազիւ շունչ տուաւ իրենց. 1709ին՝ երկրաշարժ մը կործանեց Ս. Կարապետին գլխաւոր շէնքերը։ Յովհաննէս և Գրիգոր, այդ վանքը շինելու շէնցնելու փափաքով տոգորուած սրտեր, թէև անտանելի դժուարութիւններու մէջ, բայց շուտով պայծառացուցին Ս. Կարապետը և Կոլոտ հո՛ն թողլով իր ընկերը, Պոլիս եկաւ՝ վանքի ծանրացած պարտքերը թեթեւցնելու համար։ Կոլոտ՝ յաջողեցաւ Պոլսի մէջ պատուաւոր դի՛րք մը բռնել. ժամանակին Պատրիարքը Իսահակ ու երեւելիները համակրեցան Ամրտոլի այս համալսարանականին։ Եռանդո՛ւն, խոհե՛մ, եկեղեցասէ՛ր, մա՛նաւանդ լաւ խօսող վարդապետ մըն էր նա՛, որ դուրսէն՝ ներքին գաւառներէն՝ կուգար Պոլսի մէջ բոլորովին բացառիկ յաջողութիւններով պսակելու իր առաջին պաշտօնը, սրբե՛լ Ս. Կարապետի դիզուած պարտքերը։ Ասի չա՛տ դիւրին գործ մ'էր իր պաշտօնը հասկցողին և գինը հասկցողներուն մէջ։ Շո՛ւտ սրբեց այդ պարտքերը, Պատրիարքի և երեւելիներու անկեղծ աջակցութեամբը։

Կոլոտ իր յաջողութիւններով ամէնուն ուշը իրեն դարձուց։ Այդ միջոցին Պոլսի Պատրիարքութիւնը ո՛չ միայն իր ներքին խնդիրներով ծանրացած՝ նշաւա՛կ եղած էր Պատրիարքական գաւազանը իրարու ձեռքէ յափշտակողներու դարձուածներուն, դուրսէն ալ՝ Երուսաղէմի Պատր-

րիարքական Աթոռը խաղալի՛կ եղած էր աշխարհական գործակալներու ձեռքին մէջ, որոնք Պոլսի Պատրիարքին կողմէն իբր վէքիլ, նազըր, պապա կ'երթային հո՛ն, և անլո՛ւր զեղծումներով կ'վտանգէին Ս. Յակոբը ։

Այս անշա՛հ, այս անպիտա՛ն մարդիկ, այդպիսի ատեն մը 4000 ոսկի պարտքի մը տակ խեղդած էին Երուսաղէմը. վանքը անօթի, ամէ՛ն սրբավայր, ամէ՛ն անօթ ու սպաս գրաւի տակ, աճուրդի պիտի դրուէր երբ՝ 1713ին՝ Կոլոտին առաջարկուեցաւ երթալ Երուսաղէմ և ճա՛ր մը գտնել իրաց վիճակը դարմանելու ։ Գնաց սիրով. մնաց հո՛ն տարիէ մը աւելի. քննեց, հասկցաւ զեղծումներուն պատճառները, գործեց օգտակարապէս, վաճառումէ ազատեց սրբավայրերն ու անօթները՝ չորս տարուան երաշխաւորութեամբ ։ Պատուեցաւ կառավարութենէն և այդ ծանր պարտքով ալ բեռնաւորուած՝ Պոլիս վերադարձաւ ։

Ի՞նչ յանդգնութիւն էր այս. ո՞վ կ'քաջալերէր ա՛յս Վարդապետը ։ — Կոչման գիտակցութիւնը միանալով քրիստոնէական կեանքի մեծութեան հետ, կազմեցին Կոլոտին յանդգնութիւնն ու քաջալերութիւնը ։ Կոլոտին այսպիսի պարտքով մը բեռնաւորուած Պոլիս վերադարձը՝ աւելի՛ հետաքրքրութիւն շարժեց ։ Նա՝ իր քննութեան արդիւնքը ներկայացուց Պատրիարքին, առաջարկեց իր ծրագիրը, Ս. Յակոբայ Աթոռը վերականգնելու համար ։ — Ի՞նչ էր այդ ծրագիրը ։ Պա՛րզ, շա՜տ պարզ գործողութիւն մը ։ Բաժնե՛լ երկու Աթոռները, զոր չարաշահութիւնը միացուցած ու

շա՜տ դէշ ալ գործածած էր ։ Բաժնե՜լ ։ Ո՞վ պիտի յանդգնէր գործադրել այդ ծրագիրը. ո՞ր Պատրիարքը մա՛նաւանդ պիտի հաճէր թոյլ տալ որ իր իշխանութիւնը ջլատուէր (?) ։ — Ինքն, Կոլոտը միայն ։ Պատրիարքարանի երեւելիները, դո՛ւն միայն կրնաս գործադրել քու ծրագիրը ։ Հրամմէ՛, ահա՛ Պոլսի Պատրիարքը դո՛ւն ես ալ ։

Իսահակ Պատրիարք՝ շուտով տեղի տուաւ Կոլոտի և Կոլոտը բարձրացնող ժողովրդականութեան. Ս. Կարապետի նուիրակը, 37 տարեկան, նստաւ Պատրիարքական Աթոռը՝ 1715, Սեպտ. 9 Ուրբաթ և հետեւեալ օրն իսկ յատուկ պատարագով Ս. Երուսաղէմի համար Պատրիարք յիշատակել տուաւ Պոլսի բոլոր եկեղեցիներուն մէջ՝ իր սըրտակիցը, Գրիգոր Վարդապետը. քիչ ետքը Նշանաւոր Շղթայակիրը, որ Ս. Կարապետի վանահայրական զբաղումներուն մէջ՝ լուր իսկ չունէր Կոլոտին ըրած արագ արագ, կտրուկ կտրուկ կարգադրութիւններէն ։

Ես ձեզի պիտի չպատմեմ, ե՛ղբարք, Երուսաղէմի Աթոռին անկման մանրամասնութիւնը ։ Ըսեմ մէկ խօսքով որ՝ Կոլոտ փրկե՛ց Երուսաղէմը ։ Գրիգոր Վարդապետ եկաւ Պոլիս, իր վիզէն շղթա՛յ անցուց, Կոլոտի հետ աշխատեցաւ, տքնեցաւ և քիչ ժամանակի մէջ վճարեց 4000 ոսկին և նոյնչափ և աւելի ծախսելով բարեկարգեց, պայծառացո՛ւց Ս. Յակոբը և Ս. Տեղեաց Հայոց վերաբերող ամէն կողմերը ։

Երուսաղէմ՝ երախտագիտութեամբ կ'օրհնէ միշտ Շղթայակրին յիշատակը, որուն առաջնորդը, սակայն, Կոլոտ եղաւ սկզբմամբ. Կոլոտ՝ որ իր հօրը պէս կ'յարգէր Շղթայակիրը ։

Երուսաղէմի մէջ հայ վանականի անունը ամօթ ու նախատի՛նք եղած էր. — Կոլոտին և Շղթայակրին քրտինքով սրբուեցաւ այդ նախատինքը ։ Երուսաղէմ՝ իր այսօրուան կազմակերպութենէն ու ապահովութենէն շա՛տ բան կ'պարտի Ամրոտլի այս գործակից Վարդապետներուն ։

Հապա Պոլսի Պատրիարքութի՞ւնը։ Այս Պատրիարքութեան Աթո՞ռը ։ Ըսի արդէն թէ նշաւա՛կ եղած էր փառասիրութեան և նախանձի հետեւանքներուն ։ Այդ Աթոռը՝ տարին երկու երեք Պատրիարք կ'փոխէր, շատ անգամ նոյն Պատրիարքը երկիցս հո՛ն կ'բարձրանար ։ Կուսակցութիւններ, հաշիւներ, նկատումներ, իրարու հետ կ'մրցէին, նոյն իսկ անարժաններ բարձրացնելու հո՛ն, երբ Պատրիարքը կ'գտնուէր ամէնէն կենսական խնդիրներու հանդէպ ։

Այո՛, ծանր, կենսակա՛ն խնդիրներ ։ Եկեղեցւոյ մէջ բաժանման խմոր մը դրուած էր շատո՛նց. երբ Ֆրանկութիւնը կամ Կաթողիկութիւնը կամաց կամաց իր սաղմնային վիճակէն կ'ելլէր, ձեւ, կերպարանք կ'առնէր, ատոր դէմ բիրտ ոյժ միայն գործածելու խելքը ունեցան Կոլոտին նախորդները ։

Կոլոտ լա՛ւ կշռեց վտանգը. գրիչ, բեմ, ատո՛նց ոյժ տուաւ ։ Մտքի և սրտի հետ զբաղիլ աւելի՛ նախընտրեց իր քարոզներով քան հալածանքը։ Եթէ երբեք պահ մը ինքն ալ խիստ միջոցներու ըստիպուեցաւ դիմել՝ ասի պարզապէս գոհացում տալու համար էր ռամիկ նախապաշարումներու, այդ բուռն քամիին, որ սկսած էր աննպաստ առագաստ ուռեցնել Կոլոտի վարած նաւի կայմերուն վրայ։ Ապա թէ ո՛չ բոլորովին տարբեր ոգիով կ'ուզէր գործել. ա՛յնքան խաղաղասէ՛ր էր և ա՛յնքան գործ կ'սիրէր քան խօսք։ Այդպիսի մոլեռանդ ատեն մը, ո՛ւր իր տեսակէտը շա՛տ բարձր էր, լատին արքեպիսկոպոսը և ֆրանսական դեսպանը մեծ պատիւներ ըրին Հայոց երիտասարդ Պատրիարքին և ամէն կողմ հռչակեցին իր խաղաղասէր հոգին ։

Կոլոտի գործունէութեան կարեւոր մասը կը կազմեն շինութիւնները ա՛յն եկեղեցիներուն, որ Պոլսի ամէնէն նշանաւոր արուարձաններուն մէջ բարձրացան ։ Գում-Գաբու՝ Մայր-Եկեղեցին, Գալաթ՝ Ս. Հրեշտակապետ, Օրթագիւղ՝ Ս. Աստուածածին, Իւսկիւտար՝ Ս. Կարապետ, Ղալաթիա՝ Ս. Լուսաւորիչ, եւայլն, իր ջանքերով և զոհողութիւններով շինուեցան այլ և այլ առիթներու մէջ ։ Այնքան փութաջա՛ն էր եկեղեցիներու վերաշինութեան, որ 70 օրուան մէջ շինել տուաւ Շղթայակրին հետ Մայր-Եկեղեցին՝ սոսկալի հըրդեհէ մը ետքը. նոյնպէս՝ Ս. Հրեշտակապետը ։

Մասնաւոր սէր և խնամք տուած էր Կոլոտ այս Ս. Լուսաւորչի համար ։ Ի՛նչ սիրտհատնումներ, ի՛նչ դեգերանքներ, ի՛նչ ծախքեր և պարտքեր այս եկեղեցիի վերաշինութեան՝ 1731ի վհատեցուցիչ հրդեհէն ետքը ։ Այնչափ յոգնած չէ՛ր Կոլոտ՝ Պոլսի և ո՛չ մէկ եկեղեցիի շինութեան, ո՛րչափ յոգնեցաւ Ս. Լուսաւորչին ։ Իրեն աջ ու ձախ թեւեր եղան արքունի ծայրագոյն վաճառապետ Սեղբեստրոս Ամիրան և ճարտարապետ Սարգիս Խալֆան, որուն անունը արձանագրուած է հո՛ն,

դրան բարաւորին վրայ ։ Թերեւս իր չինութիւններուն վերջի՛նը եղաւ այս , բայց ամէնէ՛ն փառաւորը։ Իր վաստակները զինքը հանգչեցուցին՝ իր սիրած , իր վաստակած եկեղեցւոյն հովանիին ներքեւ ։

Կոլոտի գործերուն ընդհանուր գիծերը ցոյց տալու ատեն պէտք չէ՛ մոռնամ իր Դպրոցն ալ , զոր բացաւ Իւսկիւտար—Գուզ Գափու. դաս տուաւ հո՛ն իրեն հետ ժամանակին ամէնէն ուսեալ եկեղեցականներէն մէկը , Աբրահամեան Ղուկաս Վարդապետ , որուն շա՜տ գիրքեր թարգմանել տուաւ ։ Կոլոտ աշակերտական լաւ խո՛ւմբ մը պատրաստեց իր շա՛տ սիրած եկեղեցւոյն պաշտօնը բարձրացնելու և բեմը կենդանացնելու համար ։ Նալեան Յակոբ Պատրիարք , այդ նշանաւո՛ր անձնաւորութիւնը և ուրիշ ո՛չ նուազ նշանաւոր եկեղեցականներ , Կոլոտի Դպրոցին մէջ զարգացան ։

Կոլոտ՝ այսպէս ամէն կողմէ յաջողած , 26 տարի նստաւ Պատրիարքական Աթոռին վրայ ապահո՛վ ու անվտա՛նգ ։ Սիրուա՛ծ էր երջանկայիշատակ Սուլթան Ահմէտ և Սուլթան Մահմուտ Կայսրներէն և անոնց Եպարքոսներէն , սիրուա՛ծ էր ազգային համայնքէն ու օտարներէն , սիրա՛ծ էր ինքզինքն ալ՝ որ ա՛յնքան գործերու կ'նուիրէր իր անձը , կ'յաջողէր , կ'պատուուէր ։

Կոլոտ Պատրիարք՝ դեռ վարդապետ էր այս գործունէութեան մէջ ։ Արդէն 11 տարուան Պատրիարք մ'էր երբ եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ 1726 Փետրուար 28 · (Մեծ-Պահոց երկրորդ շաբթուն Բշ. օրը), Պոլիս , Մայր-Եկեղեցւոյ մէջ , Կարապետ Կաթողիկոսէն , որ օր մ'առաջ նոյն եկեղեցւոյ մէջ Կաթողիկոս օծուած էր 12 եպիսկոպոսներով ։ Օր մը ետքն ալ (Փետր. 29) հո՛ս , այս եկեղեցւոյն մէջ , Կաթողիկոսը երեք վարդապետներ եպիսկոպոսական աստիճանին բարձրացուց ։

Պատրիարքական աթոռին վրայ , իբր եպիսկոպոս , նոյն գործունեայ Վարդապե՛տն էր Կոլոտ, որ չդադրեցաւ աշխատելէ ։ Իր կեանքին պատմութիւնը , որ ա՛յնքան քիչ յիշատակներով հասած է մեզի , շատ հետաքրքրակա՛ն է և չինիչ ։

Ահա՛ Պատրիարք մը , որ գործունէութեան մէջ փակեց իր աչքերը , 1741 Փետր. 13 , Ուրբաթ օր մը և թաղուեցաւ հո՛ն , ժողովրդեան երախտագիտութեան և համակրանքին մէջ , զոր վերջին անգամ արտայայտեցին՝ Լուսաւորչի գաւթին մէջ հանգիստ և անկոխ տեղ մը տալով Եկեղեցւոյն ա՛յդ արդիւնական և մեծանուն հայրապետին ։

Միշտ «ի տան Հօր իմոյ» ։ Կոլոտ , Շղթայակիր , ոդէտ կամ մոլեռանդ մարդիկ չէին ։ Եկեղեցւոյ սէրը բարձրացո՛ւց զիրենք և իրենք ալ Եկեղեցին բարձրացուցին լա՛ւ ծառայութեամբ ։ Իրենց քրիստոնէական պարտքը , իրենց պաշտօնական պարտաւորութիւնները լա՛ւ հասկցած էին և անոր համար լա՛ւ ծառայեցին ։

Տեսանք Կոլոտը ամէն տեղ Հայ. Եկեղեցւոյ բարոյական եւ նիւթական շինութեան մէջ ։

Մարդ կրնայ մտածել պահ մը թէ ինքը ինչո՞ւ պարտաւոր պիտի ըլլայ ա՛յնքան յոգնութիւններու տակ մտնելու ։ Այս մտածութիւնը միմիայն իրենց «տան» մէջ պառկողներու գանկէ՛ն կրնայ ծնիլ . և անհամներուն «տունը» չե՛ն կրնար իրենց

բոլոր ճոխութեամբ ալ բան մ'արժել, երբ չե՛ն կազմեր Աստուծոյ տան մասը։ Աստուծոյ տունը կ'մնայ, կ'տեւէ փոթորիկներու և արհաւիրքներու դէմ. իրեն հետ կ'մնան, կ'տեւեն անոնք ալ՝ որ գիտցա՛ծ են ըսել «ի տան Հօր իմոյ պա՛րտ է ինձ լինել»։

Ամէն Քրիստոնեայ պէ՛տք է իր սէրը սեւեռէ Աստուծոյ տան վրայ. ասոր համար՝ չա՛փ, սահմա՛ն չկրնար դրուիլ։ Իւրաքանչիւր ոք իր կարողութեան, իր աստիճանին, իր դիրքին ու պարագային մէջ կրնա՛յ մնալ «ի տան Հօր»։ Ամէն մարդէ հաւասարապէս չկրնար պահանջուիլ որ մէյմէկ եկեղեցի կառուցանեն հոյակա՜պ, փառաւո՜ր. բայց ամէնէն ալ կրնայ պահանջուիլ որ եկեղեցասէ՛ր ըլլան։ Ոմանք այսպէս, ոմանք այնպէս, բայց ամէնքն ալ «ի տան Հօր իմոյ»։

Թող մի՛ տաք որ Եկեղեցւոյ սէրը ծաղրուի։ Բարոյական կեանքի, հոգեւոր կեանքի, ըսփոփանքը փոխարինելու համար աշխարհի մէջ ուրիշ բան մը չէ՛ք կրնար գտնել։ Այդ սփոփանքը կը գտնէք «ի տան Հօր իմոյ», ո՛ւր կ'միանան բոլո՛ր սրտեր։

Կոլոտ քանի՛ բարձրացաւ Ամրոցի պարզ վանականութենէն մինչեւ Պոլսի Պատրիարքութիւնը, այնչափ սիրեց մնալ «ի տան Հօր»։

Ի՞նչ էր կ'կարծէք, ե՛ղբարք, Կոլոտին և Կոլոտի պէս աշխատողներուն գործունէութեան գաղտնիքը։ Կ'կարծէ՞ք որ Պատրիարքական պաշտօնն էր. ո՛չ. — քանինե՞ր իրմէ յառաջ և իրմէ ետքը նոյն պաշտօնը չվարեցին։ Կ'կարծէ՞ք որ փառասիրութիւնն էր. ո՛չ. — փառասիրութիւնը

ստո՛յգ գործունէութեան մղիչ զօրութիւնը չէ՛, վաղանցի՛կ է. և վաղանցիկը չկրնար տեւական գո՛րծ արտադրել։ Կ'կարծէ՞ք թէ հարստութիւնն էր Կոլոտին գաղտնիքը. — բայց նա իբր նուիրակ եկած էր Պոլիս ողորմութիւն հաւաքելու։ Ո՛չ. այս պատճառներուն և ո՛չ մէկը։ Իր քրիստոնեայ մարդու գիտակցութի՛ւնը, իր կոչման և պաշտօնին առողջ ըմբռնո՛ւմը, իր հաւա՛տքը՝ զոր ունէր, ո՛չ միայն Աստուծոյ վրայ, այլ նաեւ իր նմաններուն օգտակար ըլլալու արդիւնքին վրայ։

Եւ դեռ այս հաւատքին արդիւնքը չէ՞ այսօրուան յիշատակը, զոր երախտագիտութեամբ կ'օրհնենք, երբ արդէն ինքը 161 տարիներու շրջանով մը բաժնուած է մեզմէ։

Ահա՛ Կոլոտը, ե՛ղբարք, որուն յիշատակը փափաքեցայ որ կենդանի՛ մնայ, ի՛նչպէս պատմութեան, նո՛յնպէս Ս. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, որուն բարերա՛րն է ինքը, եկեղեցւոյս շա՜տ մը բարերարներուն մէջ։ Այդ յիշատակը, որուն վերականգնումը յղացայ ամէն տարի հաստատապէս Փետրուար 13ին մօտիկ Եշ. կամ Կիր. օր մը յատուկ պատարագով և պաշտօնով օրհնելու, Ս. Եկեղեցւոյս Պատ. Խնամակալութիւնը սիրով ընդունեց և Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, սիրո՛ղ մը և լա՛ւ գնահատող մը Կոլոտին գործերը, նոյն Աթոռին վրայ, խոստացաւ իր օրհնութեան կոնդակով պաշտօնապէս հաստատել և վաւերացնել իմ յղացումն ու առաջարկը։ Թո՛ղ Կոլոտը յիշատակուի ամէն տարի և նոյն ատեն Եկեղեցւոյ ծառայելու սէրը արծարծի ո՛չ միայն եկեղեցւոյ նիւ-

թական չինութեան ու պայծառութեան համար, այլ մա՛նաւանդ եկեղեցւոյ բարոյական սէրը ըղձալու համար։

Տա՜յր Երկինք որ Կոլոտի և Շղթայակիրի հետևողներ չպակսին Հայ. Ս. Եկեղեցւոյ մէջ, երբ անոնց պէ՛տք կայ։ Երբ հայ եկեղեցականութիւնը մաս մը՝ իրաւամբ, մաս մը՝ յանիրաւի նշաւա՛կ եղած է այսօր խե՛ղճ ատելութեան մը, երբ եկեղեցին՝ իր բո՛ւն նշանակութիւնը կորսնցուցած՝ կարծես հետաքրքրութի՛ւն իսկ չշարժեր, երբ պէ՛տք կայ ըմբռնումները իրարու մօտեցնելու՝ մա՛նաւանդ եկեղեցականին ու աշխարհականին մէջ, լուսաւորուածին և ռամիկին մէջ, մաղթենք որ Կոլոտի և Շղթայակիրի ոգին արծարծի՛ մեր մէջ։ Անոնք խոյս չտուի՛ն աւերակ և պարտքի տակ ճնշուած աթոռներէ, մեծ ու փոքր վիճակներէ. անոնք չընկրկեցա՛ն ծաղրանքի և բամբասանքի առջև. անոնք միշտ քալեցին Ս. Լուսաւորչի՛, Ս. Ներսէսի՛, Ս. Սահակի՛, Ս. Մեսրոպի՛ և իրենց սիրելի Վարդապետներուն, Բարսեղի և Վարդանի թողած հետքերուն վրայ, ո՛րչափ ալ անհարթ երևէին անոնք։

Ես չա՛տ փնտռեցի Կոլոտին ծագումը իր պատմութեան մէջ. կարծես միշտ կ՚գտնէի սա հարցումը, — զիս ինչո՞ւ ուրիշ տեղ կ՚փնտռէք. «Ո՞չ գիտէիք եթէ ի տան Հօր իմոյ պա՛րտ է ինձ լինել»։ Ստուգիւ, Ամրտոլէն Ս. Կարապետ, Ս. Կարապետէն՝ Պոլիս, Պոլիսէն Երուսաղէմ և Երուսաղէմէն՝ նորէն Պոլիս՝ միշտ «ի տան Հօր» գտայ զինքը, իր շիրիմն ալ հո՛ն՝ Աստուծոյ Տան մէջ։ Օրհնեա՛լ ըլլայ իր յիշատակը. Ամէն։

ԼԹ.

ԿԵԱՆՔԸ ԳԱՂՏՆԻՔ ՄԸՆ Է

ՕՐԻՈՐԴ ՎԻՔԹՈՐԻԱ Կ. ԳԱՓԱՄԱՃԵԱՆ
(† 1901 Ապրիլ 30, Բշ.)

Կեանքը գաղտնի՛ք մ՚է, ե՛ղբարք։ Ա՛յն բազմադիմի խորութիւններ, որ արկածներու, դժբախտութիւններու, անյաջողութիւններու՝ տարբեր տարբեր երևոյթներով կու գան մարդկային կեանքին երջանիկ համարուած կողմերը հարուածել, մարդիկ կ՚ախրին։ Մա՛հը, այդ խորութիւններու ամէնէ՛ն ազդեցիկը եւ ամէնէ՛ն սարսափելին, երբ կու գայ տարաժամ կամ բնական ընթացքով վե՛րջ տալ կեանքին, լուծե՛լ այդ գաղտնիքը, մարդիկ կ՚սարսի՛ն բոլորովին եւ կ՚ցնցուի՛ն։

Մե՛նք՝ մարդկութի՛ւնը՝ կ՚ուզենք ապրիլ, կ՚ուզենք ապրիլ մա՛նաւանդ մեր ուզածին պէս։ Ա՛յս է պատճառը որ կեանքին կռիւը մղելու համար իւրաքանչիւր անհատ իրեն համար վիճակուած ապրելու եղանակը կ՚ծրագրէ, կ՚պատրաստուի։ Զոհողութիւննե՛ր կ՚ընեն, տքնաջան աշխատութիւններէ խոյս չտրուիր, գումարնե՛ր կ՚ծախսուին, բարոյական եւ նիւթական քաջալերութիւննե՛ր կ՚ստեղծուին, վերջապէս՛ ամէն տեսակ առաւել

կամ նուազ զոհողութիւններով իւրաքանչիւր մարդ իր վիճակին մէջ եւ իր միջոցներով կ'ուզէ ապրիլ կեանք ըսուած գաղտնիքը ։ Եւ այս ամէնքը ծրագրուած ու հաշուուած ատեն կ'նախատեսուին այն բոլո՛ր ձախողութիւններ ու դժուարութիւններ , որք երբ դժբախտաբար տեղի կ'ունենան , մարդիկ կ'համակերպին , դարմաններ կ'մտածեն . եւ եթէ չե՛ն յաջողիր , կ'լաեն , կ'սպասեն , նորէ՛ն կ'ձեռնարկեն ու կ'ապրին դեռ ։

Բայց ի՞նչ է պատճառը որ մահուան ձախողուածները չափէն աւելի կ'յուսահատեցնեն մարդիկը ։ Ինչո՞ւ է որ անուշ կեանքը կ'դառնանայ ա՛յնքան շուտ ։ Մարդ կ'մոռնայ ինքզինքը , կամքին իշխողութիւնը կ'թուլնայ , հաւատքը կ'սարսի , մխիթարուելու ամէն հնարաւորութիւն կարծես թէ կ'խուսափի եւ ամէն տեսակ դժբախտութիւններու կուրծք տալու համար իրենք զիրենք կարող զգացողներն իսկ՝ կ'անճրկին ա՛յսպիսի դագաղներու առջեւ ։ Ցայտնի իրողութիւն մ'է պատճառը . — մարդիկ՝ ուղղակի կամ անուղղակի՝ լուծել կ'ուզեն կեանքի գաղտնիքն եւ բնական է որ չե՛ն յաջողիր ։

Արկածը կ'փոխարինուի , վէրքը կ'սպիանայ , հիւանդութիւնները կ'դարմանուին , մա՛հը միայն չդարմանուիր , մա՛հը չսպիանար , մա՛հը չփոխարինուիր ։ Չէ՞ք տեսած ցաւագարներ , որոնց կեանքը տառապա՛նք է ամբողջ , բայց չե՛ն ուզեր մեռնիլ . չէ՞ք գտնուած ա՛յնպիսի հիւանդի մը անկողնին մօտ , որուն բացարձակ դարմանը , նոյն իսկ այդ հիւանդի սիրելիներուն փափաքած վերջին դարմանը , մա՛հն է , եւ սակայն հիւանդը դեռ կ'ուզէ՛ ապրիլ այդ կեանքը ։ Մարդիկ իրենց բոլոր իմաստութեամբ դիտեն եւ կ'դիտեն այս բոլո՛ր երեւոյթները, որ կեանքի գաղտնիքը կ'հիւսեն եւ իրենց բոլոր դարձուածներովը կ'յանգին ապրելու եւ մեռնելու մէջ։ Լուծո՛ւմ , վերլուծո՛ւմ չկայ . յոռի շրջա՛նն է միշտ . իր կեդրոնը , իր շառաւիղները , իր անկիւնները իր մէջը։

Ահա՛ դագաղ մը , ե՛ղբարք , որ այս խորհըրդածութիւնները կ'թելադրէ ինծի ։ Ահա՛ կեանքի գաղտնիք մը , որ Օր. Վիքթորիա Գափամաճեանի տարաժամ մահացումովը կ'արձանանայ մեր աչքին առջեւ ։ Կ'հարցնենք մենք մեզի . — Պէ՞տք էր որ այս փափկասուն օրիորդն այնքան շո՛ւտ փակէր իր անբիծ աչերն այս աշխարհի լոյսին . ի՞նչ կ'պակսէր իրեն այս կեանքը ապրելու համար.—ուսո՞ւմ , կրթութի՞ւն , որու հիմը դրած էր Գատըգիւղի Արամեան վարժարանին մէջ եւ մշակած ու իւրացուցած էր առանձին կերպով . գեղեցկութի՞ւն , որով նախախնամութիւնն օժտած էր զինքն՝ իբր պարգեւ իր խնամոտ ծնողացը . լեզո՞ւ , որոց մի քանին կ'խօսէր եւ իբր հայ օրիորդ՝ յստակ գրչով մը կրնար իր գաղափարներն ու զգացումները պատկերացնել իրենց բնականութեան մէջ . տարի՞ք , ո՛հ , չէ՞ մի որ շա՛տ շուտ հասած գարնան մը հմայքով տանտիկի՛ն մ'էր արդէն սա՛ իր գերդաստանին մէջ . վա՛րժ մատակարարութեամբ , ճկուն եւ գրաւի՛չ կենցաղագիտութեամբ , սրտով սիրուած՝ իրեն ծանօթ բոլոր շրջանակներուն մէջ . տարիք մը , որ զինքը բերած հասուցած էր իր համայնքին համար պատուաբեր նոր ընտանիք մը կազմելու՝ իր քոյրերուն պէս՝ յարգելի՛ ամէնէն ։

Անգո՛ւթ մահ , ի՛նչպէս խամրեցուցիր կեանքի այս ծաղիկը . ի՛նչպիսի հասայր հարուած մ'էր ,

որուն տակ ընկճեցիր այս կո՛յսը, կո՛յսը մարմնով, կո՛յսը հոգիով, կեղակարծ հիւանդութեան մը տառապանքներու մէջ 1-2 ամիս մաշեցնելէ ետքը։ Ի՞նչ անխնայ կ՚հնձէ, մա՛հ, մանգաղդ։ Երբ բնութիւնը կ՚արթննայ, երբ Մայիսը կեա՛նք կ՚բուրէ եւ կ՚զարդարուի ակնապարար կանաչութիւններով ու հիանալի՛, մատղա՛շ ծաղիկներով, դու, մա՛հ, չա՛տ մատղաշ կեանք մը կ՚խեղդես։ Օր. Վիքթորիա կ՚անձկար ապրիլ, անտրտունջ կ՚տանէր իր տաժանելի հիւանդութեան դառնակսկիծ քմահաճոյքները եւ իր ապրելու յոյսը կ՚զօրանար քանի՛ կ՚մօտենար զուարթ Մայիսը, բայց, աւա՜ղ, հող կ՚իջնէ մայիսեան ծաղիկներու մէջ։

Ե՛ղբարք, անդարմանելի կորուստ մ՚է այս. բայց կարելի՞ է այս թանկագին կորստեան համար իսկ չմխիթարուիլ։ Մարդը իր իմաստութիւնը ամէն աւելի հանդիսաւոր վայրկեանի՛ մը կ՚պահէ՛ անոր բարիքը ցոյց տալու համար։ Եւ հո՛ս, այսպիսի դագաղներու առջեւ, կ՚կարծե՞ք թէ բան մը պիտի չարժէր քրիստոնէական առաքինութիւնը։ Ի՞նչ կ՚արժէ գիտութիւնը, եթէ սգաւոր սրտերը սփոփելու ոյժ չունի. ի՞նչ պէտք կայ կրօնի, եթէ լոյսի շող մը պիտի չարձակէ վշտակիր հոգիներու վրայ։ Զմեղանչե՛նք. բարի Աստուծոյն չվերագրենք՝ գանգատելով թէ այսպիսի մաքուր հոգիները շա՜տ կ՚տանէ իր սիրելիներուն։ Ո՛չ, ե՛ղբարք, ո՛չ, բարի Աստուծմէ չարիք չգար։ Բարին կ՚ուզէր որ ապրէին թարմ կեանքեր, բնութիւնն ալ կ՚ուզէր նոյնը։ Բայց ի՞նչ կարելի էր ընել այն հիւանդութեան դէմ, որ իր անճանաչելի եւ տարօրինա՛կ կերպարանքով, ամէնէն ճարտար բժիշկ-

ներու ձեռքէն խոյս տուաւ եւ վիրաւորե՛ց, բզքտե՛ց անգթօրէն Վիքթորիայի մարմինը։ Զմեղանչե՛նք սխալ խորհուրդներով։

Ա՛յս է ահա բուն խնդիրը եւ ես իմ բոլոր հաւատքովս՝ կոչում կ՚ընեմ ա՛յսպիսի դագաղներու առջեւ վհատող հոգիներու՝ թոյլ չտալ վշտին՝ որ պէտքէն աւելի ծանրանայ ու հարուածէ։ Մահուան առաջքը չա՛ռնուիր. ապրելու բնական հետեւա՛նքն է այդ։ Իրաւ որ դա՛ռն են, ծա՛նր են անբնական մահեր եւ չափազանցօրէն կ՚վշտացնեն մեզ, բայց պէ՛տք է որ վիշտը սահմանափակուի ա՛յն ոյժով, որուն բարոյակա՛ն կ՚ըսենք, ա՛յն ոյժով, որուն առաքինութի՛ւն, կրօնական քաջութի՛ւն կ՚ըսենք։

Վաղամեռիկ Վիքթորիային ծնողքն ու սիրելիները, ազգականներն ու բարեկամները՝ մխիթարուելու, քրիստոնէական քաջութիւնն արտայայտելու, շա՛տ զօրաւոր պատճառներ ունին։ Դուք կրցաք իմաստութեան բոլոր միջոցները գործածել տալ Վիքթորիային կեանքը ազատելու համար՝ դժխեմ հիւանդութեան մը ճիրաններէն. մօտէն գիտեցի ա՛յն խնամքները, ա՛յն հսկողութիւնները, ա՛յն դարմանները, զորս կատարելապէս ի գործ դրիք. ուզեցիք որ ապրէ՛ր այս աղջիկը. ձեր պարտքը մինչեւ հո՛ս էր։ Մարդկային ճարտարութիւնը մե՛ծ ճիգերով, քաջալերիչ կերպով յաջողեցաւ իր բարերարութեան մէջ. ասի ամէնէ՛ն մեծ սփոփանքն է։ Պա՛րտք մ՚ալ ունիք դեռ, ձեր կատարած պարտքէն աւելին առջեւ խոնարհելու պարտքը։ Որովհետեւ՝ հո՛ն չզօրեր ո՛չ բժշկին ճարտարութիւնը, ո՛չ մեր խնամքնե-

րուն թափը, ո՛չ հարստութիւնը, ո՛չ ալ չքաւորութիւնը։ Հո՛ն կ'տիրէ ուրիշ գաղտնիք մը, աստուածային իմաստութիւնը։ Կեանքի գաղտնիքին դէմ մահուա՛ն գաղտնիքը, մարդկային ճարտարութիւններուն դէմ՝ գերմարդկային՝ աստուածային իմաստութի՛ւնը, մեր նիւթական եւ վշտակիր մտածութիւններու տեղ՝ բարոյակա՛ն քաջութիւնը, կրօնքի առաքինութի՛ւնը։ Այս սկզբունքով պատուիրեց Յիսուս Քրիստոս «Մի՛ լայք, դստե՛րք Երուսաղեմի», այդ հաւատքով քարոզեց մեծ Առաքեալը. — «Եղբա՛րք, չեմ ուզեր որ անյոյս ըլլաք, տրտմելու ըլլաք ննջեցեալներու նկատմամբ»։ Միեւնոյն սկզբունքը եւ միեւնոյն հաւա՛տքն է որ մեզ ալ պէտք է զօրացնէ այսպիսի ցնցո՛ղ առիթներու մէջ։

Օրհնեա՛լ ըլլայ մեր հանգուցեալին յիշատակը, զոր կ'թողու բա՛րձր, պատուաւո՛ր եւ ընդարձա՛կ շրջանակներու մէջ։ Կ'հաւատանք որ իր կոյս եւ անբիծ հոգին կ'մնայ անմահ. — հրեշտակայի՛ն անմահութիւն։ Աղօթքի եւ հոգիացած վայրկեաններու մէջ անշնչացաւ Վիքթորիա անտրտունջ. — ապացո՛յց եւ արդի՛ւնք իր անմեղ եւ կրօնականացած էութեան։

Կ'մաղթեմ որ իմաստութեա՛ն հոգին, մխիթարութեա՛ն հոգին սփոփէ իր գորովագութ ծնողքը, իր սիրասուն քոյրերը, ամոլէ Գափամաճեան եւ Թորգոմեան գերդաստաններու բոլո՛ր անդամներուն, բոլո՛ր պարագաներուն, բոլո՛ր ազգայիններուն սրտերը, եւ մեզի ալ, որ օր մը պիտի տանք մեր հրաժեշտը այս աշխարհին, ոյժ եւ իմաստութիւն տայ՝ անաղարտ ապրելու մեր կեանքն իբր մարդ, իբր քրիստոնեայ. Ամէն։

(Բիւզանդիոն)

ԼԳ.

ՎԵՐՅԻՇՈՒՄՆԵՐ

ԱՐԱՅ ԹԱՎՇԱՆՃԵԱՆ

(† 1901 Օգոստոս 11, Շր.)

«Արայի դամբանականը գրի՛ առէք»...

ԱՐԱ՛Յ, գեղեցի՛կ Արայ, ի՞նչպէս յիշեմ խօսածներս դագաղիդ վրայ։ Ա՛յն օրէն ի վեր երկու տարիներ կ'անցնին ահա։ Միթէ այնքան հաւատարի՞մ է մարդու միտքը՝ սրտի արտայայտութիւնները պահպանելու, որ երկու տարի ետքը նոյնութեամբ անգամ մըն ալ ցոլացնէ իր յղացածները։ Չեմ գիտեր թէ ի՛նչ խօսեցայ անմեղ դագաղիդ վրայ՝ քեզ շրջապատողներուն։ Բայց կ'ըսեն, քեզ իբր մեծ քոյր սիրողներ, գրի՛ առէք Արայի դամբանականը։

Օ՜հ, շատ դժուա՛ր է ինծի համար, Արա՛յ, յիշել՝ ի՛նչ որ խօսեցայ այն օրը։

Շատ լա՛ւ կ'յիշեմ, սակայն, տպաւորութիւն մը, որ ամո՛ւր եւ աննենգ հի՛մ մը պիտի ըլլայ ինծի՝ անդրադառնալու համար մատղաշ կեանքիդ խորհուրդներուն վրայ։

Պայծառ օր մը՝ (1901 Օգոստոս 12 Կիրակի) Աստուածածնի Վերափոխման տօնի յոգնութիւններս կ'զգայի դեռ Իւսկիւտար, Ս. Խաչին մօտիկը։ Հեռագիր մը զիս Բերա կ'հրաւիրէր հետեւեալ օր, Երկուշաբթի, Ս. Երրորդութեան Եկեղեցին՝ ներկայ գտնուելու յուղարկաւորութեան մը։ Բան մը չէի գիտեր. հեռագիրը այնպիսի տեղէ մը կու գար, որ պահ մը Տիկին Տավուտեանի մահուան վրայ խորհեցայ...։

Երկուշաբթի, 1901 Օգոստոս 13, որոշեալ ժամուն Ս. Երրորդութիւն կ'գտնուէի։ Եկեղեցւոյ դուռը գրուած մահազդի մէջ կարդացի Արայ Թավշանճեան. ո՞վ էր Արայ։ Այս մանկիկին մահը ազգայիններուն մէջ միայն ծանօթներ ու բարեկամներ ունէի։ Ո՞վ էր Արան։

Երբ ներս մտայ, Արայի գերդաստանի կողմէն յայտնուած փափաքի մը համեմատ ըսուեցաւ ինծի թէ դամբանականը ես պէտք է խօսիմ եւ մա՛նաւանդ պէտք է խօսիմ զուտ կրօնական դամբանական մը։ Ասի Արայի ծնողաց մասնաւոր փափա՛քն էր։ Այդ վայրկենին իսկ հանդարտօրէն ծրագրած եւ որոշած էի խօսելիքս։

Ա՜հ, եթէ ննջեցեալին տաներէցը կամ ուրիշ մէկը մօտենար ինծի եւ ըսէր. «Հա՛յր Սուրբ, կը փափաքին որ դամբանականը դուք խօսիք եւ անմիջապէս ըսէին ինծի թէ այս ննջեցեալին ընտանիքը շա՛տ նշանաւոր է, ազգականները այսպէս են, երձաւորները այնպէս, ամա՛ն, Հայր Սուրբ, չմոռնաս այսինչն ալ յիշատակել», բոլորովին պիտի աւրուէի։ Պիտի չուզէի տեսան ըլլալ եւ անծանօթ դագաղի մը իբր մեռելի վերաբերել

անարգող առաքինութիւննե՛ր շաղփաղփել, ողջեր բարեբանել, մեռածներուն յարութի՛ւն տալ։

Բայց, ի՜նչ բախտ, երբ ըսուեցաւ ինծի որ զուտ կրօնական բան մը խօսիմ, Արայի ծնողաց փափաքով, սրտիս ուզա՛ծն էր այդ եւ ես այդ վայրկենին իսկ, ինչպէս ըսի, պատրաստուած էի արդէն։

Այո՛, խօսեցայ. բոլոր էութիւնս ազդուա՛ծ էր, ո՛չ միայն առոյգ մանկիկի մը բոլորովին անակնունելի մահացումէն, այլ ա՛յն մեծ հաւատքէն եւ քրիստոնէական պարկեշտութենէն, զոր հայր եւ մայր ցոյց կու տային իրենց երջանկութեան առաջին պտուղին, գեղեցիկ Արայի սրտակեզ դագաղին առջեւ։

Խօսեցայ այս տպաւորութեան տակ եւ երկու տարի ետքը ի՜նչ որ կ'յիշեմ այսչա՛փ է ճիշդը։ Բայց ո՛չ. աւելի՛ն կայ։ Երբ քանի մը շաբաթ յառաջ, 1903 Փետր. 23, Արան շա՛տ սիրողներ, փափաք կ'յայտնէին որ գրի՛ առնեմ Արայի դամբանականը, նոյն ատեն ցոյց կու տային ինծի... Արային լուսանկարը, նկարագրելով այս հրեշտակ մանկիկին բոլո՛ր անուշութիւնները եւ անոր մէջ ընդնշմարուող ապագայ մա՛րդը։

Այս կենդանագիրէն ալ Արայի աչքե՛րը ազդեցին ինծի։ Մանկական լաւ գլուխ մը, որ իր գաղտնիքը տուած է խոշո՛ր բացուած, ուշադի՛ր, սեւեռո՛ւն, թափանցո՛ղ աչքերու։

Ա՜հ, ա՞յդ էր Արան։ Ա՞յս էր հողին յանձնուած հրեշտակը...։

Պիտի չհաւատայի Արայի մահուան՝ եթէ ես խօսած չըլլայի իր դագաղին վրայ։

Ի՞նչ խօսեցայ արդեօք, Սրա՛յ։ — Անմեղ եւ ճառագայթի պէս անբիծ հոգիդ կարծես կ'ներշնչէ ինծի Մեծ-Աստուծոյն անիմանալի գաղտնիքներէն բաներ մը եւ կ'մեծցնէ դագաղդ։

Խօսած ատենս մտքէս անցա՞ն արդեօք Հայոց առլէզները, իրենց ոչ-քրիստոնէական հաւատքին մէջ, որոնք արիները, գեղեցիկները կ'լիզէին կենդանացնելու համար, եթէ ոչ՝ քրիստոնէական հաւատքի ոյժը արծարծելու, բոցավառելու համար մա՛հը ցոյց տալու Քու մահուամբդ։

Այո՛, կ'մտածեմ որ աննիւթ էակ մը, որ դեռ աշխարհէ չէ՛ր, որ մարդիկը նիւթին կապող կապկըպող պատճառներէ բոլորովին զե՛րծ, իր բոլո՛ր կուսութեամբ կ'երեւի այս աշխարհի վրայ եւ կ'աներեւութանայ յանկա՛րծ, տեսի՛լ մը պէտք է ըլլար այս, ա՛յն տեսիլներէն, որ Զուարթնոց աշխարհէն կու գայ. եւ զուարթուններն ալ Սրայի պէս մանուկներ չե՞ն արդէն, անոնց մարմնացո՛ւմը. չէ՞ որ գոնէ պատկերները այնպէս կ'նկարագրեն մարդիկ։ Հրեշտակի կեանքը չը՛ մեռնիր. առլէզները կեանք չէի՛ն կրնար տալ։

Ըսի՞ արդեօք, Սրա՛յ, թէ կայտառութիւնդ կորատող մահը՝ խի՛ստ է, դժխե՛մ է կեանքիդ վրայ։ Դուն բոլորովին առո՛ղջ, բոլորովին թա՛րմ, յանկարծ կ'հիւանդանաս, կ'թարշամիս յանկա՛րծ եւ ապշութեան կ'մատնես հայրդ ու մայրդ, կարմրախտի գաղտո՛ւկ աւերումներուն մէջ։

Ըսի՞ արդեօք թէ, Սրա՛յ, դուն չհաւնեցար այս աշխարհին եւ անոր համար այդքան շուտ ըսիր մեծ Մնաք բարովը, թերեւս արհամարհոտ ժպի՛տ

մըն ալ փթթեցնելով շրթներուդ վրայ՝ իբր պատասխան քեզ համար սուգ առնողներուն եւ արցունք թափողներուն։

Ըսի՞ արդեօք, Սրա՛յ, թէ քրիստոնեայ հոգիները մե՛ծ, շա՛տ մեծ պարտականութիւններ ունին լրջօրէն խորհելու դագաղիդ առջեւ։ Կեանքի վերջին սանդղամատին վրայ հասնող անհատներու դագաղը չէ՛ր քուկդ. դո՛ւն, Սրա՛յ, կոկո՛ն մ'էիր կեանքի առաջի՛ն, ամո՛ւր աստիճանին վրայ, կեանքով, բոյրով, թոյրով լեցուն։ Դուն պիտի բացուէիր վարդի պէս, կարմի՛ր, կենդանի՛, հիանալի՛, կենսաւէ՛տ, — ամբո՛ղջ խորհրդանշան մը։ Բայց ուրիշ կարմիր մը թունաւորե՛ց քեզ։ Այս պարագան իսկ կ'բանադատէ բարեպաշտ հոգիները, որ մօտէն անդրադառնան ու խորհին կեանքի վրայ։ Կեանքը՝ որ հազիւ կ'սկսի քեզմով եւ կ'վերջանայ։ Կեանքը՝ որ կ'տեւէ ծերունիներու վրայ եւ կ'վերջանայ։ Քու վրայ՝ մարդիկ կ'շուարին. ծերունիներու վրայ, «այս՝ ա՛յս է» կ'ըսեն։

Ըսի՞ արդեօք, Սրա՛յ, թէ կեանքը անո՛ւշ է, նոյն իսկ իր ամէ՛ն դառնութիւններուն մէջ։ Եւ թէ դուն այդ մահովդ իսկ կ'անուշնաս։ Քե՛զ կ'փնտըռեն ամէն կողմէն. անդրանկութեանդ բոլոր վայելքներովը եւ բոլոր հրապոյրներովը՝ երիտասարդ ծնողքիդ հոգիներուն մէջ թողած պարապութիւնդ լայնցաւ, լայնցա՛ւ պահ մը անկարկատելի խրամի մը պէս, խորունկ վիհի՛ մը նման։

Անուշցա՛ր դուն, Սրա՛յ, եւ անոնք դիակնացած մարմինդ իսկ չուզեցին հեռացնել իրենց աչ-

քերէն։ Ծովերու եւ ցամաքներու ա՜յն երկար ճամբուն մէջ, ո՜ւր հրեշտակի պէս լոյս եւ յոյս սփռելով, խայտանքով ու հրճուանքով ծնողքդ բերիր հո՛ս, Վոսփորի ափունքը. մթին, լռին դագաղդ խոկմունքով եւ վշտով տարին անոնք միեւնոյն ճամբէն դէպ ի Նոր Աշխարհ, որ հո՛ն իրենց աչքին առջեւ ըլլաս։

Մահուան դէմ կռի՛ւ մ'է այս, որ եթէ չկրնար յաղթանակել, բայց ծնողական սիրոյ փա՛ռքը կ'արձանացնէ։

Ըսէ՞ արդեօք, Արա՛յ, թէ քրիստոնեայն պէ՛տք է ցաւի, բայց չըսըգայ, եւ ամէնէն աւելի պէ՛տք է որ հօրդ եւ մօրդ բորբոքած կուրծքերը հանդարտին. վասն զի կեանքը լա՛ւ հասկցողներ, քրիստոնէական ըմբռնումներու բարձունքէն կ'նային ատոր վրայ։ Բեզմով վերջացող կեանքը, կրնայ եւ կրնա՛ր սկսիլ նորէն՝ նոյն յարկին տակ։

Դուն գացիր, Արա՛յ, թերեւս պարապ տեղ մը լեցնելու համար Ջուարթնոց կարգին մէջ։

Յիսուս ուզեց որ մանուկները, տղաքները իրեն գան, իր գի՛րկը։ Արդեօք ատո՞ր համար այնքան շուտ թռար դուն, Արա՛յ։ Վստա՛հ եմ որ ծնողքդ ալ այդ հաւատքով սփոփուեցան եւ վիշտդ մեղմացաւ անմահութեան այս շինիչ խորհուրդներով։ Կեանքը անո՛ւշ է ըսի, եւ դուն աւելի՛ անուշ կեանք մը սիրեցիր։

Եւ ինչպէս որ գիտեմ, հիմայ, գրեթէ երկու տարի ետքը, երբ վերյիշումներու մէջ կ'սուսանի միտքս, երբ, Արա՛յ, վաղաթարշամ կեանքիդ

հանդրուանը, որ մեծ գիշերուան մը հո՛ծ մութին մէջ՝ ստուերներու տակ սքօղուած դարիրի մը պէս կը խորհրդաւորուէր, կամաց կամաց հզօր արեւագալ մը շո՛ղ արշալոյսով զուարթացաւ. կեա՛նք, լո՛յս, յո՛յս, ժպի՛տ, ուրախութի՛ւն կաթկթող արշալոյս մը Թալշանճեան գերդաստանի հորիզոնին վրայ, եւ քիչ ետքը Արփին ցոյց տուաւ իր կախարդիչ դէմքը, փարատեցան մութն ու թախիծը։

Դու ո՞վ ես, Արփի. արեւներու աշխարհէ՞ն կ'ծագիս կու գաս։

— Ես Արփինէ եմ, Արային քոյրը։

Արա՛յ, ըսէ՛, դո՞ւն ղրկեցիր այս չքնաղ պըզտիկը... տեղդ լեցնելու համար։

— Հայրիկս ու մայրիկս չա՛տ ողբացին զիս. իրենց ողբը, աղօ՛թք մ'էր։ Երկինքը գթաց իրենց վրայ։ Իրենց հաւատքը աւելի՛ եւս ամրացնելու համար, Յիսուս, որ զիս իրեն կանչեց, զիս ետ պիտի ղրկէր իրենց գիրկը. բայց՝ որպէս զի մարդիկ չամբարտաւանին իրենց դիմումներուն եւ յոյսերուն վրայ, իմ տեղս աւելի՛ չքնաղ էակ մը, Արփի մը շնորհեց իրենց, որպէս զի տաքնա՛յ իրենց սիրտը, լուսաւորուի՛ իրենց մթնցած էութիւնը եւ վերանորոգուի մեր տան կեանքը։

Արփինէն քոյրս է։

ԼԳ.

ՃՇՄԱՐԻՏ ԿԻՆԸ, ՃՇՄԱՐԻՏ ԱՅՐԻՆ

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ ՄԱՆՆԻԿ ՏԱՎՈՒՏԵԱՆ
(† 1902 Դեկտ. 26, Եշ.)

«Զայրիս պատուեա, որ ստոյգ այրիքն են: ... Իսկ որ ճշմարտիւ այրին է եւ մենացեալ յուսացեալ յԱստուած, եւ կանխեալ. յաղօթս եւ ի խնդրուածս զցայգ եւ զցերեկ: ... Եւ ի գործս բարիս վկայեալ. եթէ զմանկունս սնուցեալ իցէ, եթէ զհիւրս ընկալեալ իցէ, եթէ զսրբոց զոտս լուացեալ իցէ, եթէ նեղելոց բաւական լինեալ իցէ, եթէ զամենայն գործոց բարեաց զհետ երթեալ իցէ»:
(Ա. Տիմոթէոս Ե. 3. 5. 10.):

ՃՇՄԱՐԻՏ վի՛շտ մըն է ինծ համար, ե՛ղբարք, խօսիլ այս ճշմարտի, այս ստոյգ այրի Տիկնոջ դագաղին վրայ. անոր, որ իր կեանքին ամէնէն գործօն մասը մաշեցուց վիշտերու մէջ...: Օ՜հ, ի՛նչ կ'ըսեմ, միշտ յոյսերու մէջ ապրեցաւ, աղօթքներո՛վ խնկեց իր տառապանքներուն շարքը, բարի խնդրուածքներո՛վ մխիթարեց ինքզինքը և իր մխիթարիչները: Այո՛, վի՛շտ մըն է ինծ համար. բայց Պօղոս, այդ կենցաղագէտ և վիշտերու մէջ զարգացած Մե՛ծ Քրիստոնեայն, կ'քաջալերէ զիս՝ իր Տիմոթէոսին ուղղած որոշ և յայտնի պատուէրովը. — «Պատուէ՛ ճշմարիտ այրիները. և անո՛նք

«են ճշմարիտ և առանձնացած այրիներ, որոնք «իրենց յոյսը Աստուծոյ վրա՛յ դրած են, գիշեր ցե- «րեկ աղօթքի և խնդրուածքի՛ կ'դիմեն, որոնք «վկայուա՛ծ են բարի գործերու մէջ. այսինքն՝ «տղաքնե՛ր մեծցուցած են, հիւրասէ՛ր եղած են, «սուրբերու ոտքե՛րը լուացած են, նեղը մնացող- «ներուն օգնա՛ծ են, և վերջապէս, ամէն տեսակ «բարի գործերու ետեւէ՛ն եղած են»:

Այրիութի՛ւն: Կրնա՞յ երեւակայուիլ կնոջ մը համար, մա՛նաւանդ պսակաւէր, քրիստոնեա՛յ կնոջ մը համար ամէնէն մեծ դժբախտութի՛ւն մը, քան իր ամուսնական պսակին քակո՛ւիլը, քան իր ամուսնական նարօտին անակնկալ թառամի՛լը, քան իր ընտանեկան երազներուն քանդո՛ւմը: Կեանքը, տանտիկնոջ կեանքը, իր բոլոր կանոնաւորութեան մէջ ապրելու և վայելելու համար՝ ամէն կերպով լա՛ւ պատրաստուած, գիտակցութեա՛մբ պատրաստուած կինը, որ կ'անձնուիրուի ընտանեկան երանաւէտ բոյն մը շինելու գաղափարին, որ ծնողական գորովի տաքուկ օրրան մը կազմելու համար կ'ընտրէ ամուսնական յարկն ու յարգը, կ'առանձնէ մայրութեան հարկն ու պարտքը, և ընտիր կնոջ մը համար այս ամէնէ՛ն բնական, այս ամէնէ՛ն արդար ու հաստատուն բաղձանքներու մէջ յանկարծ իր այրիացումը տեսնել, ի՛նչ կ'կարծէք ե՛ղբարք, չարիք մը չէ՞, աղէտ մը չէ՞, որ կու գայ և կ'սարսեցնէ տանտիկնոջ մը բովանդա՛կ էութիւնը:

Այս վիճակը կարծուածէն աւելի ծա՛նր է և անտանելի. որովհետեւ Սարգիս Շնորհալիի ըսածին պէս, կնոջ համար այրի մնալէն աւելի ողոր-

մելի բան չկայ: Ա՛յս է պատճառը որ՝ այրիներու համար կեանքի սեւ կո՛ղմն է այրիութիւնը: Արե-ւու ջերմին ճառագայթները՝ կարծես չե՛ն տաք-ցներ անոնց յուսահատութեամբ պաղած մարմինը. սգազգած հոգիներու սփոփանք ներշնչող լուսինը՝ հրապոյր չունի՛ անոնց համար. մեծափա՛ռ բնու-թիւնը՝ իր կենդանացուցիչ զուարթութիւններէն բան մը չա՛զդեր անոնց այրիացած ու ամայացած սրտին: Կարծես աշխարհ փլա՛ծ է, ամէն բան լմնցա՛ծ է անոնց աչքին ու հաշուին: Ամէ՛ն բան մեռա՛ծ . . . անոնց համար:

Ա՛յս է այրի կնոջ ճշմարիտ վիճակը. բայց այս վի-չէ՛ ճշմարիտ այրի կնոջ, քրիստոնեա՛յ կնոջ, վի-ճակը: Սա չը՛յուսահատիր, այլ կ'յուսադրուի, այ-րիութեամբ խորտակուած կեանքը կ'վերականգնէ. բոլորովին նոր ուղղութի՛ւն մը կու տայ անոր. ա՛յս է քրիստոնեայ այրիին միա՛կ արիութիւնը, միա՛կ առաքինութիւնը, զոր կրնայ ցոյց տալ իր անձին վրայ՝ իր կրթութեան, իր ըմբռնումներուն և իր կարողութեան չափովը: Պատուակա՛ն այրիներ են ասոնք, որոնք յուսացեալ են յԱստուած եւ ի գործս բարիս վկայեալ, պատի՛ւ կ'բերեն իրենց սեռին, իրենց Ազգին և Եկեղեցւոյն:

Տիկին Մաննիկ Տավուտեան, գիտէք արդէն, Առաքեալին մատնանիշ ըրած ստո՛յգ այրիներէն էր, որոնք քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մասնաւոր գուր-գուրանքի՛ն արժանի կ'ըլլան, կ'պատուուի՛ն յատ-կապէս թէ՛ իրենց կենդանութեան և թէ՛ իրենց վախճանումէն ետքը: Եւ մենք կ'պատուենք յանձին Տիկին Մաննիկի Հայ-Քրիստոնեայ տիպա՛ր կինը, այրի՛ տիկինը, որ իր բովանդակ դժբախ-

տութեան մէջ, դուք ըսէ՛ք, չարչարանքներուն մէջ, ցոյց տուաւ արիական համակերպութիւն մը, առանց ատելու աշխարհը, առանց գժտելու արեւին ու լուսնին հետ, առանց բողոքելու բնութեան դէմ, առանց լքուելու անհնարաւորութիւններու առջեւ, և մա՛նաւանդ առանց յուսահատելու:

Եթէ Ինքը այրիութեամբ զրկուեցաւ զաւակ մեծցնելու փառքէն, որբ տղաք կային անդին հոյլ հոյլ, ուրիշ պզտիկնե՛ր կային. եթէ իբր տանտիկին, չունեցաւ իր սեփական տուն, իր առտնին ընդարձակ հոգերը, չսիրե՛ց անհոգ կեանքը, չուզե՛ց մոռցուած ու անօգուտ այրիութեամբ մնալ և իր պատկանած ընկերութեան մէջ գտաւ տանտիկնոջ մը յատուկ առտնին հոգեր. եթէ երկինք չժպտեցաւ իրեն և փակեց իր առջեւ սեփական տան մը դուները, նա գտաւ շա՛տ դուներ, անձա՛մբ վազեց միշտ, բարի՛ գործերու ետեւէ եղաւ անդադար. և այս ամէնքը կատարեց առանց ցուցանքի և շշուկանքի, միմիայն իր կոչման գոհացում տալով. վասն զի իր մխիթարութի՛ւնն էր այդ, իր բարեպաշտ հոգիին հաճո՛յքն ու արտայայտութիւնը: Ինքը գիտցաւ իր այրիութեան խորտակուած կեանքը վերականգնել, այրիութիւնը արիութեամբ ապրիլ և գործօն դի՛րք մը բռնել Հիւանդանոցի, Որբանոցներու, Ընկերութիւններու Խնամակալութեանց մէջ:

Պիտի չմոռնեմ այս այրի, ո՛չ, այս արի՛ Տիկնոջ բարի գործելու եղանակներուն մանրամասնութեան. պիտի չեշտեմ միմիայն իր գործունէութիւնը, որով գերազանցապէս Նախանձելի Ըրաւ իր այրիութիւնը, ամէ՛ն պատուի արժանի՛ այրիութիւնը:

Այո՛, նախանձելի, նոյն իսկ մահիճի գամուա՛ծ կեանքին մէջ:

Անբուժելի հիւանդութիւն մը իր ուղն ու ծուծը անցած՝ կապեց անոր ոտքերը, որ յառաջադէ՛մ էր առաքինութեան շաւղին մէջ: Եթէ այրիութիւնը իր կնոջական կեանքի համար դժբախտութիւններու ամբո՛ղջ մըն էր, զոր կրցաւ և գիտցաւ վերականգնել գործունէութեամբ, այս մահիճի՛, այս անկողնի՛ գամուած ու քամուած կեա՛նքն ալ, որ չարչարանքներու հիւսուած մ՚եղաւ ամբողջ, ա՛յս ալ չվհատեցուց զինքը: Մե՛ծ, շա՛տ մեծ յոյսեր ունէր: Իր խորունկ հաւատքը և առողջ միտքը՝ լա՛յն, ընդարձա՛կ տեղեր բացած էին իր ըմբռնումներու շարքին մէջ՝ ա՛յն անհնարաւորութիւններու համար, որոնք կրնային հնարաւոր ըլլալ: Այսպէս կը խորհէր Տիկին Մաննիկ իր հիւանդութեան մասին: Հիւանդութիւն մը, որուն չարչարանքները մոռնալու համար անկողնի մէջէն շարունակեց իր բարեգործութիւնը. ո՛չ միայն շարունակեց, այլ նաև ապրեցաւ յոյսերու և աղօթքներու կեանքը: Այո՛, կ՚յուսար որ իր տկարացած և ջլատուած ոտքերը պիտի ամրանային, նորէն տանելու համար զինքը բարի գործունէութեան, ասդին անդին վազվզելու: Այսքան հաւատք ունէր բարի Աստուծոյն վրայ: Մահիճի կեանքի այս շրջանին մէջ բազմապատկա՛ծ էր իր բարոյական պարտքերը. ընթերցումով կ՚սփոփուէր, շա՛տ բաներու, բարի բաներու, կ՚ցանկար, միայն թէ ոտքի ելլէր և հիւանդութենէ աւելի այդ պարտքերու գիտակցութեա՛մբ էր որ կ՚ճնշուէր, կ՚չարչարուէր անկողնի մէջ. մխրճա՛ծ էր յոյսի, աղօթքի և խնդրուածքի

և ամէն տեսակ բարի գործերու գաղափարին մէջ։

Կ'ուզէր ապրիլ, եթէ պէ՛տք էր իր ապրիլը ա՛յնքան չարչարանքներէ ետքը։ Հիանալի՛ էր իր այս ըմբռնումը կեանքի մասին։ Բայց դժբախտաբար՝ օրէ օր կ'վատթարանար իր առողջութիւնը. և քանի՜ կ'վատթարանար ա՛յնքան կ'տրտմէր իր բարեպաշտ հոգին. սկիզբէն ի վեր մարդկութիւնը զբաղեցնող տիեզերական խնդիրներ՝ ինչո՞ւներ՝ կ'սկսէին զբաղեցնել այս պատուական Տիկնոջ ալ միտքը, միշտ իր բարեպաշտական սահմանին մէջ։

«Ա՜հ, ըսաւ օր մը. ինչու ա՛յսքան կ'չարչարէ զիս Աստուած. գիտեմ որ այսպիսի չարչարանքներու արժանի մեղք մը չե՛մ գործած»։

Երկիւղած հոգին՝ վստա՛հ իր վիճակին, որ ազնիւ և բարձր ներշնչումներ արծարծած է չարունակ իր կուրծքին տակ և գանկին մէջ, և ինքը որ կ'ուզէր ապրիլ եթէ պէ՛տք էր, եթէ օգտակա՛ր էր իր ապրիլը, վրէժխնդիր չեշտով մը մե՛ծ տարակոյսին գիրկը կ'իյնար պահ մը, երբ կ'ըսէր, Ինչու այսքան կ'չարչարէ զիս Աստուած։ — «Ուղի՛ղ է, Տի՛կին, պատասխանեցի, մեր կրած բոլոր վիշտերն ու չարչարանքները Աստուածային պատիժ մը նկատել։ Աստուած չո՛ւզեր որ դուք չարչարուիք։ Աստուած չո՛ւզեր՝ ո՛չ միայն Ձեզի պէս բարեգործ և բարեպաշտօն հոգիներու մահը, այլ չո՛ւզեր որ նոյն իսկ ամէնէն յետին մեղաւորն ալ կորսուի»։

Քրիստոնեա՛յ եղբարք, իրմէ աւելի ե՛ս մխիթարուեցայ, երբ տեսայ որ լայն չո՛ւնչ մը առաւ այս յոյսերու մէջ ապրող Տիկինը և իր բարեպաշ-

տութիւնը տակն ու վրայ ընող խնդիր մը հեռացուց իր մտքէն։ Եւ մնաց միշտ «յուսացեալ յԱստուած»։

Կա՞յ մարդու համար չարչարանք մը աւելի դժնդա՛կ, աւելի ջլատի՛չ, քան իր համակերպութեան ալ վտանգումը։ Այրիութենէ ետքը մահիճի անտանելի կեանք մը, և կին մը՝ որ գիտէ այդ կեանքին ալ համակերպիլ, բաղձալով որ գոնէ չյառաջանայ իր հիւանդութիւնը և գոնէ այս համակերպութեան մէջ ալ չհանդարտի՜լ... անհանդուրժելի չէ՞։ Ինչ օգուտ, սակայն, իր սիրտն ու միտքը միայն կ'մնային առողջ. բովանդա՛կ գործարանաւորութիւնը կամաց կամաց կ'դադրէր օգնելէ այդ բարի սրտի բաղձանքներուն և ըզգացումներուն, այդ ազնիւ մտքի յղացումներուն ու ծրագիրներուն։ Հիւծումն ու հաշմութիւնը մէկ կողմէն յառաջ կ'երթար, միւս կողմէն իր աչքերուն լոյսը կ'նուազէր, ուժաթա՛փ կ'ըլլար և վերջապէս կ'հասնէր այն վայրկեանը, ո՛ւր ալ բոլորովին կ'նուաղէր Տիկին Մաննիկ, կ'մահանար իր յոյսերուն մէջ։

Պատուէ՛ք ստոյգ այրիները.

— Բայց ահա՛ Կ. Պոլսոյ հայ կանանց բարեգործ և գործունեայ դասը՝ իր ամէնէն գործունեայ անդամներէն մէկն ալ կ'ողբայ՝ յանձին այս մե՛ծ կնոջ։

Պատուէք ստոյգ այրիները.

— Իսկ ահա՛ Հայ. Ս. Եկեղեցին իր առողջ ոգիով և իր շինիչ բարեպաշտութեամբ օժտուած, մա՛նաւանդ օծուած բարեպաշտօն մեծ այրի մըն ալ

կ'կորսնցնէ այս դագաղին մէջ, ճշմարտի՛ւ այրի մը, ճշմարի՛տ այրի մը, որու դժբախտութեան և չարչարանքի կեանքը պատուակա՛ն եղաւ ։

Եթէ ժրագլուխ կինը Թանկագին քարերէն ալ աւելի թանկագի՛ն է ըստ Իմաստունի, ահա՛ անոնց պատուականներէն մէկը, որ «զձեռս իւր ձգեր յօգուտ, եւ զմատունս իւր անձանձրոյթ տայր ի ղոյս» (Առակք ԼԱ.) ։

Եթէ պէ՛տք է պատուել սողոյգ այրիները. ահա՛ անոնց ընտրելագոյներուն տիպարը ։ Նա պատուեցաւ իր գործունէութեան մէջ, իսկ մենք կ'պատուենք զինքը՝ անկից ետքն ալ. — պատիւ իր յիշատակին ։

Եթէ ճշմարիտ և առանձնացած այրին ա՛յն է, որ ո՛չ միայն կ'յուսայ Աստուծոյ, ո՛չ միայն աղօթքներու և խնդրուածքներու կ'նուիրուի, այլ և կ'աշխատի, կ'բարեգործէ. ահա՛ անոնց ամէնէն հիանալին, որ չյուսահատեցա՛ւ երբեք. աղօթքներո՛վ սփոփուեցաւ, մահիճի մէջ կենդանի բուրվա՛ռ մը եղաւ բարձրագոյն տենչանքներով, մխա՛ց միշտ բարիով ու բարիքներով. — դա՛րձեալ պատիւ իր յիշատակին ։

Եթէ ճշմարիտ այրի մը մանուկնե՛ր պէտք է հոգայ, հիւրասէ՛ր պէտք է ըլլայ, պէ՛տք է յարգէ սուրբ մարդիկը, պէ՛տք է օգնէ նեղեալներուն, պէ՛տք է ամէն տեսակ բարի գործերու ետեւէն գացած ըլլայ, ես չե՛մ ուզեր, ինչպէս ըսի, մանրամասնել իր բարեգործութեան կերպերը. Թո՛ղ երբեմն Հայուհեաց Ընկերութեան մէջ պատմուի Տիկին Մաննիկի գործունէութիւնն ու գործակցութիւնը, ետքը ատեն մը Կարնոյ և հիմայ Մշոյ

Աղջկանց վարժարանները թո՛ղ գիտնան այդ Ընկերութեան բարիքներուն միացորդը և պատուե՛ն այս Տիկնոջ յիշատակը. իսկ Պոլսոյ մէջ Տիկնանց Խնամակալութիւններ թո՛ղ կշռեն ու ներբողեն անոր աշխատութեան չափը ։

Վերջապէս ճշմարիտ այրի մը, որ իրաւա՛մբ կ'պատուուի իր գործերուն մէջ, իր բարեգործութիւններուն մէջ, պիտի չուզէր որ ո՛և է կերպով հռչակուէր իր անունն ու գործունէութիւնը ։ Եւ ինքը, Տիկին Մաննիկ, չէ՛ր սիրեր շոշոկանք. բայց ես չներբողեցի զինքը, չվիրաւորեցի իր համեստութիւնը, այլ՝ իր վրայ մատնանիշ ըրի ա՛յն այրին, որուն համար ըսաւ Առաքեալը՝ պատուեա՛ ։

Եւ մենք կ'պատուենք զինքը՝ յիշատակելով իր բաղձանքներուն վերջին մէկ արտայայտութիւնն ալ ։

Տիկին Մաննիկ գործէ հասկցող միտք մը և գնահատող ճաշակ մը ցոյց կու տար իր սեռին փափկութեամբ և հաստատապէս կ'արտայայտէր զայն ։ Իր այս յատկութեամբ շատ լա՛ւ գնահատած էր մեր Դպրեվանքին պէտքն ու ծառայութիւնները Հայ. Եկեղեցւոյ մէջ. Դպրեվանք, որուն առաջին տարիներն՝ անձամբ այցելեց հո՛ն, իր աչքերով դիտեց ամէն բան, իր ձեռքերով ու մատներով աշխատութիւններ ըրաւ ։ Անգամ մըն ալ կ'ուզէր երթալ հո՛ն, բայց ծանր հիւանդութիւնը ամէն հնարք ի դերեւ հանեց. և եթէ ինքը չկրցաւ երթալ Դպրեվանք, չմոռցաւ սակայն իր համակրած այդ հաստատութիւնը և իր ունեցածէն, կարեւոր գումար մը կտակեց Դպրեվանքին, որպէս զի բարեյիշատակ Գալաֆեանի կառուցած ջաղացքին մէջ շոգեշարժ մեքենայ մը դրուի ։ Անշուշտ իր թողոր

ունեցածը պիտի նուիրէր այդ հաստատութեան՝ եթէ ապրէր․ որովհետեւ կ՚յուսա՛ր ապրիլ ։

Անգամ մըն ալ պատի՜ւ և օրհնութի՜ւն իր յիշատակին ։

Ա՛յս է պատուական այրին․ մե՛ծ իր դժբախտութիւններու և չարչարանքներու կեանքին մէջ։

Պէտք չէ՛ մոռնել այս դագաղին առջեւ․ իր արիութիւնը կ՚յանդիմանէ իր վրայ լացողները ։ Քրիստոնէական ոգիո՛վ պէտք է նայիլ այս մեծ Տիկնոջ մահուան վրայ ։ Ցովակիմեան գերդաստանը թո՛ղ ազնիւ հպարտութիւն մը զգայ , որ այսպիսի Քրոջ մը , մեծ Տիկնոջ մը , կեանքի աբեւին մայրամուտքը դիտեց իր նահապետական գիրկը՝ երկա՜ր տարիներ , եօ՛թը տարիներ , ամենայն անձնուիրութեամբ , անտրտո՛ւնջ կերպով , գերագնի՛ւ սիրով գրեթէ մէկտեղ ապրելէ ետքը այդ ցաւագին կեանքը ։

Թո՛ղ հրճուի Հայ․ Եկեղեցին , որ իր ամէնէն հարազատ զաւակներէն մէկը հրեշտակային անբծութեամբ պահեց իրմէ տրուած օծութեան կնիքը իր ճակտին վրայ․ չաղարտեց զայն անյուսութեան մէջ , տրտմաթախիծ հառաչանքներու մէջ ։

Իր հարազատները , իր բարեկամներն ու ծանօթները թո՛ղ ուրախանան , որ ճշմարիտ այրի և Մեծ Տիկնոջ մը յիշատակն է որ կ՚նուիրագործեն ։

Իսկ ես կ՚մաղթեմ որ աճի՛ն , շատնա՛ն Հայ․ Եկեղեցւոյ մէջ ա՛յսպիսի կիներ և տիկիններ , որ գիտեն խորտակուած կեանքերու մէջ իսկ արիանալ ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան , Հօր և Որդւոյ և Սուրբ Հոգւոյն․ Ամէն ։

ԼԵ․

Ի Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

ՏԻԿԻՆ ՎԻՐԺԻՆ Պ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

(† 1903 Յունվար 24, Ուրբ.)

Կիւլպէնկեան եւ Մանուկեան
վշտահար գերդաստաններուն ։

Վ Ի Շ Տ Ը

Ես վի՛շտն եմ․ չե՛մ տեսնուիր , բայց մարդիկ կ՚զգան զիս ։ Համ հոտ չունի՛մ ես և ամէնէն աւելի ինձմէ՛ է որ երես կ՚դարձնեն մարդիկ ։ Երբ ես կ՚մարմնանա՛մ մահով՝ կ՚մահացնե՛մ ամէնէն չքնաղ էակները ։

Կ՚մահացնե՛մ Բարի-Զաւակը , որպէս զի աղի աղի արցունքներ թափեն , մայր , եղբայրներ , քոյրեր ։

Կ՚մահացնե՛մ Գորովագութ-Մայրը , որպէս զի որբացնե՛մ իր զաւակները , սուգի փոխեմ անոնց բերկրանքը․ վասն զի մայրը իր հոգեհատորներո՛վ է որ կ՚բերկրի ։

Կ՚մահացնե՛մ Ծրագլուխ-Կինը, որպէս զի ապչեցնեմ խոհական ամուսինը , սասանեցնեմ ան-

պարտելի պատրուակներով չպարտուող գանկերն ու կուրծքերը ։

Կ'մահացնե՛մ Տան-Տիկինը, որպէս զի կեանքի դրախտին մէջ ծաղիկները դեղիննան, վարդերը գունատին ։

Կ'մահացնե՛մ Պարկեշտը, Հաւատարիմը, Բարերարը, Մարդասէրը, որպէս զի յանկարծակիի բերեմ իրենց երջանկութեան վրայ կռթնողները ։ Վարանքի մէ՛ջ կ'օրօրեմ համակիր, բարեկիր սրտերը՝ հեռաւորներուն և մերձաւորներուն ։

Կ'մահացնե՛մ Հաւատացեալ-Կինը, որպէս զի երևան բերեմ ձեր տկարութիւնները և արձանացնեմ զանոնք ։

Ես Վի՛շտն եմ. երբ ուզեմ մտնել տեղ մը և բոյն դնել հո՛ն, չէ՛ք կրնար, մա՛րդիկ, չէ՛ք կրնար ձեր գիտութիւններով մաքառիլ դէմս ։ Ձեր դրական, իրական, աշխարհական. եայլն, հայեացքներով կարելի չէ՛ որ յաղթէք ինծի ։ Ձեր ոսկիները, ձեր զոհողութիւնները, ձեր ազդեցութիւնները չէ՛ք կրնար դէմս հանել ։ Կ'ծիծաղի՛մ ձեր վրայ ։

Ես Վի՛շտն եմ. անշշո՛ւկ կ'տիրապետեմ, կրակի՛ծ, վարա՛նք, մշո՛ւշ կ'բերեմ ես մարդոց, երբ անոնք անփո՛յթ են իմ մասին ։ Ես անպարտելի՛ն եմ. յաղթող մը չէ՛ ելած դէմս սկիզբէն ի վեր. ես չե՛մ մեռնիր, բոլո՛ր մարդկութիւնը իմ ձե՛ռքս է ։

Ե՛ս եմ որ Տիկին Վիրժինը մահացուցի ։ Ա՛լ ներա տեղ զի՛ս պիտի գտնէք ։ Նախանձեցայ անոր. անոր ամէն յիշատակին մէջ ա՛լ պիտի գամ, պիտի տնկուի՛մ ձեր առջև ։ Կրնա՞ք հետս խաղալ ։ Ես իրականութի՛ւն մըն եմ ։

ՍՓՈՓԱՆՔ

Ջըլլա՛յ որ սոսկաք Վշտի արհաւիրքէն ։ Ի՛նչ որ ըսաւ ա՛ն, ճի՛շդ էր. եւ այս ճիշդը հասկնալո՛վ է որ պիտի չսոսկաք անկէց ։ Ա՛ն կ'ըսէր, ես կ'մահացնե՛մ չքնաղ էակները ։ Այո՛, կ'մահացնէ էակը. բայց ո՛չ չքնաղը ։ Չքնաղը ձեր քո՛վն է. կ'երթայ սիրելին, բայց կ'մնայ սէրը. իրական զգացո՛ւմն է ան ։

Բարի-Զաւակը մահացաւ. Թափեցէ՛ք դուք ձեր արցունքները. բայց ո՞վ ըսաւ որ մահացաւ բարին ։ Դո՛ւք, անոր մայրը, եղբայրներն ու քոյրերը, դուք չէ՞ք զգուեր հիմայ ներա բարութիւնը ։

Գորովագութ—Մայրը մահացաւ. բայց ահա՛ անոր զաւակները չե՛ն ուզեր հաւատալ ։ Թիթեղին մէջ դրուեցաւ, դագաղի մէջ փակուեցաւ, գերեզմանի մէջ կնքուեցաւ եւ դեռ զաւակները կ'վարանին ։ Իրականութիւններու առջեւ կ'ըմբոստանան ։ Պատճա՞ռ. վասն զի գութն ու գորովը, մայրութիւնը չե՛ն մեռնիր ։ Ներա գութով ու գորովով կ'սնանին մօր զաւակները. ատոնցմո՛վ կ'ապրին ։ Խոր սուգը, սակայն, կարծես կ'նախապաշարէ միտքը գերեզմանէն անդին, տան մէջ, ապրած մայրութիւնը չտեսնելու համար ։

Ժրագլուխ—Կինը մահացաւ ։ Պատրանք մըն է այս, Պատրի՛կ ։ Մահացողը Վիրգինեայ վէրքն է, մարմինն է. կ'ապրի՛ ժրագլուխ-կինը ։

Տան—Տիկինը մահացաւ ։ Բայց պիտի ապրին կեանքի դրախտին ծաղիկները ։ Կարելի չէ՛ որ խորշակները զապուեն մարդկային հնարագիտու-

թիւններով, ատոնք կ'փչեն անյարմար ատեններ եւ շատ շատ ծաղիկները կ'դեղնցնեն. եւ սակայն, կ'ապրի՛ն ծաղիկները, ցո՛րչափ Տան-Տիկինը նախապատրաստած է անոնց խնամքը։ Վարդը կըրնայ գունատիլ. արեւը, սակայն, պիտի չկտրէ վերէն իր ճառագայթները։ Կարմրութիւնը վարդին բնական գո՛յնն է։

Մահացաւ Պարկե՛շտը, Հաւատարի՛մը, Բարեկա՛մը, Մարդասէ՛րը. չմեռա՞ն, սակայն, ո՛րչափ մարդիկ եկան ձեզի հաւատալու թէ պարկեշտութիւնը, հաւատարմութիւնը, բարեկամութիւնը, մարդասիրութիւնը կ'յարգենք եւ շատ կ'ցաւինք որ այդ բարձր յատկութիւններուն արտայայտիչ մարմինը շո՛ւտ տկարացաւ եւ լրացուց իր պաշտօնը։

Եթէ իրականութի՛ւն մ'է Վշտին մարմնացումը Վիրժինի մահուան մէջ, իրականութիւն մ'է ներա կեանքը իր յիշատակին մէջ, որ կ'ապրի հիմայ, ամէն կողմ։

Մահացա՛ւ Հաւատացեալ-Կինը։ Ասի չա՛տ դիւրին գործ մ'է մարդու համար։ Ո՞վ ըսաւ որ մարմինը կեա՛նք ունի մարդոց հասկցած ձեւով։ Վըշտին պատճառած սոսկումը աւելո՛րդ է ուրեմն։ Լա՛ւ ուշադրութիւն ըրէք։ Ուշ կանուխ պիտի մահանայ մարմինը. խնդիրը, զիս, Սփոփա՛նքս, զգալու վրայ է. վասն զի ե՛ս եմ որ կ'հսկեմ բարի հոգիներու համայնքին վրայ։ Վիշտը ի զո՛ւր մէջտեղ ինկած՝ կ'վրդովէ ո՛չ միայն ձեզ, այլ եւ բոլոր մարդկութիւնը, կարծէ տիրապետել ատոր վրայ։ Ես չե՛մ թողուր, սակայն, կ'հասնիմ ամէն կողմ եւ կ'զգացնեմ իմ իրականութիւնը։

Դժբախտաբար, մարդիկ ընդհանրապէս այնքան գէշ կ'սարսին Վշտի մարմնացումէն որ՝ քիչ մը ուշ կ'զգան զիս։ Անշուշտ այդպէս պիտի չըլլար՝ եթէ աւելի ինծի նայէին, նոյն իսկ իրենց չսարսած ատենը. ասի իմ իրաւո՛ւնքն է. վասն զի ինձմո՛վ միայն պիտի վերահաստատուի վշտահարներու կանոնաւոր կեանքը։

Վիշտը՝ իրա՛ւ է որ չխնայեր։ Անոր աւերումները, սոսկալի՛ են՝ իր բոլոր ձեւերուն եւ եղանակներուն մէջ ալ։

Մամոնան, որ ամէն բանի կ'յաղթէ, ամէն բանի կ'հասնի, անկարելին կ'ընէ կարելի, Վշտի՛ն միայն չկրնար յաղթել։ Վիշտը միմիայն ինձմով կ'դարմանուի։ Եթէ չվախնար ինձմէ, աւելի գէշ կերպով պիտի ընէր իր կատակները։ Զիս ճանչցողներ շատ չե՛ն այլայլիր Վշտի արհաւիրքներէն։ Աւելի լա՛ւ էր որ գոյութիւն չունենար այդ անպիտանը. բայց ունեցաւ՝ որպէս զի իմաստուն մարդիկ ճանչնան յարգս։ Առանց Վշտի, դժբախտաբար, զիս չե՛ն ճանչնար մարդիկ. բայց ընդհանրապէս առանց գիտնալու ինքնին կ'երթան ու կ'նետուին այդ Վիշտ-Վիշապին գիրկը։

Կա՛ն մարդիկ՝ որ Վշտի մէջ կ'կորսնցնեն իրենց էութեան կանոնաւորութիւնը։ Ոմանք ամէնէն առաջ կ'թերահաւատին. Աստուծոյ դէմ կ'ըմբոստանան ու կարծես իրենց բոլոր գիտցածն ու գիտութիւնը մէջտեղ կ'թափեն խօսելու համար Աստուծոյ դէմ, իբր թէ Ա՛ն մահացուցած ըլլար ամէնէն սիրելի էակ մը։ Այս վիճակը բնաւ չե՛մ հասկնար ես։ Հակասութի՛ւն մ'է ամբողջ։ Ոմանք բոլորովին տարբեր կ'խորհին. ի՞նչ կ'պակսէր, կ'ըսեն,

այնպիսի հիւանդի մը որ՝ հասարակ մահկանացուներէն չէ՛ր․ ամէն բան պատրաստ էր իր սիրուն։ Ոմանք ալ, դրական մարդիկ, դրական գիտութեան եւ գիտուններուն դէմ կ՚ատքնան․ այս բժիշկները ինչո՞ւ կ՚անճրկին, ինչո՞ւ չեն կրնար փրկել վտանգուած կեանք մը ա՛յն սկզբունքներով եւ միջոցներով՝ որոնց իրականութեանը կ՚հաւատան։

Պէտք չէ՛ր որ խելացի մարդիկ, փորձառու մարդիկ, ա՛յնքան տագնապէին՝ երբ Վիշտը կ՚մարմնանայ իրենց սիրելիին վրայ, երբ ոսկին եւ գիտութիւնը կ՚շուարին, կ՚անճրկի՛ն հանդիսաւորապէս։ Կարծես մարդիկ չե՛ն ուզեր խորհիլ իմ վրայ․ ի՛նչ օգուտ սակայն, ե՛ս եմ որ Վշտին ցաւցուցած բոլոր մթին եւ ներքին անկիւնները կ՚լեցնեմ սիւքով․ խոցոտուած սրտերու բալասանը ե՛ս եմ, խրտչած զգացումներ ինձմո՛վ կ՚հանդարտին, ե՛ս եմ որ սարսռած հաւատքը կ՚վերահաստատեմ եւ ցոյց կուտամ երկինքը, այդ անհունը, որ ի՛նչ ալ ըլլայ՝ հրաշալի՛ է․ արեւներն ու լուսաւորները հո՛ն կ՚պերճանան․ ամէնէն լաւագոյն բաները հո՛ն են․ հոն չկա՛յ հող սեւ կամ չէկ, որ գերեզման չինեն։ Յոյսի ասպարէզը հուն չունի հո՛ն․ ես Յոյսին հետ հոն եմ միշտ․ կ՚տարածուինք անհունապէս անվրդով։

Սփոփա՛նքն եմ ես։ Վիշտը կ՚ծալէ իր սեւութիւնները իմ առջեւ։ Ես իրականութի՛ւն մըն եմ՝ Վշտէ՛ն ալ գերազանց․ ինձ համար չկայ կսկիծ, չկայ վարանք, չկայ մշուշ, ինձ համար չկա՛յ անպարտելի։ Քանինե՛ր յամառեցան իրենց անյուսութեան մէջ եւ վերջապէս դառն փորձերէ ետքը գտան զիս։ Բայց կրնային գտնել զիս առանց փորձանքի։

Վիշտը անխնա՛յ է ըսի։ Մարդիկ զանի հալածելու համար իրենց բոլոր ունեցածը կուտան ի հարկին․ բայց ես քովն եմ ամէ՛ն խելացի մարդոց յարկին։ Չե՛մ ուզեր բան մը, չե՛մ յոգնեցներ, չե՛մ ձանձրացներ։ Ինչո՞ւ կ՚զարմանաք։ Այս չէ՞ իրականութիւնը։

Եկո՛ւր, Սփոփանք, եկո՛ւր։ Վիշտը լռեց իր զոհին վրայ։ Փունջեր ու պսակներ թարշամեցան։ Հեծկլտանքը՝ կայունութեան փոխուեցաւ։ Պարապութիւն մը կ՚զգան ներս նստած ու ելած տեղը, ներս մատներուն դպած առարկաներուն շուրջը․ շո՛ւտ փայլէ, զգացո՛ւր ինքզինքդ հո՛ն։ Յայտնութիւնդ արշալոյսի պէս զուարթարա՛ր ըլլայ, որ իր ետեւէն կ՚բերէ կենսատու արեւը։ Քու լո՛յսդ պէտք է, Սփոփա՛նք․ Վերի՛ն լոյսը, — մթնցած գանկերու համար։ Քու տաքութիւնը պէտք է․ — պաղած սրտեր կան։ Քու տեւողութի՛ւնը, տեւող շրջաննե՛րդ պէտք են․ — ապրելու կարօտ կեանքեր կան։ Խնայէ՛ անոնց, խնամէ՛, հսկէ՛, սփոփէ՛։

(Արեւելք)

ԼԶ.

ԳԷ՛Ն ՄԱՀ

(ՏԻԿԻՆ ՍԱԹԵՆԻԿ ՄՍՐԵԱՆ)

ՍԱՄՍՈՆ ճանչցայ ա՛յս Պոլսեցի Տիկինը, տիպա՛ր կինը։

Սամսոն ճանչցայ Մալէզեան տունը, բանաստե՛ղծ տունը, որ իր գեղեցիկ բողբոջները աղէն անդին արձկած ամբողջութի՛ւն մ'էր եւ է' մինչեւ հիմայ։

Եւ այս չէ՞ բանաստեղծութիւնը, որ կեանքերով կ'արտայայտուի. կեանքե՛ր, ոմանք ոսկեգոյն Սաթինկան պէս, ոմանք գժբախտ՝ Ատէլի պէս, ոմանք խոհուն Մարիի պէս, ոմանք երազուն եւ ցաւագին՝ Վիրժինի պէս, ոմանք անփորձ՝ Ֆորթիւնէի պէս, ոմանք փշտակիր՝ Վահանի պէս, ոմանք երջանիկ... չիմէն անդին, այս բողբոջները արձկող Մօր պէս, ոմանք փշտահար՝ ծերունի Տօքթ. Ֆրանկիւլի պէս, որուն՝ Երկինք ոյժ կուտայ կարծես, Նահապետական գորովով դիտելու իր բանաստեղծական բոյնին ցրուումը եւ անոր վրայ Թափելու համար իր ալեւոր արցունքները։

Հապա, սա՛ Մըրեան տունը, ցաւագին բանաստեղծութիւն մըն ալ հո՛ն է որ կ'սարքէ ճակատագիրը։ Մ. Մըրեան կ'կորսնցնէ իր առաջին կենակիցը... գէ՛շ մահով։ Եւ Սաթենիկ՝ որ կու գար այդ տան փլուզումները շինել, պզտիկ որբերը որդեգրել իբր հոգեհատոր, ահա՛ ինքն ալ կ'աւելցնէ որբ մը անոնց վրայ, գեղեցիկ Արամ, եւ Մըրեան տունը անգամ մըն ալ կ'սեւնայ մահուան սուգերով։

Գէ՛շ մահ։

Սաթենիկը տիպա՛ր կին մըն էր։

Սամսոն նետած էր ինքզինքը, վասն զի բարքերու ազնուացման առաքելուհի մը ըլլալ կ'ուզէր։ Իր կրթութիւնը, իր տեսակցութիւնը, իր գիտակցութիւնը կնոջ մը պարտականութիւններուն վրայ, ո՛րչափ բանաստեղծական, ա՛յնքան իրական էին։ Եւ ես գիտեմ որ շա՛տ սիրտ մաշեցուց՝ իբր հայ կին՝ օգտակար ըլլալու գաղափարին։

Սամսոն, իմ պաշտօնավարութեան օրով, շա՛տ օգտակար մասնակցութիւններ ունեցաւ կրթական գործին, մա՛նաւանդ Մանկապարտէզի բարգաւաճման համար։

Իբր տանտիկին, բոլորովին իր գործին տէրը, կ'ըղձար միշտ գործել տանը մէջ, դուրսը, կարօտութիւններու հանդէպ։

Տիկին Մատաքեան, այս ալ նկարագրի տէր կին մը, ծանօթ Սաթենկան, քաջալերած է Սաթենիկը, ոսկեզօծած է ներա գաւառ երթալու բախտը։ Առատաձեռն, գործունեայ, տնավարութեան տակ, մայր, կին ըլլալու ինքնագիտակցութիւնը, շա՛տ մը բարացուցական յատկութիւններ, կ'ուզէր փայլեցնել տանտիկնութեամբ ու փայլե՛լ բարեկեցիկ ու բարեբաստիկ կենցաղի մը մէջ։

Բարեկեցիկ կենցաղը պատրաստեց իրեն Մ. Մըրեան. բայց բարեբաստիկ կենցաղը... աւա՜ղ, խոյս տուաւ իրմէ... մինչեւ Նեղոսի ափունքը։

Երբ ես Սամսոն մտայ (1897 Սեպտ. 27) հիւանդութեամբ կ'տառապէր Նէ. անբախտ մայր մը եղած էր հող դրուած մանկիկի մը համար։

Իմ գիտցած այդ դժբախտութենէն ետքը, գտաւ ինքզինքը Սաթենիկ եւ Սամսոնի ուրիշ գործունեայ Տիկիններու գլուխը անցած, չթերացաւ իր պարտքերուն մէջ։

Նէ Պոլսի մէջ վարժուած իրեն դպրոցակից, հասակակից ընկերներով կրթական գործին սատարելու, դեռ չէ՛ր կքած մայրական զրկումներու տակ։ Գործ կ'սիրէր եւ կ'տենչար որ իր բոլոր գաղափարները գո՛րծ ըլլային շուտով։

Տիկին Սաթենիկ դէ՛մք մըն է որ շա՜տ շուտ կ'անհետանայ։

Եւ այս անհետացումը եթէ անդարմանելի է Մըրեանի համար, զգալի է Սամսոնի մէջ, երազ մը, ցնցող եւ զգետնո՛ղ երազ մըն է Մալէզեանց համար։

Սամսոն, Տրապիզոն, Պրիւսէլ, Գահիրէ, Օրթագիւղ լացողներ կան հիմայ շատ մօտէն։

Եւ ի՜նչ սարսափելի է վիճակը եղբօրը Վահանին, իր ցաւերը հոգիացնող, իր վշտերը բանաստեղծող այդ երիտասարդին, որ գրեթէ Եւրոպայի բոլոր շրջանը ըրաւ, քիչ մը կազդուրուելու համար, որպէս զի կարող ըլլայ տոկալ իր պաշտելի քրոջ մահուան...։

Ի՛նչ գէ՛շ մահ ։

Չեմ գիտեր հերուն, ո՛ր ամսու մէջ, Տիկին Սաթենիկ զիս ուզած էր տեսնել, Պոլիս, Օրթագիւղ, իր մայրապետին մօրքրոջ տունը ։ Պոլիս եկած էր՝ բժիշկներու քով գտնելու . . . իր վըտանգուած առողջութեան դարմանը ։ Սամսոնէն մեկնելէս ետքը առաջին անգամ կ'տեսնէի զինքը ։ Շա՜տ տկարացած էր, բայց չէ՛ր կորսնցուցած իրեն յատուկ խօսելու եղանը, առատ եւ յորդ, զոր կ'ընդհատէր հազ մը . . . արիւնոտ ։

Սամսոնի բոլոր յիշատակները քրքրեց եւ ինէ վերջը տիրող վիճակին վրայ խօսեցաւ, վարժարանէն ներս եւ վարժարանէն դուրս ։

Իրիկուն եղաւ, ես կ'մեկնէի, ինքն ալ Պոլիսը պիտի թողուր անմիջապէս ։

Հիպոկրատի մեծ ու փոքր աշակերտները տակուն յոյսեր տուած էին իրեն որ սպասէ, համբերէ. եւ սակայն ինքը կ'ուզէր տուն վերադառնալ ։

Վերադարձաւ . եւ օր մըն ալ լսեցի որ Եգիպտոս կ'երթայ իր եղբօրը հետ ։

Ինքը՝ որ այնքան բարի՛ էր եւ վեհանձն ու նոյն իսկ իմ՝ Մուշ հիւանդ պառկած ատեն, Սամսոնցի ուրիշ բարեկամներուս հետ, կ'փութար այդ ահագին ճամբան կարճեցնել՝ ինձ հասցնելու համար իրենց հոգն ու խնամքը եւ կ'հետաքրքրուէր միշտ իմ, իրենց բանաստեղծական տան բարեկամի, վիճակին, կ'գրէր մերթ ընդ մերթ ։ Քանիցս, հո՛ս Պոլիս ալ գրեց, եւ ա՛լ չգրեց . . . ։

Եգիպտոսէն եկած լուրերը շա՛տ առողջ չէին ։

Փութացի, ես գրեցի Մալէզեանին (1903 Յունվար 28) եւ երբ ատոր պատասխանին կ'սպասէի,

Արեւելք կ'հանէր ձեռքս, երկու խոշոր, հաստ, տխուր, սեւ գծերու մէջ սեղմուած քանի մը սարսռագին տողերով ։

Բօ՛թ մըն էր ան . . . ։

Սաթենիկ մեռա՜ծ . . . ։

— Չուզեցի հաւատալ ։ Դեռ նէ երիտասարդ էր . ո՛չ . մեղք էր անոր, կեանքը իր իրաւունքն էր . . . ։ Ի՞նչ օգուտ սակայն . Մալէզեան տունը միջարեկ կ'ըլլայ, Մոլրեան տունը անգամ մըն ալ կ'այրիանայ, իսկ ես կ'ցաւիմ ամէնէն խորունկ ցաւով մը եւ կ'վշտակցիմ Մալէզեան եւ Մոլրեան գերդաստաններու մե՛ծ վշտին ։

Հէ՛ք Սաթենիկ . գէ՛շ մահը քեզի՛ ալ չխնայեց ։ Ախտը, որ կրծեց կուրծքդ, ցամքեցուց խանդավառ կեանքդ, կործանեց յարացոյցներդ, շա՛տ հեռուները տարաւ քեզ, հեռո՛ւները . . . , ո՜հ, քեզ մեռցնելու համար ։

Չեմ գիտեր թէ, ամուսնոյդ, զաւակներուդ, հայրիկիդ, քոյրերուդ գգուանքներէն ու սփոփանքներէն հեռու՝ ինչե՛ր զգացիր երբ գէ՛շ մահը ցնցեց քեզ վերջապէս ։ Բայց դուն չե՛ս զգացած մեռնիլդ . չիջած ես առկայծեալ կանթեղի մը պէս . ա՛յնքան հիւծեր մաշեր է քեզ ախտը ։

Չեմ գիտեր թէ պաշտելի եղբայրդ ինչ սրտով դիտեց չիջումդ ։

Ա՜հ, պիտի խենդենան քոյրերդ, պիտի լան ամուսինդ ու հայրդ, Արամ՝ ո՞ւր է մայրիկս պիտի ըսէ . փոքրիկները քեզ պիտի փնտռեն, մեծերը պիտի ցաւին ։

Հանգի՛ր, հանգի՛ր տառապանքի մարմնացումը ։

Թո՛ղ չլան քեզ համար, թո՛ղ չփնտռեն քեզ, այլ յիշատակներդ թո՛ղ գգուեն. խօսքե՛րդ թող կրկնեն, եւ հոգիդ բուրգերու ոլորաններէն, Մար Մինայի օտար եւ լռին անկիւններէն թո՛ղ սաւառնի, գայ, համբուրէ ատոնց հոգին: Սփինքսի պէս առեղծուած թո՛ղ չմնայ մահդ: Ցաւդ թո՛ղ զգան, բայց չյուսահատին, թո՛ղ թափեն տաք տաք արցունքներ, բայց չտկարանան, թո՛ղ օրհնեն յիշատակներդ եւ գիտնան սփոփուիլ: Այս ալ բանաստեղծութիւն մըն է, լա՛ւ ես, բանաստեղծի կեա՛նքը: Ինչ օգուտ անյատակ գերեզմանին սոսկալի անյագութենէն, Երկինքին անհունութիւնը աւելի՛ սփոփիչ է: Մարդոց նայուածքները այդ անհունութեան մէջ կ'յագենան: Կազդուրիչ ցօղը, կենսատու շողը Երկինքէն կուգան մեզի: Անոնք թող չլան. հերի՛ք են այգուն ցօղերը. անոնք թո՛ղ չյուսահատին. բաւակա՛ն են արեւին ճառագայթները:

Վարդի կոկոններ թո՛ղ սփռեն շիրմիդ վրայ, որովհետեւ վարդի կեանքդ խամրեցուց մահը:

Գէ՛շ մահ:

(Արեւելք)

ԼԵ.

ՄՕՐ ՄԸ ՄԱՀԸ

ՄՕՐՍ՝ ՏԻԿԻՆ ՍՕՖԻԿ Ա. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

(†1902 Յուլիս 21, Կիր. Վարդավառ. Այնթապ)

Մօր մը մահը, մե՜ծ, ամենամե՛ծ նշանակութիւն մը ունի, ո՛չ միայն ա՛յն ընտանիքին մէջ, ու՛ր կեանքերու ծնունդ տուած է ա՛ն՝ մա՛յրը, այլ նաեւ մարդկային ընտանիքին մէջ, ո՛ւր կեանքերու ծնունդ կուտան մայրեր:

Մայրը՝ կեդրո՛նն է ընտանիքին. ընտանիքի ոգի՛ն է և հոգին: Զաւակներու կեանքն ու կենցաղը՝ մօր վրայ կ'կաղապարուին և կ'գաղափարուին: Ընտանեկան երջանկութիւնը այսպէս կ'կազմուի, և այսպիսի ընտանի՛քն է որ մարդկային ընտանիքին համար ալ երջանկութի՛ւն մ'է:

Մարդկային կեանքի մէջ, այդ տիեզերական ամբո՛ղջ կենցաղին մէջ, իւրաքանչիւր անձ դե՛ր մը ունի. և մայրեր ա՛յնչափ դեր ունին հոն, ո՛րչափ անձեր ճառագայթած են իրմէ: Վասն զի մայրը իսկապէս խտացումն է կեանքերու: Այս կեանքերը անձնաւորողներ թէեւ ըստ ինքեան կ'զարգանան, իւրաքանչիւրը իր բնախօսական և հո-

գեխօսական առանձին պայմաններուն մէջ, բայց ատոնց բո՛ւնը մայրենի կեա՛նքն է որ կ'կազմէ։ Եւ որովհետեւ զաւակներ՝ իրենց առանձին զարգացումներու մէջ, ընդհանրապէս, զատ զատ ինքնութիւններ կ'մարմնացնեն և այսպէս մարդկային ընկերութեան կամ ընտանիքին մէջ կ'բըռնեն այլազան դիրքեր, ասով՝ մօր մը նշանակութիւնը աւելի՛ եւս կ'չեշտուի։

Անձերու պատրաստութեան այս կենսական գործին մէջ եթէ կ'ծանրանամ միմիայն մայրենի դերին վրայ, պէտք չէ՛ ենթադրել որ կ'անգիտանամ հայրականը։ Ընդհակառակը՝ ասով կ'ուզեմ ծնողական գործակցութեան մէջ ՄԱՅՐԸ չեշտել իր բոլոր էութեամբը։

Մօր մը գործն ու գործունէութիւնը, կեանքն ու կենցաղավարութիւնը՝ կարելի է հիանալի տեսականութիւններու (théorie) վերածել. բայց ատոնք կ'մնան պարզ տեսականութիւններ անոնց համար, որ գործնականապէս չե՛ն վայելած մայրը. վասն զի բուն հիանալին այս գործնականացա՛ծ տեսականութիւնն է, գործնակա՛ն մայրութիւնն է։

Ես վայելեցի ա՛յնպիսի մայր մը, որուն մահը որչա՛փ ալ բնական և անխուսափելի, բայց դեռ կ'գալարէ ներսս։ Մայրս դպրոցներու մէջ ուսում առած կին մը չէր։ Ո՛չ այբը կ'ճանչնար, ո՛չ ալ 1 թուանշանը։ Բայց կ'կառավարէր իր տունը. իրմո՛վ կ'դառնար մեր բազմապահանջ տունը իր կատարելապէս արեւելեան սովորութիւններուն և աւանդութիւններուն մէջ։

Հիմայ չա՛տ դիւրութեամբ կ'վերլուծեմ ա՛յն

պայմանները, որոնց մէջ գաւառացի հայ կինը կ'պատրաստուի մայրութեան և կ'կատարէ իր կընոջական և մայրական բարդ պաշտօնները նախանձելի կերպով։ Կիներու այս սերունդին մէջ տեսական ըմբռնում չկայ երբեք։ Ամէն գործ, պա՛րտք մը, անդադար չարժո՛ւմ մըն է իրենց համար։ Անոնք իրենց հանգիստը մայրական կեանքի լմա՛ն արտայայտութեանը մէջ կ'գտնեն։ Մայրենի պարտքերու վերապահութիւնները թերութիւն մը կ'նկատեն իրենց համար, հետեւաբար ամօ՛թ մը, նախատի՛նք մը, որ կուգայ իրենց կնոջականութեան կնիքը աւրելու։

Թերեւս չա՛տ խստակրօն ըմբռնում մըն է ասի կնոջ մը նշանակութեան մասին. վասն զի ասոնք այնպիսի գործեր ու պաշտօններ ալ ստանձնած և նուիրագործած են իրենց կեանքին մէջ, որ թէև կնոջ մը, մօր մը գործերն են ու պաշտօնները, բայց սպասաւոր կնոջ մը։ Այնպէս որ՝ եթէ այդ գործերը չկատարէին իրենք, երբեք պիտի չդիտէինք զիրենք իբր պարտազանց։ Ասոր հակառակ՝ երբ սպասաւորի գործերն ալ կ'կատարեն իբր իրենց բուն գործը՝ ապուշի տեղ ալ պիտի չդնէինք զիրենք. որովհետեւ առտնին տնտեսութեան բոլոր աշխատութիւններն ալ սո՛ւրբ են իրենց համար. ա՛յնպէս որ՝ տան մը բոլոր պէտքերն ու գործերն ալ տանտիկնոջ սրտին համեմատ պէտք է կատարուին, նոյն իսկ սպասաւորի մը ձեռքով եղած ատեն։ Ա՛յս է պատճառը որ առտնին կեանքի մէջ անարգ գործ չկայ. գործերու աստիճաններ կան. և ասոնց ամբո՛ղջն է որ տան մը ներքին կեանքը կ'կազմէ։ Այդ բոլոր գործերու կարգա-

դրինը՝ տիրուհին ինքն է և որպէս զի լա՛ւ կարգադրէ. այսինքն՝ կատարէ իր կնոջական պարտքը, մայրական պաշտօնը, պէտք է որ լա՛ւ գիտնայ զանոնք՝ ի հարկին անձամբ մտնելու համար անոնց մէջ։

Իրա՛ւ է որ այս խստակրօն ըմբռնումը, շատ աւելի՛ նստած է մօրս դասակարգին վրայ. վասն զի՝ մօր մը պարտականութիւններու լմա՛ն գործադրութեան մէջ՝ մայրը կ'նահատակուի կամաց կամաց։ Անոր կեանքը աշխատութիւններու և յոգնութիւններու յաջորդական բարդութիւններու տակ կ'ընկճի։ Եւ դեռ այս վիճակը կ'ըմբռնէ իբր պարտքի հետեւանք, գոհունակութեան մերթ անխառն եւ մերթ տարտամ վիճակ մը։ «Այս աշխատութիւնները ո՞ւր պիտի յանգին». ահա՛ ամէնէն մեծ գանգատը, զոր ո՛ եւ է ուշադիր զաւակ կրնայ լսած ըլլալ աշխատող մօր մը բերնէն. գանգատ մը՝ որ ո՛չ թէ դժգոհանք մ'է կնոջ պարտականութեան դէմ. այլ տեսակ մը գործնական փիլիսոփայութիւն, որ իրերու վախճանին վրայ խորհելու կ'առաջնորդէ գործի մէջ լմուած կնոջ մը գործնական միտքը։ Այս փիլիսոփայական վայրկեանները, որ մերթ ընդ մերթ ծանր աշխատութեան և օրինաւոր հանգստեան անհաւասարութենէն կ'կազմուին, կրօնախօսական վիճակի մը կ'հասցնեն տանտիկինը, որ իր բոլոր դաւանութիւնը կ'խտացնէ «Օրհնեա՛լ է Աստուած» բարեբանութեան մէջ։

Մայրս՝ գերազանցօրէն կ'անձնաւորէր գաւառացի կնոջ այդ պատկերը։ Եւ այնքան մեծ կ'գտնեմ զինքը իր գործնական և փորձառական

մայրութեան պարտաւորութիւններուն մէջ՝ որ դեռ ապրիլը կ'ուզէի, հակառակ իր աշխատութեան մէջ վաղհաս ծերութեան։ Ինքը վայելա՛ծ էր իր զաւակները. իր գեղեցկութիւնը, իր երիտասարդութիւնը, իր գորովը, իր կորովը, վերջապէս իր կեանքը աննախանձաբար զոհած և չռայլա՛ծ էր մեզ համար. մեր մանկական և պատանեկան խրա՛խ միամտութիւնները, անմեղութիւնները ըմբոշխնած էր իբր իր արդար իրաւունքը, — կնոջ մը բոլո՛ր վայելքը, բոլո՛ր հաճոյքը, կնոջականութեան բովանդա՛կ նպատակը։ Մանկութեան և պատանեկութեան այդ շրջաններուն՝ չե՛մ գիտեր թէ մենք ի՛նչ հաճոյքով կ'փարէինք իրեն. մեր անգիտակից և բնական սէրը չե՛մ գիտեր թէ ի՛նչչափ կ'զուգակշռէր իր գիտակից և բնական սէրը։

Այո՛, ասոնք չե՛մ գիտեր հիմայ և չե՛մ ալ ուզեր գիտնալ. վասն զի աւելի՛ հաստատուն գիտակցութեա՛ն մը, կազմուած և շինուած սա՛ կեանքիս ստուերներուն մէջէն սիրտս ալ, միտքս ալ մա՛յր կ'փնտռէ և մանկական տարիներու տարտամ շղթայութիւններու մէջ՝ ոսկի օղակներ միայն կարծես կուգան և կ'շարուին յիշողութեանս առջեւ և ես կ'ուզեմ որ մայրս գգուէ զիս այնպէս ինչպէս կ'գգուէր երբ մանուկ էի։

Խօլ բաղձանք մը չէ՛ որ կ'ըլլէ զիս՝ այս անիրականալի իրողութիւններու հանդէպ. գիտեմ որ անկարելիին կ'բաղձամ, բայց գիտեմ նաև թէ ի՛նչ որ անկարելի եղած է հիմայ, իրողութիւն մըն էր երբեմն, մօր մը կեանքին և գգուանքին իրողութիւնը։

Մայրը կ'ապրի իր զաւակներուն մէջ և ես

հիմայ, կ'զգամ զինքը, և կ'զգամ որ իր երկար ապրելուն համար տածած բաղձանքներս բոլորովին ցնորք մը չէ՛։ Այո՛, պիտի ապրէր, անշուշտ, եթէ չափազանցօրէն գիտակից մայր մը չըլլար իր կնոջականութեան ըմբռնումներուն։

Եւ հիմայ որ ա՛լ ինքը յաւիտենականութեան կ'պատկանի և ես կամաց կամաց իր հետքերուն վրայ կ'քալեմ դէպ ի հո՛ն, կ'ուզեմ որ գոնէ իր յիշատակները վերադարձնեմ յաւիտենականութենէն այս աշխարհի անուշութիւններուն և անյուշութիւններու մէջ, յարգանք մը ընծայելու համար իր կեանքին վրայ արտայայտած մայրութեան, իր ըմբռնած կնոջականութեան։

Ըսի արդէն թէ այս կնոջ չէին ըսած թէ աը և 1ը անհրաժե՛շտ են ո՛և է անհատի համար։ Բայց նէ սորված և սերտած էր իրեն սեփական այբը և 1ը։

Առտնին տնտեսութեան մէջ իրեն համար չկար գաղտնի անկիւն մը. ամէն բան իր ձեռքով, իր ուզածին պէս պիտի ըլլար. ամէն բան իր ձեռքով կ'արդիւնաւորէր։ Ո՜հ, պարծանքով կ'լեցուի էութիւնս՝ երբ յիշեմ թէ ցո՛րչափ վայելած եմ զինքը, իր իսկ ձեռքով կարածները հագած եմ միշտ, իր իսկ ձեռքով եփածները կերած եմ։

Իր միջավայրին մէջ, իր տանտիկնութեան կալուածին վրայ մանրամասնօրէն տեղեակ, գործնականապէս վարիչը եղած էր։ Պատանեկան դատողութիւններս շա՛տ բան չէին ըսեր այն ատեն, հիմայ երբ կ'անդրադառնամ իր կեանքին վրայ Մայրս կ'դիտեմ իր նպատակին զոհուած Սրբուհիի մը պէս։ Գաւառային տան մը լմա՛ն և ծա՛նր աշխատութիւնները մտքիս առջեւ կ'պարզուին և կ'տեսնեմ որ այդ բոլոր գործերը ինքը պիտի ընէր։

Կնութիւն, մայրութիւն, զաւակներու հոգողութիւն, մառան, խոհանոց, հաց, լուացք, կար, չիրայ, տնայարդարութիւն, ասպնջականութիւն, եկեղեցի, տանտիկնութիւն, ահա՛ ընդհանուր կարկառուն գծերը իր պաշտօնին և ամբո՛ղջը իր կնոջականութեան։ Անոնց բոլորին ալ անձամբ հասնիլ և բոլորն ալ անթերի կատարել, անսպառ և անընկճելի կարողութիւն մը կ'ուզէ բնախօսապէս։ Բայց ես որչափ զգալ զգացի մայրս, կ'յիշեմ որ միշտ բան մ'ունէր իր մարմնին մէջ, որ կ'ջլատէր իր ոյժերը. ա՜հ, մա՛նաւանդ անգարը կ'տառապեցնէր զինքը ամէն ծանր գործէ ետքը. մենք կ'զգայինք իրմէ աւելի, ինքը կ'անզգայանար իր կնոջական պարտականութեան մէջ խորասուզուած։

Սակայն կինը՝ իր գործունէութենէն ասանկ տկարութիւններ չէ՛ որ կ'դադրեցնեն։ Այս տկարութիւններ գործի կարեւորութեան հանդէպ աննըշա՛ն են։ Գո՛րծն է նշանակութիւն ունեցողը. գործը կինն է. կինը մա՛յրը, իր տանուտիրական բոլոր դիրքերուն և պատասխանատուութիւններուն մէջ։

Կնոջական և մայրական կոչման այսքան խիստ և ճշգրիտ ըմբռնումը միջավա՛յրն է որ կ'սորվեցնէ իրենց միշտ գործնական և փորձառական կերպով. այսինքն՝ միշտ գործի մէջ եփուելով։

Կ'յիշեմ և կ'խորհիմ մա՛նաւանդ թէ ի՛նչպէս, շատ անգամ մինակը, մէկ գործէն միւսը կ'անցնէր այդ գործունեայ կինը, որ կեանք տուած է ինծի. հաղուադէպ պարագայ մ'էր որ օգնականներու

պէտքը զգացնէր ։ Մեր ամէնէն կրտսերը, միակ քոյրերնիս, Մարիամ, իր 10-12 տարեկան հասակէն իր միակ օգնականն էր. մեր օգնութիւնները, զոր ի հարկին սիրով կ'ընէինք, երբեք նշանակութիւն չունէին ։ Կը գիտէինք որ այդ փոքրիկ աղջիկը քիչ ժամանակի մէջ տուն մը դարձնելու ամէնէն անհրաժեշտ գործնական դասերը իւրացուցած՝ կ'տիրանար կնոջական գործերու ։ Գաւառներու քիչ շատ կանոնաւոր և ճաշակաւոր տուներուն մէջ, տի՛րապէս բարացուցական է գործունէութեան այդ վիճակը, ո՛ւր դիտող մը օգտակարապէս կրնայ ուսումնասիրել հայ կնոջ խնդիրը ։

Ես պիտի չընեմ հո՛ս այդպիսի ուսումնասիրութիւն մը ։ Բայց մօրս կեանքը, որ գո՛րծ, բաղձա՛նք, սէ՛ր եղած էր իր տան, մա՛նաւանդ իր զաւակներուն համար, սէ՛ր մը, զոր չեմ գիտեր թէ ի՛նչու այնքան զօրեղ կ'զգայինք ինքը և ես՝ փոխադարձաբար, զիս կ'բռնադատէ հասուն ինքնութեան սա՛ վիճակիս մէջ դիտել իր վրայ կնոջական ամէնէն անբիծ երկիւղածութիւնը ։

Առանց գրել կարդալ գիտնալու հաւատացեալ մ'էր ։ Խորապէս կ'հաւատար Աստուծոյ, և իր բոլոր դաւանաբանութիւնը և հաւատքը կ'խտանար «յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Սուրբ Հոգւոյն», ծանօթ բանաձեւին մէջ, զոր քիչ մը աղաւաղումով կ'արտաբերէր, իբր արդիւնք իր թրքախօսութեան ։ Աղօթասէ՛ր էր և իր բանաձեւած աղօթքներն էին Հայր Մերը և Հաւատով խոստովանիմի առաջին երեք տուները. ասոնցմէ զատ ի՛նչ որ Եկեղեցին լեցուցած էր իր ականջին, առաւելութիւն մ'էր իրեն համար ։ Բայց այս բոլորը կ'կրկնէր, հաւա-

տալով թէ աղէ՛կ բաներ էին ատոնք. բուն իսկ աղօթքը իր սրտէն բղխածներն էին ։ Լսած եմ իր խօսքերը, զոր կ'ուղղէր Աստուծոյ, միշտ թրքերէնով. տեսած եմ իր արցունքները ծունկի վրայ աղօթած ատենը ։ Գիտեմ որ շա՛տ շնորհք կ'խնդրէր իր զաւակներուն համար. միշտ իր զաւակներուն համար կ'աղօթէր, նոյն իսկ իր վշտերուն համար աղօթած ատենը ։ Երբեք չե՛մ յիշեր որ օր մը թերացած ըլլայ իր աղօթքի պարտականութեան մէջ ։

Կի՛ն մը, որ ա՛յնքան հաւատացեալ է, առանց ջլատիչ նախապաշարումներու, կատարելապէս շնո՛րհ մըն է իրեն վիճակած տան համար ։ Վասն զի ամուր հաւատքը՝ ամուր գործունէութի՛ւն մը կ'երաշխաւորէ. գործունէութիւն մը՝ տան բարեկենդանութեան համար ։ Տան մը հորիզոնը, ամէնէ՛ն ընդարձակ և ամէնէ՛ն յուսալից հորիզոնն է կնոջ համար ։ Եւ երբ գործունէութիւն կ'ըսեմ՝ կ'հասկընամ ա՛յդ հորիզոնին և այդ հորիզոնի ընդարձակութեան համապատասխանող գործունէութիւն մը ։

Մօրս կրօնական կեանքի պարզութիւնը հիանալի էր ։ Այս պարզութիւնը կարելի՛ է շեշտել բովանդա՛կ Կիլիկիոյ եկեղեցիներուն վրայ ։

Երբ իմ հիւանդութեանս երկիւղալից ամարին վրայ հասաւ Մուշ, սառեցուցիչ ձմրան մէջ, ինքն ալ հիւանդ էր. լեարդի հիւանդութեամբ կ'տառապէր ու կ'հազար, ինձ համար ամէն բան մոռցած ու ճամբայ ելած էր ։ Երբ Մշոյ ձիւնհալը սկսաւ, ժպտեցաւ գարունը իր բոլո՛ր բնական վեհութեան, իր բոլո՛ր գրաւիչ առոյգութեան մէջ, Տարօնի ուխտատեղիներուն շուրջը, ուզեցի որ այս

բարեպաշտ կինը այցելէ այդ սրբավայրերուն ։ Շա՛տ գո՛հ մնաց այդ վճիտ ոլորտներու մէջ սաւառնող վանքերէն . ամէն կողմ եկեղեցի՛, սո՛ւրբ, խաչքա՛ր տեսած է ։ Ցիզիքապէս ալ օգտուած և օրհնուած էր այդ հազարաւոր մէթր բարձրութիւններու վրայ։ Երբ վերադարձաւ քաղաք, հետաքրքրուեցայ հասկընալու թէ ի՛նչ տպաւորութիւններ կրած էր՝ իրեն համար բոլորովին նոր և տարօրինակ այդ ուխտերէն ։

—«Ղուրպան օլտուղում Աղլահ, պիւթիւն սուրթղարը, պուրալարա եաղտըրմըշ, պիզիմ եէրլէրտէ պէօյլէ շէյլէր եօք իտի» . «Աստուծոյ ողորմութեանը մեռնիմ . բոլոր սուրբերը հո՛ս է թափեր . մեր կողմերը աստնկ բաներ չկան» . և ո՛րչափ կ՚յիշեմ, ա՛յնպիսի չեշտ մը դրաւ ա՛յդ խօսքերուն վրայ, որ տեսակ մը բարեպաշտութեամբ օծուած տարակոյս կ՚արտայայտէր թէ այդչափ սուրբերը աւելի բան մը բերա՞ծ էին այդ երկրին, թէ այդ երկրացիք աւելի սուրբ մարդի՞կ էին, եայլն ։

Ինքը որովհետև չա՛տ բան չէր հասկնար մօմէն, խունկէն և միշտ ուխտերով և սուրբերով զբաղած համայնքներէ, դիտեցի թէ բարեպաշտական պերճախօս եզրակացութիւններու կ՚յանգէր և կ՚տարակուսէր ։

Օրհնեա՛լ ըլլայ իր յիշատակը ։ Ինծ համար իր վերջին և ամէնէն աւելի նշանակութիւն ունեցող պարագայ մ՚էր իր մայրենի սիրոյն գործնականապէս արտայայտութիւնը, հիւանդագին մնարիս վրայ հասնելը և այս առիթով իր ցոյց տուած կրօնական արթնութիւնը ։

Կ՚յիշեմ իր չափազանց որդեսիրութեան չա՛տ մը պարագաները, որոնք մեծցուցած են հոգիս,

հպա՛րտ եղած եմ այդպիսի պարզ մօր մը գգուանքներով ։

Կ՚զգամ թէ չա՛տ բան կ՚պարտիմ իրեն Եկեղեցասիրութենէս ։ Ինքը, Թրքախօս կին մը, սիրցուցած է մեզի Հայ. Եկեղեցին, ժամը ։ Ինծի հաց թօթուել չէ՛ տուած ա՛ն, այլ էքմէք . բայց տարա՛ծ է գլխ կենաց հացի սեղանին ։ Երբ ես սկսայ հայերէն սորվիլ, կ՚խնդէնար բերկրանքէն և մեր բոլոր տունը ունեցած է միևնոյն ցնծութիւնը ։ Առանց ուսած ըլլալու՝ գիտէր իր զաւակներուն ներսը ուսմունքի սէ՛ր արծարծել ։ Գիտէր որ լա՛ւ էր գրել կարդալ գիտնալը ։ Թրքերէն Աւետարան մ՚ունէինք, կ՚յիշեմ թէ հաճոյք կ՚զգար կարդալ տալով և մտիկ ընելով ։

Թէև չէ՛ր գիտեր հայերէն, բայց ունէր հայերէն բառերու մթերք մը, Կիլիկեցի բո՛լոր Թրքախօս կիներու պէս ։ Հինգ հարիւրէ աւելի բառ հաւաքած եմ իր խօսած Թրքերէնի մէջէն ։ Ինքը թէև չէր գիտեր թէ ատոնց բոլորն ալ հայերէն բառեր եղած ըլլային ։

Թէև շատ եկեղեցասէր, բայց որդեսիրութիւնը կ՚յաղթանակէր միշտ ։ Շա՛տ տաք չէր վարդապետանալու առաջադրութեանս ։ Ցայտնի դժգոհանք մը ցոյց չտուաւ թէև, բայց կ՚զգայի որ ինք աւելի կ՚մտածէր իմ մասին, և իր չա՛տ սիրած, չա՛տ հաւատացած Աստուծոյն կ՚յանձնէր զիս ։

Օ՜հ ի՛նչ տաք էին ա՛յդ արցունքները, որոնց կաթիլները առատանդ կ՚կտրուէին կարծես, երբ Դպրեվանք գալու համար մնաք բարովը կ՚ըսէի . և հակառակ թախանձանքիս, գաղտնի դուրս եկած էր տունէն՝ զիս յուղարկելու համար ։ Առտու մ՚էր

ան․ գրեթէ արշալոյսին և դեռ այսօրուան պէս թարմ և անջնջելի իր համբոյրները, իր արցունքները։

Օրհնեա՛լ ըլլայ իր յիշատակը։ Թերեւս մայրագովութեան փորձանքին մէջ իյնամ իր և իր զաւկին մէջ, իր և իր զաւակներուն մէջ, իր և իր ամուսնոյն մէջ, իր և իր տան մէջ նուիրագործուած յիշատակները քրքրելով։

Անոնք եթէ օգուտ մը ունին, ինձ հետ իր բոլոր զաւակները պիտի գիտնան։

Ես ուզեցի այս առիթով մօրս վրայ դիտել հայ կին մը, որ թէեւ դպրոց չէ՛ր տեսած, թէեւ մասնաւոր զոհողութիւններով ու դասերով չէ՛ր պատրաստուած իր կնոջական և մայրական կոչումներուն, բայց լմա՛ն և առաւելապէս գիտէր իր պա՛րտքը, իր գո՛րծը, իր պաշտօ՛նը։

Եւ այս գիտակցութի՛ւնն էր որ կ'բարձրացնէր զինքը․ և ես ալ՝ իմ կարգիս՝ բոլոր գիտակցութեամբս կ'պանծամ իրմով․ վասն զի ո՛չ միայն մենք՝ իր զաւակները՝ կ'զգայինք իր դիրքն ու տեղը, այլ ամէն անոնք՝ որ մեր ազգականներն էին ու բարեկամները, անոնք՝ որ մեր հիւրերն էին և ծանօթները։

Տան կարգն ու սարքը, խոհանոցն ու գործը, ամէնուն ալ գոհունակութիւն կ'պատճառէր, և ինքը միշտ համեստ՝ գոհ կ'ըլլար իր պարտքին գործադրութեամբը։

Եւ ես կ'բաղձայի որ մօր մը, կնոջ մը վրայ այս յատկութիւնները չեշտուէին միշտ․ վասն զի ատո՛նք որ են կ'բարացուցեն կինը, մա՛նաւանդ հայ

կինը, իր տոհմային ըմբռնումներուն և դիրքին մէջ՝ ո՛րչափ ալ յառաջանայ և բարձրանայ ա՛ն կրթութեամբ և դաստիարակութեամբ։

Մայրս իր այդ յատկութիւններուն մէջ մահացաւ։

Իր չափազանց յոգնութիւններէն առաջ եկող հիւանդութեան մէջ, որուն հետ բարեկամ եղած էր, չէի սպասեր յուզիչ բօթի մը։ Ես կ'յուսայի, ընդհակառակը, որ դեռ զիրար պիտի տեսնէինք․․․։

Որչափ ալ պատրաստուած ըլլայինք իր մահուան, բայց կատարելապէս անակնկալ մը եղաւ ատոր գոյժը։ Մա՛նաւանդ այդ օրը, (1902 Յուլիս 21) թէեւ տխուր, բայց առանց մտածելու մահուան վրայ, Իւսկիւտար՝ Ս. Կարապետ՝ անցած էի Ղալաթիայէն, Դուրեան Սրբազանի հետ տօնելու Վարդավառը, վարդերու տօնին վերյիշումներով, երբ անդին, Սյնթապ, մայրս, Կիւլէսէրեան տան Տիրուհին, կ'անշնչանար, իր զաւակներուն, թոռնիկներուն խանդաղատանքին մէջ։

Հեռի մնացի մօրմէս, բայց ինքը իմ կենդանագիրը իր կուրծքին վրայ սեղմած, մոտեցած է ինծի՝ հոգեւարքին բոլո՛ր թափովը։ Ես ալ ետքը իր շիրմին մօտեցայ հեռուէն, առանձնութեան մէջ թափուած արցունքներով և անդրադառնալով ինծի կեանք տուող իր կեանքին վրայ, հարուստ և հրահանգիչ յիշատակներով տոգորուած կեանք մը։

Արցունքս շուտ ցամքեցաւ, տկարութիւնս լացուցած էր զիս։ Պիտի չուզէի լալ, օգուտ չունէր։ Լացքս անդրադարձութեան փոխուեցաւ և անդրադարձութիւնս՝ գրի։

Հանգի՛ր, ո՛վ կին. դուն կատարեցիր պարտքդ։ Միայն իբր զաւակ չէ՛ որ ուզեցի արժանացուցանել յիշատակդ, այլ մա՛նաւանդ իբր ուսումնասիրող մը ։ Քու մայրութիւնը և իմ որդիութիւնը ամէնէն հարազատ մտերմութիւնը եղան ինծի համար, գիտելու հայ կինը իր դերին մէջ ։

Հանգի՛ր ալ ։ Աշխատեցար, տքնեցար, ուրախացար, տրտմեցար, ա՛լ յաւիտենական հանգիստը միայն կրնար վարձատրել քեզ՝ ճամբորդութեանդ վախճանին ։

Օրհնեա՛լ ըլլայ յիշատակդ ։

ՀԱԽՀ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ССРА Государственная Библиотека
7/XI 1922
имени А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Հակառակ տարուած խնամքին և ուշադիր սրբագրութեան՝ սպրդած են վրիպակներ, որոնց մեծ մասը տառերու նմանութեան արդիւնքով. այսպէս «ա» և «տ», «դ» և «գ», «ղ» և «վ», «ո» և «ս», «ո» և «ռ», «բ» և «ք» . վստահ ընթերցողներու ողջմտութեան՝ աւելորդ կ'համարինք այսպիսի վրիպակներու ցանկը դնել և կ'նշանակենք կարեւորները միայն ։

Էջ	Տող	Վրիպած	Ուղղուած
4	23	Մանէզ, Թէկէզ, Փարէզ	Մանէ, Թեկեղ, Փարէս
6	28	Յովհ. ԺԵ.	Յովհ. ԺԴ.
8	29	արհտմարանքով	արհամարհանքով
11	29	խաղաղարաց	խաղաղարարաց
15	4	Մատթ. ԺԳ.	Մատթ. ԻԳ.
19	17	ծասի	ծառի
23	15	Հօրո	Հօրս
24	27-28	Աբրահամներ	Աբրահամու որդիներ
25	17	հեղանակաւոր	հեղինակաւոր
25	21-22	Մատթ. Ե.	Մատթ. Է.
56	25	չհամակերպող	չհամակերպօղ
62	14	Ղուկ. ԺԳ.	Ղուկ. ԺԲ.
70	9	անա՛րտ	անարա՛տ
76	11	Առաքեալի մը պէս	Յաղթականի մը պէս
78	21	Ա. Կրնթ. ԺԳ.	Ա. Կրնթ. ԺԳ.
103	26	իր	իրենց
110	17	դիղերը	դիզերը
139	18	լուսաւորեց ,	լուսաւորեց
161	5	բաձր	բարձր
177	7	իրենց նուիրեն	նուիրեն իրենց
178	21	յիշատակին,	յիշատակը,

Էջ	Տող	Վրիպած	Ուղղուած
189	22	իրենց	իրեն
207	8	Թերութիւն մը չէ	Թերութիւն մը չեն
210	15	Այո՛, Տէր։	Ո՛չ, Տէր։
213	27	կ'աւետեն	կ'աւետէ
215	6-7	պայմանմանները	պայմանները
219	(բնաբանի մէջ)	Սիթէ	Միթէ
—	—	բարձձի	բարձցի
221	10	նիւթիւն	նիւթին
210	27	քարերէ	քարերու
252	17	անփոխարինտլի	անփոխարինելի
269	18	ձեռնադուողներ	ձեռնադրուողներ
270	5	Ընդհակարակը	Ընդհակառակը
270	13	իր	իւր
274	14	դործր	գործը
278	6	Եկեղացւոյ	Եկեղեցւոյ
281	12	իրեն,	իրեն՝ քրիստոնէին,
306	20-21	հետ·ւանքով	հետե-ւանքով
308-9	31-1	ար-տայատութիւն	ար-տայայտութիւն
310	2	արէան	արեան
311	9	Քրիստոսս	Քրիստոս
318	12	Քրիստոս	Քրիստոսի
329	2	(Փետր. 29)	(Մարտ 1)
336	12	զուարդ	զուարթ
341	1	անագոյ	անգոյ
354	8	ի չոյս	իչոյ
381	9	աունը	տունը
382	30	որ են	են որ

ՑԱՆԿ

Ձօն յիշատակի . . . . Գ

Վարդապետն Աշակերտին (*Օրհնութեան գիր, Կ.Պոլսոյ Պատրիարք՝ Ամեն. Տ. Տ. Մաղաքիա Ս. Արքեպիսկոպոսէ*) . . . . Ե

Նամակ-Յառաջաբան (*Դպրեվանուց Առաջնորդ՝ Գեր. Տ. Եղիշէ Եպիսկոպոս Դուրեանէ*) . . . . . Է

Յառաջաբաններ . . . . ԺԳ

Ա. Քրիստոսի խաղաղութիւնը 1
Բ. Քրիստոսի մեծութիւնը 13
Գ. Քրիստոսի գործերը 21
Դ. Սուրբ Հոգին Քրիստոնէական տնտեսութեան մէջ . . 29
Ե. Քրիստոս ի՛նչպէս կ'ըմբռնէ աշխարհը 39
Զ. Քրիստոնէին աչքերը 47
Է. Իրերը եղածին պէս տեսնել 55
Ը. Քրիստոնէական սէրը 61
Թ. Քրիստոնէին վախճանը 71
Ժ. Մեղքը և Քրիստոս 83
ԺԱ. Գինին և Քրիստոնեայն 95
ԺԲ. Հարստութիւն և Քրիստոնէութիւն 107
ԺԳ. Պարտաճանաչութիւն 119
ԺԴ. Գիտութիւն և կրօնք 129

ԺԵ. Անխռով՝ փառաց մէջ 139
ԺԶ. Բարեկամութեան ուրացումը 151
ԺԷ. Խոնարհութիւն 159
ԺԸ. Քրիստոսի ազդեցութիւնը 167
ԺԹ. Քրիստոսի գերեզմանին շուրջը 175
Ի. Եկեղեցասիրութիւն 183
ԻԱ. Սրբավայրին պատկառանքը 195
ԻԲ. Կինը և Քրիստոնէութիւնը 205
ԻԳ. Պահքի ըմբռնումը 219

ԻԴ. Մկրտութիւն 229
ԻԵ. Դրոշմ 245
ԻԶ. Վերջին Օծում 259
ԻԷ. Ձեռնադրութիւն 265
ԻԸ. Ապաշխարութիւն 279
ԻԹ. Ամուսնութիւն 291
Լ. Հաղորդութիւն 303

ԼԱ. Եկեղեցասիրութիւն և Կոլոտ 319
ԼԲ. Կեանքը գաղտնիք մըն է (Օր. Վիքթորիա Գափամաճեան) 333
ԼԳ. Վերյիշումներ (Արայ Թավշանճեան) 339
ԼԴ. Ճշմարիտ կինը, ճշմարիտ այրին (Տիկ. ՄաննիկՏավուտեան) 347
ԼԵ. Իրականութիւններ (Տիկին Վիրժին Պ. Կիւլպէնկեան) . 357
ԼԶ. Գէ՛շ մահ (Տիկին Սաթենիկ Մսըրեան) 365
ԼԷ. Մօր մը մահը (Տիկին Սօֆիկ Կիւլէսէրեան) 371
Վրիպացոյց 385

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՏՕՆԱՑՈՅՑԸ

Տօնացոյցի ու տօներու մասին կարեւոր եւ պարզ գիտելիքներ. Տպ. 1901, Կ. Պոլիս Յ. Մատթէոսեան. Գին 3 դուրուշ։

Դիմել Հեղինակին. Կ. Պոլիս, Ղալաթիա Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցի։

ՄԻՒՆԱՃԱԹ

(Տու՛ա Քիթապը)

Ժամագիրք, Սաղմոս, Շարական, Ագաթանգեղոս, Նարեկ վէ սա՛իր էւէրլէրտէն սէչիլմիշ վէ թէպվիպ օլունմուշ տու՛ալար. (ԱՂՕԹԱԳԻՐՔ՝ յատկապէս պատրաստուած թրքերէն խօսող Հայոց համար). ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Կ. Պոլիս Յ. Մատթէոսեան, 1904. պարզ լաթակազմ 5 դուրուշ։

ԾԱՆՕԹ. — Թրքերէն Աղօթագրքիս Ա. Տպագրութեան *բոլոր արդիւնքը* նուիրուած էր 'Այնթապի *Վարդանեան Կրթարանին*, որուն **6931** դուրուշի (Օ. Ո. 125) **ՁՈՒՏ ՇԱՀ** մը **ՏՈՒԱՒ**։

Իսկ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ արդիւնքը կը նուիրուի 'Այնթապի ԵԿԵՂԵՑԱՍԻՐԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ։ Ա. Տպագրութեան գտած ընդունելութիւնը թրքախօս Հայոց մէջ՝ տարակոյս չկայ որ Բ. Տպագրութեան համար ալ ջերմ պիտի ըլլայ. վասն զի այդ ընդունելութիւնը պիտի նպաստէ ԵԿԵՂԵՑԱՍԻՐԱՑ նիւթական բարգաւաճման։

Դիմել Կ. Պոլիս Յ. Մատթէոսեան Գրատան եւ 'Այնթապ՝ Արժ. Տ. Գարեգին Քահանայ Պօղարեանի։

ՔԱՐՈԶՆԵՐ

Առաջին հատոր, Տպ. 1904 Կ. Պոլիս Յ. Մատթէոսեան. Գին 10 դուրուշ։

Դիմել Կ. Պոլիս Յ. Մատթէոսեան Գրատան եւ Հեղինակին՝ Կ. Պոլիս, Ղալաթիա Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցի։

ԳԻՆ 50 ՂՈՒՐՈՒՇ

معارف عموميه نظارت جليله‌سنك ٢٤ شعبان ١٣٢١ و ١ تشرين ثانى
١٣١٩ تاريخلى و ٣٠٤ نومرولى رخصتنامه‌سيله طبع اولنمشدر

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0160646

49